

249219

1000

Ф. CVI.

Р. 1911, кн. VI.

Рік XX.

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬЛОЛОГІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

BEDIGERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. CVI.

1911, VI B.

XX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

—♦— Запичено 31/XII с. с. 1911. —♦—

Т. СVІ.

Р. 1911, кн. VI.

Рік XX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРИЇ, ФІЛЬОЛЬОПІЇ Й ЕТНОГРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE

DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŠKYJ.

B. СVІ.

1911, VI B.

XX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

Закінчено 31/XII с. с. 1911.

НБ ІНУС

249219

БІБЛІОТЕКА
Івано-Франківського
педагогічного Інституту
№ 249219

Зміст CVI тому.

1. Зміст тому с. 3—4
2. Уривок Псалтири XIII—XIV в., подав Ярослав Гординський с. 5—24
3. Студії над організацією львівської Ставропігії від кінця XVI до половини XVII ст., написав Федір Срібний, I—II с. 25—40
4. Студії над українськими народними піснями, подає Іван Франко: Стоянка Хмельницького під Білою Церквою і жидівські погроми літом 1648 р. с. 41—76
5. До житєписи Маркіяна Пашкевича, написав Михайло Тершаковець (докінчене) с. 77—134
6. Про різницю між почуваннями осудними і представними, написав Стефан Балеї с. 135—168
7. Miscellanea: а) Салдатська пісня про Суворова, под. І. Франко; б) До історії видання Ількевичевих приповідок, под. М. Возняк; в) Броніслав Лозинський (некролог), под. І. Кривецький с. 169—191
8. Наукова Хроніка: Новий курс західно-європейської археології, под. М. Залізник с. 192—199
9. Бібліографія: історія політична і культурна, право, література, жите суспільне і культурне (реєстр ширших обговорень див. с. 239) с. 200—240
10. Оголошення с. 241—244

Inhalt des CVI Bandes.

1. Inhalt des Bandes S. 3—4
2. Fragment eines Psalters aus dem XIII—XIV Jahrh., mitget. von Jaroslav Hordynskýj S. 5—24

3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauro-
pigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte
des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj, I—II . S. 25—40
4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan
Franko: Chmelnyčkyj's Aufenthalt bei Bila Cerkva
und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648 . S. 41—76
5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von
Michael Teršakoveč (Schluss) S. 77—134
6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstel-
lungsgefühlen, von Stephan Balej S. 135—168
7. Miscellanea, von I. Franko, M. Woznjak und
I. Krevečkyj S. 169—191
8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der west-
europäischen Archäologie, von M. Zaliznjak . S. 192—199
9. Bibliographie: politische u. Kulturgeschichte, Recht,
Literatur, soziales und kulturelles Leben (Register
grösserer Besprechungen s. S. 239) S. 200—240
10. Annoncen S. 241—244

Уривок Псалтири XIII—XIV в.

Подав Ярослав Гординський.

I. Палеографічні прикмети.

В осени 1908 р. передав мені мій ученик Орест Кузьма невеличкий рукопис формату 8-ки. Не середині верхньої шкіряної оправы бачимо тільки знак: Ч. 56. Се єрейський Служебник, писаний у XVIII в. Зараз на першій стороні рукопису стоїть обік повтореня згаданої сигнатури ще й підпис: *Θ. Лысяк(ъ)*. Текст рукопису — Служба Божа св. Івана Золотоустого із додатком принагідних служб. Рукопис писаний досить гарно як на XVIII в., але не представляє особливого інтересу. Цікавий тільки запис, що починаєть ся від осьмого листка, писаний скорописом XVIII в.: *Єи¹⁾ Єлѣжєнїкъ х̃²⁾ Іѡан³⁾ на ІЗускего Пароха Chliwczoskego Писалъся Року 1762 а х'тєвї і т. д.* — слїдує звичайна формулка заборони відчуженя. Як бачимо з сего запису, о. Іоан Іжицький був під сильним польським впливом, коли мішає руські й латинські букви в письмі. Для характеристики його (коли він писав сей Служебник, а як ні, то кружка сьвящеників, до якого й він належав) треба зазначити, що рукопис починаєть ся латинським словом: *INTENCII*³⁾. Се для означеня зверхнього вигляду рукопису, який поза сим лишаємо зовсім на боці. Додам ще тільки, що по словам проф. Леонтія Кузьми (якому складаю щирю подяку за передане рукопису) був сей рукопис колись власністю о. Теодора Лисяка з Довжнева коло Белза⁴⁾.

¹⁾ Три значки над и пропускаємо. ²⁾ Відай латинське х = *xiędza*.

³⁾ Сей рукопис передав д. Гординський до бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка. *І. Ф.*

⁴⁾ Теодор Лисяк, один із наших діячів п'ятидесятих років, умер 1900 р. у 83-тлому році житя. Але й його отець, міщанин із Угнова (умер 1870 р.), називав ся також Теодор. Пор. Кореспонденция Якова Головацького в літах 1850—62. Видав Др. Кирило Студинський. У Львові, 1905 стор. XXIII.

Та важнійшою показала ся зараз на перший погляд оправа книжки. Була вона дуже примітивна, зложена з ясно-бронзової м'якої шкіри, загненої по краях. В середині наліплено сі краї кількома листками паперу, на яких виписано в два стовпці частини якоїсь церковної книжки XVII в. (здасть ся Цвітної Тріоди)¹⁾. По відклеєнню сих листків виявило ся, що окладинка виложена ще від шкіри товстим сірим полотном, загненим подібно як шкіра. До полотна прикріплено три пергамінові листки, які творять предмет отсего дослідю. Були вони зліплені в сей спосіб, що входили один у другий, тому й букви з них відбили ся не тільки на полотняній осмюві, але й на них самих. З другого бою були наклеєві на них частини згаданого рукопису XVII в., які треба було відліпити змиванем теплою водою. Та при сьому деякі букви з тих карток лишили свої сліди на пергаміні. Така історія відкриття сеї памятки.

Пергамінових листків заховало ся, як згадано, три. Крім того знайшло ся ще вісьм маленьких пергамінових відривків. Усі три листки частина одного рукопису, як се показує зовсім певно однакоє письмо й однакий зміст. Що до маленьких шматочків, то шість із них належить також сюди. Однн із них порожній, а один писаний иншим, мабуть пізнійшим письмом. Те саме письмо мають ще й два нші відривки. Се показувалоб, що рукопис знищено вже давно, понаписувавши нове між старий текст, хоч із другого боку можливе й те, що між текст вписано пізніше меншими буквами якісь поясненя; таких приписків у великих листках зовсім нема — виемоки творить тільки остання сторона, де дописано щось на горі. Більше про сі дописки нема що сказати, бо те, що можна відчитати з них, не дає права до ніяких виводів.

Рукопис писано на добрім, тонкім пергаміні, при відмиваню він не потерпів нічого. Тепер ще кілька слів про зверхній вигляд кожного листка з окрема, упорядкувавши їх усіх на основі змісту.

1-ший листок. Перша сторона починаєть ся словами: с т њ н..., оборот: с л^а (?). Листок має 20 см. довжини. На долині обтятий він нерівно. На середині має вріз 4 см. глибокий, а 1 см. широкий — витяв його той, що оправляв Служебник. Шлярна листка виносить 17 см. Всі береги досить нерівні. На долині листок наднищений троха дірочками й вирваним кусничком. Текст на першій стороні читкий дуже добре, бо папір і верства кляю дали змити ся

¹⁾ Сі листки, яких текст не сходить ся з текстом Цвітної Тріоди, варті особливої уваги задля свого языка та правопису і будуть опубліковані мною. *І. Ф.*

без труду, а добре чорнило (темної краски із незначним переходом у руде) тільки місцями полиняло дещо. Киноварові (огнисто-червоні) букви виступають також добре, хоч троха гірше, ніж писані чорнилом. Значно гірше заховала ся друга сторона. Наслідком приклеєня полиняло тут дуже чорнило, а на пергаміні лишили ся великі білі плями. Тому читати букви доволі трудно, бо багато їх виблідло дуже, а до того инший листок відбив на сій стороні ряд своїх букв. Та передовсім потерпіли киноварні букви, бо на них киновар потріскав і викришив ся. Дещо таки годі відчитати.

2-гий листок. Перша сторона: и хъ не..., оборот: и съ хрлнью... Довжина листка: 19·5—20 см., бо й він відтятий нерівно. Ширина 17—19 см., отже 2 см. більша ніж у першому листку. Походить се відси, що листок був очевидно початком „зшитка“, в які згинано в старину пергамін, призначений до писаня. Текст заховав ся досить добре, тільки на першій стороні вилиняв трохи. Тут іде майже серединою вертикальний стовпчик червоних букв, що відбили ся з иншого листка. Край листка почорнів і знищений троха, наслідком чого букви відчитати тут не можна.

Сюди належить ще малий відривок, що почитається: є сє..., оборот: си... Він високий на 2·5 см. До слідуєчої сторони в тексті нічого не бракує, отже довжина цілого листка мусіла вносити найменше 24 см. (бо і в середині між великим листком а шматочком недостав дечого).

3-тий листок. Перша сторона: съ мъ крихъ с а..., оборот: гръ шъ њ ч а... Довжина: 19·5 см. Ширина 17—19·5 см. в горі, а в долині, де частина вирвана: 14·5—15 см. Се, здається, кінець „зшитка“. Письмо заховане досить добре; на обороті плями, як у першому листку. Тут і чорнило полиняло дещо. Рукопис писаний на лінійках, зроблених тупим лінеалом. Такі лінійки (заглублені на першій стороні, випуклі на обороті) йдуть не тільки в шир, але й з гори на долину. Тих останніх є 4. Перша й остання, се межі, в яких держить ся менше більше письмо, починаючи від киноварних букв. Крім того є ще між ними 2 такі лінії віддалені від тамтих коло 7 мм. До чого вони? По правім боці їх задача ясна: вони мають відділяти киноварні букви і служити границею, від якої починається чорне письмо. Що до лінії по лівому боці, то її призначене неясне; вона потягнена мабуть тільки для симетрії. Сторінки, де нема титулів, мають по 24 рядки письма (пр. на 2-гій листі). Колиж зважимо, що сюди треба ще додати один із малих відривків, що має 2 рядки, і приймати, що 2 рядки ще випало, то число всіх рядків на колишній цілій стороні було: 28.

Письмо належить до типу устава. Його почерк зближений девчому (хоч не скрізь) до почерка Христинопільського Апостола XII в.¹⁾, а дещо також до Київської Псалтирі 1296 р. (по Карському), тільки в нашій рукописі букви не такі видовжені. Букви писані незвичайно старанно й рівно, ставлені просто. Загально висота букв: 3 mm. Писані вони над лінією, і в гору крім **к** і значків над буквами не виступає ні одна буква. Натомість у долину перетягнені деякі букви поза лінію — про них скажемо нижше. Майже всі букви т. зв. малі букви, високів дуже мало. Рукопис поділений на стихи, а кождий із них має 1—3 рядки. Перші букви рядків, ініціали та заголовки писані киноваром.

Ініціалів заховало ся три: **Б**, **Х**, **В**, а вид їх такий

Як бачимо, їх висота різна: **Б** — 1·6; **Х** — 1·4; **В** — 1·8 см. Рисунок примітивний, геометричний. Тільки у **В** бачимо слід ростинного орнаменту, що зв'язаний у своїй суті з буквою. У почерку інших букв бачимо отєї важніші прикмети:

а — представляє звичайний тип сеї букви, при чім права сторона легко вломана часами до середини. Буква подає на незамкнений трикутник. Горішня частина лівого боку починає ся або зараз з гори або троха нижше.

б — має долішню частину досить малу так, що між закінченням горішнього зубця а круглою частиною досить широка прогалина. Верхня частина виступає троха поза низшу.

в — має обі частини часами майже рівні; однак звичайно горішня дещо менша від долішньої.

е, ю, ѿ — має все вигляд вузкого **є**. Що до **ю**, то відомо, що воно належить до важних букв із палеографічного погляду. У давніших рукописах риса, що лучить і та **ѿ**, звичайно горизонтальна й поведена через обі букви так, що творить властиво одну лінію. Чим пізнійший рукопис, тим більше віддаляєть ся риса при і від риси при **ѿ**, посуваючи ся в гору або приймаючи скісний вид. У нашій рукописі **ю** писано неоднаково, немов переписчик вагав ся між

¹⁾ Пор. Actus Epistulaeque Apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII° scripti edidit Aemilianus Kalužniacki. Vindobonae. MDCCCXCVI, де й подано добру фотографію одної сторінки.

старим способом писаня і новійшою манєрою. І так старе **ю** бачимо: 1-ший л., 19-тий і 23-тий рядок: **ю го**; пс. 113: **иєрданъ**; 2-гий л.: 5-тий і 12-тий р.: **мою**, обор.: 15-тий р.: **твою**; 3-тий л.: 2-гий р.: **твоюмоу**, 19-тий р. і обор. 10-тий р.: **твою**. Як бачимо, в сьому невеличкому відривку більшого колись рукопису є дев'ять випадків старого способу писаня букви **ю** і то порозкиданих по цілім тексті. Та попри те переважав вже инший почерк: риса при **і** піднесена більше або менше в гору, а раз (в останнім рядку 1-шої сторони, у слові: **прогнѣкляєть сѧ**) навіть скісна троха. Та при тім се підвешене ніколи не буває таке значне, аби дотикало пр. аж верха букви **о**, як се дієть ся звичайно в пізних рукописах.

ж — писане на пять рухів. Старого **ж** на три рухи не находимо. Верхня частина менша від долішньої, але ще досить пропорціональна. Всі лінії перетинають ся найчастійше в одній точці, хоч буває й таке, що ломана лінія з правого боку дотикає прямоїсіної троха више, ніж ліва. Долішні кінці ломаних ліній часами легко вигнені. Таке **ж**, як у нас являєть ся — по Карському — вже від XI в., а передовсім часте воно в XIII в.

з — має видовжений вид. Верхня головка збудована в сей спосіб, що горішня риса, дуже тонка, стикаєть ся під острым кутом із скісною лінією, часом легко вигненою. Нижша частина дуже груба в місці, де стикаєть ся з горішньою, далі що раз тоншає, аж переходить в острый кінчик, що лежить нижше лінії; він досить довгий, лагідно опущений у низ і звичайно не дуже вигнений.

и. Поперечка находить ся тільки троха висше середини стовпиків, як се й буває звичайно в памятках XIII в.

і — знаходимо тільки два рази.

л — має обі частини рівні, тільки права товстійша.

м — писане в сей спосіб, що середня частина не виступає поза лінію і має форму параболі. Її почерк зближений дещо до почерку сеї букви в Остромирівім Євангелію — середина кругліша, як пр. у Христинопільським Апостолі.

н — має тонку рису в середині похилену від правої до лівої сторона і поведену, починаючи троха з низу лівого стовника до половини правого.

о — має загально вузкий вид. Та на початку слів і киноварне має иншу форму. Звичайно має таке **о** ще й одну точку в середині, але буває киноварне **о** також без точки. Ширше **о** — хоч рідко — подибуєть ся вже й у найдавнійших наших памятках.

т — подібне до нинішнього друкованого, т. є перехрестя з кінчиками зверненими в долину; оба кінчики однаково довгі, невеличкій остро закінчені.

у — мав виключно форму оу. Буква о в сій комбінації все вузка.

В букві ц долішня риса виступає досить далеко поза лінію, негруба й остро закінчена.

ч — мав вид правильної, дуже гарно виконаної чашечки. Верхня частина досить глибока, її кінчики вповні симетричні й красно заокруглені. Се старе ч і з XIII в.; воно, беручи загально, опісля пропадає, а його місце заступає розколений кійок. Виключне уживане ч типу круглової чашечки в нашій пам'ятці мав важне палеографічне значінє.

ѣ — зложено виключно із ѣ та і, як звичайно в XII—XIII в. Від і трохи над серединою йде невеличка горизонтальна риса в сторону ѣ.

ѣ — одиноке з усіх букв вистає дещо понад усі букви. Та се ледви помітне й не переведене консеквентно.

ю — мав позему рису тільки незначно підвисену над серединою.

ѡ — мав вид: ѡ і ѡ. Перше пишеть ся звичайно на початку слів та по самозвуках, останнє після співзвуків. Та повної консеквенції тут нема, бо пр. у пс. 111. бачимо: ѡ ко, де, що правда, ѡ киноварне. Риса, що лучить і та ѡ, мав часами ще невеличку перекладинку, звичайно по середині.

ѣ — мав вид звичайного грецького ѣ, але часто воно заступлене буквами: пс. Знаходимо його тільки в киноварних заголовках.

ѣ — мав береги вигнені, симетричні, а середня частина низька.

Вкінці зазначу одну графічну помилку, справлену таки самим переписувачком. Се буква ѣ у слові з ѣ м ѡ ѡ, пс. 112, де ѣ змішане з ѡ.

Букви, як сказано, скрізь „малі“. Виемок творить тільки киноварне р у слові: р ѡ з ѡ м ѣ — зараз на першій стороні.

Лишаєть ся поговорити ще про значки. Наголосів нема ніяких, як взагалі у старих рукописах. Тільки одно слово: в ѣ к ѡ у 111-ім пс. мав якийсь значок над ѡ і то два рази. Так само нема над буквами ніяких значків окрім титл. Титл тих загалом не дуже богато, а характеристичне, що коли при них випадає с, то воно все пишеть ся на горі. Отєї слова знаходимо під титлами (крім чисел) 1-ший л.: с ѣ ѡ, г ѣ ѣ, в ѣ ѣ, (двічі), п ѣ ѣ, д в ѣ ѣ, в ѣ ѣ ѣ, г ѣ (двічі), в ѣ ѣ в ѣ с ѡ, ѣ ѣ т ѣ с т ѣ ѣ, м ѣ ѣ ѣ, с р ѣ ѣ ѣ (двічі); оборот: ѣ ѣ ѣ м ѣ (ѡ і ѣ нечиткі) д в ѣ ѣ ѣ (двічі), г ѣ, г ѣ ѣ, (тричі), в ѣ ѣ ѣ ѣ,

с айцю, ѣъ (двічі); нѣсъ, вѣ, нѣси, мтрѣ, ѡлмѣ, излѣѣ, вѣї, стїи, излѣ; 2-гий л.: ѣи (тричі), срѣе, срѣемѣ, срѣе, млѣ, спснѣе; оборот: глѣхѣ, цри, ѣи (двічі); 3-тій л.: ѣи (двічі), вѣволн, дша (двічі), срѣе, срѣе, вѣ, спсоу са; оборот: вѣго, спснѣе, млѣти; малі відривки: вѣ. Отже всѣх 27 слів під титлами, і то не все консеквентно. Знаком скороченя є проста тоненька риса, звичайно з обома краями грубшими. Часами має вона на середині перекладинку, а часами, як вгадано, підписане с. Декуди виконана вона недбало. Такий сам значок стоїть ще й над числами і то тільки раз над середньою буквою числом.

Інтерпункція слабо розвинена. Слова зовсім не відділені від себе, а тільки зазначений кінець стиха, може тому, що рукопис призначено для церковного ужитку. Стихи відділені чотирма точками : : : . В киноварних заголовках знаходимо ще й поодинокі точки після кожного слова на середині між лініями.

На основі цих палеографічних даних можна припустити, що наш рукопис писаний найранше в другій половині XIII в., а найпізніше в самому початку XIV в. Я особисто стою більше за XIII в.

II. Текст.

Тепер репродую текет зовсім у такім виді, як він заховався, значить, кінчаючи кожду стрічку там, де вона кінчить ся в оригіналі та заховуючи докладно всякі знаки. Тільки слова злучені в рукописі разом, розділяю окремо. Текет складають уривки псалмів: 110 9—10; 111 1—9; 112 (цілий); 113 1—4; 118 30—42; 44—56; 107—129. Отже в цілости заховав ся тільки один псалом 112, а з інших найдовніше ще 113.

Перший листок¹⁾.

сѣо н страшно има него : :
 зачало прѣмоудрости страхѣ гнѣ : :
 Разоумѣ же вѣѣ всѣмѣ творѣщимѣ н : :
 н хвала него прѣывѣаетѣ вѣ вѣвѣ вѣка : :
 плѣмѣ · двѣвѣ · рѣи ·
 вѣжнѣ моужѣ воин са гѣ : :
 вѣ заповѣдѣхѣ него вѣсхоощѣ зѣло : :
 сиано на земли боудѣтѣ сѣма него : :
 родѣ правѣхѣ вѣвѣтѣ са : :
 ·

¹⁾ Разом із сими маленьким відривком, що його вирізано в листку.

слава и Бѣтство въ домоу його ·:·
 и правда його прѣкѣваетъ въ вѣкы вѣка ·:·
 восни во тѣмѣ свѣтъ праведнымъ ·:·
 матевъ и щедръ и правдинъ ·:·
 влгъ моужь мироуи и дам ·:·
 расмотритъ словеса свои на соудѣ ·:·
 ако въ вѣкы не подвижитъ са ·:·
 въ память вѣчноую воудеть праведникъ ·:·
 отъ слоуха зла неоувонтъ са ·:·
 готово срѣце его оуповати на гѣ ·:·
 оутверди са срѣце его не подвижитъ са ·:·
 донѣдеже возьритъ на врагы свои ·:·
 расточи дастъ оукогымъ ·:·
 и правда его прѣкѣваетъ въ вѣкы вѣка ·:·
 рогъ его възнесеть са въ славу ·:·
 грѣшникъ оузъри[т]ъ¹⁾ и прогнѣваетъ са ·:·

Оборот.

с[л^а]а · 2) џ[л]м[ъ] · 3) двѣвъ · рѣи ·
 Хвалите отроци гѣ хвалите има гнѣ ·:·
 воуди има гнѣ влгно џселѣ и до вѣка ·:·
 отъ вѣстока слнцю и до западъ ·:·
 хвално има гнѣ ·:·
 вѣсокъ надъ всѣми изыкы гѣ [·:·]⁴⁾
 надъ несѣи слава его ·:·
 кѣто яко гѣ бѣ нашъ живѣи на вѣсокыхъ ·:·
 [и]⁵⁾ на съмеренѣи призираи [·:·]⁵⁾
 ... нѣси и на земли ·:·
 [в]ъздвизам⁵⁾ џ земля ница ·:·
 и џ гноица възноса оубога ·:·
 да посадишь и съ князи ·:·
 съ князи людин своихъ ·:·
 въселами неподѣке въ домъ ·:·
 мтрѣ о чадѣхъ веселацию са ·:·
 џлмъ · двѣвъ · рѣи ·
 Въ исходѣ излѣк џ егоупѣта ·:·
 домоу никоваи из людин варѣваръ ·:·

¹⁾ Се слово трудно відчитати: т — видерте зовеім, а чъ нас ледви примітну рису на ліво, однак уже без вубця.

²⁾ л — зовсім нечитке.

³⁾ Зачеркнені буквы нечиткі.

⁴⁾ в на початку стрічки й точки виділяи.

⁵⁾ Те саме.

вѣи нюдѣи стѣи іего : :
 изль область іего : :
 море видѣвъ побѣже : :
 иерданъ възврати са въспати : :
 горы възыграша са акы шени : :
 и холми акы агньци ... въчии : :

Другий листок.

и хъ не забыхъ : :
 прилѣпихъ са съвѣдѣнии твоихъ ѣи
 не посрами мене : :
 поутѣн заповѣднн твоихъ текохъ іегда
 рашири срѣе мое : :
 законъ положи мнѣ ѣи поутѣ оправда
 нии твоихъ възицію іего воиноу : :
 въразоуми ма испытаю законъ твои
 и съхраню и есъмь срдѣемь моимь : :
 настави ма на стѣзю заповѣднн твои
 хъ яко тон въсхотѣхъ : :
 приклони срѣце во съвѣдѣнны тво
 и а не въ лихонмьство : :
 ѡтрати очи мои да не видита соумѣты
 въ поутѣ твоимь живи ма : :
 постави ракоу твоіеімоу слово твоіе въ стра
 хъ твои : :
 ѡими поношѣнны іеже нѣпѣщева
 хъ яко повелѣнны твои каѣа : :
 се въждехъ заповѣднн твоихъ пра
 вдою твоіею живи ма : :
 приди на ма мѣть твои ѣи и спсѣнны тво
 іе по словесси твоіеімоу : :
 и ѡвѣщаю поносѣнимъ мнѣ слово
 Малий відривок.

... есе истинна до

... ты твои оуповахъ : :.

Оборот другого листа.

и съхраню законъ твои прсно въ вѣкы
 и въ вѣкѣ вѣка : :
 и хожухъ въ пространствоѣ яко заповѣ
 днн твоихъ възискахъ : :
 и глѣхъ о съвѣдѣнни твоихъ прѣдѣ црѣи
 не стыдахъ са : :.

и поучахъ сѧ въ заповѣдехъ твоихъ и
 же възлюбихъ зѣло ..:
 и въздвиг... роуцѣ мои къ заповѣде
 мъ твоимъ иже възлюбихъ и глагола
 хъ сѧ въ оправданнихъ твоихъ ..:
 помани слово раба твоего о нѣмъ же
 оупованье даде єси ..:
 се ма оутѣши во смѣрѣньи моемъ яко
 слово твое живи ма ..:
 горди законъ прѣстоупаху вѣльми
 ѿ закона же твоего нѣ оубоухъ сѧ ..:
 поманухъ соудьбы твои ѿ вѣка ги и
 оутѣшихъ сѧ ..:
 печаль приять ма ѿ грѣшникъ оста
 вляющихъ законъ твои ..:
 ... кѣта баху ми оправданы твои
 ... а мѣстѣ пришельства моего ..:
 ... аноухъ въ нощи има твое ги и съ...
 ... нихъ законъ твои ... ¹⁾.

Малый відривок.

си вѣ²⁾ ми²⁾ яко о ...
 възискахъ ..:

Третій листок.

съмѣрихъ сѧ... ги живи ма по
 словеси твоемоу ..:
 вольнаи оустомъ моимъ бл҃говолн ги
 и соудьбамъ твоимъ наоучи ма ..:
 дша моя въ роукоу твоею воиную зако
 на твоего не забыхъ ..:
 положиша грѣшници сѣть ми²⁾ и ѿ
 заповѣдин твоихъ не завоудихъ ..:
 наслѣдовахъ съвѣдѣньи твои яко
 въ вѣкы радование срѣца моего соутѣ ..:
 приклони срѣце мое сътворити опра
 вданнн тв[о]и въ вѣкы за възданье ..:
 законопрѣстоупникы възненави
 дѣхъ законъ же твои възлюбихъ ..:

¹⁾ В останньому рядку букви від половини або й більше відривані.

²⁾ Надстрічного звуку у відривку нема, бо як раз ту він витятий.

помощьникъ мой и заступникъ м...
 и яси ты на слова твоа оуповахъ . : : .
 оуклоните са Ѡ мене злобиви исп...
 тающе заповѣди бѣ моего . : :
 приими ма по словеси твоємоу и жи
 въ воуду не посрами мене Ѡ чаша
 ма моего . : :
 помози ми и спсоу са и поучю са въ о
 правданихъ твоихъ конноу . : :
 ...чужилъ яси вса Ѡстоупающа

Оборот.

грѣшныа земли сега ради възлю
 кихъ съвѣдѣния твоа
 пригвозди страстк твоєму плоть мою
 Ѡ повелѣния твоихъ оубоахъ са . : :
 сътвори соудъ и правдоу не прѣдди
 же мене обидящимъ ма . : :
 пожди раба твоєго въ блго да не кле
 вѣтають мене горди . : :
 очи мои сконьчаста са во спсѣныа тво
 я и въ слово правды твоєи . : :
 сътвори съ ракомъ твоимъ по мѣти
 твоєи и оправданиємъ твоимъ
 наочи ма . : :
 равъ твои ясмь азъ въ разоуми ма
 и оувѣмъ съвѣдѣния твоа . : :
 ...ѣма сътворити гѣи и разорити за
 конъ твои . : :
 ...го ради възлюбихъ заповѣди тво
 я паче злата и тоумпазныа . : :
 ...го ради ко всѣмъ заповѣдемъ тво
 имъ направлахъ са всакъ поуѣ
 неправды възненавидѣхъ . : :
 ...ивна съвѣдѣния твоа сега ради и
 ...ытають дша моя.

Малі відривки.¹⁾

1) ...рани твоихъ	...зѣла яко на . . оу
и не Ѡими Ѡ мене	... им...

¹⁾ Обороту не зазначаемо окремо.

- 2) ...вим ·:· .. слово...
 3) ... ю... ос... .. дьк...
 4) с.. прав...

III. Г р а м а т и к а.

А. Фонологія.

1. Глухі ь та ъ.

Глухі ь та ъ знаходять ся в стані повного упадку і церковно-славянській традиції часто не відповідають. Правда, в цілій пам'ятці видно намагання переписчика задержати якусь правильність в уживанню глухих не тільки на кінці слів, але і в середині, та се йому очевидно не вдасть ся і він робить раз-у-раз неконсеквенції.

В відділі глухих сеї пам'ятки бачимо ось які прояви:

а) Глухих нема там, де ми надіяли би ся їх по церковно-славянській традиції. Сі прояви можна зібрати в такі групи:

а) ь нема у пріменнику, що кінчить ся співзвукон — що правда тільки раз: нз людин (113 пс.). Вагу сеї прояви зменшає ще й те, що вона відповідає подекуди й церковно-славянській традиції, бо як раз у церковно-славянській Синайській Псалтирі читаємо на тім самім місці: нз людєі¹⁾. Поминаємо ту обставину, що пріменник о т ь пишеть ся в нашім пам'ятнику постійно: Ѡ (кромі одного вимку).

б) Глухі випадають часто в середині слів: страшно 110 пс. (цер.-сл. страшѢно); правда 111 пс. — двічі (цер.-слав. правѢда), хоч в другого бою читаємо: правѢдоу 118 пс.; правѢды 118 пс.; правѢдою 111 пс. Далше: правѢдникъ 111 пс. (цер.-слав.: правѢдѢникъ або й із пнем: —вѣдѣн—); зла 111 пс. (цер.-слав.: зѢлаъ); грѣшникъ 111 і 118 пс. (цер.-слав.: грѣшѢникъ), але й є: грѣшѢници 118 пс.; всѣми 112 пс. (цер.-слав.: вѢсь); всѣ 118, всѣмь 118, всѣмъ 118; князи 112 пс. — двічі (цер.-слав.: кѢназь і без ъ); иерданъ 111 пс. (цер.-слав. иерѢданъ і без ъ); шкни 113 пс. (цер.-слав. овѢнъ); оправданн 113 пс. (цер.-слав.: оправѢданнє) супроти: оправѢданнємь 118 пс., оправѢданнє id., оправѢданнѣх id. (двічі), оправѢданнє id.; мнѣ 118 пс. — чотири рази (цер.-слав.: мѢнѣ); смѣрѣнн 118 пс. (цер.-слав.: сѢмѣрѣннє) супроти: сѢмѣрѣннѣмь 112 пс. сѢмѣрѣнѣх сѣ 118 пс.; злобнн 118 пс. (цер.-слав.: також:

¹⁾ Psalterium Glagolski spomenik Monastira Sinai Brda Izdao Dr. Lavoslav Geitler. U Zagrebu 1883, стр. 254.

Н СЪ ДРА Н К ЗА К О Н Ъ Т В О Н П Р И С Н О В Ъ В Ъ К Ъ
Н В Ъ В Т К Ъ В Е К А . .

Н Д О Ж А Д Ъ В Ъ П Р О С Т Р А Н Ъ С Т В Ъ Я К О З А П О В Е
Д И И Т В О М Л Ѣ В Ѣ З Н С К А Д Ъ . .

Н Г Л А Д Ъ О С Ъ В Е Д Е Н И И Т В О Н Д Ъ П Р Е Д Ѣ Ц Р И
Н С Т В И Д А Л Ъ С Я .

Н П О О Ч У А Д З С Ж В Ъ З А П О В Е Д Е Л Ъ Т В О Н Д Ъ Я
Ж Е В Ъ З А Н Е Н Л Ъ З Ъ Л О . .

Н В З Д А Х И Г Ъ Р О Ч Т Ъ М О И К Ъ З А П О В Е Д Е
М Ъ Т Н О И М Ъ Г А Ж Е В Ъ З Д И О Е Н Д Ъ И Г А О Ч М А Д
Г Ъ С Ж К В О Ч Р А В Е Д А Н И И Д Ъ Т В О Н Д Ъ . .

П О М Ж И Ц О Д О З О Р А К Ъ Т В О Е Г О О Н Т М Е Ж Е М И Т
О Д Г О В А И Ъ И Д А Л Ъ В Е С И . .

С Е М Ж О Ч Т Ъ Ш И В О С М Т Р Ъ М Ъ И М О К М Ъ В А К О
М К О Т В О Е Ж И В И М А . .

Г О Р А И И З А К О Н Ѣ П Р Е С Т О Ч П А Л О Ч В Ъ Л Ъ И И
О З А К О Н А Ж Е Т В О Е Г О И Т О Ч Б О И Д Ъ С Я . .

П О М А Н О Ч Л Ъ С О Ч Д Ъ В Ъ Т К О М Ѣ В Ъ К А Т И И
О Ч Т Ъ Ш И Л Ъ С Я .

У А Л Ъ П Р И И Т Ъ М А Д Е Р Т Ш И И К Ѣ О С Т А
В Л А И Ш И Л Ъ З А К О Н Ъ Т В О И . .

Ъ К О Л Е А Д Ч И И Т О П Р А К Е Д А Н И Е Т В О И
М Е С Т Е П Р И Ш Е И Л Ъ С Т Ъ М М О К Р О . .

Н О Ч Д Ъ И Ъ Н О Ш И П Л А Т К О Е Р И Н С Ъ

злогниѣ без ѣ); всѣкъ 118 пс. (цер.-слав.: вѣсѣкъ, вѣсакъ). Як бачимо, примірів пропущеня глухих у середині слів не багато, бо ледви 18. Отже переписчик був дуже добре ознайомлений із церковно-славянською правописною традицією, хоч декуди брала таки верх очевидно його рідна жива мова. Та з другого боку і в найстарших церковно-славянських пам'ятках, отже в X—XI в. бачимо не раз такі прояви, хоч розуміть ся, не так часто.

у) Окремо належить піднести брак ь після л у слові: снлно 111 пс. Стверднене л відповідає в сьому слові по части й церковно-славянській традиції, бо пр. у Синайській Псалтирі читавмо на тім самім місці: Снлно¹⁾, але може се бути і вплив живої мови, тим більше, що ь не перейшло у ѣ, а таки зовсім затратило ся.

До ствердненя співзвуків належить по части ще зачислити: єг оупѣтл 112 пс. місто цер.-слав. юг оупѣтл (Синайська Псалтир має на сьому місці: єгпѣтл)²⁾; донѣдєжє 111 пс. (цер.-слав.: донѣдєжє) і оузѣритѣ 111 пс. (цер.-слав.: оузѣрѣти або й без ь).

б) В уживаню глухих при плавних бачимо отсі прояви:

а) рѣ в середині слова находимо тільки раз: влрѣвлрѣ 112 пс. — згідно із цер.-слав. рукописами.

б) Сполуки: Cons. + ор^а + Cons. і Cons. + єр + Cons. — очевидно виперли в нашій пам'ятці цер.-слав.: Cons. + р^а + Cons. і Cons. + рь + Cons., бо не знаходимо ні одної такої сполуки: оутвердсѣ 111 пс. (цер.-слав.: оутверѣдити), холми 113 пс. (цер.-слав.: хлѣмъ), горднн 118 пс. (двічі) (цер.-слав.: грѣдъ) і може ще: снѣцю 112 пс., срѣце 111 пс. (двічі) і всі форми того слова.

в) На місці глухихъ ѣ, ь бачимо о, є ще в таких разах:

а) в середині слів: оуповати 111 пс. (цер.-слав. оупѣвати), оуповахъ 118 пс. оупованье 118 пс. (цер.-слав. оупѣванье), плотъ 118 пс. (цер.-слав. плѣтъ). Наша пам'ятка знає такожъ ь, ь в середині слів у значіно: о, є пр. стѣзю 118 пс. Таку заміну глухихъ ѣ, ь чистими бачимо й у давніх церковно-славянських пам'ятках — і то де в яких уже довсть вчасно передовсім там, де слідували два склади із глухими, але про часте уживане чистих замість глухих, як у нас, там не може бути й мови.

б) У приіменниках: кѣ, вѣ — чи вони є окремі слова, чи приставки: вОсиа 111 пс., вО 111 пс. і 118 (тричі) кО 118 пс. Такі приміри знайдемо і в старших церковно-славянських рукописах.

¹⁾ Geitler, op. cit., стор. 252. ²⁾ Geitler, op. cit., стор. 254.

Можемо сюди ще зачислити слово: **кониоу**, яке тільки в такій формі являєть ся в нашій пам'ятці супроти церковно-славянського **кѣниж**. Виходить отже, що в нашій пам'ятці уживають ся применники: **кѣ, сѣ, кѣ**, майже все із **ѣ** (близько 60 разів супроти знакаючого числа вчисленних і то таких, які стрічаємо і в церковно-славянській мові, пр. у Синайській Псалтирі).

в) Дуже часто являєть ся **ѣ** замість **и** у сполуках: **ѣю — ию, ѣи — ни, ѣи — ни**. Сі форми виступають рядом побіч себе: **сѣвѣдѣнѣи** (двічі), **поношѣнѣю**, **повелѣнѣи**, **спѣнѣю** (двічі), **оупованѣю**, **сѣмѣкрѣнѣи**, **оправданѣи**, **пришлѣствѣи**, **вѣзданѣю** супроти: **сѣвѣдѣнии** (двічі), **оправданіихѣ** (двічі), **оправданіи**, **сѣвѣдѣніи** (тричі), **повелѣнии**, **оправданіємѣ**, **тоумпази** і **вїнци** **радованію** — всі приміри у 118-тому пс.

д) Перед енеклітичним заіменником **и** бачимо раз замість **ѣ** — **ѣ**: **творѣши мѣи** 110 пс. Се проява, яку стрічаємо і в церковно-славянських пам'ятках, характеристична прикмета південно-руських пам'яток, бо в північних вона незвичайно рідка.

2. Буква **ѣ**.

Ніколи не стоїть вона в значіно **и**, як се бачимо у стародавній ще більше в середньо-болгарських пам'ятках. Звукове значіння сїї букви в нашій пам'ятці можна означити переважно як сучасно українське **і**, **ї**, а часами може й як **ю**. В сїй області бачимо ось які прояви:

а) Замість церковно-славянського **ѣ** бачимо декуди в нашій пам'ятці **ѣ**. Тут ввначають ся ось які групи явищ:

а) Різні відмінки, що в цер.-слав. кінчать ся на: **ѣни** мають тут деколи закінчене: **ѣнѣю**: **поношѣнѣю** 118 пс.; сюди мабуть треба зачислити ще й **сѣмѣкрѣнѣи** 118 пс., хоч і цер.-слав. мова має тут також **ѣ**.

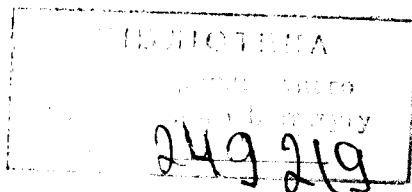
б) У відміні заіменників: **Loc. sing. заіменника и**: **о нѣмѣ** же 118 пс.

в) Імена власні грецького походження: **иудѣи** 113 пс. По части відповідає се їй церковно-слав. традиції, бо в Синайській Псалтирі читаємо на сьому місці також: **(иудѣа¹⁾)**.

г) Перечене **нѣ** замість **не** і самостійно і як приставка: **нѣпѣшевахѣ**, **нѣоуквахѣ сѣ** — оба приміри у 118 пс.

е) Окремо стоїть слово: **вѣльми** 118 пс. замість: **вельми**.

¹⁾ Geitler, стор. 254.

Як бачимо, наша Псалтир виявляє не малу схильність до уживання **ѣ** замість **є**.

б) Значно рідше подибуємо **є** замість **ѣ**: **прѣѣкѣють** 110 пс. (цер.-слав. **прѣѣкѣвати**), хоч в й: **прѣѣкѣють** 111 пс. (двічі); **сѣмѣрѣнѣ** 112 пс. (цер.-слав. **сѣмѣрѣнѣ**).

3. Інші звукові прояви.

а) В області вокалізму стрічаємо ще такі замітніші прояви:

а) Носових цер.-слав. самозвуків: **ѣ**, **ѣ** не знає наша пам'ятка, а вживає замість них руських: **оу**, **и** (зглядно **ѣ** в тім самім значіню).

б) Писанє грецьких слів: **єгоу**пѣта 113 пс., **тоум**пѣзѣ 118 пс. Се відповідає грецьким: *αἰουπος, τομαζιον*. Отже грецькому *υ* відповідає ту **оу** — звичайна проява. Що до другого слова, то мабуть помішано його з *τομπαρον* (цер. слав. **тѣпанѣ**) — відси й пішло се — **оум**.

γ) Інтересна форма: **вѣзѣгѣраша сѣ** 113 пс. (пр. Синайська Псалтир має тут **вѣзѣгѣрашѣ сѣ**¹⁾).

δ) Примірів першого повноголосу не знаходимо в нашій пам'ятці. Відповідні слова мають тут іще давнійший вид: **прѣѣкѣють** 110 пс.; **прѣѣкѣють** 111 (двічі); **посра**ми 118: **сѣхра**ню 118 і т. д.

б) В області консонантизму:

а) Після гортанних **г**, **к** знаходимо постійно **ѣ**: **вѣвѣкѣ** 110 пс., **наврагѣ** *ibid.*, **изѣкѣ** 112, **вѣсокѣхѣ** *ib.*, **акѣ** 113 (двічі) і т. д.

б) Шипячі: **ж**, **ч**, **ш**, **щ** та звук **ц** знаходимо часто в злуці з мягкими. І так стрічаємо: **моуѣжѣ** 111 пс., **нашѣ** 112, **вѣчѣноуѣ** 111, **жн**, **чн**, **шн**, **щн**, **ци**: **подвижитѣ** сѣ 111 пс., **расточѣ** 111, **овѣчѣи** 112, **рашири** 118, **творѣщѣмѣ** 110, **отроци** 112, **агнѣци** 112 і т. д.; **чю**, **щю**, **цю**: **пооучѣ** сѣ 118 пс., **весѣлѣщю** сѣ 112, **вѣзищю** 118, **сѣищю** 112; **шѣ**, **щѣ**: **поношѣнѣкѣ** 118 пс., **роуцѣ** 118. Шипячих із **ѣ** або **ѣ** нема зовсім, хоч в й тверді навіть супроти цер.-слав.: **страшно** 110 пс., **грѣшникѣ** 111 і т. д.

γ) Тверде **л** у згаданім примірі: **силно** 111 пс.

δ) Випад епізвуків: **рашири** 118 пс.; **расмотрѣ** 111 і *ив.* — згідно з церковно-слав. мовою.

ε) Мягченє губних відбуваєть ся при помочи доданя мягкого **л**: **зѣмлѣ** 112 пс., **инокѣ** 113, **глоумѣлѣхѣ** сѣ 118, **оставѣлющѣхѣ** *ib.* В церковно-слав. мові такого **л** деколи нема.

¹⁾ Geitler, op. cit., стор. 254.

ζ) Мягке з із г. Наша памятка знає тут лише сть ЗЮ 118 пе. (Сивайська Псалтир: сть З̄ж)¹⁾.

η) ж замість цер.-слав. жд: хо Жлхъ 118 пе.

θ) На окрему увагу заслуговує слово: пришестьствѣмъ 118 пе., коли се не помилка, бо і писане так, що відбиває від почерку рукопису.

Вкінці треба ще зазначити, що наша памятка не знає здукала, а замість неї уживав постійно: лѣ — пр. члѣнъмъ 118 пе.

В. Морфологія.

У відміні слів бачимо окрім деяких згаданих при фонології ще ось які цікавіші праяви:

1. Іменники.

а) У neutr. gen. sing. ю замість цер.-слав. а: слѣцю 112 пе.; gen. pl. мягких ни (наша памятка взагалі любить ся в уживаню ни в різних відмінках та іменниках): оправданѣи і ни. 118 пе.; dat. pl. твердих має ще цер.-слав. закінчене: о м ѣ : оустомъ 118 пе.

б) а — деклінація:

Nomin. sing. має деколи закінчене: н зам. ѣ — як і декуди в цер.-слав.: нюдѣи 113 пе., стѣи ib.; gen. sing. мягких має зам. цер.-слав. ѣ (=je) руське: ѧ (=ja): ѡ землѣ 112 пе. (цер.-слав. зѣмля); асс. sing. ю зам. цер.-слав.: ѣ (ж): сть ЗЮ 118 пе.; цікаве заховане loc. dual.: в ѣ роукоу твою 118 пе.

в) і — деклінація:

а) Крім одної форми: поуѣи 118 пе. всі виші мають є або и. Dat. plur. все: заповѣдемъ, loc. pl.: заповѣдохъ а gen. pl.: заповѣди, ніколи є і, як пр. у Синайській Псалтирі. Отже переважає наклон до уживаня чистих замість глугих.

б) Dat. sing. masc. — (є)ви: ѣви 118 пе.

в) Із ү- пнів знаходимо тільки слово: домъ у формах: loc. sing. в ѣ домѣ 111 пе., gen. sing.: домѣ 113 згідно з церковно-слав.

д) Із ѱ- пнів бачимо також тільки одно непадѣмъ у формі: непадѣмъ 112 пе.

е) У співзвучових пнях зазначимо хіба постійне уживане loc. sing. словеси, нѣси — зам. звичайнішого закінченя: се, хоч си і се міняють ся вже і в цер.-славянщині.

¹⁾ Geitler, стор. 267.

2. Прикметники.

Прикметники знають у gen. і dat. pl. тільки стягнені форми, повних уже не стрічаємо. Отже gen. pl. правѣхъ 111 ps., dat. pl. правѣднѣмъ ib., оубогѣмъ ib.

3. Дієслова.

а) Форми дієслів мають у 3-тій ос. sing. і plur. все закінчене ть, а ніколи цер.-славянське тѣ. Отже в нашій Псалтирі: превѣваєть 110 ps., вѣсхощєть 111, коудєть ib., клѣвѣть сѧ ib., прѣвѣваєть ib., расмотритѣ ib., подвижитѣ сѧ ib., оубонтѣ сѧ ib., козьритѣ ib. і т. д.

б) Imperfectum має тільки стягнені форми (аја = а): хожахъ 118 ps. (цер.-слав. хождаахъ), вѣх оу (цер.-слав. вѣахъ) і т. д.

в) Participia відмінюють ся як і прикметники тільки в стягнених формах. — Цікава форма partic. испытаю 118 зам. цер.-слав. испытаѧ.

г) 1-ша ос. sing. praes. має закінчене: ю у словах: вѣзницю (цер.-слав. вѣзштѣ), сѣхраню (цер.-слав. сѣхранѣ), поучю сѧ (цер.-слав. поучѣ) — отже ю стоїть зам. цер.-слав. ѣ і ѣ.

д) Вкінці треба піднести dualis: видита 118 ps.

Отсе найважніші фонологічні й морфологічні прояви в нашій пам'ятці.

Отсі граматичні дані заводять нас тудиж, куди завела й палеографія: у другу половину XIII або початок XIV в. Дальше пошукати час написання нашої Псалтирі нема ніякої причини. В сій гадці утверджують мене передовсім прояви в області глухих. При тім може служити деякою вказівкою і слово: цѣри 118 ps., де с надстрічне вказує, що се слово треба читати цѣсарн. А по XIII віці се слово гине і на його місце приходять стягнене із попереднього царь.

Мова пам'ятки в головній основі церковно-славянська, та в ній уже багато елементів чисто руських і то південно руських. Так отже пам'ятка написана мабуть на тій території, де її знайдено, т. є в теперішній Галичині або близько Галичини. На се вказувала б і будова букв, зближених до Христинопільського Апостола. Значить, се нова пам'ятка українського письменства XIII—XIV в.

IV. Уваги до тексту.

Тепер ще кілька слів про сам текст. Не хочу давати тут детальних порівняних студій, але порівняне із Синайською Псалти-

рею напрошуеть ся само. Отже наш текст різнить ся де в чім від Синайського. Поминаючи граматичні різниці бачимо такі важніші відмінні:

Псалтир Лисеяка.

Синайська Псалтир¹⁾.

110-тий псалом.

Зачало прѣмудрости...
 ...творацимъ и.
 и хвалнаго ...
 ...въ вѣкы вѣка.
 vasať.

10. Поконь прѣмудрости...
 ...твораштимъ ѿ...
 vasať Хвала его...
 ...въ вѣкы вѣкоу.
 1 ПАСЛОУІѢ.

111-тий псалом.

...богатыство въ домоу...
 ...въ вѣкы вѣка.
 свѣтъ праведнымъ.
 яко въ вѣкы
 расточи vasať дастъ...
 и правда его прѣвѣваетъ
 въ вѣкы вѣка.

3... богатыство vasať домоу...
 ...въ вѣкы вѣкоу.
 4... свѣтъ правдымъ.
 6. ꙗко въ вѣкы...
 9. Расточи ѿ дастъ...
 vasať правда емоу прѣвѣ-
 ваетъ въ вѣкы вѣкоу.

112-тий псалом.

Веселѣи до вѣка.
 отъ вѣстока сѣню и до ...
 ...посадить ѿ съ...
 мѣрѣ о чадѣхъ веселящю
 сѣ.

2... шѣ селѣ въ вѣкы.
 3. ото вѣстокъ (слѣ)нща
 vasať до...
 8... посадить ѿ съ...
 9. мѣрѣ о чадѣхъ веселяш-
 те сѣ.

113-тий псалом.

Бѣ исходѣ излѣѣ...
 vasať иерданъ...

1. Бѣ исходѣ излѣѣ...
 3. ѿ иерданъ...

118-тий псалом.

...твоихъ vasať възищу...
 ...ракоу твою емоу...
 vasať Приди...
 и ѿвѣщаю...
 въ вѣкы и въ вѣкы вѣка.

33... твоихъ ѿ възискъ...
 38... ракоу емоу...
 41. ѿ приди...
 42. vasať ѿвѣщай...
 44... въ вѣкы ѿ vasať вѣкы
 вѣкоу.

въ пространствѣ...
 vasať не стыдѣхъ сѣ.
 ...възлюбихъ зѣло.
 ...слово vasať раба

45... въ широтѣ...
 46. ѿ не стыдѣхъ сѣ.
 47... възлюбихъ vasať.
 49... слово твоє раба...

¹⁾ Числа означені у Гайтлера. Розстрілені слова відмінні.

...нѣ оубомахъ сѧ.
 ...оустомъ моимъ...
 ...воиноу васат закона...
 ...свѣдѣнны твои яко
 въ вѣкы радованіе

... въ вѣкы...
 помощникъ мой н...
 ...ми и спсѡу...
 ...повелѣнии васат твоихъ
 оубомахъ сѧ.
 сътвори...
 ...прѣдан же мене
 ...сконьча сѧ...
 ...разорити...
 ...всѧкъ поуть неправъ-
 дъ...
 ...истытаетъ дѣла...

Отсе ріжниці між нашим текстом і найстаршим відомим нам славянським; треба признати, що сї ріжниці не надто великі. Наш переписчик відписував безперечно із церковно-славянського тексту і зміняв його по тодішнім звичаям, та в головному держав ся свого взірця.

51... не оуклонихъ сѧ.
 108... оустъ моихъ...
 109... въ[ны]нж і закона...
 111... свѣдѣникъ твоѣ
 въ вѣкы:) ꙗко радова-
 никъ..
 112... въ кѣкы...
 114. Помощникъ васат і...
 117... ми гїсїѧ...
 120... повелѣні бо твоихъ
 боꙗхъ сѧ.
 121... Сътворихъ
 ...прѣдаждь мене...
 123... і сконьча сѧ
 126... разорихъ...
 128... весь пѣть неправъ-
 денъ...
 129... испытаѣ дѣла.

Студії над організацією львівської Ставропії

від кінця XVI до полов. XVII ст.¹⁾

Написав Федір Срібний.

Після звісних роботах Зубрицкого, Головацкого, Петрушевича, Шараневича, Мільковича по історії львівського брацтва останню монографію з актами до неї видав в 1904 р. А. Криловський,²⁾ прийнятий в певних кругах з великими похвалами. Але в своїй рецензії виказали ми недостачі сеї праці і піднесли, що автор не використав матеріялу навіть ним самим опублікованого³⁾. Се спонукало нас взяти ся ще раз до сеї теми, аби в першій мірі виповнити ті прогалини, які в згаданій праці стрічаємо, а поза тим представити взагалі організацію львівської Ставропії в першій половині XVII в. і то не лише на підставі актів опублікованих, але також на основі нового архівального матеріялу. Се нехай оправдає появу сих статей, які значемо від реформи брацтва з 1586 р., беручи під увагу передовсім найважніші точки нової устави, що виймають брацтво з під юрисдикції місцевого єпископа.

I. Увільнене брацтва від влади владичої.

З кінцем XVI ст. львівське успенське брацтво виступає на арену ширшої діяльності. Дня 1 січня 1586 р. антиохійський

¹⁾ З історичного семінара проф. М. Грушевського на львівськiм університеті.

²⁾ Львовское Ставропигиальное Братство, Київъ, 1904. Архивъ Юго-Западной Россіи, ч. I. т. X—XII.

³⁾ Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, 1907, т. 75, кн. I. В.

патріарх Йоаким, повертаючи з Московщини через Львів на схід, видав перший звісний нам статут сего брацтва¹⁾. Статут сей в історичній літературі звісний. Повторяємо важнійші його постанови.

Брацтво має творити діла милосердія, помагати убогим, сиротам, хорим, вдовицям, попавшим в полон, потерпівшим через пожар і т. д. Доступ до него свободний для осіб всякого стану, міщан, передміщан, шляхтичів і „посполитых людей“. Як тутешний, так сторонний брат, має дати вступного шість грошей, а котрий би брат мав мешкане далеке від сего брацтва, той на рік має давати по шість грошей до скринки братської. Місцеві сходять ся що чотири неділі і за кожним разом повинні давати по пів гроша. Кожного року вибирають брата з поміж себе чотирох старших братів, котрі завідують ділами брацтва, а по році віддають свої уряди і складають рахунок з них. Скринка братська має бути у старшого братчика, а ключ у молодшого. Відказувати ся від уряду старшинства без слухної причини не можна під карою трех безмінів воску. На кару в виді уплати певної скількості воску (камінь, фунт, безмін) або на сиджене на двінінці засуджає ся того, що обидить другого брата, не приходить на засіданя, або без важної перешкоди не явить ся на погріб помершого брата, якого повинні всі члени брацтва супроводжати з свічами до гробу. Строго закаує ся виносити тайну братських нарад за поріг братського дому. Старші брата „чести ради“ поносять за свої провини два або три рази більшу кару, ніж молодші. Брата судять ся своїм судом в часі своїх засідань; непослушних судови братському в случаю непоправи в терміні чотирох неділь съвщеник відлучає від церкви. Такого не може навіть сам єпископ благословити до того часу, поки не покорить ся брацтву. Хто-би з таким відлученим приставав, має бути так само покараний.

Брацтво дає матеріальну поміч своїм членам в часі слабости або з'убожіяня; воно уділяє їм грошових позичок, при чім брата не повинні лихвити і позичати мають не тим, що хочуть бути богатшими, але тим, що дійно терплять недостаток. — По своїх засіданях брата мають читати св. книги і оден з другим скромно розмавляти. Кожний брат вписує імена свого отця, матери і всіх померших крвних в братський помяник, а съвщ-

¹⁾ *Diplomata Statutaria*, ч. III. *Monumenta Confraternitatis Stauro-pigianae Leopoliensis*, т. I, ч. LXXX.

щеник успенської церкви має читати сей помяник по утрени і по вечірні в дни пам'ятні і у великий піст по уставу церковному. На кожний рік має бути дві літургії за все брацтво „заздоровная и памятная“, при чім належить убогих по силі наділити.

Крім того в статуті сїм патріарх Йоаким признав львівському брацтву право старшинства над другими брацтвами, а заравом дав йому надзїр над моральностию не лише свїтських людей, але навіть і духовенства і поручив доносити о його провинах єпископови. А коли-би єпископ не поступав по правилах св. отцїв і апостолів і пішов против закона, то такому єпископови най противлять ся всі, як ворогови істинни.

Основою сього статута з 1586 р. був без сумніву давнїйший братський статут, що не дійшов до нас, як се виказав д. Криловский, порівнавши давнїйші устава брацтв Благівіщенського львівського (1542 р.) і Св'ято-Троїцького вишенського (1563 р.) в львівським статутом з 1586 р.¹⁾ Бачимо се хочби з порівняня сього статута з статутом, який затвердив 18. лютого 1544 р. львівський єпископ Макарій Тучапский львівському брацтву при церкві св. Николая на краківськїм передмістї.²⁾ В обох статутах вступне виносить 6 грошей, членами обох брацтв можуть бути люди всякого стану, мешканці міст та сїл посторонних, які платять по 6 грошей річно до братської скрипки. Тїло помершого брата провадять всі члени до гробу; хто не явить ся, не оправдавши належито своєї неприсутности, платить фунт воску кари і т. д. Статут брацтва при церкві св. Николая є знова точною копією статуту львівського Благівіщенського брацтва і т. д.

Одначе заходить велика ріжниця між статутами попередними, і львівським з 1586 р., а саме в тім, що патр. Йоаким поставив успенське брацтво за взір другим брацтвам і признав йому широкі компетенції, нагляд над духовенством, винав се брацтво з під юрисдикції місцевого єпископа і дав йому можливість противити ся своїй духовній власти. Се перший випадок таких прерогатив свїтських людей, який послужив потім взірцем для інших брацтв.

Що було причиною сего прямо революційного кроку, який так дискредитував власть місцевого владки в супереч канонам східної церкви? Так давнїйші, як і новїйші дослідники, Флеров, Соловйов, Чистович, Макарій, Грушевський, Петров, Хар-

¹⁾ Львовское Ставроп. Брат. с. 35—40.

²⁾ Mon. Confr. I, ч. 8.

лампович, Криловський і інші, які займали ся історією львівського брацтва або в своїх роботах дотикали сеї теми, уважають се вилучене львівських братчиків східними патріархами з під власти єпископа Гедео́на Балабана за причину боротьби брацтва з влади́кою. Ми не перечимо, що сї прероґативи брацтва заострили конфлікт між обома сторонами, хочемо лише тут подати вказівки, які промавляють за тим, що конфлікт сей виник уже до приїзду патр. Йоакима у Львів.

В історичній літературі звісна боротьба львівського брацтва з єпископом Арсенієм Балабаном в половині XVI ст. Правда, то було трийцять кілька літ перед тим, беручи на увагу 1586 р., але все таки братчики пам'ятали ще і в 90-тих роках XVI ст. і пізніше про сї „мучительства балабанські“. Сю боротьбу пригадує братчикам ігумен унівського монастиря Симеон Боршовський в листі з дня 25 липня 1589 р.¹⁾ Про теж саме є згадка в грамоті київського митрополита Михайла Рогози з дня 22 червня 1590 р., де між иншим митрополит пише: „И на той манастыр (св. Онуфрія) торгнуль ся былъ Арсеній Балабанъ владыка нашъ дворніи лвовскыи“²⁾. В 1596 р. брацтво вислало свого члена Дмитра Красовського до князя Константина Острозького в своїх справах з єпископом Гедеоном Балабаном. В листі до князя з дня 21 серпня фігурує сей братчик „яко будучи дѣдич с предков своих свѣдомыи поступку здешного от початку владычества лвовского болобановского, яковые шкоды и трудности межи нами бывали и бывають аж до сего часу“³⁾. Ненависть до всего „балабанівського роду“ чули братчики вже від давних часів. Деякі грамоти брацтва вказують на те, що боротьба брацтва з єпископом Гедеоном Балабаном, сином Арсенія, зачала ся не від часів приїзду патр. Йоакима у Львів і надання брацтву широких прероґатив в статуті з дня 1 січня 1586 р., але ще перед сим приїздом. В грамоті з дня 8 листопада 1585 р. єпископ що правда взивав вірних до складання датків в користь братської друкарні⁴⁾, в статуті братської школи з жовтня 1586 р. стоїть зазначено, що школа ся повстала „блаґословеніємъ Гедео́на Болобана“⁵⁾, але се свідчить, що згода була лише в даний момент, так як була вона деколи між обома сторонами і в пізніших часах між поодинокими стадіями боротьби.

¹⁾ Monum. Confr. I, ч. 117.

²⁾ Ibid. ч. 159.

³⁾ Mon. Confr. II, ч. 420.

⁴⁾ Mon. Confr. I, ч. 79.

⁵⁾ Diplom. Stat. ч. VI.

Вже в часі побуту папр. Йоакима у Львові сю боротьбу видимо в повнім розгарі. В однім документі в кін. XVI ст. є вичислені кривди, які брацтво терпіло від Гedeона Балабана. Між ними сказано, що єпископ казав бити братчика Івана Красовського в присутности патр. Йоакима, котрого то Красовського сам патріарх боронячи, дав йому учепити ся за свою одіж, а владика не міг сього стерпіти і казав своїм слугам відорвати Красовського від шати патріарха і вишхати в господи. Потім владика, зібравши товпу панів і шляхти не мало пішов на ратуш і там жадав засуду Красовського „на горло“¹⁾. Таку експанзію сеї боротьби годі пояснити широкими прерогативами, які брацтво одержало в 1586 р., хоч-би вже з того згляду, що на се був за короткий час, щоби наслідки сеї реформи проявили ся так сильно.

На підставі грамот сучасних і з літ найблизших, отже відодостойних, можемо вказати на причини сеї боротьби. З листу єпископа Гedeона Балабана до братчиків з дня 3 лютого 1586 р. довідуємо ся, що Іван Красовський непристойно про нього „говорив і писав так тут у Львові, як і деінде на стороні“, складав о нїм рими і розгодошував, що єпископ казав попам людей бити. Таке письмо посилав Красовський по зізнаням єпископа до Каменця, Гedeон Балабан домагає ся, щоби Красовський відкликав сї вісти і за кару сидів пів року в монастири св. Онуфрія²⁾. Се відносить ся до неприяних відносин, які були межи Красовським, і єпископом даянійше ще перед написанем сього листу. Спір брацтва з єпископом перед львівськими конзулами в кінця липня 1589 р. дає нам можливість принайми в приближеню означити, до якого часу се відносить ся. Балабан закидує львівським братчикам Іванови Красовському і Луці Губі, що они відважили ся понижити його єпископську гідність пашквілями і погірдливими листами. Братчики оправдують ся між иншим тим, що справа ся задавнаєна, бо вже чотири роки минуло від коли она почала ся³⁾.

Відповідний акт конзулів означений датою 27 липня 1589 р.; коли сягнемо чотири роки взад, одержимо липень 1585 р. Правда, того рахунку не можна брати цілком математично, але все таки сї звістки вистарчають, щоби в формі гіпотетичній висказати погляд про неприяні відносини між брацт-

¹⁾ Mon. Confr. I, ч. 265, с. 419.

²⁾ Mon. Confr. I, ч. 84.

³⁾ Mon. Confr. I, ч. 118.

вом і єпископом якраз безпосередно перед приїздом патр. Йоакима у Львів. Такий погляд вясняє нам, чому Балабан з такою силою ударив на Красовського в присутности патр. Йоакима. Не був се приватний рахунок, який мав Балабан з Красовським, бо яку-ж особисту ненависть міг мати єпископ до звичайного міщанина львівського, щоб вона вибухла з так великою силою? Тай побите Красовського перед патр. Йоакимом зачисляє ся до кривд брацтва, Іедеон Балабан пише свій лист в справі Красовського з дня 3 лютого 1586 р. до братчиків, львівських міщан, в акті консулів з дня 27 липня 1589 р., де виступають, як обвинені, братчики Іван Красовський і Лука Губа, зазначено, що предметом спору між ними і єпископом був між иншим братський монастир св. Онуфрія, а звістки сьвідчать, що Красовський — то лише фірма брацтва.

Супротив таких обставин зрозумілою для нас стане дотична постанова статута з 1586 р.: „Аще же и єпископъ сопротивитъ ся закнѹ истиннѹ и не по правиломъ святыхъ апостолъ и святыхъ отецъ, строяще церковъ, развращающе праведныхъ в неправду, подкрѣпляюще руки беззаконникомъ, таковому єпископу сопротивити ся всеѣмъ, якъ врагу истинны“¹⁾. Сі слова „развращающе праведныхъ“ і т. д. є лише очевидно відблеском дійсности і вказують на ті кривди, які брацтво терпіло від єпископа. Братчики паматали ще конфлікт з батьком Іедеона і знали, що мають до діла з чоловіком рішучим, яким був Іедеон Балабан. В момент побуту патр. Йоакима у Львові стояла перед ними перспектива дальшої боротьби з єпископом. Зовсім природно, що тепер скористали вони з побуту патр. Йоакима і постарали ся увільнитись з під власти Балабана і санкцією присутного патріарха. Так появили ся в статуті слова: „Таковому єпископу сопротивити ся всеѣмъ, якъ врагу истинны“. Іенеу сих слів інакше вяснити годї. Як би перед приїздом патр. Йоакима у Львів між брацтвом і єпископом був супокій, як то до тепер в історичній літературі приймає ся, то анї патріархови анї братчикам не було би навіть впало на думку увільняти їх з під юрисдикції єпископа. Такого прецеденту в православній церкві они не мали, анї канони східної церкви таких виїмків не знали. Коди-б була приязнь між обома сторонами, було би лишило ся все по давнону.

Ініціатива сєї постанови належить самим братчикам. Ніщо

¹⁾ Dipl. Stat. ч. III, с. 12.

не вказує на то, щоби патр. Йоаким в часі свого короткого побуту у Львові орієнтував ся скоро в ситуації, а передтим плянів реформи брацтва не мав жадних; приїзд його у Львів був випадковий. Противно маємо вказівки, що так Йоаким, як взагалі східні патріархи, не показав такту і зрозуміння справ української церкви. Се вилучене братчиків в під духовної власти було в його сторони кроком дуже нерозважним, бо загостило конфлікт брацтва з єпископом до небувалих розмірів. Чоловік оборотний і сильної волі був би на таке дискредитоване церковної єрархії ніколи не згодив ся. Піддати свою думку патр. Йоакимови і то в часах упадку дисципліни в православній єрархії, коли всякі східні достойники їздили в українські землі шукати джерела доходів, було братчикам не трудно. Що в своїх грамотах, особливо пізнійших, братчики приписували ініціативу патр. Йоакимови, не має значіння, бо треба було їм санкції; тим хотіли они показати, що за ними стоїть авторитет східних патріархів. Так само приписували они патр. Йоакимови ініціативу заложеня культурних інституцій¹⁾. Тимчасом відповідні до сього пляни мали они вже перед приїздом патр. Йоакима у Львів. Принаймні знаємо се що до друкарні, котру братчики набули на спілку з єпископом Гедеоном Балабаном. До складок на сю ціль взивав Балабан вірних вже 8 падолиста 1585 р.²⁾.

Ся постанова статута з 1585 р., яка дає братчикам можливість противити ся єпископови, надає йому зовсім відмінний характер при всій схожості з давнійшими статутами інших брацтв. Ріжниця, так засаднича, що можемо говорити про зміну „хартії“ брацтва, значить про його реформу. Рівночасно в брацтві видимо живійший рух, воно приступає до закладаня культурних інституцій так, що в житю його починає ся нова фаза діяльности. Сучасники відчували сю зміну в устрою брацтва. В акті львівського радецького уряду з дня 27 липня 1589 р. брацтво носить титул „*fraternitatis novae a reverendissimo Joachimo patriarcha Antiochiae maioris institutae et per Hieremiam constantinopolitanum patriarcham confirmatae*“.³⁾ Хибно приписує ся тут заснованє брацтва патр. Йоакимови, але сама звістка

¹⁾ Харлампович приписав справедливо ініціативу заложеня львівської школи самим братчикам (Западнорусскія православныя школы... с. 290). ²⁾ Mon. Confr. I, ч. 79.

³⁾ Mon. Confr. I, ч. 118, с. 186.

є виразом поглядів тодішніх людей, які в життю брацтва від того часу запримітили сю зміну.

Сам патр. Йоаким в реформі брацтва, як бачилисьмо висше, мав лише формальне значінє. Так само і наданє брацтву права ставропітії царгородським патріархом Єремією було лише новою санкцією тих прероґатив, які вже знаходили ся в статуті з 1586 р.

II. Склад брацтва.

До нас доховав ся спис членів брацтва в момент реорґанізації його за часів побуту патр. Йоакима у Львові в кількох редакціях¹⁾. Як виходить з тих списів брацтво в 1586 р. числило не більше як 12—14 членів, між якими знаходить ся такі визначні братчики, як Красовські, Рогатинці і инші. Ся скількість видає ся нам за мала, не забуваймо одначе, що пер-

¹⁾ Криловский: Львов. Ставр. Брат. Прил. ч. I, — Архивъ Юго-Зап. Росс. ч. I. т. XII, Проток. Львов. Ставр. Брат. Першій реєстр мав надпись: „Со Богом початый и совершенный сей фундушъ братский Господиномъ Йоакимомъ патриархомъ Антіохійскимъ, составлен, Іверемнем же, господиномъ вселенскимъ патриархомъ, посвяченъ, и от столицы Константины града во Львовъ посланный“. (Криловский, ор. с. Прил. ч. I.). Як виходить з сеї надписи, реєстр сей був написаний таки за самого патріарха Йоакима. Другий повстав не скорше, як в 1589 р. Приїзд патр. Єремія на Русь і сей рік в нїм виразно зазначає ся. Третій „реєстръ стрєсенія братского“, здає ся також не сучасний, а пізнійший, про патр. Йоакима нема в нїм вже згадки. З тих зглядів першій реєстр має найбільшу вартість. Коли він повний, то в момент реорґанізації брацтва за патр. Йоакима, числило оно не більше, як 12 членів. Ось імена сих „фундаторів“ брацтва: Стефан Мороховський, Алексей Федор Малечкий, Тома Бабич, Димитрій Демидович Красовський, Василь Теневиц Кдешицкий, Доротея Саприка, Тома Атанасевич, Йоан Йоанович Богатирець, Йоан Демидович Красовський, Лука Григоревич Губа, Юрій Козьма Рогатинець, Андрей... Рогатинець. Другий спис містить 14 членів, а ріжнить ся від першого тим, що приходить в нїм чотирех нових членів, між ними Константин Корнякт, натомість випущено двох членів. Третій спис є модифікацією першого і другого; всіх членів числить 14. Реєстр в 1586 р. мав в пізнійших часах для братчиків особливше значінє, бо був звязаний з іменем патр. Йоакима. Се була велика честь належати до сих членів „фундаторів“ брацтва, а вже найблизша редакція сього реєстру містить лише членів найзначнійших, як Константин Корнякт. Для відріжнення сих членів від пізнійших вже в перших літах по відїзді патр. Йоакима доступ до него був утруднений, а далі цілком замкнений. Се може нам служити до поясненя малої скількості братчиків в званях нам реєстрах в 1586 р.

ний в тих реєстрів містить „фундаторовъ брацтва и обывателей Львова, ктитореѣ храма Успения Пречистая Божия Матере“, себто поважних патрициїв міста, що в часі короткого побуту патр. Йоакима у Львові заняли ся реорганізацією брацтва і формально в реєстр були вписані. Поза тим стояли ще інші Русини Руської улиці, що рівно ж могли інтересувати ся справами брацтва, одначе чи то задля сього, що в часі побуту патр. Йоакима не з'явили ся перед ним, чи то тому, що були менше знаними і заслуженими для брацтва, в реєстр сей не попали. Зрештою треба пам'ятати, що і населенє Львова було тоді без порівняннє менше, як тепер, тому не можна мірити скількості членів брацтва цифрою теперішних товариств.

Для інших літ кін. XVI ст. посідаємо списи для років 1590, 1591 і 1597. Останні списи зовсім певно не повні; нераз числять вони лише по кілька, або по кільканадцять членів. Порівнявши сї списи з реєстром з 1586 р., видимо, що імена сї не приходять в списі з 1586 р., значить, сї пізнійші списи містять членів новоприступивших до брацтва. Свідчить про се виразно поміщена тут дальше записка з 1600 р., що тоді до брацтва вступила Татіяна Малиньска, яка через слугу свого прислала вступного золотих польських ців триста¹⁾.

Спис членів з 1590 р. виказує 15 імен, уміщених разом з членами з 1586 р. Одначе коло імен Янія Афендиковича маємо рік 1590, а се свідчить, що так він, як імена слідуєчі по нїм належать не до 1586, але до 1590 р. Надто під тим послідним роком, маємо ще 8 членів нових з датком шестигрошеvim, в списі з 1591 р. таких членів — 9, а з 1597 р. — 14²⁾. Коли сї цифри додамо до членів поміщених в реєстрі з 1586 р. (12 евент. 14 + 15 + 8 + 9 + 14 = 58 евент. 60) і завважимо, що в часі 1586—1597 рр. принаймні кілька братчиків могло померти, то одержимо около пятьдесят кілька членів, як пересічну цифру скількості братчиків в кін. XVI ст. Тут не входять ще в рахубу князі Вишневецькі, Ружинські, митрополит Рагоза і інші значнійші особи, що вписували ся формально у львівське брацтво, але справами його безпосередно не займали ся. Так само не належить до властивого континенту львівського брацтва члени брацтва рогатинського, котрого „фундатори“ в 1590 р. числом 11, між ними 3 женьщини, вписа-

¹⁾ Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. XII, Прот. с. 5.

²⁾ Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. XII, Прот. с. 4—5.

лись у львівське брацтво¹⁾. В рахунок входить тут лише місцевий елемент.

До початку XVII ст. належить передовсім реєстр членів львівського брацтва з 1601 р. Список сей має надпис: „Терминаль реєстра до братства вступаючих з датком в року *ѧха* при елекції в недѣлю в Томину“²⁾; значить, якби судити по сій надписи, реєстр містить братчиків, які на елекції в 1601 р. заплатили або мали заплатити вкладки. Одначе реєстр сей не докладний, бо крім других містить він теж імена братчиків, яких вже тоді на світі не було. Реєстр зачинає ся від імен: Алексей Малечкий, Тома Йоанович Бабич, Димитрій Красовский, Доротей Омелянович — гр. 18 і т. д. В дійсности Алексей Малечкий вже тоді не жив, інвентар річий списаний по його смерті посідаємо з 1590 р.³⁾ На елекції в 1601 р. не заплатив він вкладки, бо вже більше як 10 літ його не було між живими. Так само фігурує в сій списі з 1601 р. Лука Григориевич Губа, тимчасом вже в складках з 1599 р. його нема, натомість приходить „Игнатъ, Губины зять“⁴⁾. В 1600 р., коли вся львівська Русь складала свої жертви на процес з магістратом, його між жертводавцями нема, натомість згадана „Пани Губиная“⁵⁾, вдова по нім. В 1601 р. він теж вже не жив.

Яка була причина сих похибок, можемо лише здогадувати ся. Братський писар, особливо новий, міг незнати особисто всіх братчиків. Коли прийшло ся йому укладати „Терминаль“, він порадив собі тим способом, що взяв старий реєстр і відписав з него імена братчиків, означуючи вкладки тих, що заплатили. Та писар міг і свідомо вписати в катальог імена померших братчиків для ушанованя їх памяти, не здаючи собі справи з суперечности, яка заходить межі надписею, а самим реєстром, а яку ми видимо тепер. У всякім разі можемо вяснити уклад реєстру з 1601 р. Коли порівнаємо його з пізнішою редакцією реєстру з 1586 р., то запримітимо, що в обох реєстрах за порядком слідуєть ті самі імена: Алексей Малечкий, Тома Йоанович Бабич, Димитрій Красовский і т. д., а так само слідуєть они в порядку в знаних нам реєстрах з літ 1590, 1591

¹⁾ Криловский, Львов. Ставроп. Брат. Прилох. ч. I, с. 3.

²⁾ Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XII, Проток. с. 3—4.

³⁾ Львівський Магістратський Архив, Testamenta т. 4, с. 597—600.

⁴⁾ Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 15.

⁵⁾ Тамже с. 26.

і 1597 в порівнянню з реєстром в 1601 р.¹⁾. Що писар мав під рукою давній братський катальоґ, річ очевидна.

Як з одної сторони коло деяких імен в реєстрі в 1601 р. нема означених вкладок тому, що братчики ті не жили, так з другої сторони нема сих позицій і коло деяких братчиків, що ще тоді були на світі, як нпр. Константин Корняк і Яній Афендикович, видно на елекції не були. Значить з реєстру в 1601 р. на всіх 58 імен треба вилучити не багато членів, одначе принаймні кілька, як померших. Коли се учинемо, одержимо знова цифру пятьдесят кілька членів, як максимум скількості братчиків, яке в актах брацтва стрічаємо.

Для означеня скількості братчиків для інших літ першої пол. XVII в. служать нам акти елекційні, які маємо від 1604 р. Реєстр елекційний з того року числить всіх братчиків, що заплатили вкладки і не заплатили — 34²⁾. Подібно реєстр в 1608 р. подає імен 24 і девять вдовиць по братчиках з одначенем їх вкладок³⁾. Реєстр в 1611 р. подає імен 30, про одного братчика Федора Підборецкого згадано, що помер, надто подано імя одної жєнщини і девять вдовиць по братчиках, що заплатили вкладки⁴⁾. Реєстр в 1612 р. числить 30 братчиків разом з трюма ново вступившими при елекції, надто сім вдовиць по братчиках. Реєстра „выбирая пѣнявий рочных“ на літа 1613 і 1614 числять вже лише 21 членів⁵⁾. Се реєстра очевидно не повні. Реєстр в слідууючої елекції в 1616 р. не дає нам можности обчислити скількості братчиків в тім році, бо реєстр сей записує лише сам акт елекції, а не згадує зовсім про заплату вкладок на тій елекції⁶⁾.

Для літ 1616—1633 не посідаємо зовсім елекційних актів, тому і брак нам матеріалу для обчисленя братчиків. Знаходимо лише принагідні вказівки. Реєстр складок львівських міщан, зложуваних на привіт королевича Володислава в 1621 р., виказує 20 мушци, 6 жєнщин і одно колективне імя „Стецковны въ ринку“. Реєстр говорить про „львівських міщан“, одначе під сими словами криють ся з незначними виїмками імена, знані нам з своєї приналежности до брацтва, як: Роман Стрілецький, Андрей Стрілецький, Миколай Добрянський, Яній Савелович, Міхал Алвізій, Григорій Романович і інші⁷⁾. Термін „міщанин“

¹⁾ Ibid. т. XII, с. 3—5.

²⁾ Арх. Юго-Зап. Росс. т. I, т. XI, Протрк. с. 67—68.

³⁾ Ibid. с. 73. ⁴⁾ Ibid. с. 76—77. ⁵⁾ Ibid. с. 78—80.

⁶⁾ Ibid. с. 80—82. ⁷⁾ Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 54.

стрічаємо нероз, як синонім на означене члена брацтва. Реєстр другої складки того року, робленої на привіт самого короля Жигмонта III., виказує 20 імен, в тім одної жінчини. В тім часі знаний нам частій в діяльності брацтва так, що сї цифри не повинні нас дивувати. У всякім разі не маємо певної основи, щоби уважати сї списи складок в 1621 р. за докладну цифру братчиків, одначе як вказівка, они служити можуть. Ще виразнійшим натяком є реєстр складок, уміщений під 1625 р. Тут вже виразно зазначено, що „кождий брат“, ухвалив на себе певний даток на кошта процесу з райцями в справі знесена мита. При тій нагоді реєстр подає 33 імена¹⁾.

Для 30-тих років XVII ст. важний для нас катальог братський в 1633 р.²⁾. Катальог сей потує в нагоди переведеної елекції, як сам зазначає „Имена всѣхъ братьевъ, приступающихъ до братства святого и чинне обѣтъ сотворшихъ“. Реєстр сей числить 36 братчиків. Що правда в недовзі по елекції на однім з засідань братчики роблять закиди Стефанови Ляшковському, чому він не зложив присяги, яку зложили в нагоди елекції всі братчики, і се вказувало-би на то, що сей катальог в 1633 р. не повний, одначе ся обставина, що братчики так натискають на нього і рішають відлучити його від брацтва, поки він не покаєть ся³⁾, свідчить як раз, що маємо тут до діла з фактом виїмковим. В реєстрі сїм фігурують навіть братчики, що на елекції присутні не були і через се зложили присягу доперга пізнійше. З того згляду реєстр сей має для нас особлиwsze значінє.

Для пізнання братських імен в кінця першої і з другої четвертини XVII ст. наведемо сей катальог в цілости в нашій транскрипції з захованєм самих звукових прикмет слів.

Старші: Габриель Лянґіш, Григорий Романович, Миколай Дюбрянський, Александер Прокопович. Столові: Василий Буневський, Константин Медзанета, як писар, Павел Лавришевич, Иван Корунка.

Молодші: Яній Савелович, Павел Суйка, Василий Стефанович, Ференц Ониськович, Ференц Дашкевич, Георгій Феодорович, Матиаш Феодорович, Григорий Морозович, Демян Полянський, Михайло Шлезка, Мигаль Алвізій, Сидор Дремиков, Кира Деомитрович, Павел Вороцувський, Иван Пятховський, Дмитрий

¹⁾ Арх. Юго-Запад. Росс. ч. I, т. XI, с. 57.

²⁾ Ibid. с. 95. ³⁾ Арх. Юго-Запад. Росс. ч. I, т. XI, с. 96—97.

Гардзій, Тимотей Пінський, Яній Афендик, Василій Леонович, Василій Григорович, Григорій Семионович, Ілія Добрянський, Феодор Йоанович Грек, Миколай Алвізій, Іван Грегорович, Ференц Андрейович маляр, Андрей Стрілецький, Андрей Лукиянович.

Для інших літ четвертої і п'ятої десятки XVII ст. маємо сесійні протоколи брацтва, але протоколи ці подають звичайно лише імена братчиків, що не були на сесіях, або навпаки таких, що заплатили вкладки на засіданях, які відбули ся в інших часі, а деколи лише говорять загально, що інші братя були „в гостинах купецких“, а інші дома, а не ставили ся. Тому в сих протоколів годі обчислити загальну цифру братчиків. Виїмок тут становить реєстр з дня 15 юня 1647 р.¹⁾, який братчики зробили по елекції того року „для порядку такъ складокъ мѣсячных, и складкѣ мѣсячної до скрынкѣ братскої“. Сей новий „реєстръ каталіогъ“ містить імена всіх братчиків і числить їх 20, між ними коло двох братчиків стоїть дописка, яка зачисляє їх до померших. Принаймні одна з них коли імени Лянтіша є пізнійша, бо братчик сей умер доперва в 1648 р.²⁾.

Що число братчиків в тім часі не було велике, вказує на те принагідно реєстр з дня 16. вересня 1649 р. В реєстрі сїм братчики жалують ся на непропорціонально високу контрибуцію в порівнаню з сумами, наложеними на Поляків і Вірмен, при чім зазначено, що братчиків було тоді лише кільканайцять³⁾. Інший реєстр записує під 1650 р. 22 імени⁴⁾, одначе для половини XVII ст. не має він жадного значіння, а згадуємо на сїм місци про нього тому, щоб справити похибку. Коли приглянемо ся сїм іменам ближше, побачимо між ними братчиків, знаних нам з своєї діяльності з кін. XVI і на поч. XVII ст., як Красовський, Миколай Добрянський, Андрей Білдага, Лукаш Бартникович і т. д. Навіть деякі братчики з другої четвертини XVII ст., поміщені в сїм реєстрі, вже в 1650 р. не жили. Добрянський помер в 1634 р.⁵⁾, Лянтіш в 1648 р.

Наслідком неприхильних обставин, як воєн Хмельниччини, морового повітря і інших число братчиків зменьшало ся і наступала стагнація в житю брацтва. Реєстр елекційний з 1656 р. зазначає, що в тих часах оплаканих „в наказаніях Господніх“ лишило ся лише 16 братчиків і нарікає, що число братчиків так зменьшило ся⁶⁾. Сі братчики приймають до себе п'ятох по-

¹⁾ Арх. Юго-Запад. Россіи, ч. I, т. XI, с. 165.

²⁾ Ibid. с. 164. ³⁾ Ibid. с. 178. ⁴⁾ Ibid. с. 163.

⁵⁾ Ibid. с. 103. ⁶⁾ Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 179.

вих членів, разом було їх отже 21, і від тепер зачинають рухливішу діяльність в брацтві.

Як ми виділи висше, не для всіх літ слідженої нами епохи можна означити число братчиків, все таки той матеріал, яким розпоряджаємо, вистарчає для пізнання сеї кількості в загальних рисах. Наведені цифри вказують, що нумерична сила братчиків не все була однакова. В момент реформи брацтва в 1586 р. виносила вона, як судити з реєстрів, не більше як кільканайцять членів. Число се дуже скоро змагає ся, братська ідея обіймає чим раз ширші круги так, що при самім кінці XVI і на початку XVII ст. досягає оно свого максимуму пятьдесят кілька членів. Кінець XVI і початок XVII ст. то час найбільшої експансії в діяльності брацтва, тому і се число не повинно нас дивувати. Ся цифра спадає чим раз більше, особливо від другої половини другої десятки і в третій десятці XVII ст., в часі котрим звісний нам занепад в діяльності брацтва. Від елекції в 1633 р. зачинає ся знова живіший рух в брацтві, число братчиків збільшає ся до 36, одначе наслідком неприхильних обставин серед загальної стагнації в брацтві число се зменьшає ся так, що з початком 1656 р. братчиків було заледви 16.

Причиною сеї малої кількості братчиків в ріжних часах було передовсім мале число Русинів в самім місті Львові; передміщан бачимо в брацтві мало. Реєстр з 1609 р. числить всіх домів руських в самім місті заледви 18¹⁾, а ся мала кількість Русинів-власителів відбивала ся і на континенті брацтва. Крім сего були ще причини спеціальні. Неоден швець чи кравець, що провадив тяжку боротьбу о істнованє, не мав часу займатися справами брацтва, а давав лише до складки, коли його брацтво потягало до того. В 1634 р. нпр. прийшла вість, що приїде король до Львова. Брацтво постановило привитати його дарунками. В тій цілі братчики ухвалили наложити на себе складку і вівзати до складаня датків так передміщан, як і тих, котрі не є в брацтві, а в самім місті находять ся, ремісників і вдовиць²⁾.

Навіть форма, яка буда звязана з вступленем до брацтва, могла неодного відстрашити від нього. Братська присяга була услівем, під яким братчик діставав ся до катальогу. Такої присяги жадали деколи при елекції від всіх братчиків, як то було

1) Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 303—304.

2) Ibid. с. 107.

в 1633 р. Стефан Ляшковський був присутній на елекції того року¹⁾, але обіту не зложив, через се і в каталої з 1633 р. не дістав ся і був виключений з брацтва²⁾. Інші братчики, як Федор Йоанович Грек, Миколай Алвізій, Андрей Стрілецький, Андрей Лукианович на елекції не були і обіту не зложили. Вони дістали ся в каталої з 1633 р., але спеціальна ухвала братчиків накладала обовязок зложити сей обіт і на членів неприсутних³⁾. Се вони виконали, одначе значно пізнійше. Миколай Алвізій і Федор Йоанович Грек майже чотири роки потім на сесії дня 9 марта 1637 р.⁴⁾, а Андрей Лукианович і Андрей Стрілецький аж на елекції в 1644 р., при чім зазначено, що він „любо отъ давныхъ лѣтъ найдующий ся въ братствѣ, еднакъ братолюбия ради душезбавеннаго притомъ братіи иныхъ обѣгъ сей отправилъ⁵⁾).

Цікава річ, що було причиною сеї проволоки і чому Ляшковський не хотів в 1633 р. зложити обіту. Реєстр зазначує загально, що своє поступованє не оправдав він перед братчиками жадною слушною причиною, одначе можемо догадати ся, для чого він так „упоре отповѣдѣлъ, ижъ я того не учиню“⁶⁾. Присяга перед хрестом з запаленими свічами, як вона практикувала ся в брацтві, була для него чимсь страшним і він не зложив її тому, бо бояв ся її. Іншу причину годї тут подати. Що дійсно присяга ся була для сучасників відстрашаючою, се видно з листу царгородського патріарха Тимотея, писаного до львівських братчиків в вересни 1620 р.⁷⁾ В листі сїм патріарх називає братський обіт, зложуваний при вступленю до успенського брацтва, „проклятством окрутне страшным“ і дає розгрішенє так живим, як помершим братчикам, що в тїм грїху померли. Патріарх каєє сю присягу „яко глупе учиненное“ і закаує її відправляти під загровою клятви. Хоч на се не маємо виразних вказівок, все таки можемо догадувати ся, що сей лист написав патріарх на підставі інформацій і на просьбу таки деяких самих братчиків, що старали ся знести сю присягу, улекшити доступ до брацтва і розширити ті рамки, в які поставила його давнійша практика.

Що серед самих братчиків була опозиція против братського обіту і тенденція принаймні злагодити його, свідчить реєстр

¹⁾ Ibid. с. 89. ²⁾ Ibid. с. 96—97. ³⁾ Ibid. с. 90—91.

⁴⁾ Ibid. с. 127—128. ⁵⁾ Ibid. с. 148. ⁶⁾ Ibid. с. 96.

⁷⁾ Криловський, Львов. Ставроп. Брат. Прил. ч. 33.

в 1644 р. На елекції того року братчики розважають, чи має лишити ся той „стародавний отъ продковъ отпирований страшливе срукгий обѣтъ“, чи на його місце братчики мають придержувати ся другого, скороченого і зноснійшого. Всі заявили ся за другим і при тій нагоді зложили обіт Андрей Стрілецький і Андрей Лукіянович¹⁾. Розуміє ся, братський обіт, ся формальність, звязана з вступленем до брацтва, була лише одною з підрядних причин малої скількості братчиків; головна причина то нечисленність українського елемента в самім місті.

Супротив тої широкої діяльності, яку брацтво розвинуло особливо з кін. XVI і на поч. XVII ст., супротив того величезного маєтку, яке воно посідало пізнійше, здає ся нам дивним, як могло тих кількадесять, а в деяких часах навіть кільканадцять осіб сего доконати? Се одначе не повинно нас дивувати. Історія львівської Ставропіїї тісно звязана з історією всіх львівських Русинів. В часах обмеження їх прав мусіли вони для власної оборони підпомагати матеріально, а навіть деколи брати участь в діяльності інституції, що так завзато ставала в їх обороні. Підстави для повстаня і розвою такої інституції були аж надто великі і они для нас ясні, а тим сямим зрозумілий для нас сей зріст могутости львівської Ставропіїї. Сі братчики — се лише центральна організація, поза котрою стоїть ціле українське населене так в самім місті, як і на обох передмістях, галицьким і краківським, де український елемент, особливо на посліднім, був значно численнійший, ніж в самім місті, одначе менше сконцентрований. Така організація повстати мусіла, а спитати ся радше можна, чому як раз Ставропіїя, а не инше львівське брацтво вибило ся на перший плян? Та питане се має лише формальне значіне, бо коли-би було инше львівське брацтво переняло ролю успенського, то в таким случаю се питане можна би зарівно приложити до него. Більша концентрація українського елемента на Руській улиці, висший степень освіти сих поважних патрициїв міста, більша заможність декотрих з них були чинниками, що вплинули на розвій Ставропіїї.

(Далі буде).

¹⁾ Арх. Юго-Зап. Росс. ч, I, т. XI, с. 147—148.

Студії над українськими народніми піснями.

Подає Іван Франко.

XXXIII. Хмельницина (думи, пісні та вірші).

5. Стоянка під Білою Церквою в червні 1648 р.

По битві під Корсунем після доконаної перемоги Хмельницький не переслідував далі переможеного ворога і не використав своєї перемоги так, як би того можна було надіятися після великого розмаху перших кроків його повстання, але зупинившись з козацьким військом під Білою Церквою і розтаборившись там він простояв цілий місяць червень, а потім розпустив військо, щоб зібрати його на нову аж у серпні. Для великої частини сучасних поляків ця довга стоянка Хмельницького була загадкою, і подекуди навіть пальцем божим, який зупинив Хмельницького і дав можливість полякам зібратися з силами. Твардовський про цей епізод пише ось що:

...Nie mogli nacieszyć
Z swoiey się tey fortuny, dla czego pospieszyć
Dali nawet w koronne wnętrzności nie chcieli;
I zdało się, zwycięstwa zażyć nie umieli.
Oprocz że się ku Cerkwi podemknąwszy Biały,
Długo tak nie nie robiąc, obie woyska stały.
Czyli krola się bali? ktorego szczęśliwym
I wszystkim bydz widzieli narodom straszliwym?
Czyli oczekiwali większych kup ściagnienia?
Bowieм mniey ich daleko, aniż rozumienia
Nasze sobie marzyły, ani było więcy:
Ordy wszystkiey z kozaki piętnaście tysięcy.

Lubo i tak, gdy nasi w pól im nie równali,
 Według by Herkulesa, dwiema nie zdołali.
 Przeciesz było nie zadziw, woysku było temu
 Kiedys biiąc, i gonic dziesiąci iednemu,
 Poki serca i rady im błogosławiely
 Zwierzchu nieba; teraz ie czemuś opuściely.¹⁾

Кожовський збуває сей епізод ще коротше, бо лиш одною фразою, що Хмельницький після Корсунської побіди стояв під Білою Церквою, як Ганнібаль у Капуї (ор. cit. ст. 47).

Та про те се був місяць повний дуже інтересних подій, для яких маємо виемково повне та докладне жерело в листах Самуїла Казимира Кушевича, радного міста Львова, який від часу до часу завідував також секретарством міської ради, і полишив по собі многоцінний рукопис, що находить ся тепер у рукописнім відділі бібліотеки Оссолінських у Львові під ч. 2346 і містить поперед усього власноручно Кушевичем писані листи до якогось варшавського приятеля з часу від 4 червня 1648 до 20 серпня 1649 р., а крім того значне число інших листів, історичних праць та матеріалів, писаних по часті польською, сильно макаронічною, а по часті латинською мовою. На сей рукопис перший звернув увагу др. Ст. Томашівський у своїй розвідці „С. К. Кушевич, райця львівський і його записна книжка“, поміщеній у „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ 1897 р., т. XV, ст. 1—24, де при кінці у 12 рядках друку подано зміст рукопису. Автор розвідки подав у ній досить добру характеристику Кушевича і перегляд історичних подій, у яких він брав участь. Розумієть ся, що в короткій розвідці він не міг використати всього історичного, а тим менше літературного матеріалу, поміщеного в записній книжці Кушевича. Троха пізнійше той сам автор у „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ з р. 1898, кн. 3—4 Miscellanea, ст. 1—9 подав із тогож рукопису відомість про перший зазивний лист Хмельницького, а також текст того листу, поміщений у рукописі на стор. 163, а в тім же році в четвертім томі „Жерел до історії України-Руси“ опублікував 13 листів Кушевича з часу від 8 липня до кінця падолиста 1648 р. Не опублікованими доси лишили ся початкових 7 листів із червня 1648 р., може найважнійші з усього, що містить ся в тім рукописі, а також дальші листи з 1649 р., що кінчать ся копіями документів зборівської

¹⁾ Twardowski, ор. cit. ст. 10—11.

угоди. Оі листи, а також компілятивну працю Кушевича про повстанє Хмельницького має др. Томашівський незабаром опублікувати у черговім томі „Жерел“. Роздививши ся досить докладно в змісті рукопису Кушевича я вважаю не зайвим подати в отьому розділі короткий перегляд змісту сімох перших листів із червня 1648 р., а в нотці подаю докладнійший ніж у дра Томашівського опис і перегляд змісту його записної книжки ¹⁾.

¹⁾ Рукопис Кушевича в теперішнім своїм стані являєть ся фоліантом сірого, досить грубого паперу, оправленим у шкіру, і містить у собі 434 сторінки, нумеровані пізнійшою рукою, яка не зазначила деяких карток, видертих із рукопису, в тім числі й першої. Рукопис писаний ріжними почерками, а декілька сторін лишило ся повсім порожних. На першій стороні в низу на чистім місці підписано давньою, але мабуть не авторовою рукою „Praca Kazimierza Kuszewicza IVBZ Rayce Lwowskiego“; інших маргінальних дописок нема ніяких.

На ст. 1—57 рукопису містять ся 23 листи Кушевича до якогось варшавського приятеля. Як уже згадано, першої картки рукопису нема, і тому в першого листу лишило ся тільки закінчене в датою 4 червня 1648 р. Одначе сей перший лист Кушевича заховав ся в повні в збірці „Księga pamiętnicza Jakuba Michałowskiego“ під ч. 16, ст. 32—34 п. в. „Syndyk Lwowski do jednego z dworskich ze Lwowa 4 Czerwca 1648“.

На ст. 57—66 містять ся в формі листу до знайомого опис подорожі Кушевича в Риму до Венеції і відси назад до Риму в р. 1644 з підписом Samuel Kuszewicz. Ст. 67—79, 82—103, 107—115, 120—4, 373—381 містять ся листи до ріжних осіб із р. 1648—1657. Ст. 105—6 початок нарису „De origine, situ, moribus, militia bellisque Cosacorum“; ст. 117—119 едикт Короля Яна Казимира, яким заведено у Львові акцизу в р. 1656.

На ст. 125—152 містить ся брудіон прагматичного оповідання про війну Юрія Раковція з Польщею в р. 1657 п. в. „Acta Transilvanica“; та сама праця переписана на чисто містить ся далі на ст. 395—418. Сторони 153—155 порожні, а на ст. 156 тільки коротка записка по латині. На ст. 157—162 поміщено короткі записи фактів, так сказати рефеста до історії Хмельнищини; вони майже всі поперечеркувані на знак, що їх використано у дальшій, просторій праці.

Від ст. 163 починає ся просторе оповіданє про події 1648 р. і тягне ся з ріжними перервами до ст. 206, потому від ст. 275—331 і нарешті від ст. 356—361. Се очевидно брудіон річника, за яким мали піти подібні оповіданя про дальші роки; се бачимо в того, що зараз на ст. 207—271 під окремим титулом іде подібне оповіданє, а далі виписки та листи з р. 1657. Був у Кушевича плян видати окремою книжкою свої листи, бо на ст. 273 знаходимо титул: „Samuelis Kasimiri Kuszewicz Epistolarum selectarum pars prima“, але тексту листів нема, тільки на ст. 274 уривок передмови. На ст. 331—344 переписано польську статю мабуть пророцького змісту, що починає ся словами: „Opisuiąc Ezechiel prorok tyryjskie miasto“. На ст. 345—347 містить ся уривок

Подаю тут із перших сімох листів Кушевича тільки вибір найважливіших фактів та опінії автора, а се тому, що повний текст сих листів незабаром появить ся в виданю дра Ст. Томашівського.

історичного оповідання про напад Москви на Польшу п. з. „Moscovitarum incursio“, а на ст. 349 початок статі „Causa belli Sueco-Polonicæ, oratio prima“, в якої переписано лише 7 рядків. На ст. 351 виписано давню приказку, що починає ся словами „Vetus verbum est“, а на ст. 353 іншою рукою „Tenor ordinationis 1620“. На сторонах 363—372 переписано латинський поему п. з. „Augusta Europæe felicitatis, quam Leopoldo Romanorum regi Augusti Austriaci nominis devotissimus cliens Lucas Unieszewicz Borussus (scil. dedicavit).

На ст. 383 маємо латинський уривок „Institutio principis“, на ст. 386 „Cohortatio ad iuventutem academicam“, на ст. 387—391 дрібні принагідні записки без окремих титулів, тільки на ст. 391 титул „Anno 1650 mensis Augustus“, а під ним записки. На сторонах 392—3 поміщено знов латинський вірш, а на ст. 419—427 правила домашнього життя п. з. „Privata monita“. На ст. 428 поміщено „Actus nuptialis Dom. Nicolai Sieniawski cum Ducissa Radiloviana“, ва ст. 429 заготовано „Secretariatus G. Basilio Korrendowicz“, а остатня картка (ст. 432—3) занята принагідними записками для памяти.

З огляду на важність листів, вібраних С. К. Кушевичем і переписаних ним у різних частях його записної книжки, подаю тут докладний реєстр тих листів з означенем адресатів і дат.

Реєстр листів С. Кушевича.

1. Ad Jacobum Lach, Hodacum ad Borysthenem. Leopoli Russorum 1648, ст. 82—83).
2. Ad Abrahamum Pulmanum, Thoruniensem secretarium, L. R. 1648, ст. 83—87.
3. Ad Bartholomaeum Zimorovicium, ст. 87—90.
4. Ad eundem, Leopoli, 9 May 1651, ст. 90—92.
5. Ad eundem, без дати, ст. 92—93.
6. Ad eundem, без дати, ст. 93—94.
7. Ad Georgium Forsterum. Die 20 May 1651, ст. 94—99.
8. Ad Abrahamum Pulmanum, Leopoli 1648, ст. 99—101.
9. Ad Stanislaum Sulikowium, L. 1648, ст. 101—102.
10. Ad Georgium Wischenhoff, secretarium Gedanensem, уривок листу на ст. 102: „Theodati Chmielnicki genus ingeniumque, et quibus artibus potentiam adeptus esset, Tibi accurate conscriberem, nuper a me Varsoviae postulasti. Ego pro singulari meo in Te amore illud Tibi planum facere volo; ut, quem tantæ multitudinis ducem, tam per triennium prospera¹⁾ fortuna timidantem vides, cuius quoque mores animamque et tanquam imaginem ante oculos habeas. Chmielnicii maiores etc., далі не дописано, а на ст. 102—103 ще два уривки сего листу байдужного змісту.

¹⁾ В рядку перечеркнено: tenax.

З першого листу варто зазначити, що Кушевич називає Хмельницького зрадником і подає, що над Жовтою Водою поль-

11. Лист І. Мишка до бурмістра (мб. львівського) із Радзіна із падолиста 1655 р., ст. 120.
12. Відповідь радних міста Львова Мишкові із 12 грудня 1655, ст. 120—121.
13. Письмо Андрія Тшебіцького, єпископа перемиського, до ради міста Львова із 30 падолиста 1655, ст. 121.
14. Письмо короля Яна Казимира до ради міста Львова із 11 грудня 1655, ст. 122.
15. Його ж письмо до міщан львівських із 19 падолиста 1655, ст. 122—3.
16. Його ж письмо до ради міста Львова із 3 падолиста 1655, ст. 123.
17. Його ж письмо до тоїж ради без дати і без кіпця, ст. 123—4.
18. Письмо короля Яна Казимира до тоїж ради із 26 лютого 1657, ст. 229—230.
19. Відповідь радних львівських королеви без дати, ст. 230—231.
20. Лист короля Яна Казимира до львівських Вірмен із 25 лютого 1657, ст. 232.
21. Лист тогож короля до тих же радних із 11 марта 1657, ст. 232—3.
22. Лист королеви до тих же радних із 11 марта 1657, ст. 233—4. Оба сі листи в Ченстохові дійшли до Львова 22 марта.
23. Лист тогож короля до тих же радних із 12 марта 1657, ст. 234.
24. Лист Стефана Чарнецького, воеводи руського, до бурмістра львівського, без дати, ст. 234—5.
25. Відповідь бурмістра Чарнецкому з дня 16 цвітня 1657, ст. 235—6.
26. Письмо Богдана Хмельницького до воеводи київського, без дати, ст. 237—9.
27. Лист І. Виговського до магістрату львівського із 9 марта 1657.
28. Відповідь радних міста Львова Богданові Хмельницькому, без дати, ст. 240—8.
29. Письмо магістрату львівського до підчашого коронного з 17 цвітня 1657, ст. 248—50.
30. Лист магістрату львівського до воеводи київського, без дати, ст. 250—3.
31. Супліка магістрату львівського до короля, без дати, ст. 254—6.
32. Письмо магістрату львівського до канцлера, підскарбія та секретаря коронного із 4 липня 1657, ст. 256—7.
33. Письмо тогож магістрату до канцлера, без дати, ст. 257—8.
34. З письма тогож магістрату до канцлера, без дати, ст. 258—60.
35. Письмо Івана Виговського до каштеляна волинського, без дати, ст. 260¹⁾.

¹⁾ На ст. 273, врештою порожвій, написано титул: *Samuelis Casimiri Kuszewicz Epistolarum selectarum pars prima.*

єкє військо протягом 20 день видержувало облогу козаків і Татар, поки не улягло перемозі д. 16 мая. Подає також чутку; що Шенбертови, взятому до неволі, відрубано руки, по чім Хмельницький власноручно відрубав йому голову. Війська польського мало пронасти там коло 3000. Ресетрові козаки, що пили байдаками Дніпром, збунтували ся і замордували своїх двох полковників, Niasza і Barabasza, за їх вірність Польщі. Бушевич подає про Хмельницького відомість, що він супроти українського люду видає себе за спасителя його та його віри, „lubosię bezesny robisurmanii“. Далі йде коротке оповіданє про битву під Корсунем, і характеристика настрою, який панував тоді у Львові. „Ми тут у великім числі народа всякого пола, стану та віку, в страху й трізові живемо день і ніч. Брама одна тільки відчинена, в якій через натовп людий і річий велике замішанє. Вояки на ринку, вояки в ратуші, вояки на мурах,

36. Письмо королеви Марії Людвіки до радних і шляхти Львова із 21 лютого 1657, ст. 373—4.

37. Письмо тоїж королеви до львівських міщан із 21 лютого 1651, ст. 374—5.

38. Відповідь львівських міщан королеві із 4 марта 1657, ст. 375—6.

39. Лист короля до лат. архієпископа львівського, без дати, ст. 376.

40. Лист воеводи познанської до Гданська із 13 лютого 1657, ст. 376—8.

41. Лист Івана Виговського до Самійла Кушевича із 10 марта 1657, ст. 379.

42. Наказ Богдана Хмельницького наказному Антонови і иншім старшині в 9 марта 1657, ст. 379—80 (писаний по руськи латинськими буквами).

43. Наказ Богдана Хмельницького в Чигирині в 18 цвітня 1657, ст. 380.

44. Ex litteris P. Waldini Palis, 6 Octobris Romae, ст. 380.

45. Ex litteris P. procuratoris ddtto Cracoviae 27 Novembris, ст. 380—1.

46. Ex litteris R. P. procuratoris Calisiensis ddtto 1 Octobris, ст. 381.

Як бачимо, зміст рукопису досить багатий і свідчить про високий стан інтелігенції та широкі знайомости автора в сфері тодішніх учених та політиків. Відповідно до того й зміст листів, опертих звичайно на відомостях, які одержувала по часті міська рада города Львова, а по часті замшнійші міщани, визначає ся уміркованем у представлюваню фактів та тверезістю в їх оцінюваню. Автор любить покликати ся при оцінюваню сучасних собі подій на приклади старинних і на події аналогічні в инших сучасних державах, та цитувати уступи чи то зі старинних, чи з новітших істориків та політиків.

а інші в частих суплікаціях під проводом духовенства з жінками та дрібними дітьми благають у Бога відміни гніву та кінця нещастя. Гармат, пороху, провіантів та інших потреб з ласки божої маємо досить. Боїмо ся тільки замішаня та хитрих підступів від людей грецької релігії. Козаків до Польщі вишло 70.000 і мають палити що найважніші міста. З них одного зловлено в Бережанах, і за якесь підозріне осаджено у нас у тюрмі. „То pewna, że ludzie religii greckiey z ochotą nieprzujaciela wyglądają“.

Із другого листу, писаного д. 17 червня, довідуємо ся, що д. 6 червня Хмельницький одержав нову поміч Татар у числі 8.000, а дня 7 розложив ся табором біля Білої Церкви. Тільки сими днями козакі довідали ся про смерть короля, про що зараз дали знати турецькому султанови. Д. 8 вислано до Криму гетьманів польських, узятих до неволі під Корсунем. Тут же Кушевич повторяє відомість про страшну смерть Шемберга, але в рукописі се речене перечеркнене, мб. коли автор переконав ся, що ся вість була неправдива. Далі оповідає автор, що Сінявський, узятий у неволю Татарами на Жовтих Водах, випущений ними д. 14 червня приїхав до Львова, зобовязавши ся заплатити Татарам 20.000 червоних злотих, які й вислав разом із іншими дарунками для Тугайбея, який перед тим був із ним знайомий, а тепер випустив його з неволі. Через Сінявського передали Татари свої жаданя до гетьмана коронного, аби дав їм 20.000 червоних злотих, випустив 100 Татар із польської вязниці, а надто „aby Ukraina wszytka w rękach kozackich bez urzędniów koronnych zostawała“. Крім сего допоминали ся Татари заплати за забрані кожухи і уплати від Польщі щорічного гарачу кримському ханови. Далі нотує Кушевич нові напади татарські та козацькі д. 23 червня на Константинів та Бар, і знов зазначає домаганя Татар, аби польський гетьман „te majątności, które ma na Ukrainie, w disposycią kozacką puścił, aby tam już Chmielnicki xięstwo osobne kozackie osadził“.

Із третього листу варто зазначити те, що 19 червня одержано у Львові універсал коронної ради з Варшави в д. 9 червня з оповіщенням, що прімас королівства (в часі безкоролівя) за згодою сенату та шляхти назначив на гетьманський уряд аж трьох достойників: Заславського, Фірлея і Концепольського. Кушевич дуже сумніває ся, чи такий тріумвірат вийде на користь держави. „Навчив ся я сего від великих політиків — пише

він — що в кождім замішаню та бунтах між секретами політики перший той, аби найвисшу власть віддавати в руки одного тільки“. Він покликає ся на приклад Римлян, а також на свіжий приклад венецької републики, яка для війни в Туреччиною іменувала одного генерала; навіть у недавніх неаполітанських людських розрухах поспільство вибирало завше одного ватажка, якого називали *Caro del popolo*. Він зазначає відомість, що в Константинополі вибух розрух яничарів проти падишаха, а великий везир переслав нагану кримському ханови за підмогу козакам і велів йому повязаних козаків відставити до Великої Порти, щоб султан міг їх відслати польському королеви. Далі нотує Кушевич відомість про те, що браславський воевода Адам Кисіль писав до Хмельницького з доганю за його виступ проти Польщі, на що Хмельницький відповів йому, що жалує того, що стало ся, і рад би бачити оба народи в згоді, та просить воеводу приїхати до нього для спільної наради. Нотує далі відомість, що татарська орда, обрабувавши городи Погребище, Липовець, Немирів, Борщів, Кальник та Гутовець рушила вже була до Криму, але на просьбу Хмельницького вернула назад, відправивши до Криму лише полон та здобичу.

Четвертий лист, писаний д. 3 липня до виленьського магістрату, якому Кушевич подає вісти про бунт Хмельницького, котрий „krzywd y urazów swoich prywatnych mścić się zamysłił flagitiosa perfidia“. Оповідає далі про поразене польських гетьманів під Корсуном, про поворот пана Сенявського з татарської неволі, і описує коротко приготування Поляків до нової війни. Нотує факти нових татарських нападів. „Через неготовість наших Татари д. 7 червня розпустили свої загони і наробили багато шкоди в околицях Махнівки, Бердичова, Білополя, Павлочі, Глинського, Прилуки та Пікова; набравши багато худоби, але без розливу крови та без бою вони вернули під Білу Церков. Татарський хан з великим полоном, який оцінюють на 200.000 християн, рушив до Криму, лишаючи при Хмельницьким значну підмогу“.

З пятого листу, писаного 5 липня, треба зазначити відомість про повстанє Кривоноса. Сю відомість наведу в дальшій розділі. Як здобуток переговорів гетьмана Домініка Заславського з Хмельницьким нотує Кушевич відомість, що сей хилить ся до згоди і Татари відійшли в дикі поля до Синьої води, а деякі польські полонені вертають із татарської неволі. Кушевич запевняє свого корреспондента, що „як Каменець Подільський

не боїть ся нападу самих Татар, так ми не боїмо ся козацької навали, хіба би була яка зрада або найшла кара божа за наші гріхи. Нотує далі незгоду польської шляхти, яка не хоче приступити до вибору короля, поки не настане заспокоєне бунтів, і після латинського вітхання: „Quae nos dementia cepit!“ — додає польську приказку Кохановського:

Nową przypowieść Polak sobie kupi,
Że u przed szkodą i po szkodzie głupi.

Із шестого листу, писаного д. 13 липня, варто подати осуд Кушевича про Хмельницького після його стоянки під Білою Церквою: „Вже Хмельницький доказавши того, що задумав, вернув на Запорожжя, а виславши татарські війська в багату здобичю в дикі поля, своїх козаків розіслав по волостях. Знав дуже добре і тепер знає про нашу неготовість, а про те не хотів без причини держати військо запорожське в таборі, але завернув його до дому, аби відпочило по трудах і тим охитнійше та свіжійше було для будучих випадків. Мусимо признати в тім чоловіці велику поміркованість, коли не по варварськи в пору, як наше військо було майже звізечене, довідавши ся про смерть короля заявив, що не піде далі зі своїм побідоносним військом. Заявляє й тепер, як публично, так і приватно, що тільки в великого примусу наступив на польське військо, і тепер почуває сердечний жаль ізза розливу християнської крови, складаючи вину не без великої неслави нашого імени на фатальне недбальство та страх наших. Заявляє також, що зовсім не уносить ся своїм щастем ані не має ніякої радості та потіхи в нашого нещастя. Бажає — не знаю, о скільки щиро — сидіти спокійно за Дніпром при старих свободах і звичаях і віддавати Річи Посполитій обовязковій прислуги. Додає одначе, що коли й на Запорожі, в своїй вітчизні, не знайде спокою, доведеть ся йому знов ipsum Acheronta movere і засягати також сусідського (scil. татарського) війська на підмогу.

Стільки на разі звісток із листів Кушевича. Не беру ся рішати, о скільки Хмельницький сам поділяв ту думку про державну самостійність України, яка сама собою могла повстати в простім, войовничім умі Тугай-бея, що сам привик був панувати над своєю ордою майже незалежно від кримського хана. Дуже симпатично виглядає те, що говорить Кушевич про Хмельницького в шестому листі, а на мою думку також новочасний історик, добре розваживши обставини, бачити ме в ціломісячній

стоянці козацького війська після корсунської перемоги не актуальності, ані поразка енергії пальцем божим, але доклав глибокої політичної розваги чоловіка, що не дав себе оголомити двома одержаними перемогами, але чуючи з одного боку силу противника, а з другого боку невпевненість та небезпеку союзу з Татарами, волів подождати і поспробувати, чи не виторгне добровільним способом те, чого серед даних обставин не так легко було добити ся силою.

І справді стоянку під Білою Церквою Хмельницький використовує для досить просторої кореспонденції, з якої відомі нам його листи до гетьмана князя Домініка Заславського, до Адама Кисіля, воеводи брацлавського і до короля Владислава IV, всі три з дня 12 червня. Найважливіший для нас лист до короля, про якого смерть Хмельницький тоді ще не знав. Сей лист подав уперше в латинській перекладі В. Коховський у своїх Клімактерах I, стор. 42, а в польській оригіналі він поданий у збірці Міхаловського „Księga pamiętnicza“ під ч. 21, ст. 44—46. Хоча сей лист поданий у перекладі на російську мову у Костомарова „Богданъ Хмельницкій“, т. I, стор. 304—306 в поданім жерелі „Памятки Киевской Комисіи“ I, 3, ст. 125—132 і Літопису Грабянки без подання сторони, фактично на ст. 49—51, то про те сей переклад не зовсім докладний, і я подаю тут переклад на нашу мову із збірки Міхаловського.

„Найсвітліший, милостивий королю, пане наш милостивий і добродію! Вірність підданства нашого з покірними послугами нашими лицарськими віддаємо як найсмирніше і покірно під ноги В. М. найясвітлішого пана. Хоча вже частими жалобами своїми ми наприкрили ся нашому милостивому пану в нестерпних своїх кривдах, які діяли ся нам від панів старостів і державців українних, але що ми не маючи в тім ні від кого иншої оборони, покладаємо свою надію в Бозі і в ласці ВКМ, тому й тепер у тяжкім жалю та горю нашим з тою покірною проською нашою, з плачем припадаємо до ніг ВКМ. Уже від кількох літ чинено над нами після своєї уподоби такі нещасні кривди та великі зневаги, що ми не лише в своїх бідних достатках, але й самі в собі бували невольними. Хутори, луки, нові сіножати, стави, млини, пчільні десятини, хоч і в добрах ВКМ., беруть із нашою шкодою; і що би тільки подобало ся котрому з нас, козаків, відбирають силою, і самих нас безвинно обдирають, б'ють, мордують, до тюрем сажають, де багато нашого товариства поранили та покалічили. А панове полковники

наші, ставши підручними слугами панів старостів, замість боронити нас від таких бід і напастей, ще самі допомагають панам урядам проти нас. Навіть і Жида в надії на ВКМ. творять нам такі великі пакости, що і в турецькій неволі не можливо, аби християнство мало терпіти таку біду, яка діє ся над нами, найнижшими підніжками ВКМ. І овшім, дають нам зрозуміти, що такі пакости чинять нам на перекір ВКМ. Завсіди примовляючи: „Отсе вам король! А поможе вам король і сякі такі сини?“ Оттим то, найяснійший королю, пане наш милостивий, не можемо вже більше терпіти на собі таких труднощій і невинного мордованя і великих бід своїх, так що вже не в силі усидіти ся в своїх домах, покинувши жінок, дітий і всю свою вбогу худобу, з великої неволі своєї часть нас, війська, мусіла тікати, не маючи де хоч би лиш голови свої з душами унести, не куди инде, але на звичайні наші місця, на Запорожє, відки наші предки від давніх віків звикли були віддавати короні польській і їх королівським величествам своє вірне підданство й услуги. Тай тут, на Запорожю, не дають нам спокою, нічого не дбаючи ні на які привілеї, які маємо від їх королівських милостей, і в нівіщо обернули наші військові вольности і нас самих, маючи нас власне не за слуг ВКМ., але за своїх власних невільників. Сам Бог нам свідок, що ми в своїм вірнім послузі ВКМ. нічого не робили по своїй власній волі ані не натворили ніякого зла. Хоча ЙМП. Краківський, якого не вважаю добрим приятелем ВКМ., покликає ся на ВКМ., допускаючи ся убійств над нами, так що з військом своїм наступив і сюди, на Запорожє, і спліндував Україну, бажаючи мабуть навіть імя козацьке викоренити, або нас із нашої землі прогнати; чого ми одначе, поки життя нашого, не бажаємо, не хочаючи відлучати ся від ласки ВКМ. По неволі, бачучи, що проти волі і розказу ВКМ. нашого найяснійшого пана наступлено з великими військами на наше здоровле, мусіли ми покликати на поміч хана кримського, який допоміг нам у сьому випадку, памятаючи, що ми їх також кілька разів у таких пригодах ратували від ворогів. Се мусіло стати ся з божого провидія, що при сухих деревах і сирим дістало ся. Хто тому причина, нехай сам Бог судить. А ми як перед тим були вірними підданими ВКМ., так і тепер невідмінно готові нести своє здоровле на всяку услугу. Річи посполитій проти кожного ворога за маєтат ВКМ. І кримська орда до сего часу, стоячи з нами в союзі, не має нападати на державу ВКМ. Оттим то просимо покірно, аби ВКМ.,

показуючи над нами, найнижшими своїми підніжками, батьківське милосерде, простила нам наш невилний гріх і зволила заховати нас при давніх правах і свободах наших, щоб ВКМ. своєю власною святою особою запоручила нас, щоб ми найнижші твої слуги, не терпіли більше тої неволі. Іще раз найнижше і найпокірнійше упадаємо до ніг ВКМ. при вірному підданстві і покірній служебности. Дано під Білою Церквою дня 12 червня 1648. ВКМ. найяснійшого пана найнижші підніжки і вірні піддані Богдан Хмельницький, на ту пору старший війська запорожського“.

До сего тексту в рукописі Міхаловського додано увагу, що сей лист дня 7 липня принесли козацькі послы Федір Якубович, Григорій Вісняк Бурдабут, Лукіян Мозира та Іван Петрушенко, писар війська запорожського. Вони в товаристві ще трьох козаків, а власне Федора Шеврука, пристава від воєводи Сандожирського, і Томи Неліповського від воєводи брацлавського віддали сей лист отцю прімасови. А перед тим відвідали королівське тіло, якому кілька разів віддали руські поклони і доземний чолом, і від якого відійшли з заплаканими очима.

Можна що хотіти думати про щирість запевнень Хмельницького, висловлених у тім листі, але ніхто тямучий не заперечить йому великої обережности, з якою він уникав хоч би позору провокованя королівської власти проти своїх політичних намірів. В подібнім угодівім тоні держані також його листи до обох українських воєвод, опубліковані в тій же збірці Міхаловського.

У своїй монографії про Хмельницького Костомарів згадує на ст. 304, що Хмельницький з під Білої Церкви розіслав також універсал до українського народа, якого текст одначе не дійшов до нас, а той текст, що опублікований у Літописі Величка, т. I, ст. 80—89, се очевидний фальсіфікат або попсований оригінал. На жаль треба додати, що реєстр козацьких кривд, опублікований Костомаровом зараз за текстом листу Хмельницького до короля, як буцім то долучений до нього (ст. 306—7) і взятий Костомаровом із рукопису Публичної бібліотеки в Петербурзі ч. 31, треба вважати також фальсіфікатом, уложеним по часті на основі листу Хмельницького з доданем точок, що не могли лежати в пляні тодішніх заходів Хмельницького. В збірці Міхаловського (Księga pamiętnicza, ст. 74—77) надруковано дві редакції реєстру козацьких кривд, або як тоді звали, grawatyna. З огляду одначе на виразні слова соймового ре-

скріпту до козаків, виданого у Варшаві дня 22 липня 1648 р. в відповіді на лист Хмельницького до короля, де обік вираженого потвердження про одержане того листу (Odebraliśmy od posłów Waszych pisanie do Śp. Króla IMci Pana naszego Miłościwego), стоїть не менше виразно: „Toteż Wam oznajmujemy, że posłowie wasi żadnych listów ani przywilejów, o których wzmianka w instrukcyej waszej była, Rzpltej nie oddali“, мусимо всі ті редакції козацьких зажалень признати неавтентичними.

6. Жидівські погроми літом 1648 р.

Роля Жидів у історії польської окупації, чи як Поляки радше говорять, цивілізації України, не вияснена доси істориками України так докладно, як би треба було хоч би для розвіяння численних легенд та прибільшень антижидівського характеру, наложених на дійсні факти пізнішою традицією. Ся пізніша традиція знайшла собі яркий, переважно гумористичний та сатиричний вираз у думках та епізодах дум про Хмельницину, а також поважніший вираз у козацьких літописах, які силкували ся зложити цілий реєстр жидівських злочинів та безправностей, що будім то викликали всенародні погроми Жидів літом 1648 р.

Наведу тут реєстр польських та жидівських утисків на Україні перед р. 1648, зложений у першій половині XVIII в. Степаном Лукомським у його доповненю до дневника Окольського, надрукований у додатку до літопису Величка¹⁾. Наводжу в перекладі на нашу мову.

„Тут в Україні Ляхи почали розширять ся (після війни Остриянина 1638 р.) ще дужше як уперед. Вони силою повідбирали в козаків многі маєтности, якими ті володіли, а їх самих, окрім 6000 реєстрових, як невільників і підданих люто обтяжали всякою роботою, і ніхто не міг оборонити їх від того обтяження. Ляхи тоді намовляли та юдили самого короля Владислава IV на те, щоб із усіми військами йшов на Україну, звоював козаків огнем і мечем, зруйнував та перемінив на порох і попід їх житла, а самих козаків одних погубив, інших забрав у немилосерну неволю, а ще інших заточивши в далекі місця за ріку Вислу, славу козацьку, голосну в значній часті евро-

¹⁾ Літопись событий въ Югозападной Россіи въ XVII вѣкѣ, составилъ Самоиль Величко. Кіевъ, 1864, т. IV, ст. 300—304.

пейського світа і відому також достаточо в далеких краях за Чорним морем та в Азії, знівечив і стер зі світа. І так після руських літописців польські пани, загарбавши козацькі землі крім згаданих реєстрових, на тих у підданство поневолених козаків, а також на всіх благочестивих українських людей наклали нечувані та ново видумані данини, так названі: дуди, новивачне, огородщину, подимне, поголовщину, поємщину, очкове, ставлишну, сухомельщину, пороховщину, пересуди та аренди, а крім того від усякої скотини та пчіл десятину, а від риболовних здобутків урочне. Так само й реєстрових козаків держали в такім притиску, що вживали їх до топлєня печей, чнщення дворів, коний, стаєн, хортів та до послуги на ловах, причім веліли їм їхати на конях без сідла і провадити псів на смичах, і вживаючи їх на такі та інші подібні непристійні для вояка роботи, не давали їм ні чести, ні правосудя. Коли хто з них спіймав звіря — віддай хлопе шкіру пану! Коли хто здобув від неприятеля оружє або щось инше — віддай хлопе пану! Нарешті відняли у них усю волю, так що вони не мали в своїх домах нічого свобідного крім жінки, тай то не кождої. Поневолених у підданстві козаків озлоблювали так люто, що не допускали й забороняли їм двом або трьом сходити ся на ринку або на вулиці, а навіть у своїх домах, боронячи їм розмовляти між собою про все, навіть про господарські потреби, немов би хотіли своїми острими наказами загородити їм уста, які всемогучий творець дав чоловікови для говорєня, і онімити їх зовсім проти всякої природи і загального звичаю. На їх шиї наклали колоди, сажали в найлютійший мороз у плетені з прутя вязниці, через що многі відморожували руки й ноги, а многі замерзали на смерть. Маетнійших із поміж тих козаків за який будь брєхливий донос старости або економа, хоч би й за найменший проступок, били без пощади обухами, кіями й иншими знарядами, вбивали на смерть або погубляли ріжними способами, забирали їх добра й маєтки, а їх жінок запрягали в плуги і заставляли лід орати або рисувати, приставляючи Жидів, щоб поганяли їх батогами, а инших поставивши на леду веліли в ополонок брати воду і обливати їх або занурювати в ополонках. Польський історик Веспазіян Ваповський свідчить про таке нелюдське їх мучительство, якого в теперішні віки ніде на світі не бувало. По його свідоцтву Ляхи у жінок тих поневолених козаків роздавлювали цицьки дошками, а дітий варили в кїтлах, перевисшаючи тими своїми тиранствами невірних

поган і переходячи навіть найжорстокішого Фараона, що в Єгипті мучив Жидів. Православні церкви по всій Україні одні відбирали для унії, а інші замикали, або арендували та запродували Жидам, даючи їм таку власть і силу, щоб вони від усіх церковних обрядів брали від усякого таку данину, яку самі захочуть, а ключі церковні держали у себе. Тому то й благочестиві священники не могли ані святу літургію відправляти, ані дітий хрестити, ані шлюбів давати, ані мерців хоронити, ані інших церковних обрядів у церквах відправляти без відома та дозволу Жидів та без уплати всяких наложених ними від кожного обряду данин. Самі священники мусіли церковні ключі відносити Жидам назад, а ті за те безчестили тих священників як самі хотіли і робили над ними різні насмішки. Так само й Ляхи з якої будь причини даяли, били, кровавили православних понів, виривали або відрізували їм волосє в голов і бороди. А надто, що найгірше з усього, правовірні українські християни з гирким жалем і з плачем та зітханями мусять раз у раз слухати від гордих Ляхів того, що вони правдиву католицьку від віків ні в чім непорушну віру називають вірою хлопською та відступною, хоч самі вони відступники унизжають її всякими наругами та лайками і топчуть прилюдно на те тільки, щоб не зважаючи на королівську волю, почавши від самих диких піль, від Чигирина, Полтави, Трахтемирова та Переяслава і до інших українських городів та міст у власній предковичній козацькій вітчизні, що ще від святого Владимира, князя київського, який просвітив Русь святим хрещенем, світить ся правдивим і непорушним благочестем, вигубити всіх значнійших людей, викоренити козаків, а запанувавши над самим простим і безпросвітним українським народом, не тільки запрягти його в невольницьке ярмо, але по своїй безбожній волі обернути їх на шкідливу для душ і противну правилам святих отців унію. Так само в минулих віках заволодівши широруськими провінціями: київською, галицькою, львівською, холмською, белзькою, подільською, волинською, перемиською, мстиславською, вітебською і подолицькою наслідком вимертя або зубожіння тодішніх князів київських, острожських і інших родовитих руських, вигирили і загладили в тих провінціях і землях славне імя козацьке, а перевернувши козацьку честь у нечесть і невіжу та запрягши всіх тамошніх Русів у невольницьке, підданське ярмо, відірвали їх від батьківської, православної, душеспасительної, грекоруської віри і притягли, приневолили і приклонили силою, насиллями і всякими безо-

вісними муками та нелюдськими тиранствами до пагубної унії і до римської заблуди, згордувавши і знівечивши привілетії та накази всіх своїх перших королів польських і великих князів литовських, що потверджували греко-руське благочесте“.

В трьох місцях отсего реестру Лукомський покликає ся на універсал Хмельницького з липня р. 1648, якого докладної дати одначе не подає (див. ст. 301). Сей універсал; опублікований у Літописі Величка, т. I, ст. 80—88, має одначе всі признаки пізного, правдоподібно самим Величком доконаного фальсіфікату. При згадці про жидівські надужитя на тій же стороні подано в нотці увагу дописану иншою рукою на рукописі Лукомского, ось якого змісту: „Вияснене данин, які брали Жиди: від гри на дудці, на сопілці, на скрипці і инших 4, від новороджених дітей за повивач 200, вівсяних, садових і огородових плодів 200, від кожної хати 5, подушний оклад 10, від тих, що приступають до шлюбу 6, від улія пчіл 2, від риболовства 10, від вітряків і жорен 20, за судові позви 20; жидівські відкупи церков божих, а також усякого шинкарства, порогівщину від кожного рога волового та коровячого десятину“. Ся увага не скінчена, бо далі йдуть слова з російським відтінком: „а ежели нету десяти, то...“

Жерелом сего реестру служили вступні уступи літопису Грабянки (ор. cit. ст. 29—30 і 31—32), в яких читаємо дословно: „И отъ того часу (від польської побіди над Острианином і Гунею в р. 1638) всяку свободу козаковъ отяша и людемъ благочестивимъ тяжкія и неслиханія дани наложиша, и въ тѣхъ часѣхъ поставиша дани: дуди нѣякісь, повивачное и пороговщину, подимное и поголовщину, очковое, ставщину, поемщину, сухомелщину. Таже церкви божія Жидомъ запродаяху, и за дозволеніємъ жидовскимъ крещаху младенци, и всякіе обряди церковніе благочестивихъ поддаяху Жидомъ въ аренду. Козаковъ же толко 6000 судиша себѣ имѣти, а прочихъ, аби еще би синъ и славнаго козака билъ, то взяли у подданство. А реестровихъ козаковъ въ великой тѣнотѣ Ляхове держаху: ни чести, ни слави, ни волѣ; бѣху бѣдніе горше турецкой неволѣ. Еще же поставиша надъ козаками реестровими полковниковъ, сотниковъ и всю старшину лядскія вѣри, да не дають имъ отнюдь волѣ; и употребляли козаковъ до грубъ топленія, такожъ и старостове изъ старшиною до хандоженя коней и хортвъ и дворовъ чищена“. А в уступі „Сказанія, чесо ради воста Хмельницькій на Поляковъ“ (ст. 31—32) читаємо: „Лѣто-

писець польскій Веспесіанъ Коховскій написа, яко Ляхи великіє тяжести людемъ украинскимъ и козакамъ налагаху насилія, и обиди церквамъ божіимъ творяху, отемлюще нуждою отъ благочестивихъ имѣнія и самихъ смерти предаху, отъ чести и власти изгоняху, суду не даяху, козаковъ всячески озобляху, отъ всякого бидла и пчель десятое взимаху. Иметъ ли кто звѣра? кожу дай пану; иметъ ли рибу? дай урочную дань оттуду на пана; отъ военнихъ користей татарскихъ конь или оружіе въ козака будетъ, дай хлопе на пана! А что горше, Жиди всегда смишляху новіе дани, и вся имѣнія козацкая не свободна бяху, кромѣ кому жени волной въ дому, и то не вовсе. Аще же когда случится на козака вина и малая, то такими муками ихъ казняху, яко ниже погане таковихъ смишляху мученій, и тако, въ казнехъ сихъ проливающе излишъ мѣру, невѣрнихъ превоскождаху мучителствомъ. И что есть мучителство Фараоне противу Поляковъ тиранству? Дѣтей въ котлахъ варяху, женамъ сосци дровіемъ изгнѣтаху, и иная неисповѣдимая творяху бѣди“.

З порівняня сих двох текстів, із яких старший, Грабянки, поправляє також помилку півнійшого „Ваповский“ на „Коховский“, можемо бачити, як півнійший козацький літописець вільно ампліфікував старшого. Та властиву вартість сего реєстру оцінимо тільки тоді, коли порівняємо його з тим, що і в якій дусі написав Коховский. Оповідаючи про те, як Хмельницький перед від'їздом на Запорожжя заходив ся підняти козаків проти Польщі, він вкладає в уста Хмельницького промову, надруковану в тексті (ст. 25—26) курсивом і держану в oratio obliqua, в якій Хмельницький жалує ся, що Поляки нарушили фундації українських єпископів та монастирів, держать декуди в погорді духовних, відібравши їм право духовного суду, силують православних приставати до унії, і підпирають єзуїтських місіонарів, які силкують ся скрізь викоренити православє. Недопущені до соймаків православні бувають предметом наруг, їх жалоби не знаходять уваженія або збувають ся одним прозвищем „схизматик“. Навіть честь запорожського війська потоптана; де грозить війна, там козаків пхають у небезпеку, дурачи їх обіцянками будучих користий, а по усуненю небезпеки кров їх цінить ся низше від найгірших людей.

„Кварцяне військо позволяє собі на найріжніші надужитя, а пани на найстрашніші жорстокости, виливаючи всю свою злість на невинних і выпускаючи юрби своїх наємників на безоружну людність, щоб до тла нівечили цілі оселі. Нарешті най-

обрідливіший рід неволі сотворено тим, що надано панованє услідженому жидівському племені. Особливо жалував ся на жидівську захланність, в якою Жиди своїм докучливим промишлом старають ся збільшити свої доходи для побільшеня панської інтрати, і в тій цілі здобувають собі вплив на судівництво по містах, а по селах арендують коршми та монополє продажі горілки“. Переходячи до особистих справ Хмельницький буцім то жалував ся, що його, бувшого писаря війська запорожського, старого, заслуженого вояка, вкинено по варварськи до в'язниці, не за жаден злочин, але в прихоти жорстокого тирана, жорстоко замордовано його сина, уведено жінку, загарбано маєток, так що не лишено йому навіть одного коня, а нарешті самого позаочно засуджено на смерть.

Оповідивши се Коховский що до публичних тягарів та надужить, вичислених буцім то Хмельницьким, полемізує на ст. 26—27, не без єхидства підносячи, що унію прийняли руські владки добровільно, а коли православні гривуть ся з уніятами, то се їх домашня справа, бо кождий думає, що його віра найліпша. „Годї не признати — пише далі Коховский — що в українським поспільством пани поводять ся деколи несправедливо“, але все те можна виправдати місцевими обставинами, а такі самі, або подібні відносини панують також у інших краях.

Найстарший реєстр козацьких зажаленъ на польські та жидівські утиски на Україні перед Хмельницьким, реєстр належний також більше до козацької літописної традиції, ніж до живої дійсности першої половини XVII в., знаходимо на початку літописного оповіданя Самовидця. Подаю його тут у дословнім перекладі, хоч оригінал не дуже значно відбігає від нашої теперішньої мови.

„Початком і причиною війни Хмельницького була єдино нагінка Ляхів на православє і обтяженє козаків. Тоді бо козаків, які не хотіли робити непривичної для них панщини, обернено на замкову службу. Старости посилали їх в листах, держали при стайнях для чищення коний, ваставляли їх у грубах палити, псів доглядати, подвіря замітати і робити інші незносні роботи. Ті знов, що лишили ся реєстровими козаками, мали насиланих собі від коронного гетьмана полковників із панів шляхти, які ані троха не дбаючи про їх вільности, унижували їх як жога і легковажили, а плату, яка від короля і Річи Посполитої була призначена на козаків по 30 золотих на рік для кождого, відбирали для себе і ділили ся нею з сотниками. Навіть сот-

ників не вибирали козаки, але поставляли полковники, кого хотіли зі своїї руки і зі своїх прихильників. Так само полковники уживали козаків до всякої домашньої, непривичної для них роботи. Коли-ж пішовши в поля який козак дістане у Татар доброго коня, того відберуть. Із Запорожа через дикі поля шле бідного козака чи те з рарогом, яструбом, орлом або хортом або в який иншим дарунком у місто до якогось пана, не жалуєчи козака, хоч би й згиб по дорозі, о що не тяжко було від Татар. Натомість, коли козаки спіймали якого татарського язика, то в тій мові полковник посилає до кожного гетьмана свого жовніра, а козацьку відвагу затаює. А в містах від Жидів така була кривда, що козакови в своїм домі не вільно було для своєї потреби держати ніякого напиту, не тільки меду, горілки або пива, але навіть і брати. А котрі козаки ходили за Пороги на рибу, у тих на Кудаци відбирали десятку рибу на комісаря; а полковникам треба було дати окремо, а окремо сотникови і асаулови і писарєви, так що козацтво дійшло до великого вбожества. Більше шести тисяч козаків до реєстру не приймали; хоч не один був козацьким сином, мусів робити панщину і давати данини. Се було з козаками, а над посіпльством, хоч воно загалом жило заможнo, в достатку збіжа, худоби та насіє, проте, чого Україна не звикла була терпіти, були великі вимисли від старостів, їх намісників та Жидів. Бо самі державці (титлярні посідачі староств), не мешкали на Україні, тільки держали уряд і тому мало знали про кривди посіполитих людей, а хоч і знали, бували заслїплені дарунками від старостів і Жидів-арендарів і не могли зрозуміти того, що їх власним салом їх по шкірі мажуть т. зн. з їх підданих відравши їм дарують, що й самому пану вільно було взяти у підданого, і він не так би того жалував. А то леда шевлюга (заволока), леда Жид багатить ся, справляє по кілька цугів коний та видумує великі чинші, поголовщини, дуди, осипи, сухі мірочки, плату від жорен і таке инше аж до відбираня фільварків. Нарешті наскочили на одного чоловіка, у якого відняли насієку і за се наробили біди пїлій польській державі“ (Літопись Самовидця, ст. 3—5).

Супроти сего варто навести слова Хмельницького в його першого зазивного листу, виданого весною 1648 р., якого текст із рукопису львівського міщанина Казимира Кушєвича опублікував С. Томашівський¹⁾, де між иншим читаємо ось що: „Доволї

¹⁾ Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XXIII—XXIV, 1898, кн. III—IV, Miscellanea, ст. 4—5.

вже довгі літа ми не дбали, що нас, обдертих із усякої признаки публичного права, покинено на самоволю королівських урядників, і що найбільше годі терпіти, на вивискуване від Жидів. Нас чутких і живих уважають дикими і неспокійними, відважних і добре заслужених назвали бунтівниками. Се-ж відомо цілому світови, що польське військо нищить козацьке та селянське добро, безчестить їх жінок і дітей. Всіж накладають невольницькі послуги, тягарі, панщизняні роботи проти давнього звичаю, а як хто публично чи приватно на стільки кривд вийде ві скаргою, подибле лише сміх і зневагу, а що найбільше, дістане порожні, безвартні слова. Всі дбають лише, аби знищити козацький рід. Навіть військову службу Річ Посполита призначила нам від недавна безплідну, і ми в границях королівства тратимо козацьку відвагу, коли лише на Чорнім морі, серед небезпек від Турків козацький народ росте та змагає ся в силу. Поляки покладали собі метою своєї політики розстроїти наш лад самоуправи і ставлять над нами урядників не на те, аби законно рядили міщанами та селянами, лиш аби силою могли держати міста в своїх руках. На всі ті кривди нема иншого способу, як лише зломати Поляків силою і погордою смерті; тих Поляків, що вже відвикли від боротьби. А коли доля покине нас, то покладемо перед ними мертві тіла й трупи, дамо не стації, а душу й кров нашим начальникам; не полишимо міст і нив, лише дорогу застелимо могилами“.

Отсі отверті, мужеські та правдиві слова дійсно гідні Хмельницького. Історія фатальним способом справдила їх. Загалом треба завважити, що про найстрашніше на наш погляд надужите, арендоване церков Жидами, найстарші жерела аж до Коховеского включно не говорять нічого.

До нас дійшло ще одно свідощтво про промову Хмельницького, в якій він висловив щось подібне до реєстру кривд та утисків, які терпіли козаки і загалом український народ від Поляків. Се була промова Хмельницького до королівських послів Любовицького і Ірондского в таборі біля Львова д. 29 або 30 жовтня 1655 р., передана в оповіданю Ірондского (ор. сіт. ст. 239—249). Любовицький передав Хмельницькому лист від короля, в яким король силкував ся різними обіцянками наклонити його до замирення з Польщею. Прочитавши лист короля та вислухавши промови Любовицького Хмельницький відповів: „Любий мій куме! Згадай, що нам було обіцяно під Замостєм, під Зборовом, під Білою Церквою і в инших місцях, і що ми одержали? Всі обіцянки давано нам під впливом науки Єзуїтів, які

говорять, що схизматикам не треба додержувати слова. І де ті обіцянки, які давав нам король по своїм виборі? Зараз по коронації на королівство він вислав проти нас військо, і те саме бувало по кожній дальшій угоді. Поляки нарушували права гостинности, називали нас хлопами, били нагайками, відбирали маєтки, виганяли з домів. Коли козаки не можучи стерпіти всего того тікали покидаючи жінок і дітей, не можучи в зимову пору брати їх із собою, польські жовніри насилували наших жінок, а виходячи з нашого краю палили наші бідні хати не раз і в дітьми. А коли козаки противили ся панам, то Поляки топили таких потайно в мішках, аби не було можна знайти ані сліду вбитих, ані винуватого, або ще гірше, сажали їх на високі палі, аби показати свою загальну ненависть до руського роду і погорду до його безсилля. Але, що найтяжше з усього, вони не щадили наших священників, але ще завзятійше мучили їх і таким способом підняли проти себе людей, що й найбільше були склонні до спокою. Стілько витерпівши, стілько разів ошукані ми для поправи своєї долі мусіли шукати способів, яких тепер нам нема чого покидати. Пізно просить король нашої помочи, пізно і надармо він думає про наше примиренє з Поляками¹⁾.

Як бачимо, в тім реєстрі на першім місці стоять кривди, завнані козаками вже в часі Хмельнищини, а між давнішими, які спричинили повстанє козацтва та українського народа, і сим разом нема згадки про надужитя Жидів. Се не значить, що таких надужить не було, але в очах такого політика, яким був Хмельницький, ті надужитя були занадто підрядні супроти тих, яких допускала ся польська власть та польська сольдатеска.

Зовсім инший образ, відповідний радше традиції, вироблений серед українського козацтва XVIII в. в т. зв. Гетьманщині, ніж дійсному станови річій у першій половині XVII в. на Правобережній Україні виявляє дума про жидівські утиски та жидівські погроми на Україні, яка дійшла до нас у двох значно відмінних варіантах, надрукованих у збірці Антоновича й Драгоманова (ор. cit. т. II, ст. 20—30). Перший із них, записаний Кулішем у слободі Александрівці сосницького повіту Чернігівської губернії від Андрія Шута, був надрукований у „Запискахъ о Южной Руси“, т. I, ст. 56—63; другий, записаний у Жаботині Томою Штангеєм з маловажними відмінами варіанта невідомо, де й ким записаного, знайденого в рукописній збірці

¹⁾ Пор. Н. Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, изд. четвертое, С.-Петербургъ 1884, т. III, ст. 213—214.

Чубінського, появив ся у перше в збірці Антоновича й Драгоманова. Подаю тут на сам перед варіант Куліша, з деякими поправками в текстї, які будуть зазначені в нотках, і в поділох деяких занадто довгих рядків на менші.

- Як од Кумівщини да до Хмельнищини,
 Як од Хмельнищини да до Брянщини,
 Як од Брянщини да й до сього ж то дня,
 Як у землі кравевській да не було добра.¹⁾
- 5 Як Жида-рандарі
 Всі шляхи козацькі зарандували,
 Що на одній милї
 Да по три шинки становили.
 Становили шинки по долинах,
- 10 Зводили щогли по високих могилах.
 І ще ж то Жида-рандарі
 У тому не перестали,
 На славії Україні всі козацькі торги зарандували,
 Да брали мито-пропито:
- 15 Од вовового по пів волотого,
 Од пішого пішениці по три денежки,
 Од неборака старця
 Брали кури да яйця;
 Да іще питає:
- 20 „Чи нема, котик, ще цого?“
 Іще ж то Жида-рандарі
 У тому не перестали,
 На славії Україні всі козацькі церкви зарандували.
 Которому б то козаку альбо мужику
- 25 Дав Бог дитину появити,
 То не йди до попа благословити,²⁾
 Да піди до Жида-рандара,
 Да полож шостак,
 Щоб позволив церкву одчинити,
- 30 Тую дитину охрестити.
 Іще що которому б то козаку альбо мужику
 Дав Бог дитину одружити,
 То не йди до попа благословити,²⁾
 Да пойді до Жида-рандара,
- 35 Да полож битого таляра,³⁾

¹⁾ В друк. да добра не було.

²⁾ Друк. благословиться.

³⁾ Друк. битий тарель.

- Щоб позволив церкву одчинити,
Тую дитину одружити.
Іще ж то Жида-рандарі
У тону не перестали,
- 40 На славній Україні всі козацькі ріки заорандували.
Перва на Самарі,
Друга на Саксагарі,¹⁾
Трейтя на Гнилій,
Четверта на Пробойні,
- 45 П'ята на річці Кудесці.
Котрий би то козак альбо мужик
Ісхотів риби ловити,
Жінку-свою з дітьми покормити,
То не йди до попа благословить ся,
- 50 Да пійди до Жида-рандара [покловить ся],
Да поступи йому часть оддать,
Щоб позволив на річці риби вловити,
Жінку свою з дітьми покормити.
- Тогді ж то один козак мимо кабака іде,
- 55 За плечима мушкет несе,
Хоче на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити.
То Жид-рандар у кватирку поглядає,
На Жидівку свою стиха словами промовляє:
- 60 „Ей Жидівочко-ж моя Рася,
Що сей козак думає,
Що він у кабак не вступить,
За денежку горілци не купить,
Мене Жида-рандара не попросить,
- 65 Щоб позволив йому на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити?“
Тоді то Жид-рандар стиха підходить,
Козака за патлі хватає.
То козак на Жида-рандара скося як ведмідь поглядає,
- 70 Іще Жида-рандара мостивіім паном узиває:
„Ей Жиду, каже, Жиду-рандаре,
Мостивий пане,
Позволь мені на річці утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити!“

¹⁾ Друк. Саксані.

- 75 Тогді Жид-рандар у кабак вхождає,
 На Жидівку свою стиха словами промовляє:
 „Ей Жидівочко ж моя, Рася,
 Будь мені тепер у Білій Церкві наставним равом, —
 Назвав мене козак мостивим паном“.
- 80 Тогді то у святий божественний день, у четверток,
 Як Жиди-рандарі у Білу Церкву на сейм вбірались,
 Один до одного стиха словами промовляли:
 „Ей Жиди ж, ви, Жиди-рандарі,
 Що тепер у вас на славній Україні слишно?“
- 85 „Слишен“ — говорить — тепер у нас гетьман Хмельницький.
 Як од Білої Церкви да до славного Запорожа
 Не така стоїть жидівська сторожа“.
 Тогді обозветь ся один Жид Оврам —
 У того був невеликий крам,
- 90 Тільки шпильки да голки,
 Що ходив поза Дніпром да дурив козацькі жінки:
 „Ей Жиди ж ви, Жиди-рандарі!
 Як із Низу тихий вітер повіне,
 Вся ваша жидівська сторожа погине“.
- 95 Тогді ж то як у святий день божественний у вовторник
 Гетьман Хмельницький козаків
 До сходу сонця у поход виправляв,
 І стиха словами промовляв:
 „Ей козаки ви, діти-друзі,
- 100 Прощу вас, добре дбайте,
 Од сна вставайте,
 Руський отченаш читайте,
 На славу Україну прибувайте,
 Жидів-рандарів у пень рубайте,
- 105 Кров їх жидівську у полі з жовтим піском мішайте,
 Віри своєї християнської у поругу не подайте,
 Жидівському шабашу не польгуйте!“
 Оттогді то всі Жиди-рандарі догадливі бували,
 Усі до города Полонного повтікали.
- 110 Тогді то Хмельницький на славу Україну прибував,
 Ні одного Жиди-рандара не заставав.
 Тогді то Хмельницький не пишний бував,
 До города Полонного прибував,
 Од своїх рук листи писав,

- 115 У город Полонне ¹⁾ подавав,
А в листах прописував:
„Вїй Полоняни, полонянська громадо!
Колиб ви добре дбали,
Жидів-рандарів мені до рук подали“.
- 120 Тогдї то Полоняни йому одписали:
„Пане гетьмане Хмельницький,
Хоть будем один на одному лягати,
А не можем тобі Жидів-рандарів до рук подати“.
Оттогдї то Хмельницький
- 125 У другий раз листи писав,
У город Полонне подавав:
„Вїй Полоняни, полонянська громада,
Не хороша ваша рада.
Єсть у мене одна пушка Сирота,
- 130 Одчиняєт ся ваші зелївні, широкі ворота“.
Тогдї то як у святїй день, божественний четверток,
Хмельницький до сходу сонця уставав,
Під город Полонне ближєй прибував,
Пушку-Сироту у переду постановляв,
- 135 У город Полонне ¹⁾ гостинця подавав.
Тогдї то Жиди-рандарі
Горким голосом завозали:
„Вїй Полоняни, полонянська громада!
Коли б ви добре дбали,
- 140 Од Польщі ворота одбивали,
Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
Тоб ми за річкою Вислою пробували,
Да собі дітей дожидали,
Да їх добримн ділами наущали,
- 145 Щоб на козацьку Україну і кривим оком не поглядали“.
Оттогдї то козакам у городї Полонному
Дана воля на три часа з половиною:
„Пийте, гуляйте,
Коло Жидів-рандарів
- 150 Собі здобич ²⁾ хорошу майте!“
Тогдї то козаки у городї Полонному пили, гуляли,
Здобич ²⁾ хорошу собі коло Жидів-рандарів мали.
Обратно на славу Україну прибували,

¹⁾ Друк. Полонного.²⁾ Друк. здобу.

- Очергом сідали,
 155 Срібро й злато на три часті паювали;
 Первую часть на Покрову Січовую,
 Да на Спаса Межигорського оддали,
 Другу часть на меду, на оковитій горілці пропивали,
 Трейтю часть міждо собою, козаками, паювали.
- 160 Тоді то не один козак
 За пана гетьмана Хмельницького Бога просив,
 Що не один жидівський жуцан вносив.

Як бачимо, сей варіант у головному неісторичний, бо Хмельницький не здобував города Полонного, ані не видавав наказу переслідувати Жидів. Поетично оброблена спеціалізація жидівського володіня над козаками підходить ближше до характеру реєстру козацьких кривд у Грабянки та Лукомського, ніж до справжньої дійсности половини XVII в., але правдиво-поетичним інстинктом обминає нелюдські жорстокости та надужитя панів і Жидів, на які кладуть натиск реєстри козацьких літописців. Найбільше, до чого посуває ся Жид у думі, се те, що хапає козака за чуприну; та він же задоволяє ся зовсім, коли козак називає його мостивим паном. Так само дивно поетичним інстинктом дума не згадує про ті жорстокости та кровопролитя, яких жертвою впало певно не мале число Поляків та Жидів на Україні літом 1648 р., хоч пізнійші описи тих жорстокостей сильно переборщені так само, як і цифри жертв, прибільшені певно в десятеро.

Значно пізнійшу і сильно карікатурну закраску має на собі другий варіант думи про жидівські погроми на Україні; розумієть ся, що історичної правди в нїм ще менше, а за те попадають ся анахронізми властиві XVIII вікови. З огляду, що в тій другій думі майже ані один рядок не відповідає дословно Кудішовому варіантові, хоча її зміст де в чому той сам, подаю сей другий варіант також у повнім текстї.

- Земле польська, Україно Подольська,
 Та вже тому не рочок і не два минає,
 Як у християнській землі добра немає.
 Як важурилась та заклопоталась бідна вдова —
 5 То то не бідна вдова, то королевська земля.
 Що стали Жиди великий одкуп давати
 Стали один од одного на милію оранду становити.
 Як іде український козак, то й корчму минає,
 А Жид вибігає, та українського козака за чуб хватає,

- 10 Та ще його двома кулаками по потилиці затинає:
„Коваче-левенче, за що я буду Дяхам рату платити,
Що ти мимо корчми йдеш таї корчму минаєш?“
Коло українського козака всю зброю одбирає.
А на Україні козак за Жидом похочає,
- 15 Ще його й вельможним паном називає.
А Жид до Жидівки словами проковляє:
„Хазяїко моя, Рейзю,
Якої то я ва Україні слави важивав,
Що мене козак український
- 20 Щей вельможним паном називав!“
Ще ж і тим Жидове не сконтетували,
Що три річки в одкун вакуцляц,
Одна річка Каїрочка,
Друга річка Гнилобережка,
- 25 А третя ва Дніпром Самарка.
Що мав би чоловік піти та риби піймати,
То ще він до річки не добігає,
Уже він Жидові за одкуп найкраще обіщає.
Ще ж і тим Жидове не сконтетували:
- 30 Де була яка річка велика, мости в одкун забрали.
Од верхового по два шаги брали,
А од пішого по шагу,
А од бідного старця, що він випросить,
То одбирали щончо та яйця.
- 35 Як то був пан Хмельницький,
Житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писар військовий,—
Як він сее зачував, то указ писав,
Імператору до рук подавав;
- 40 А імператор указ писав,
В Черкаси до рук подавав.
А пан Хмельницький, житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писар військовий,
Як того указа до рук достав,
- 45 На ринок вихочає, знамена виставляє,
Друзів, панів молодців, на гредь викликає:
„Друзі, панове молодці,
Охотники, броварники,
Годі вам по броварах пива варити,

- 50 По винницях тай по проваллях валять ся!
 Та йдїть ви Жидів та Ляхів з України зганяти,
 То будете ви собі мать
 Хоть на три днї хорошенько по козацьки погулять“.
- Як почали друзї, панове молодці
- 55 Жидів та Ляхів з України зганяти,
 То в которого не було драної невірної козушини,
 Той той надїв жидівські кармазини.
 Та вони собі хорошенько по козацьки похажали,
 Та ще ї по карманах срібні гроші мали.
- 60 Ще ж то рано-пораненьку—в середу,
 Як заняв пан Хмельницький поперед себе Жидів череду;
 Которі Жиди шабашували,
 А которі до города Польського утікали.
- „Вже-ж ти, рабіне, Мошку,
- 65 Бери на віє дошку!
 А ти, Срулю,
 Бери порох та кулю!
 А ти, Чую, бери рушницю,
 А ти, Гершку, бери підгерстя,
- 70 А ти, Йосю, бери на поготовю осю,
 А ти, Шмулю, бери друччя та війло,
 А ти, Іцик, бери бичик,
 Та будемо конї поганяти,
 Та будемо од пана Хмельницького до города Польського утікати“.
- 75 А як був собі Жид, старий Хвайдїш,
 Та мав собі крам — шпильки та голки,
 А третїї люльки;
 Тай той у клунки склав,
 Та за ними пішки біжав;
- 80 І той свою старость потеряв,
 Од пана Хмельницького утікав;
 І той панови Хмельницькому
 Ще й голими пятами наживав.
 А як у Польське город убрали ся,
- 85 То стали Жиди Мейора на підслухи висилати,
 Чи ще ж то далеко пан Хмельницький
 З військом прибуває?
 А Жидок Мейорко в глузду знав,
 Та ледве він і сам до города Польського принав.
- 90 А пан Хмельницький, житель Чигиринський,

- Козак лейстровий, писар військовий,
До Польського города прибував,
Та старими Жидами орав,
А Жидівками боронував,
95 А которії бували малі діти,
То він і кіньми порозбивав.
Як узяли в Польського города втікати,
Як узяли свого рабіна Мошку проклинати:
„Бодай ти, Мошку, щастя й долі не мав,
100 Як ти по богато на Україні одкупу брав!
А як би ти був, Мошку,
Та брав на Україні одкупу по трошку,
Тоб ми на Україні проживали,
То нас би козаки українські
105 Вельможниши панами називали“.
А як то був Жид Янкель,
То він коло школи походяє,
Та по школі плаче-ридає:
„Школо наша, богомільнице,
110 Вже нам у тобі не бувати,
І тебе не продавати,
За тебе гроший не брати
І в карман не ховати;
Треба тебе на Україні покидати,
115 Та ще в тебе будуть козаки українські срати,
Та ще в тебе будуть нескребені свині заганяти“.
Як стали од Польського города
До Случі-річки прибувати,
То пан Хмельницький, житель Чигиринський,
120 То він ночі не досипляє,
Коло Случі річки Ляхів і Жидів доганяє.
Скоро догнав у вечері півно,
І там стало повернути ся тісно.
І там до них прибуває,
125 Ще на козаків гукає,
Словами промовляє:
„Друзі, панове молодці, до Случі річки прибувайте,
Жидів та Ляхів у пень рубайте,
І до їх по козацькій словами промовляйте:
130 „Жиди та Ляхи, примічайте!
От буде по той бік Случі ваше,

- А по сей буде пана Хмельницького і наше".
 Як почали Жиди та Ляхи
 З паном Хмельницьким сполять ся,
 135 Щоб по полям пива наварити:
 То вже ж то бували людські дрова,
 А Хмельницького вода;
 То був жидівський ячмінь,
 А Хмельницького хміль.
 140 То як пива наварили,
 Тоді Хмельницькому славу на віки сотворили.
 Та хотяж то був пан Хмельницький,
 Житель Чигиринський,
 Козак лейстровий, писар військовий,
 145 Лицар добрий, та помер,
 А тільки його слава козацька-молодецька
 Не вмере, не поляже;
 Та буде вона славна міжду друзями-молодцами
 Од нині й до віку.
 150 Даруй Боже всьому миру живому
 І нам на здоровля та на многії літа
 Од нині й до віка!

Епізод утеки Жидів перед козаками, не повбавлений також комічних моментів, видно дав ся в тямки козакам більше, як жорстокости погромів, коли сцени з нього маємо також у думі про битву під Корсунем у варіантах А і Б. У варіанті А, записанім також Кулішем, епізод про втеку Жидів із України просторійший і драстичнійший, як у попередніх думах. Пропустивши його в тексті думи про Корсунську битву подаю його тут із видання Антоновича й Драгоманова (op. cit. ст. 34—35):

- Тоді Ляхи чогось догадались,
 На Жидів нарікали:
 „Гей ви, Жидове, поганські синове,
 На що то ви великий бунт, тревоги зривали,
 5 На мило по три корчми становили,
 Великі мита брали:
 Від возового по пів золотого,
 Від пішого по два гроші,
 А ще не минали й сердешного старця,
 10 Відбірали пішно та яйця!
 А тепер ви тіі скарби збирайте,
 Та Хмельницького єдняйте;

- А то як не будете Хмельницького єднати,
То не зарікайтесь за річку Віслу¹⁾ прудко тікати“.
- 15 Жидове чогось догадались,
На річку Случу тікали.
Которі тікали до річки Случі,
То погубили чоботи й онучі,
А которі до [річки] Прута,
- 20 То була від козаків²⁾ доріженька барзо крута.
На річці Случі
Обломили міст ідучи,
Затопили усї клейноди і веї ладські бубни.
Которі бігли до річки Росі,
- 25 То востали ся голі й босі.
Обізветь ся первій Жид Гичиг,
Тай хапаєть ся за бичик;
Обізветь ся другий Жид Шльома:
„Ой яж пак не буду на сабас дома“.
- 30 Третій Жид озоветь ся Оврам:
„У мене не великий крам —
Шпильки, голки, кремення, люльки;
То я свій крам у коробочку склав,
Та козакам пятами наживав“.
- 35 Обізветь ся четвертий Жид Давидко:
„Ой брате Лейбо, уже ж пак із ва гори
Козацькі корогви видко“.
Обізветь ся пятій Жид Юдко:
„Нумо до Полонного утікати прудко!“
- 40 Тоді Жид Лейба біжить,
Аж живіт дріжить;
Як на школу погляне,
Його серце жидівське вівяне.
„Ей школо-ж моя, школо мурована,
- 45 Тепер тебе ні в пазуху взяти,
Ні в кишеню сховати.
Але ж доведеть ся Хмельницького козакам
На срач, на балаки покидати“.
Отсе, панове молодці,
- 50 Над Полонним не чорна хмара вставала;

¹⁾ Друк. додано ще зайве: до Полонного.

²⁾ Друк. додано зайве: Хмельницького.

Не одна пані Ляшка
Удовою востала.

Сиж сумним двостихом автор думи покриває страховища погрому в Полоннім. Уривок про втеку Жидів у другім варіанті думи про битву під Корсунем, уперве друкованої Максимовичем у його збірці українських пісень із 1849 р. обіймає тільки 16 рядків, дуже близьких текстом до попереднього, та про те на стілько відмінних висловом, що вважаю потрібним подати їх тут також із цитованого висше видання, ст. 37:

„Ой вей мір!“ — обізветь ся первий Жид Їдько, —

„Уже ж пак ізва гори ковацькі корогви видко“.

Побіг до школи швидко.

„Ой школо ж моя, школо, —

Чи тебе продати,

Чи в карман забрати,

А чи тому пану Хмельницькому,

Отаману Чигиринському

На срач подарувати?“

Ой обізветь ся другий Жид Абрам:

„Ой маю вельми дорогий крам:

Шпильки й голки,

Креміння й люльки.

Ой я свій крам у коробочку склав,

А козакам ¹⁾ пятами навивав“.

Ой обізветь ся третій Жид Шльома:

„Ой яж пак не буду на шабас дома“.

Нема сумніву, що комічні епізоди громадної жидівської втеки в Україні літом 1648 р. зберегли ся в памяти народа довго і могли вийти в кобзарські думи незалежно від козацької, усної та писаної традиції про Хмельницького, бо зберегли де-що вірнійше, ніж та традиція. Про се переконує нас оповідане цитованого вже заславського Жида Натана Ганновера, що в своїм творі „Яван Мецуля“ обік опису страшних погромів Жидів та Поляків у Немирові, Тульчині, Полоннім, Острові та Заславі, Староконстантинові та Литві, опису в значній мірі переборщеного та фантастичного, полишив барвистий, доволі правдивий опис утеки заславських Жидів, якої й сам був учасником і начотним свідком. До опису погромів верну ще в дальшім розділі.

¹⁾ Друк.: с козаками.

де буде мова про Кривоноса, а тут подаю в перекладі на нашу мову тільки опис пам'ятної втеки заславських Жидів до Дубна.

„У вівторок дня 1 місяця Ава (серпня) прибули Татари й козаки, щоб облягти місто Полонне, і вимірили гармати проти міста, в якому були пани й Жиди. Але стрільці почали стріляти в твердині і не давали їм підступити до міста, в якому було коло 2000 шляхетського війська, а Жидів було коло 12000 душ, між якими були люди відважні, та й само місто було сильно укріплене подвійним муром і оточене водою. Треба було стерегти тільки ту частку укріплення, в якій дві найближчі точки заселяли Русини. Пани поставили своє військо, зложене з хлопів, саме там, де треба було найобережнішою охороною, але власне ті „оборонці“ погубили місто, бо вони були православні, відомі під назвою гайдуків, і прилучилися також до бунтівників. У середу 2-го Ава неприятели опанували собі точки стережені православними, і тоді оборонці разом із мешканцями тих точок пристали до козаків, щоб воювати проти укріпленого міста, де були пани й Жиди. Битва тяглася весь день у середу, а в четвер неприятели видали відозву до польських хлопів, що стояли в твердині: „Адже ми рідні брати! Чого-ж ви помагаєте панам проти нас? Чи не краще вам послужити нам, ніж іновірцям?“ І справді хлопів зараз зрадили. Показуючи вид, що борються проти козаків, вони тим часом дали їм можливість приставити драбини до мурів і опанувати їх у той сам четвер, так що в одній хвилині кілька тисяч Русинів з великими мечами явилися в місті і почали мордувати людей. Коли пани й Жиди побачили, що біда стрясла на них і місто взяте, то пани верхом побігли на другий бік, а бідні Жиди, числом коло 10.000 душ, яких стражники не пускали тікати, були побиті. Вони впали під ножом ворога без супротивлення, так що коли який козак впадав до дому, де було хоч би кілька сот Жидів, вони не спротивлялися, і він один побивав їх усіх“ (Ганноверъ, ор. сіт. ст. 49—51). Далі за тим, майже у всіх подробицях неправдоподібним образом Ганновер оповідає, як 300 найвидніших Жидів разом із рабином Самсоном із Острополя були вбиті в синагозі, і додає, що кілька сот Жидів лишено живими, лише присидувано їх змінити свою релігію (ст. 52). За сим іде оповідане про заславських Жидів, що має автобіографічний характер.

„Скоро ми в Заславі довідалися, що Татари й козаки

облягають Полонне, — бо ми що дня посилали туди за відомостями про положенє міста, — в згаданий вівторок післанець не міг уже дійти до міста, що було обляжене ворогами, тому вернув до нас у середу і сповістив нас про неприємне положенє Полонного. Заслав був віддалений від Полонного тільки 6 миль. Тому зараз у четвер ми втекли як хто міг, покидаючи свої доми, повні всякого добра: товарів, книжок і ріжних коштовних річий. Дехто втік до Острога, що тоді вважав ся одним із головних міст Руси. Се було велике місто, заселене людьми побожними, вченими та письменними. Я-ж зі своїм тестем, Авраамом Заславським, в його родиню і свояками, втекли на Межеріче, що лежало дуже недалеко від Острога. В тих двох містах набрало ся більше як 10.000 душ Жидів з родинами. Вони мали намір пробути там суботу, щоб дочекати звісток про положенє Полонного. Коли-ж ми прибули до Межиричя в п'ятницю по полудни, то прибув гонець і доніс нам, що гетьман Домінік, князь Заславський, сего самого дня має прибути в великим військом і вирушити на зустріч князеви Вишневецькому, і разом із ним піти на відсіч Полонному. І справді князь прибув, маючи в собою 1000 хоробрих вояків і славного героя Лаца, але решта війська тягла ся в зад. Ми втішили ся дуже і надіяли ся, що без сумніву після завтрінньої суботи вернемо до своїх домів, бо відси до Заслава було тільки 4 милі. Ми надіяли ся також, що князь спасе наших полонянських одновірців від нещастя.

„Коли наблизив ся час вечірньої сабашевої молитви (жидівський шабас заходить вечером у п'ятницю), ми стрівожили ся страшною звісткою: прибув пан Вішовата, бувший намісник Полонного, що втік відси з многими панами, і повідомив нас, що Полонне взято і всіх панів та Жидів побито. — Ворожі відділи доходять уже до Заслава, а князь Вишневецький зі своїм військом утік до Старо-Константинова, куди за ним погнали козаки й Татари. Інші їх відділи вирушили до Острога та Межиричя. Тоді всі знатніші в місті перелякали ся, а на Жидів напав панічний страх; усі впали духом, і всіх очи були звернені на князя Домініка, ждучи від нього ратунку. Але він о півночі втік тою самою брамою, якою прибув із Польщі, боячи ся зі своїм відділом рушити тим битим гостинцем, що йшов через Заслав на Кременець, де скрізь було повно Татар і козаків. Бачучи мале число свого відділу, він рушив до Кременця обхідною дорогою, на протязі 69 миль лісами та дебрами і ждав

там, поки не збере ся більше Поляків, щоб із ними разом рушити до Старо-Константинова. Народ думаючи, що гетьман утік до Польщі, не знав, що має робити. Жидівські проводирі в Острозі видали відозву в імя релігії, щоб ані один Жид не лишав ся в Острозі; те саме було зроблене і в Межерічі. Ворог був віддалений від нас уже лише 2 милі, а при тім ми не були безпечні також перед місцевими мешканцями православними, боячи ся, щоб і вони не напали на нас. Тому то всі Жиди пустили ся на втеки. Хто мав коня й візок, користував ся ними, а хто не мав, то хоч мав би за що купити, не хотів тратити часу і забравши своїх жінок та дітей утікав пішки лишаючи своє добро на волю судьби. Навіть ті, що мали повози та цутові коні, але при тім багато пакунків, товарів, книжок і иншого движимого добра, лишали все те по дорозі у арендарів по коршмах, щоб самим легше було тікати. І в ту суботу Хазон¹⁾ тягли ся в три ряди коні й вози, заступаючи всю ширину дороги, довгим рядом на просторі 7 миль від Острога до Дубна, а пішоходів була невлічена сила. О другій годині по полудні дігнали нас три їзді, один Мойсей Цорєф (золотник) із Острога і в ним два шляхтичі, і сказали нам: „Чому ви тягнете ся так помалу? Вороги женуть слідом за нами; вони вже в Межирічі, і ми ледво встигли втекти від них“. Раптом зробила ся страшна метушня, і наші одновірці почули себе в нечувано критичнім положеню. Кождий скидав із свого воза срібну та золоту посуду, убрале, книжки, подушки та перини, щоб тільки як найлегше було тікати й ратувати себе та родину від небезпеки. Таким способом на широқім полі скрізь лежало золото та срібло, і ані один Жид не влакомив ся збирати його. Сим разом сповнило ся над нами пророцтво Євекііля: „Своє срібло й золото розкидати муть вони по вулицях і площах“. Деякі покидали буквально все: коні, вози, всі мацатки, і навіть жінок, і тікали в ліси, аби тільки сховати ся. Многі жінки та мужі, що вели за руки своїх дітей, в замішаню покидали їх із рук і тікали в ліси та нетри. Тоді сповнило ся пророцтво Мойсея: „Тікати мете, хоч ніхто не буде гонити вас“, бо відомість справді була фальшива, бо за нами зовсім не гнали ані козаки, ані Татари. Про те перемяк був такий великий, що весь день тої суботи Хазон кождому з нас здавало ся, що козаки ось-ось доганяють

¹⁾ Субота Хазон припадає перед річним празником на спомин збурення Брусалима.

нас. У неділю, по тій суботі Хавон, ми довідали ся, що гетьман не втік до Польщі, але рушив на Кременець. Тоді всі заспокоїли ся, і від того дня кожний утікав уже не кваплячи ся. Ми тягли ся з міста до міста, селами та лісами, ночуючи іноді під голим небом, але й там ми не знаходили душевного спокою, бо все нам здавало ся, що нас або грабують, або топчуть, або лають та проклинають. Іноді нам доводило ся почувати у православних, і ми все бояли ся, щоб вони в ночі не порізали нас, бо всі вони видавали ся нам збунтованими. А коли ми в ранці вставали живі, то відмовляли молитву: „Благословен еси, Господи, воскрешающий мертвих“ (ор. сіт. ст. 52—59).

Оповідане, як бачимо, не повбавлене артистичної вартости, а про його правдивість нема підстави сумнівати ся.

Перші чотири рядки думи, наведеної висше на стор. 62, незвичайні в людській творчости, дають щось у роді хронологічної канви. Слова „від Кумівщини до Хмельнищини“ означають очевидно десятилітє від битви під Кумейками (1637) до початку повстаня Хмельницького при кінці 1647 р. Неясне для нас значіне Брянщини. Коли його розуміти як натяк на місто Брянск і його округ, що лежить у північній часті чернігівської губернії, то можна би під Брянщиною розуміти прихід великоруських роскольників-старовірів у ту місцевість, який став ся голосним фактом коло р. 1667¹⁾). В таким разі мали би ми третій ступінь сеї хронологічної драбинки, о 20 літ віддалений від другого, і заразом вказівку, що дума повстала в околиці, де наплив великоруських роскольників був у живій памяти, знач. десь у теперішній чернігівській губернії.

Остатній ступінь сеї хронологічної драбинки ще більше неозначений, як попередні, але в усякім разі те „до нинішнього дня“, чи воно буде значити протяг десять чи 20 літ, чи може 40 по пропорції 10:20:40 веде нас на кінець XVII, або на початок XVIII віку, правдоподібно в початки гетьманованя Мазепи, як на час повстаня сеї думи.

(Далі буде).

¹⁾ М. Сумцовъ, Лазарь Баранович, ст. 74—5.

До життєписи Маркіяна Шашкевича.

Написав Михайло Тершаковець.

Відки ж взяло ся тверджене Устіяновича про охоту Шашкевича взяти участь в падолистівім повстаню, коли чогось подібного не було в житю останнього? Чи се свідома видумка Устіяновича, вигадана в тій ціли, аби авторітетом Шашкевича притїмити некорисне вражїне, яке могла викликати у сучасників згадка про його ж власні колишні польсько-революційні чувства? Можливо, що і се відіграло якусь роль в концепції звісного твердження Устіяновича. Більше імовірним є одначе здогад, що Устіянович основував ся на якійсь сплетні з першої половини 1830 рр., і то не конче про Маркіяна Шашкевича, а взагалі про котрогось Шашкевича ¹⁾.

¹⁾ Марцін Далчинський, один із польських демократів в 1830 і 1840 рр., говорить про „die Brüder Szaszkiewicz“, питомців семінарії, котрі м. н. мали бути членами русофільської партії (гл. мої „Матеріяли“, ст. 149). Що в Маркіяном був на теології і Никола Шашкевич, се факт, про який знаю із консисторських актів. Чи одначе сей Никола Шашкевич був рідним братом Маркіяна, сего не знаю, бо невідомий сего, чи брат Маркіяна, Никола, що після дра Ол. Огоновського вмер 1838 р. (гл. „Ист. лит. руск.“, II, ст. 357), є особою тотожною з Николю Шашкевичем, зпаним мені питомцем. Яких пересвідчень політичних був Никола Шашкевич-питомиць, мені невідомо. Що Далчинський вважав русофілами (належить розуміти „свідомими Русинами“) братів Шашкевичів, отже відай Маркіяна і Николю, се для нас неміродайне. Для нас важне се, що Дмитро Мохнацький, якого відомости про т. зв. русофільство серед руських питомців, духовенства і взагалі руської інтелігенції були жерелом, з котрого черпали инші польські демократи, — говорить лиш про Маркіяна Шашкевича як русофіла (гл. мої „Матеріяли“, ст. 157 і д.), а промовчує другого Шашкевича, а се відай тому, що другий Шашкевич, Никола, не належав до Маркіянового кружка, ані взагалі до жадного кружка, або був одношлеником польських демократів. Крім Николи Шашкевича знаємо в 1830 рр. ще й иншого Шашкевича, Антона, який, будучи ще гімназистом, належав 1834 р. до студентської організації, названої „Towarzystwo starożytności halicyjskich“, якої головою

Шашкевич в семінарії 1834/1835—1836/1837 р.

Про жите Шашкевича „на світі“ та про його мниму участь в падолистовім повстаню вважав я відповідним сказати на сім місци і тому перервав оповідане про дальшу долю поета від хвилі прийнятя його до семінарії. Перерване оповідане стану тепер дальше продовжати.

Прийняте Шашкевича до семінарії прийшло дуже в пору. Півпятилітні злидні, у яких приходило ся йому жити „на світі“, лишили фатальний слід на його здоровлю. Вже з початком 1835 р. відізвиали ся у нього груди, які з природи були склонні до недуги ¹⁾. В марті 1835 р. Шашкевич був зневоленний внести до консисторії подане о відпустку для поратованія здоровля та о дозвіл виїхати на село ²⁾. 25/3 ректорат позволив йому виїхати на 4 неділі, на що згодила ся і консисторія, яка зажадала лише, аби ректор довідав ся у Шашкевича про місцевину, до котрої сей задумує виїхати, аби занотував її в актах, аби звістив про день виїзду та повороту його до Львова. Шашкевич виїхав на село 29/3 1835 р., одначе не вернув за 4 неділі, ані навіть за 4 місяці ³⁾, бо доперва 2/9 1835 р. В сім часі лічив ся він на хронічний катар грудий. Окружний лікар, др. Краттер, у якого Шашкевич лічив ся, сконстатував, що систе-

був К. Шайноха, а писарем Антін Шашкевич (гл. мої „Матеріяли“, ст. 38). Сей Антін Шашкевич був братом Маркіяна (гл. фєстон дра В. Щурата п. в. „Маркіян Шашкевич учеником львівської гімназії“, „Діло“ з 1911 р., ч. 247, ст. 5—6). Коли припустити, що Никола Шашкевич-питомець був симпатиком польських демократів, дальше, коли тямити, що Антін Шашкевич був членом польської організації, коли вкінці пригадати, що 1834 р. самого Маркіяна Шашкевича вмішано в якусь польську політичну справу, за яку первісно мав навіть відповідати перед судом, одначе опісля ізза браку всяких доказів був увільнений від ближших доходжень (гл. мої „Матеріяли“, ст. 37), то побачимо, що в першій половині 1830 рр. було досить подій, звязаних з назвою Шашкевичів, на основі яких могла вирости легенда, переказана Устияновичем.

¹⁾ Гл. І. Онншкєвича ор. cit., ст. XIX, зам. 5.

²⁾ Гл. ч. 32.

³⁾ Як хибно сказано в консисторськїм писемї з 29—30 1842 р.

(гл. ч. 66). Ся похибка виїшла відай відси, що Шашкевичєви почислено в консисторії тільки шкільні місяці, без фєрій, отже цілий цвітєнь, май, червень, липєнь. За те консисторська дата повороту Шашкевича (2/9 1835 р.) вірна, бо золочівський лікар, др. Краттер, лічив його тільки до кінця серпня 1835 р. (гл. мої „Причинки“, ст. 38—39).

матичне, пильне і точне ліченє сильно вкоріненої недуги до- вело вправді до поліпшеня, одначе зовсім усунути її не дало ся ¹⁾).

В цвітні 1836 р. Шашкевич знов зажадав відпустки в ціли поратованя здоровля. Ректорат і консисторія дозволили виїхати йому знов на 4 тижні ²⁾), але Шашкевич знов не вернув в приписанім часі, тільки 1 тиждень пізнійше; разом побув на селі від 26/4 до 4/6 1836 р. ³⁾

Недобре мусіло бути зі Шашкевичем, коли він того самого року, отже 1836, 29/12 знов виїхав на село, де пробув до 5/5 1837 р. ⁴⁾), хоч від ректорату та консисторії і сим разом одержав відпустку тільки на 4 тижні ⁵⁾). Належить додати, що за кожним разом виїзджав він до Княжого, до своєї матери, яка переживала у свого зятя, о. Терентія Сметани ⁶⁾).

Майже зараз після свого повороту до Львова в маю 1837 р. мав Шашкевич такі приємности, що вони певно знищили хвилеву поправу в його здоровлю. Виринула була тоді іменно справа „Русалки“, за напечатанє якої в Пешті та за поминенє краювої цензури потягнуто до одвічальности видавців її. Ректорат перевів слідство з Шашкевичем, Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем в днях 13—15/6 1837 р., списав з ними протокол ⁷⁾ та вислав його до консисторії, а ся знов до губернії. Не знаючи, що губернія зробить з обвиненими, консисторія на всякий случай забезпечила ся що до двох із видавців, питомців семінарії, Шашкевича і Ваглевича, а забезпечила ся в сей спосіб, що (письмом із 19/6 1837 р.) поручила ректоратови не пустити їх обох на ферії та задержати аж до дальших заряджень. Тимчасом минув червень, прийшла вже друга половина липня, з губернії не приходило жадне зарядженє, а оба питомці сиділо непотрібно в семінарії. Супроти сього, як і з огляду на се, що Шашкевич скінчив вже теологію, а Вагилевич предложив лікарське свідоцтво, на основі якого повинен був виїхати на купелі, консисторія рішила 22/7 1837 р. спитати губернію, що має зробити з ними обома ⁸⁾).

Міжтим 10/7 1837 р. одержав Шашкевич від свого шурина лист з вісткою, що мати хора і що вона бажає бачити сина ⁹⁾. З сеї причини він зараз на другий день (11/7) звернув

¹⁾ Гл. мої „Причинки“, ст. 38—39.

²⁾ Гл. ч. 34. ³⁾ Гл. ч. 66. ⁴⁾ Гл. *ibid.* ⁵⁾ Гл. ч. 35.

⁶⁾ Гл. ч. 66, також І. Онишкевича *op. cit.*, ст. XX, важ. 2.

⁷⁾ Гл. „Зоря“ 1888 р., ст. 13—15.

⁸⁾ Гл. ч. 39. ⁹⁾ Гл. ч. 36.

ся до консисторії з просьбою о дозвіл виїхати до матери на якийсь час. Тодішній заступник ректора, о. Венедикт Левицький, дозволив йому виїхати на 8 днів, тим більше, що находив його самого пів мертвим¹⁾. Дома побув Шашкевич рівно 8 днів (11—19/7) і зараз після повороту звернув ся до консисторії з просьбою о дозвіл виїхати на ферії в цілі поратованя здоровля. Ректорат не мав нічого проти сього і 26/7 ваявив ся за відпусткою²⁾. Наслідком сього консисторія не вислала до губернії запиту приготовленого ще 22/7, а змінила його о стільки, що запропонувала, чи би Шашкевича зовсім не відпустити зі семінарії з огляду на се, що він покінчив вже теологію і що крім сього предложив свідоцтво лікаря, який радить йому виїхати на ферії, — а що до Вагилевича, то чи би не відпустити його на час ферій з огляду на його слабе здоровле³⁾. Губерніальної відповіді на консисторську пропозицію не маємо, одначе се майже певна річ, що губернія дозволила виїхати і Вагилевичеві і Шашкевичеві, бож прецінь не було найменшої розумної причини держати непотрібно у львівських мурах в горячий, літний час двох молодих людей, в додатку хорих.

Той дозвіл губернії що до виїзду Шашкевича і Вагилевича на ферії прийшов імовірно менше більше рівночасно⁴⁾ в наганою губернії для Шашкевича та Головацького⁵⁾ за напе-

1) Гл. ч. 37. 2) Гл. ч. 40. 3) Гл. ч. 41.

4) Губерніального письма, в якім прийшла нагана для Шашкевича та Головацького, не маємо. Не знаємо також, котрого дня воно було вислане, одначе майже в цілою певністю можна здогадувати ся, що се було таки в липни, а се на слідуєчій основі: Гр. Седлицький, президент віденської Zensur- und Polizei-Hof-Stelle, в письмі в 24/10 1837 р. висланім до Кріга, президента львівської губернії, говорить між иншими осьшо: „Mit dem schätzbaren Schreiben vom 29. v. M. Z. 7514 war es E. E. gefällig mir den Auszug aus dem Praesidialgeschäftsprotocolle über jene polizeyliche Gegestände mitzuthellen, welche dortlandes im Laufe des Monats Juli l. J. zur Verhandlung gekommen sind“. Між сиравами, які були полагоджені в львівській губернії протажом липня, вгадує письмо Седлицького особливо доіснене львівської гр. кат. митрополичої консисторії, „in Folge welcher Anzeige E. E. laut der unter Einem daselbst angegebene Erledigung den beiden Theologen Jakób Głowacki und Martin Szaszkiwicz wegen Herausgabe dieses Werkes (повум. „Русалки“) einen eindringlichen Verweis ertheilen und ihr ferneres Betragen überwachen zu lassen, sich bestimmt fanden“ (гл. мої „Матеріяли“, ст. 112—113).

5) Третому головному співробітникови „Русалки“, Іванови Вагилевичеві, не уділено нагана тому, бо він твердив, що його твори поміщено в „Русалці“ без його відома і навіть проти його волі. Сі твори

чатане „Русалки“ поза границями Галичини та з приказом наглядати їх дальше поведене. Що до Шашкевича, то у нього наслідком такого розмірно корисного звороту всунув ся з грудий камінь, який наляг на них від хвилі ректорського слідства (14/6 1837 р.). Корисною для себе міг Шашкевич уважати навіть нагану губернії, а се тому, що після слів Я. Головацького¹⁾ він бояв ся навіть виключеня з духовного звання. На щасте до виключеня, ані до иншої рівно тяжкої кари не прийшло: раз тому,

дав він Шашкевичеви ще 1834 р. для задуманої ним збірки п. в. „Зоря“. А що він, Вагилевич, опісля покинув поезію і став займатися філософією та історією, „sah ich das unzeitige dieser meiner ersten literarischen Versuche ein, forderte sie später öfters von ihm (розум. від Шашкевича) ab und verboth ihre Einrückung in eine öffentliche Schrift, was jedoch ohne Erfolg blieb“ (гл. „Зоря“, 1888, ст. 13). — „Вагилевичъ отрекся отъ всего, сказавъ, что мы съ Шашкевичемъ издавали въ-двоемъ „Русалку“, безъ его вѣдома“, каже Я. Головацький (гл. „Лит. Сб. гал.-рус. Мат.“, 1885, ст. 33). — „Die Aufsätze des Wagilewicz wurden angeblich gegen seinen Willen in dieses Werk (розум. до „Русалки“) aufgenommen“ пише 25/11 1837 р. Криї до гр. Седлицького (гл. мої „Матеріяли“, ст. 113).

¹⁾ Шашкевичъ былъ въ отчаяніи, ему угрожало исключеніе изъ семинаріи и духовного званія. Мати вдова, полагавшая всю свою надежду на него, старшого сына, оставалась съ 3-мя сынами и 3-мя дочерьми на жертву нищеты“, каже Я. Головацький (гл. „Лит. Сб. гал.-рус. Мат.“, 1885, ст. 33). Сі слова належить одначе о стільки справити, що Шашкевичеви нічого було бояти ся виключеня зі семинарії, бо в тім часі він був вже скінчив теологію. Ся похибка вийшла у Головацького звідси, що після нього Шашкевич в критичнім часі був на 3, а не на 4 році теології. Одна похибка повела за собою другу, а саме тверджене, ніби то львівська цензура підозрівала видавців „Русалки“ в співучасті в революційній організації зі священниками: Мінчакевичем, Кульчицьким, Крижановським, Покинським, Гадиським, Гречанським та ин., проти яких судові доходження мали вести ся рівночасно в доходженнями в справі „Русалки“, а підозрівала на сій підставі, що „то были самы благонадежныи молодые люди, съ которыми мы сообщались, и некоторые изъ нихъ прислали Шашкевичу матеріялы по русской литературѣ, и потому онъ помѣстилъ ихъ имена въ предисловіи „Русалки“ (гл. „Лит. Сб. гал.-рус. Мат.“, 1885, ст. 32 - 33). Таке підозрінє не могло мати місця в 1837 р., тому що афера названих священників, викликана доносом помішаного на умі о. Девідерія Гречанського, бувшого співучасника тайної організації, мала місце шойно рік пізнійше, себто 1838 р. (гл. мої „Матеріяли“, ст. 118—121). Се помішанє фактів змілило свого часу і мене так, що в своїм „Відродженю“ на ст. 71 як на одну із причин конфіскації „Русалки“ вказав я на згадку про названих вище священників, яку у вступі до неї зробили видавці. Сю похибку справляю отсим на сій місци.

що і провина не була така тяжка, а по друге відай і тому, що всю вину напечатаня „Русалки“ в Пешті взяв на себе Головацький¹⁾.

Висвячене Шашкевича.

З великою полегкістю покидав Шашкевич семінарію після одержаного дозволу, але з ще більшою виїздав на ферії, останні свої шкільні ферії. Теологія була вже скінчена. Приходило висвячене. Одначе перед висвяченням мусів Шашкевич рішити ся, чи буде женити ся, чи ні. В справі женячки був він одначе нерішений. З одної сторони митрополит хотів висвятити його таки в грудни 1837 р., одначе в целібаті²⁾, а з дру-

¹⁾ Гл. „Лит. Сб. гал.-руск. Мат.“, 1885, ст. 33, також „Зоря“, 1888, ст. 14, кромі сього мої „Матеріяли“, ст. 113—114.

²⁾ „Ja może już tego roku zostanie księdzem, bo Jego Exzellenca X. Metropolita chce mię tego roku w Grudniu bezżennego święcić. Oczekuję rady Koch. Mamu Dob. i X. Szwagra“, пише Шашкевич до матери (гл. мої „Причинки“, ст. 32). Сестра Шашкевича, Юлія, замужна Сметанова, пише в сій справі осьщо: „na ostatnim roku teologii, w styczniu umarł ojciec w maju odwiedzał go ksiądz Biskup Śni-gurski w seminaryum i radził żeby się święcił nieżonatuj i dostał pierwsze poświęcenie co zwykły bioro; rada Matki przemogła“ (гл. ibid., ст. 40). Вістка Сметанової дуже баламутна: По перше отець Шашкевича умер не тоді, як Маркіян був на останнім році теології, себго 1837 р., але 30/1 1833 р. (гл. др. Ом. Огоновського ор. cit., ст. 363, також у нас ч. 24 з 28/9 1833 р., де говорить ся про вітця Шашкевича як про помершого). Що спільного мав Шашкевич, який належав до львівської архієпископії, зі Снігурським, перемиським єпископом, не розуміємо. Аби Снігурський відвідував Шашкевича в семінарії і намовляв його до висвячення в целібаті, про те дуже сумніваємо ся, бо ні ввідки не знаємо, аби Шашкевич знав особито перемиського владку. Сі єпископські відвідини — се така сама правда, як дата смерти вітця. Могла одначе Ю. Сметанова забути дату такої важної родинної події, як смерть вітця, то тим легше могла помішати львівського владку з перемиським. За Сметановою пішов також автор „Ист. лит. руск.“, після котрого „Коли Маркіянъ бувъ на четвертѣмъ роцѣ богословія, то єпископъ Черемьскійъ Ив. Снѣгурскійъ, познавши его, радилъ ему не жени-тись, щоби при консисторіи дослугуватись вышихъ почестій въ церквѣ“ (гл. о. с., ст. 372). Така похибка одначе зрозуміла, бо кромі Сметанової др. Ом. Огоновський не мав жадного иншого жерела в сій справі. Сю похибку поправив щойно згаданий в горі лист Маркіяна до матери, напечатаний у моїх „Причинах“ на ст. 32. Сей лист переочив одначе д. Богдан Ленкий, котрий у своїм стику п. з. „Над всьо дорожший для ідеї труд“, напечатанім в брошурці п. з. „Для ідеї“ (Львів 1911, ст. 8), каже осьщо:

гої сторони мати бажала одружити його. Конець кінців рада мати перемогла і Шашкевич одружив ся в лютім 1838 р., а 20/5 1838 р. висвятив ся ¹⁾).

Шашкевич в Гумнисках і Нестаничах.

В місяць по висвяченю (28/6) подав ся Шашкевич о капелянїю в Гумнисках, буського деканата ²⁾). Вже на другий день (29/6) консисторія полагодила його просьбу, видала йому „інструмент“ та поручила буському деканови, аби умістив його на новій посадї та зажадав від золочівського циркулу поробленя відповідних кроків в справі temporalia-їв. 19/7 Шашкевич був вже поміщений в Гумнисках ³⁾).

Та незабаром показало ся, що Гумниска для Шашкевича цілком невідповідні. Цїла околиця мочариста. Приходські бу-

„Владика щиро радив. „Господь Бог
Тебе богатям умом надїлив.
Святись безженно. Без мірских трївог,
Без клопотів семейних будеш жив.
Вїзььу тебе з собою. Мій престїл
Підпору в тобі чей колїсь найдé.
А на селї — працой, як чорний вїл,
У злїднях жїй і ври... Шкодá тебе!“
Подякував за раду Маркіян
І задумав ся... Бачить серед мрїй
Старинний гóрод, срібнолентий Сян,
Вїнець Данила в мїтрі... Служби рїй...
Нї! нї! Не хоче. Там жеде темний люд,
Вїлродження чекає вїтчїна.
Над всьо дорожший для ідеї труд,
А власть і почести — то всьо манá“.

Владика, про котрого ту говорять ся, се перемиський єпископ (Снігурський), як на се вказує згадка про „срібнолентий Сян, вїнець Данила в мїтрі“. Сю похєбку д. Богдана Лєпкого годить ся отже відразу поправити. — Що було жерелом легенди про стрїчу Маркіяна Шашкевича з єпископом Іваном Снігурським? У своїм фєстонї (гл. „Дїло“ з 1911 р., ч. 247, ст. 6) др. В. Щурат твердить, що ся легенда повстала на основї зносин Александра (recte Антона) Шашкевича з тим же Снігурським. Сей Александр — то знаний нам вже Антїн Шашкевич, бувший писар „Тowarzystwa starożytności haliicyjskich“, котрий 1837 р. вступив до Василян, прибрав нове імя: Александр, і вже яко монах звернув ся до єпископа з просьбою о граматику Осипа Левицького (гл. loc. cit.). Пояснене дра В. Щурата вповнї імовїрне.

¹⁾ Гл. др. Ом. Огоновського ор. cit., ст. 372.

²⁾ Гл. ч. 42. ³⁾ Гл. ч. 43.

динки, особливо мешкальні, в оплаканім стані. Вікна, піч, підлога знищені. Молодий адміністратор звертав ся вправді до буської домінії і устно і письменно та просив о напрату мешканя, одначе безуспішно, — а ту зима наближала ся. Шашкевич, у якого підчас висвячення на презбітерці грудна недуга знов була обявила ся в острій формі, міг сміло побоювати ся о своє здоровле і тому 3/10 1838 р. попросив консисторію, аби надала йому капелянію в Нестаничах, холоївського деканата, золочівського округу тому, що ся околиця висше положена, отже здоровша, мешкане в ліпшій стані. Сим разом консисторія знов не зволікала з полагодженем поданя, бо вже 18/10 1838 р. видала Шашкевичеви „інструмент“ на адміністрацію в Нестаничах ¹⁾, а 16/11 1838 р. був він там вже уміщений ²⁾.

В Нестаничах сидів Шашкевич цілий 1839 і майже цілий 1840 р. На новій посаді знов не вело ся йому добре. Земля неурожайна, приходські доходи до удержаня невістарчаючі, а до того часті гради в 1840 р. були причиною матеріальної нужди Шашкевича. Се й було причиною, що він бажав покинути Нестаничі при першій ліпшій нагоді.

Заходи Шашкевича о капелянію в Ріпневі.

Нагода покинути Нестаничі лучила ся з кінцем 1840 р. через опороженне капелянії в Ріпневі, буського деканата, золочівського округу ³⁾. Шашкевич подав ся отже о Ріпнів 17/11 1840 р., а консисторія запропонувала його колятором села Ріпнева, Германам, як одинокого кандидата. На консисторську пропозицію, вислану коляторам 11/12 1840 р. ⁴⁾, а наспівшу до них 22/1 ⁵⁾, відповіли останні щойно 1/3 1841 р.

У своїй відповіді на консисторську пропозицію колятори відмовили Шашкевичеви презенти, мотивуючи се тим, що вони повинні мати 3 кандидатів; коли ж їм предложено лиш одного, то вони не мають в чім вибрати. Впрочім вони згодили би ся і на сього одного, як би ним не був Шашкевич; між останнім і коляторами заходять іменно такі відносини, що між ними приходило би вічно до суперечок, як би він був в Ріпневі. В надії, що через надане капелянії Шашкевичеви консисторія не схоче наражати коляторів на неприємности, останні просять оголосити новий реченець конкурсу, і то не скорше, аж мине реченець

¹⁾ Гл. ч. 45.

²⁾ Гл. ч. 46.

³⁾ Гл. ч. 48.

⁴⁾ Гл. ч. 49.

⁵⁾ Гл. ч. 50.

конкурсowego іспиту, значить в кінцем липня, а се тому, що в тім часі буде могло подати ся більше кандидатів, між якими можна буде вибрати. Колятори впевняли, що ріпнівський люд не потерпить через сю проволоку жадної шкоди, бо теперішній адміністратор, о. Барановський, віддає ся обовязкам свого звання з великою пильністю, а крім сього заложив він школу, в якій в найбільшим трудом учить кільканайцятєро дітий читаня, писаня і моральности. Своєю витревалою працею о. Барановський довів нарід до богобоязности, обичайности та порядного житя, підчас коли за його попередника люд попав був цілком в неморальність. Наслідком сього колятори готові уділити о. Барановському найбільшої похвали і тому просять консисторію о проволіченє конкурсowego речєнця ¹⁾).

Похвали, які колятори висипали для о. Барановського, вказували найвиразнійше, що вони бажають мати у себе парохом іменно о. Барановського, а не кого иншого, хоть би ним був навіть такий священник з покликаня ²⁾ і такий народолубець, як Шашкевич. Аби останній чимнебудь провинив ся і через се дав коляторам причину до відмови, в се не віримо. Натяк на се, „że między Nim a Niżej podpisanemi takie stosunki zachodzą że gdyby tenże plebanem w Rzepniowie został, nieustannie nierozrozumienia i skargi wyniknąć by mogły“, був поганим викрутом, бо через таку інсинуацію пп. Германи могли дуже легко поспувати йому опінію в консисторії, тим більше поганим викрутом, що пп. колятори в браку правдивого аргументу ужили його на се, аби закрити свою панську химерність ³⁾. Впрочім

¹⁾ Гл. ч. 51.

²⁾ Доказом сього слова самого Шашкевича із його листа до жінки, отже до особи, перед котрою є ся вповні ширим. „Od Niedzieli jestem sługą Ołtarza Bożego i chcę i pragnę być wiernym, gorliwym i czuwającym jak owe dziewice w Ewangielii świętej czuwające i oczekujące obłubieńca. Proszę cię, błagam cię, łącz rano i wieczór twoje pobożne i z pełnego serca twego wypływające Modlitwy z mojemu gorącemi Modlitwami, by mię wiernego sługę swojego Bóg wspierał raczył, i aby podawszy Nam rękę swoją Wszchemogącą zaprowadził nas do przybytku błogosławionych, i umieścił nas u podnóżka Tronu Swojego, nierozłączonych“. Лист писаний безпосередно по висвяченю (гл. мої „Причинки“, ст. 33).

³⁾ Що ріпнівські колятори були химерними і докучливими людьми, на се маємо доказ в їх поступованю супроти о. Михайла Балтаровича, що був ріпнівським адміністратором около 1838 р. Осьщо писав 15/5 1838 р. сей священник до консисторії: „Pod dniem 14-o Maja r. b. otrzymał podpisany Instrument na Kapellanię Humniska Dek. Buskiego. Podpisany upraszał wprawdzie Jaśnie Wielmożnego Konsystorza, jak

навіть дїпше стало ся, що Шашкевич не одержав Рїпнева, бо, як би йому прийшло ся було на правду уїдатись з такими химерними панами, як Германи, то певно був би ще ранше зїйшов з сього свїта.

Шашкевич в Новосїлках.

Про неприхильне становище рїпнівських коляторів Шашкевич був повідомлений вчасно, бо вже 16/3 1841 р. вніс він до консисторїї поданє о наданє адміністрації в Новосїлках, глинянського деканата, золочівського округу ¹⁾. Консисторїя видала йому інструмент вже 23/3 ²⁾ і сим дала доказ, що не повірила інсинуаціям Германів. Інструмент вручено Шашкевичеві 14/4, зі служби в Нестаничах звільнено його 22/4, а на новій посадї був він уміщений 3/5 1841 р. ³⁾

20/7 1841 р. парохію в Новосїлках виставлено на конкурс в реченцем до 28/9 1841 р. ⁴⁾ Шашкевич подав ся о сю парохію щойно 27/9, отже всього один день перед проминенем реченця. Сим разом консисторїї не було спїшно полагоджувати Шашкевичеве поданє, яке прийшло під обради щойно 9/11 1841 р. Тодї то показало ся, що Шашкевич мав вправдї всі вимаганї квалїфікації до осягненя новосїлецької парохії, одначе перешкодою в сїм, після гадки консисторїї, могла бути його участь у виданю „Русалки“. Наслїдком сього консисторїя рїшила спитати губернїю, чи вважати сю участь перешкодою в іменованю Шашкевича парохом, чи нї ⁵⁾, одначе сього запиту не вислала вона до губернїї зараз, анї ввагалї в сїм місяци, анї в слїдуючїм, себто в груднї ⁶⁾.

nauprzedzey nadanie inney Administracij, ztey mianowicie przyczyny, by mógł uniknąć nieporozumień, przesładowań, y innych potwarzy, przez Dominium Rzepniów na podpisanego niewinnie rzuconych“ i т. д. (гл.

документ консисторської реїстратури ad № 63 ad $\frac{1884}{488}$ фасцикул $\frac{2WW}{3510}$)

¹⁾ Гл. ч. 53. ²⁾ Гл. ч. 54. ³⁾ Гл. ч. 55.

⁴⁾ Гл. ч. 56. ⁵⁾ Гл. ч. 59.

⁶⁾ Ся незрозумїла проволока консисторїї у висиланю пропозиції на Новосїлки викликала у Шашкевича та у його найближших рїжні толки; говорено м. и. і про переслїдуване Шашкевича зі сторони консисторїї. Осьщо писала про се Юлія Сметанова, Маркїянова сестра: „niewiem czy słusznie był od konsystorza przesładowanym przez długi czas niewysłano propozycji na No(wo)siulki i nie powiedziano przyczyny, a on musiał cierpieć niedostatek niebiorąc z kasy pińędzy“ (гл. мої „Причинки“, ст. 40). Чи справедливо підозрівано консисторїю о переслїдуване, не маємо змоги ствердити сього. Імовірнїше, що нї; ми ж тяжимо, що ще дуже недавно та сама консисторїя дуже скоро полагодила поданє

Стягане з пропозицією вивело Шашкевича з рівноваги і він 30/12 1841 р. виїс до консисторії нове подане, дуже ляпідарне, та проте дуже вимовне: „Підписаний позбавлений всяких, навіть найконечніших засобів до життя та гноблений крайнім убожеством і нуждою, чує ся зневоленним перед Всесвітлїйшою Консисторією всесииреннїше повторити свою благальну просьбу з 27/9 1841 р., а саме, аби був запропонований на добра Новосїлки, волочівського округа, глинянського деканата“¹⁾.

Належить замітити, що чорні краски, що бють із Шашкевичевого подання, се не жадне артистичне згущене, а правдива дійсність, про що ми низше будемо мати нагоду пересвідчити ся. Щойно се жалїсне подане рушило консисторських референтів з місця, і то так, що згаданий в горі запит відійшов до губернії вже 4/1 1842 р., себто в три дні після сього, як вплинуло Шашкевичеве подане²⁾.

Губернія відповіла 9/2 1842 р., заявляючи, що цензурний переступ Шашкевича був меншої ваги, що він не мав політичного підкладу і що наслідком сього нічого не може стати на перешкодї до іменованя Шашкевича парохом³⁾. Після такого губерніяльного рішеня консисторія запропонувала Шашкевича, тим більше, що він був одиноким кандидатом. Консисторську пропозицію, вислану 24/2 1842 р.⁴⁾, колятор приймив прихильно. 22/3 Шашкевич попросив консисторію о канонїчну інституцію⁵⁾, яку одержав зараз на другий день, себто 23/3⁶⁾, а 12/5⁷⁾ бун інсталюваний вже як парох Новосїлок⁸⁾.

Зі своєї першої і останньої парохії Шашкевич не мав жадного хїсна; навпаки, здає ся, що він нігде не витерпїв стїльки горя, що в Новосїлках. Передовсім прийшло ся йому вносити велику нужду тому, що з невідомої⁹⁾ причини йому не

Шашкевича о адміністрацію в Новосїлках. В нашім случаю консисторську проволоку належить по всякій імовірности розумїти як звичайний шлендрїян в урядовім діловодствї, шлендрїян, який ми доси стрїчали вже дуже часто.

¹⁾ Гл. ч. 58. ²⁾ Гл. ч. 59. ³⁾ Гл. ч. 60.

⁴⁾ Гл. ч. 61. ⁵⁾ Гл. ч. 62. ⁶⁾ Гл. ч. 63.

⁷⁾ Гл. др. Ом. Огоновського ор. сїт., ст. 373.

⁸⁾ До Новосїлок належали Кудерявці, Ліско і Русилів. Сей останній лиш формально, бо в дійсности належав він до о. Петра Стефановича, пароха в Куткорі, ще від 1802 р., хоть після регуляції парохій в 1814 р. був придїлений до Новосїлок. Русилів мав лишити ся при о. Стефановичеви аж до його смерти (гл. у нас ч. 63).

⁹⁾ Можна догадувати ся, що сею причиною були візнаня Дмитра Мохнацького і товаришів про русофільську партію серед бувших питомцїв львівської гр. кат. семінарії. Шашкевичеви приписувано у сїй партії

виплачувано коніруи з релігійного фонду за час його парохування або навіть і за час адміністрованя¹⁾.

Грошевий брак тим більше дошкулював Шашкевичеві, що на новій посаді давно загниїджена недуга вибухла з новою си-

одно із найвизначніших місць. „Marzian Szaszkievicz, aus der Lemberger gr. k. Diözese, daher wahrscheinlich daselbst auch angestellt, ein Mann von ausgezeichneten Fähigkeiten, eines der thätigsten Mitglieder der russischen Parthei, von dem nach der Ansicht des Mochnacki wohl keinem Zweifel unterliege, dass er im Solde der russischen Regierung stehe. Nach dem Austritte des Łowicki aus dem Seminarium, nach absolvirten Studien, galt Szaszkievicz vermöge seiner Thätigkeit und seines Einflusses auf die andern als das Haupt jener russischen Parthei“ (гл. мої „Матеріяли“, ст. 155). Той сам Мохнацький, який у своїх візнанях присвятив дуже пильну увагу літературній та мншій агітаторській, „русофільській“ діяльності Шашкевича, каже м. и., що „Szaszkievicz durch die letzten 3 Jahre seines Aufenthaltes im Seminarium gewöhnlich im Winter mit Konsistorial-Bewilligung, wie man behauptete, nach Brody zu reisen, 2 bis 3 Monate auszubleiben und mit russischen Silberrubeln versehen zurückzukehren pflegte, wodurch die ohnehin unter seinen Anhängern verbreitete Meinung, dass er diese Reisen im russischen Interesse unternehme, bestärkt worden sei“ (ibid., ст. 181). Останнє візнанє дало губернії привід 16/9 1842 р. поспитати консисторію, як мала ся річ в сими поїздках Шашкевича (гл. у нас ч. 64). Звісно, консисторія у своїй відповіді в 29/9 1842 р. подала правдиву ціль поїздок Шашкевича, а саме: поратованє його слабого здоровля (гл. у нас ч. 65). — Годить ся додати, що товариші Мохнацького стали складати свої візнаня в справі „русофільської“ партії вже в грудни 1841 р. (гл. мої „Матеріяли“, ст. 148 і д.) і складали їх протягом цілої першої половини 1842 р., значить саме в часі, коли Шашкевич був адміністратором в Новосілках, а опісля парохом. Чи під впливом згаданих візнань не видали були власги якого секретного порученя в справі платні Шашкевича? Чи не стояло се порученє в звязи з иншим порученєм, а саме: наглядати за Шашкевичем? Осьщо читаємо про се в листі Кріфа до Седліцького в 16/9 1842 р.: „Ich beschränke mich vor der Hand ausser den bereits angezeigten Verfügungen lediglich darauf, den Marzian Szaszkievicz, welcher nach den Angaben des Mochnacki zu den Häuptern jener Partei gehört, und der sich, wie ich oben bemerkte, durch sein Manuscript Zora in einem bedenklichen Lichte gezeigt hat, dem Zloczower Kreishauptmanne, in dessen Kreise sich Szaszkievicz zu Nowosiolki als Pfarradministrator befinde, zur unaufsichtigen genauen Ueberwachung zu empfehlen“ (гл. мої „Матеріяли“, ст. 188).

¹⁾ Є два свідки на се, що Шашкевич не побирав належної платні з релігійного фонду: Юлія Сметанова і о. Андрій Дольницький, декан Шашкевича. Свідоктво першої наведено на ст. 86, зам. 6. Другий, звіщаючи консисторію про смерть Шашкевича, говорить про нього як про „congruam e fundo religionis eidem obvenientem sed non percipientem“ (гл. у нас ч. 70). Одначе сї оба свідоктва навіть разом взяті не дають ясної відповіді на питає, як довго не побирав Шашкевич платні.

люю. І так 28/9 1842 р. Шашкевич просив унівського декана, аби наслідком недуги звільнив його на якийсь час від сповнюваня духовних обовязків¹⁾. Від 28/1 1843 р. Шашкевич знов так хорий, що в душпастирських справах мусить його виручувати инший сусід, Филемін Грабянка²⁾. З початком весни недуга ще більше скріпила ся. 18/4 Шашкевич за порадою лікаря, який його недугу назвав евфемістично початковими сухотами („*angehende Schwindsucht*“) та який наслідком зього радив йому відбути молочне лічене, просив консисторію о відпустку на місяць май, червень, липень і серпень³⁾. Та не судило ся Шашкевичеві скористати із сеї відпустки. Вправді після дра Ом. Огоновського „въ тѣмъ часѣ Устіяновичъ запрошувавъ Маркіяна, щоби для поратованя здоровля приѣхавъ до него въ горы“⁴⁾, а той час, як з контексту виходило би, мали би бути останні місяці життя поета. Звідки знав про се др. Ом. Огоновський, невідомо. Імовірно помішав він запросини Устіяновича ще з 10/5 1839 р., який тоді запрошував Шашкевича на жентицю до себе, до Мізуна⁵⁾. Та хоч би припустити, що останній одержав таке саме запрошенє і 1843 р.⁶⁾, то виключена річ, аби він, смертельно хорий чоловік⁷⁾, міг був підіймати ся такої далекої і тяжкої дороги в гори, а ще фірею! Впрочім недуга прибрала була страшні розміри. В останніх днях, чи навіть місяцях, Шашкевич стратив зір, слух⁸⁾ та мучив ся невимовно, доки смерть не увільнила його із мук. Умер 7/6 1843 р., вечером; був похоронений 10/6⁹⁾.

По небізику лишила ся вдова, Юлія з Крушинських, та малолітній син, Володимир. Позбавлена всяких засобів до життя просила вдова консисторію, аби Новосілки лишили ся в адміністрації о. Филемона Грабянки, який заступав небізику в часі його недуги, та аби Новосілок не виставлювано на конкурсе по крайній мірі до кінця жовтня 1843 р., а се в сій цілі, аби вона могла позбирати свої засіви¹⁰⁾. Консисторія вволила її просьбі¹¹⁾. В січні 1844 р. Юлія Шашкевичева була давно вже у своїх родичів¹²⁾. Маркіян лишив ся сам в Новосілках.

¹⁾ Гл. мої „Причинки“, ст. 39. — Шашкевича заступав тоді о. Вінкентій Ловинський, задвірянський парох. ²⁾ Гл. ч. 70.

³⁾ Гл. ч. 67. ⁴⁾ Гл. „Ист. руск. лит.“, II, ст. 376.

⁵⁾ Гл. мої „Причинки“, ст. 34.

⁶⁾ Тоді Устіянович був вже в Славску, стрийського повіта (гл. „Ист. руск. лит.“, II, ст. 400).

⁷⁾ Після дра В. Коцовського Шашкевич перележав перед смертю цілого пів року в ліжку (гл. І. Онишкевича *op. cit.*, ст. XXVIII).

⁸⁾ Гл. мої „Причинки“, ст. 40.

⁹⁾ Гл. ч. 70. ¹⁰⁾ Гл. ч. 71. ¹¹⁾ Гл. ч. 72. ¹²⁾ Гл. ч. 73.

Матеріяли.¹⁾

1.

1830. 4—10/3²⁾. Бруліон письма львівської гр. кат. митрополичої консисторії до президії львівської губернії.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

Die Zöglinge des hiesigen g. k. General-Seminariums, Stephan Pawłowski, Michael Bazylewicz, Martianus Szaszkie-wicz, und Theodor Czwartacki, Hörer des ersten philosophischen Jahrganges, Lemberger Diözesanen, sind theils wegen der schlecht zurückgelegten Prüfungen des ersten Semesters laufenden Schuljahres, theils wegen ihrer den Seminariums-Statuten zuwi(e!)derlaufenden Auf-führung, und zwar Pawłowski am 14-n Jänner, Bazylewicz sa(m)mt Szaszkie-wicz am 21. Februar, und Czwartacki am 3. März l. J. aus dem Seminarium entlassen worden.

Indem man dieß zur hohen Kenntniß in Ehrerbiethung bringt, findet man zugleich zu bemerken, daß man diese erledigten Plätze nächstens mit anderen Kandidaten besetzen und die Studienzeugniße dieser Kandidaten Einer hohen Landesstelle vorlegen werde.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger g. k. Metropol. Konsistorium dtto 6. März 830 Zahl: 657 zeigt an, daß die Zöglinge Pawłowski Stephan, Bazyle-wicz Michael, Szaszkie-wicz Martianus und Czwartacki Theodor, aus dem hiesigen g. k. Seminarium entlassen worden seyen.

¹⁾ Всі подані низше документи походять із архіва реєстратури львівської гр. кат. митрополичої консисторії. За ласкавий дозвіл випечатати їх маю честь зложити на сім місці глибоку подяку Й. Експ. Митрополитови Андрієви гр. Шептицькому. — Всеч. о. Володимирови Семковому, бувшому реєстрантові названої реєстратури, мило мені подякувати за се, що звернув мою увагу на ці документи та з повною услужністю вишукував їх.

²⁾ 657/128. — Praesent. 4. Martii 830. — ad. sess. 6. Martii. — Exped. 10. Mart. 830.

2.

1830. 4—10/3¹). Бруліон письма („ноти“) митрополичої консисторії. (Nota. An Ein Löbliches Lemberger k. k. Universitäts-Konsistorium. Hier.).

Da die Hörer der Philosophie des ersten Jahrganges, Rypiniski Johann und Sochocki Joseph das g. k. General-Seminarium verlassen haben, Pawłowski Stephan, Bazylewicz Michael, Szaszkievicz Martianus und Czwartacki Theodor hingegen wegen des schlechten Fortgangs in den Studien, und wegen ihrer den Seminariums-Statuten zuwi(el)derlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen worden sind, da ferner der laut der hohen Verordnung vom 23 X-ber 829 Zahl 75689 von der Entrichtung des Unterricht(s)geldes befreyte Antoniewicz Nicolaus sich unterstand am 15 Hornung 1. J. zur Zeit der öffentlichen Vorlesungen die Schülhäuser zu besuchen, so hat man die Ehre Einem Löbl. k. k. Universitäts-Konsistorium hiemit zu eröff(f)nen, daß sowohl Antoniewicz Nicolaus, als auch die oben erwähnten aus dem Seminarium entlassenen sechs Zöglinge unter die Befreyten von der Entrichtung des Didactrums nicht mehr gehören.

J. Bochenski.

3.

1830. 31/3. Письмом із 31/3. 1830. р., ч. 15729., президія львівської губернії приняла до відома зміст консисторського письма з 6/3. 1830. р.

4.

1830. півтень-май²). Консисторський зміст губерніяльного письма з 30/4. 1830 р., ч. 25884., зглядно просьби Шанкевича до губернії о увільненні від шкільної оплати:

Gubernium medio Indorsati -dtto 30. Aprilis a. c. № 25884 communicat petittum Martiani Szaszkievicz in eo alto loco exhibitum, ut a solutione didactri liberetur, pro praestanda relatione, num ejus assertum, quod ob sinistram valetudinem e Seminario dimissus sit(,) veritate nitatur, vel vero an non idem ob aliam causam dimitti debuerit.

¹) Бруліон цього письма вправді недатований, однак він написаний на тім самім аркуші і того самого дня, що у нас ч. 1., і певно того самого дня висланий.

²) 1473/241. — Praesent. 14. Maii 830. — ad sess. 22. Maii. — Exped. 5. Junii 830.

5.

1830. 22/5. Бруліон¹⁾ письма митрополичої консисторії до губернії.
Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

In Erledigung und unter Rückschluß des hohen Indorsats-Erlasses vom 30. April l. J. Zahl 25884. wird Einer hohen Landesstelle in Ehrerbietung berichtet, daß der Bittsteller *Martianus Szaszkievicz*, mit der hierortigen Schlußfassung vom 21. Hornung l. J. Zahl 491. deßwegen aus dem hiesigen Seminarium zugleich mit seinem Gefährten *Michael Bazylewicz* entlassen wurde, weil beide Zeuge des vom Seminariums Rektorate anher erstatteten und hier sub 2/. sammt dem Konsistorial Referats Bogen Zahl 491. beiliegenden Berichts am 15. Febr. l. J. zur Zeit der nachmittägigen Vorlesungen aus dem Universitäts-Gebäude sich in die Weinschenke begeben, daselbst bis 7. Uhr Abends gezecht, dann betrunken das Wiener Kaffeehaus, wo sich *Szaszkiewicz* übergeben hat, besucht, und durch diesen strafbaren Exceß den gesam(m)-ten Seminariumszöglingen Aergerniß gegeben haben.

J. Bochenski.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger g. k. Metropolitan-Konsistorium dtto. 22. Maii 830. Zahl 1473. zeigt unter Rückschluß des hohen Indorsatserlasses vom 30-n April l. J. Zahl 25884. die Ursache der Entlassung aus dem Seminarium des Zöglings *Martianus Szaszkievicz* an.

6.

1830. 8/8. Письмом із 8/8. 1830. р., ч. 44782., президія львівської губернії приняла до відома зміст консисторського письма з 22/5. 1830. р., ч. 1473.

7.

1831. 22/7—6/10²⁾ Про сумну подію з 15/2. 1830. р. та про участь в ній *Шашкевича* говорить ся в бруліоні консисторського письма до губернії, з нагоди просьби о. *Николая Базилевича*, небилівського пароха, *Михайлового* вітця, просьби о дозвіл для сина продовжати студії.

8.

1831. 31/10³⁾. Просьба *Шашкевича* до губернії о дозвіл продовжати філософічні студії.

¹⁾ Бруліон сього письма, яке є відповідю на 4. ч., містить ся на тім самім піваркуші, що й 4. ч.

²⁾ 2108/360. — praes. 27. Julii 831. — Ad sessionem 30. Julii 831. — Exped. 6. 8-br. 831.

³⁾ Дописка консисторської канцелярії: praes. 15. 9-br. 831. — 3283/686.

Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium!

In Demuth Defertigter hatte das Unglück im Jahre 1830. durch fremde Beredung verleitet, einen unbedachtsamen Schritt wider die Vorschriften des gr. kath. Seminariums gethan zu haben. Die Folgen dieses Fehltrittes waren für ihn höchst traurig; denn er wurde nicht nur des Seminariums für verlustig erklärt, sondern dieses Vergehen wurde auch zu den Schulsitten gezogen, und er ward die Studien durch ein ganzes Jahr zu unterbrechen gezwungen.

Nach dieser äußerst schmerzlichen Ahndung hatte Gefertigter bey dem Directorate der philosophischen Fakultät um die Erlaubniß die Studien fortsetzen zu dürfen ersucht, wurde aber mit seinem Gesuche wegen ungünstiger Sittenklasse, laut Bescheid sub $\cdot/$. zurückgewiesen. In dieser höchst bedrängten Lage waget der Gefertigte im vollen Vertrauen auf die Großmuth und väterliche Güte Einer h. Landesstelle fußfällig zu bitten, Ein Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium geruhe, auf seine höchst mißliche Lage, auf seinen seit einem Jahre an Folgen des Kammers krank liegenden Vater, endlich auf seine 4 noch fast unmündigen Brüder, welche seiner Hülfe harren(,) Rücksicht nehmend, die ungünstige Sittenklasse, und mit dieser die Unmöglichkeit die Studien fortzusetzen, in hoher Gnade zu heben. Denn

I. Gefertigter hatte in den Prüfungen des I-t. Jahrganges der Philosophie die Fortgangsklassen wie die Zeugniße sub *A* et *B* beweisen, erhalten.

II. Auch hat Gefertigter das Jahr, in welchem er die Kollegien nicht besuchen durfte, nicht in träger Unthätigkeit durchgelebt; er verlegte sich nämlich auf die slavische Sprache, wie es in dem Zeugniße sub *C* zu ersehen ist; ferner wurde er von dem Siechenhaus-Verwalter Hr. Zacharias Audikowski zur Unterrichtung der Kinder, und zur Aushülfe in Amtsgeschäften bei der Siechenhaus-Verwaltungskanzley wie sub *D* verwendet; endlich hat Gefertigter bei der gr. k. Konsistorialkanzley die Dienste eines Tagschreibers geleistet. Endlich

III. Hat Gefertigter während der ganzen Zeit, da er die Studien nicht fortsetzen durfte, sich in Lemberg aufgehalten, und von seiner guten Moralität die besten Beweise (es sey ihm erlaubt dies zu eigenem Lobe zu sagen), wie das grundämtliche Zeugniß sub $\cdot//$. bestätigt, geliefert.

Unter diesen Gründen waget Gefertigter die süße Hoffnung zu nähren, Ein Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium werde den reumüthigen in der verzweifelnden Lage sich befindenden Jüngling der gnädigsten Nachsicht würdigen, somit auch die ungünstige Sittenklasse heben, und

die Fortsetzung der Studien, d. i. den Besuch des zweyten Jaggs der Philosophie gestatten.

Lemberg am 31-t. Oktober 1831.

Szaszkiewicz Martian

Hörer des I. Jggs der Philosophie.

Рубрум:

An Ein Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium demüthigste Bitte des Martian Szaszkiewicz(,) Hörers der Philosophie des I. Jggs(,) um die gnädigste Ertheilung der Bewilligung die Studien forsetzen zu dürfen.

По стороні рубрум дописка губерніяльної канцелярії:

Dem Lemberger gr. kath. Metropolit. Konsistorium zur schleunigen Aeußerung(,) in wie fern das vorliegende Gesuch des im Jahre 830. entlassenen Seminarzöglings Szaszkiewicz Berücksichtigung verdiene, und ob dasselbe gesonnen sey, ihm seiner Zeit das Certificat für die theologischen Studien zu ertheilen.

Vom k. k. Landes Gubernium.

Lemberg am 5. Novem. 831. (нечиткий підпис).

7. B. — 62589/2845. — e. 1-i 9-br. 831.

9.

1831. 19/11¹⁾. Бруліон консисторського письма до губернії.

Mittelst des rückfolgenden hohen Gubernial Indorsats dtto 5. I. M. wurde diesem Konsistorium aufgetragen sich schleunig zu äußern, in wie weit das Gesuch des im Jahre 830. aus dem Seminarium entlassenen Zöglings Martian Szaszkiewicz berücksichtigt zu werden verdiene und ob demselben einst vom Konsistorium das Certificat für die theologischen Studien werde ertheilt werden. Mit hierortigen Berichte vom 6-ten März 830. Zahl 657. wurde Einer hohen Landesstelle angezeigt, daß Martian Szaszkiewicz am 21-ten Hornung 830, wegen seiner den Seminariums-Vorschriften zuwiderlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen wurde, was mit der hochortigen Verordnung vom 31-ten März 830. Zahl: 15729. zur Wissenschaft genommen worden ist. Dasselbe wurde auf den hierortigen Bericht dtto 22-ten May 830. Zahl 1743., in welchem man das Vergehen des Bittlegers näher angegeben hat, mit hochortiger Entschließung vom 8-ten August 830. Zahl 44782. bedeutet. Auch in dem hierortigen Berichte vom 6-ten 8-ber I. J. Zahl 2108.(,) in welchem man sich über den aus dem Seminarium entlassenen Zögling Michael Bazylewicz äußerte, wurde in Betreff des Martian Szaszkiewicz bemerkt, daß er als Gefährte des Bazylewicz mit demselben in eine Wein-

¹⁾ 3283/686. — praes. 15-a 9-brs. 831. — ad sessionem 19-a 9-br. — Exped. 15. X-br. 831.

schenke und dann in ein Kaffehaus gegangen war, und aus dieser Ursache aus dem Seminarium entlassen wurde. Da nach dem Wortlaute der hohen Verordnung vom 3-ten April 830. Zahl 18773, die Zöglinge(,) welche wegen was immer für einer Vergehung aus dem Seminarium entlassen wurden, zugleich auch von den theologischen Studien ausgeschlossen werden, gegen welche hohe Verordnung der Bittleger verwirkt hat, so wäre er auch nach dieser zu behandeln.

In Erwägung aber, daß der Bittsteller, nach seiner Entlassung aus dem Seminarium sich angelegen seyn ließ, die philosophischen Studien des ersten Jahres, mit Noth kämpfend, fortzusetzen, und im 1-ten sowohl als auch im zweyten Semester des 1-ten Jahrganges gute Fortgangsklasse erhalten hat, wie dieß die seinem Gesuche beyliegenden Studienzeugniße bewähren, und daß derselbe nach den beygeschlossenen Zeugnißen des Grundamtes und des Siechen Spitals Verwalters sich moralisch verhalten hat, dann daß derselbe auch bey diesem Konsistorium über einen Monath als Tagschreiber sich gebrauchen ließ, während welcher Zeit man an ihm keine Spur seiner vorigen Vergehen bemerkt hat: so ist man der unmaßgeblichen Meynung, daß dem Bittsteller die Fortsetzung der philosophischen Studien bewilligt werden dürfte.

Was aber die Zusicherung des Eingangs erwähnten Certificats anbelangt, so kann man sich dießfalls vor der Hand mit Bestim(m)theit nicht äußern, indem der Bittsteller vorerst die philosophischen Studien mit gutem Fortgange absolviren, und erst dann um dieses Certificat einkommen muß, dessen Ertheilung für ihn vom Resultate seiner Beendigung der gedachten Studien und von seiner weiteren Aufführungsart abhängen wird.

Barusiewicz — Referentis loco.

Рубрум:

Gubernium. Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dtto 19-ten 9-ber 831. Zahl: 3283.

äußert sich hinsichtlich des Martian Szaszkiewicz, in wie weit derselbe zu den Studien zugelassen werden könne.

Mit Rückschluß des h. Gubernial-Indorsats zur Zahl: 62589 ex 831.

10.

1831. 12/12¹⁾. Консисгорський зміст губерніяльного письма.

Excelsum Caes. Reg. Gubernium medio indorsati dt-o 12. m. et a. c. № 70410.(,) ut ejus dispositioni dt-o 5-a 9-bris a. c. № 62589. sine mora

¹⁾ 3741/798. — praes. 20. X-bris 831. — Ad sessionem 24-a X-bris 831. — Exped. 29. X-br. 831.

fiat satis, scilicet(,) ut hinc exhibeatur opinio(,) num Martianus Szaszkiewicz ad studia admittendus sit.

11.

Бруліон¹⁾ консисторського письма до губернії.

In Erledigung des zurückfolgenden hohen Gubernial Indorsats dttto 12. d. M. Zahl: 70410. wird Einer hohen Landesstelle in Ehrerbiethung angezeigt, daß man dem hohen Auftrage vom 5-ten 9-ber l. J. Zahl: 62589. gemäß, die hierortige Aeußerung, in wie weit Martians Szaszkiewicz zu den philosophischen Studien zugelassen werden könne, mittelst Berichtes vom 19-ten 9-ber l. J. Zahl 3283. hohen Orts vorgelegt habe. Barusiewicz — Referentis loco.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dttto 24-ten X-ber 831. Zahl: 3741. zeigt an, daß man die Aeußerung, in wie weit der, aus dem gr. kath. Seminarium entlassene Zögling Martians Szaszkiewicz, zu den Studien zugelassen werden könne(,) am 19-ten 9-ber 831. Zahl: 3283. unterlegt habe. — Mit Rückschluß des h. Gub. Indorsats zur Zahl: 70410. ex 831.

12.

1832. 1/3²⁾. Поданє Шашкевича до губернії о дозвіл здавати провізорично філософічні іспити.

Hochlöblich. k. k. Landesstelle!

Da Gefertigter auf sein, im Monathe Oktober 1831. wegen gnädiger Aufnahme in die Studien, in Demuth unterlegtes Gesuch noch keinen Bescheid erhalten hat; da aber die Prüfungen bereits begonnen haben: so bittet gehorsamst Gefertigter, Eine hohe Landesstelle geruhe demselben die Erlaubniß, die Prüfungen indessen provisorisch machen zu dürfen, in hoher Gnade ertheilen zu wollen.

Lemberg am 1-ten März 832.

Szaszkiewicz Martians

Hörer des II. Jhggs der Philosophie.

Рубрум:

An Eine Hochlöbl. k. k. Landesstelle ehrfurchtsvolle Bitte des Szaszkiewicz Martians Hörers der Philosophie des 2-ten Jahrgangs um die gnädigste Bewilligung die Prüfungen provisorisch machen zu dürfen.

¹⁾ Бруліон цього письма, яке є відповіддю на 10. ч., містить ся на тій самій піваркуші, що й 10. ч.

²⁾ 907/111. — praes. 27. Mar. 832.

По сторонї рубрум дописка губерніяльної канцелярії:

Dem Lemberger gr: kath: Metropolit: Consistorium zur un-
gesäumten Erledigung des hierortigen Auftrags vom 3-ten d: Mts:
Zahl 10153.

Vom k. k. Landes Gubernium

Lemberg den 18-ten März 1832. (нечиткий підпис).

12547/767. — E. 1. März 832.

13.

1832. 3/3¹). Письмо губернії до консисторії.

Lemberger gri(e)ch. kath: Metropolitan Consistorium. № 10153.

Die Beilagen des über die Entlassung des **Martian Szaszkie-
wicz** aus dem dortigen Seminarium unterm 22-tem May 830. Zahl
1473 erstatteten Berichtes, welche dem Consistorium mit hierortigem
Erlasse vom 8-ten August 830. Zahl 44782. zurückgestellt wurden,
sind mit Beschleunigung hieher wieder vorzulegen.

Lemberg am 3-ten März 832. (нечиткий підпис).

14.

1832. 15/3²). Бруліон консисторського письма до губернії.

In Folge hoher Gubernial Verordnung dtto 3-ten I. M. Zahl 10153.
werden Einer hohen Landesstelle die Beilagen des über die Entlassung
des **Martian Szaszkiewicz** aus dem gr. kath. General Seminarium
von hierorts am 22-ten May 830. Zahl 1473. erstatteten Berichtes, welche
mit dem hochortigen Erlasse vom 8-ten August 830. Zahl 44782. rück-
gestellt wurden, in Anschluße ./.(,) bestehend im Seminariums Rektorats-
Berichte und dem Konsistorial Referats Bogen Zahl 491.(,) in Ehrerbie-
thung unterlegt.

Barusiewicz — Referentis loco.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Consistorium dtto
15. März 832. Zahl: 787. unterlegt die Beilagen des hierortigen Be-
richtes vom 22-ten May 830. Zahl: 1473. zur Gubernial Zahl 10153. ex
832. — Mit 1. Beilage und 1. Suballegaten.

15

1832. 28/3. Консисторське письмо до губернії.

№ 907. Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

In Erledigung des rückfolgenden hohen Gubernial-Indorsats det.
18. d. Mts Zahl: 12547. wird Einer hohen Landesstelle in Ehrerbie-
thung

¹) praes. 14. Mar. 832. — 787/95.

²) 787/95. — praes. 14. Martii 832. — Exped. 15. Mart. 832.

angezeigt, daß man der hohen Verordnung vom 3-n d. M. Zahl: 10153, wodurch die Beilagen des über die Entlassung des Marzian Szaszkie-wicz aus dem Seminarium erstatteten Konsistorialberichts vom 22. May 830. Zahl: 1973. abgefordert wurden, mit dem hierortigen Berichte vom 15. März l. J. Zahl: 787. (expedirt am nähmlichen Tage,) nachgekommen: seye. — Lemberg den 28. März 832.

Michael Lewicki Metropolit.

Рубрум:

An Ein Hochlöbliches k. k. Landes Gubernium Lemberger g. k. Metropolitan Konsistorium det. 28. März 832. № 907. berichtet, daß der hohen Verordnung dto 3. März l. J. Zahl 10153. die Entlaßung aus dem Seminarium des Marzian Szaszkie-wicz betreffend, ent-sprochen wurde. — Mit Rückschluß des h. Gub. Indorsats zur Zahl: 12547. ex 832.

На тій самій стороні, що рубрум, стоїть осьяка дописка губерніяльної канцелярії:

Wird dem gr. k. Metropolitan Consistorium mit dem Bemerken zurückgestellt, daß der in der Frage stehende Bericht hierorts richtig eingegangen, und bereits höherer Schlußfassung unterzogen worden sey, vor deren Herablangen über das inliegende Gesuch des Marzian Szaszkie-wicz um die Bewilligung sich den Prüfungen aus den Gegenständen des zweiten philosophischen Jahrgangs provisorisch unter-ziehen zu dürfen(,) nicht abgesprochen werden kann, wornach derselbe zu bescheiden ist.

Vom k. k. Landesgubernium.

Lemberg am 9. April 832.

(печаткий підпис).

1. B. — 17814/1013. — E. 26. März 832.

Дописка консисторської канцелярії: praes. 20. Apr. 832. — 1133/138.

16.

1832. 20—28/4¹⁾ Брулїон консисторського письма („mandatum“) до ректорату львівської гр. кат. генеральної семінарії.

Excelsum Caes. Reg. Gubernium dtto 9-a m. et a. c. № 17814. significavit, quod relationem de dimissione e Seminario Martiani Szasz-kiewicz altiori loco anteposuerit, quodve, donec decisio eatenus ab Aula emanaverit, petitum ejusdem Szaszkie-wicz(,) ut ad examina secundi anni philosophiae provisorie absolvenda admittatur, a Gubernio decidi nequeat. De qua alta guberniali resolutione V. Rectoratus mentionatum Szaszkie-wicz informabit.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco.

¹⁾ 1133/138. — praes. 20. Aprilis 832. — ad sessionem 28-a Aprilis 832. — Exped. 30. Apr. 832.

17.

1832. 9—10/8¹⁾ Консигторський зміст Шашкевичевого подая о видане свідощтва поведеня.

Szaszkiewicz Martinus supplicat(,) ut eidem testimonium comportationis suae in Seminario, excepto noto excessu, praescriptis conformis, quatenus posset supremam studiorum commissionem iterata vice interpellare pro susceptione sui ad studia, a Rectoratu extradatur.

18.

1832. 9—10/8²⁾ Бруліон консигторського письма („mandatum“) до ректорату семінарії.

Petitum Martiani Szaszkiewicz communicatur in adnexo V. Rectoratui cum hac ordinatione(,) ut spectatis actis ejatibus, circa reacclusionem communicati horsum referat, num supplicans praeter excessum, ob quem juxta relationem Rectoratus dtto 22. Febr. 830. № 88. e seminario dimissus est, in aliis et quibus devietatibus ante dimissionem sui notatus, vel vero ante hanc dimissionem comportatio ejus et adplicatio bona fuerit.

Caeterum etiam relatio Rectoratus, ad quam hujas ordinatio dtto 21. febr. 830. № 491 emanavit, in copia accludenda est.

Barusiewicz — Referentis loco.

19.

1832. 16/8³⁾. Відповідь ректорату консигторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium!

In sequelam Ordinationis Consistorialis dd-o 10-a Augusti a. c. № 2283. circa reacclusionem Communicati V. refertur(,) quod Martinus Szaszkiewicz, praeter excessum(,) ob quem juxta hujatem relationem dd-o 22-a Februarii 830. № 88. e Seminario dimissus est, in protocollo sessionis Rectoratus dd-o 30-a Januarii 830. medio hujatis relationis dd-o 10-a Februarii 830. № 75. Consistorio Metropolitanum exhibito in eo notetur, quod saepius non expectatis precibus, antequam Alumni cibos absumpserint(,) ex refectorio egrediatur, eaque de causa monitionem tulerit, caeterum vero in Actis Rectoratus ante dimissionem sui in nullis aliis devietatibus notatus sit. Relatio Rectoratus dd-o 18-a Febr. 830. № 82.(,) ad quam Ordinatio Illustrissimi ac Reverendissimi Metropolitanum Consistorii dd-o 21-a Febr. 830. № 491.(,) in copia adcluditur.

Leopoli die 16-a Augusti 832.

¹⁾ 2283/332. — praes. 9. Aug. 832. — Exped. 10. Aug. 832. Barwinis.

²⁾ Бруліон сього письма, яке було викликане документом під 17. ч., містить ся на тім самім піваркуші, що й 18. ч.

³⁾ Praes. 20-a Aug. 832. — 2350/343.

Stephanus Telichowski Semin. grlis Vicerector. Cyrillus Dębicki Vicerector Semin. glis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium Rectoratus Seminarii glis refert Martianum Szaszkiewicz, ante dimissionem sui e Seminario in nullis devietatibus in Actis Rectoratus notari — ad N-rum Consist. 2283 ex 832.

20.

1832. 21—24/8¹⁾. На основі письма ректорату з 16/8. 1832. р. (у нас 19. ч.) консисторія вислала Шашкевичеві рішення в німецькій мові того самого змісту, що й 19. ч.

21.

1833. 19/9²⁾. Подане Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium r. g. c. Leopoliense!

Infra scriptus absolutis studiis philosophicis ut ex alligatis testimoniis de annis ambobus intelligi potest; humillime supplicat, ut ei literae Certificatoriae ad frequentanda studia S. Theologiae in annum primum benignissime extradantur. — Quod autem adtinet absolutorium hucusque sibi parare nullatenus potuit, quae etiam causa retardationis est — quam primum autem extraditum habuerit, etiamsi ut sperat hodie statim brevi manu supplicanter adjuget.

Leopoli die 19-a Septembr. 833.

Martianus Szaszkiewicz Candidatus S. Theologiae.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium Leopoliense r. g. c. supplex petitum Szaszkiewicz Martiani absoluti philosophi — quatenus ipsi literae Certificatoriae ad frequentanda studia S. Theologiae in annum primum benignissime extradantur.

До цього подання були додані залучники, про яких зміст довідуємо ся із консисторського документа № 2769/496., що був написаний в день внесення подання, себто 19/9. 1833. Ось він:

Szaszkiewicz Martianus absolutus philosophus accludendo quatuor semestralia testimonia ex studio philosophiae cum 17 primis et 1 secunda, supplicat literis certificatoriis pro primo anno theologiae provideri.

Supplicans quoad mores in testimonio secundi semestris ex primo anno philosophiae notatus, minus conformes, in duobus ex secundo

¹⁾ 2350/343. — praes. 20-a Aug. 832. — Ad sessionem 21-a Aug. 832. — Expd-tr. 24. Augs. 832. Barwiński.

²⁾ Praes. 19-a 7-br. 833. — 2769/496.

anno philosophico cum ulla nota nisi den akademischen Disciplinar Vorschriften gemäß.

22.

1833. 21/9.¹⁾ Бруліон консисторського письма до губерніі.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

Mittelst des hier 1/4 mitgehenden Bittgesuchs ist der absolvirte Philosoph Martian Szaszkievicz um Ertheilung des Certificats die theologischen Studien frequentiren zu dürfen, eingekommen.

Da der Bittsteller am 21-ten Hornung 830. wegen seiner den Seminarius Vorschriften zuwiderlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen wurde, was mit dem hierortigen Berichte vom 6-ten März 830. Zahl 657. Einer hohen Landesstelle angezeigt, und mit hoher Verordnung vom 31-ten März 830. Zahl 15729. zur Wissenschaft genommen worden ist. Dasselbe wurde auch auf den hierortigen Bericht vom 22-ten May 830. Zahl: 1473. mit hoher Entschließung vom 8-ten August 830. Zahl: 44782. bedeutet. Da den Bittsteller die hohe Verordnung vom 3-ten April 830. Zahl: 18773. von den theologischen Studien ausschließt, und auf den hierortigen Bericht vom 28-ten März 832. Zahl: 907. die hohe Indorsats Entschließung vom 9-ten April 832. Zahl: 17814. erfolgte, daß dem Gesuche des Martian Szaszkievicz vor der Herablangung der höheren Schlußfassung, die Bewilligung, sich den Gegenständen des zweyten philosophischen Jahrganges provisorisch unterziehen zu dürfen nicht abgesprochen werden könne, und in Anbetracht des hierortigen hohen Orts vom 19-ten 9-ber 831. Zahl: 3283. erstatteten Berichtes, als auch des von dem Martian Szaszkievicz in den philosophischen Studien gemachten guten Fortganges: geruhe Eine hohe Landesstelle gnädigst zu entscheiden, ob dem Bittsteller das angesuchte Certificat von hierorts, ohne Hintansetzung der hohen Verordnung vom 3-ten April 830. Zahl: 18773. ertheilt werden dürfe?

Barusiewicz Referentis loco.

Рубруж:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium. dt-o 21-a 7-ber 833. Zahl 2769. bittet um die Belehrung, ob dem absolvirten Philosophen Martian Szaszkievicz das Certificat die theologischen Studien frequentiren zu können, ertheilt werden dürfe? — Mit 1 Beilage und 4 Suballegaten.

¹⁾ 2769/496. — praes. 19-a 7-br. 833. — Ad sessionem 21-a 7-bris. 833. — Videatur Exhibitum sub № 2859 ex 833. — ad exped. 9-a. 8-br. 833.

23.

1833. 26/9¹⁾ Поданє Пашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium!

Suppletorie ad petitum dd-o 19-a Septembris 833. de op(1)tinendis literis Certificatoriis ad frequentanda studia S. Theologiae, exhibet subsignatus Absolutorium ex studiis philosophicis, nec non intimationem Inclty Directoratus philosophici dt-o 14-a Decembris 832. — qua, infra scripto, secundum significationem Excelsi Gubernii dtt-o 23-a Novembris 832. № 67868. ab Altissima studiorum Commissione dt-o 3-a 9-bris 832. № 5251. — facultas continuandi studia benignissime concessa est.

Leopoli die 26-a Septemb. 833.

Szaszkiewicz Martianus candidatus S. Theologiae.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Szaszkiewicz Martianus exhibet suppletorie ad petitum dtt-o 19-a 7-bris de obtinendis literis Certificationis ad frequentanda studia S. Theologiae — Absolutorium ex studiis philosophicis, — et intimationem Inclty Directoratus philosophici, — qua ipsi facultas ad continuanda studia benignissime concessa est. — cum 2. All.

24.

1833. 28/9²⁾. Брудіон копєнсторського письма до губернії.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

Mittelst der hier sub $\frac{1}{4}$ und $\frac{2}{2}$ mitgehenden Bittgesuche ist der absolvirte Philosoph Martian Szaszkiewicz um Ertheilung des Certificats, um die theologischen Studien frequentiren zu können, hierorts eingekommen.

Derselbe wurde am 21-ten Hornung 830. wegen seiner den Seminariums Vorschriften zuwiderlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen, und dessen Entlassung sammt der Angabe der Ursache mit den hierortigen Berichten vom 6-ten März 830. Zahl 657. und vom 22-ten May 830. Zahl 1473. Einer hohen Landesstelle angezeigt, und mit hohen Erläßen vom 31-ten März 830. und vom 8-ten August 830. Zahl 15729. und 44782. zur Wissenschaft genommen.

Die hohen Intimate vom 3-ten April 830. Zahl: 18773., vom 16. Juny 832. Zahl: 32390. sind zwar dem Gesuche des Bittstellers entgegen, da man aber unterm 19. November 831. Zahl: 3283. auf den hoch-

¹⁾ Praes. 27-a 7-br. 833. — 2859/340.

²⁾ 2859/340. — praes. 27-a 7-br. 833. — ad sessionem 28-a 7-br. 833. — Exped. 9. 8-br. 833.

ortigen Indorsats Erlaß vom 5-ten November 831. Zahl: 62589.(.) ob demselben vorerwähnten Szaszkiewicz einst vom Konsistorium das Certificat für die theologischen Studien werde ertheilt werden, sich dahin geäußert hatte, daß ihm die Bewilligung zur Fortsetzung der philosophischen Studien ertheilt werden², dürfte, die Zusicherung des gedachten Certificats aber dazumahl noch nicht an der Zeit war, weil dessen Ertheilung für ihn vom Resultate seiner Beendigung der philosophischen Studien und von seiner Ausführungsart abhieng; da ferner Szaszkiewicz laut hohen Gub. Intimats vom 23. November 832. Z. 67868. von der höchsten Studienhof-Coon die Erlaubniß, die philosophischen Studien fortzusetzen, erhalten, und diese Studien mit einem guten Fortgange zurückgelegt und sich dabey gut aufgeführt hat, wie dieß auß den Belegen seines Eingangs erwähnten Gesuchs $\frac{3}{2}$ zu entnehmen ist; so würde man ihm das zum Besuch der theologischen Studien erforderliche Certificat, bey dem Umstande, wo er, nach dem erfolgten Ableben seines Vaters, als mittelloser Weise bey seiner nunmehrigen Verwendung und Aufführung eine Berücksichtigung und Nachsicht des Vergangenen verdienen darf, ertheilen, wenn Eine hohe Landesstelle diese Ertheilung gnädigst zu begnähigen geruhet.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dd-o 28-ten 7-ber 833. Zahl: 2859. berichtet in Betreff der Ertheilung des Certificats für absolvirten Philosophen Martian Szaszkiewicz die theologischen Studien frequentiren zu können. — Mit 2 Beilagen und 6 Suballegaten.

25.

1833. 18/10¹⁾. Письмо губерні до консисторії.

Lemberger griech. kath. Metropolitan. Consistorium.

63370.

In einstweiliger Erledigung des Berichtes vom 28. September l. J. Zahl 2859. wird in Anhoffung der hohen Genehmigung, um welche man unter Einem bei der hohen Studien-Hof-Kommission einschreitet, dem Metropolitan Konsistorium gestattet, dem absolvirten Hörer der Philosophie Martian Szaszkiewicz einstweilen den Besuch der theologischen Studien zu bewilligen.

Lemberger am 18. Oktober 833.

(Два печатки підписи). Mierzwiński.

¹⁾ praes. 31. 8-br. 833. — 3199/606.

26.

1833. 2/11¹). Бруліон сертифіката („*litterae certificarioriae*“), виданого Шашкевичеви консисторією; бруліон консисторського письма до ректорату.

1) *Conformiter altae guberniali resolutioni extradantur litterae certificarioriae Martiano Szaszkiewicz in charta tymbrata et erga taxam sequentis tenoris:*

Litterae certificarioriae.

In sequelam altae gubernialis resolutionis dd-o 18-a 8-bris a. c. № 63370. ad hujatem relationem dd-o 28-a 7-bris a. c. № 2859. emanatae, datur Martiano Szaszkiewicz sub spe altioris permissionis facultas interea anno scholastico currente frequentandi studia theologica primi anni, ast tamen sub modalitatibus supremae aulicae Commissionis studiorum decreto dd-o 11-a Februarii 814. № 256. et alta guberniali ordinatione dd-o 4-a Martii 814. № 6519. praescriptis, et quidem: ut

1) *Correpetitionibus super objectis theologicis in Seminario generali institui solitis ita prouti et devotionibus dominicalibus et festinalibus aliisque piis exercitiis una cum alumnis intersit;*

2) *absque sectu et permissione Rectoratus ab illis obligationibus abesse non praesumat; ac tandem*

3) *post exitum hujus anni se testimoniis de facto in studiis progressu et de bona moralitate coram Rectoratu et Consistorio legitimet.*

A Consistorio Metropolitano r. g. c. Leopoliensi die 2-a 9-bris 833.

2) *Circa acclusionem literarum certificariorum et notulae taxalis fiat ad Rectoratum sequens*

M a n d a t u m.

Adjacentes ./. litteras certificarioras V. Rectoratus impetranti admanuabit, et illum de obligationibus eidem incumbenibus informabit, atque ad taxas solvendas tam Consistorio 1 fm. CM. quam et CR. Officio Taxali 6 fm. 18 Xm. juxta hic acclusam notulam taxalem eundem inviabit. — Barwiński, Barusiewicz — Referentis loco. — Ad Rectoratum Seminarii Generalis hic loci.

27.

1833. 31/12²). Письмо губернії до консисторії.
78074. Lemberger g. k. Metrop: Konsistorium.

Mit hohen Studienhofkommissions-Erlaße vom 30-ten November 833. Z. 7118 wurde dem Marzian Szaszkiewicz die Fortsetzung der

¹) 3199/606. — praes. 31-a 8-br. 833. — Ad sessionem 2-a 9-br. 833. — Exped. 5. 9-br. 833.

²) Praes. 20. Januar. 834; — 191/17.

in Folge hierortiger Bewilligung vom 18-ten Oktober 833. Z. 63370. angetretenen theologischen Studien aus dem Grunde gestattet, weil der gr: k: Herr Metropolit ihn zu denselben zulaßen zu wollen (sich) erklärt hat, und somit die Uiberzeugung haben muß, daß derselbe sich gebessert habe.

Wovon man das Konsistorium mit Bezug auf den Bericht vom 28-ten September 833. Z. 2859. dessen Beilagen hierneben zurückfolgen zur Bescheidung des Bittstellers verständigt.

Lemberg den 31-ten Dezember 833.

(Два печатки підписи). Wasilewski.

28.

1834. 25—29/1¹⁾. Бруліон консисторського письма до ректорату.

(Circa acclusionem notulae taxalis et allegatorum exhibitis ad № 2769. et 2859. ex 833. adjacentium fiat ad Rectoratum Seminarii sequens

M a n d a t u m.

Excelsum CR. Gubernium dt-o 31-a X-bris 833. № 78074. ad hujatem relationem dt-o 28-a 7-bris 833. № 2859. suppletorie ad suam ordinationem dt-o 18-a 8-bris 833. № 63370. significavit quod suprema aulica studiorum Commissio dt-o 30-a 9-bris 833. № 7118 permittat, ut Martianus Szaszkievicz studium theologiae frequentet. Haec, cum provocatione ad hujatem intimationem dt-o 2-a 9-bris 833. № 3199. pro notitia V. Rectoratus, et ad informandum praedictum Szaszkievicz significantur, eo addito(,) ut eidem acclusa 16 allegata admanuet, ab illoque juxta notulam taxalem 2/. adjacentem quotam 15 Xr. repetat, et ad CR. Officium taxale comportet, tum hanc notulam cum contestatione de persoluta ista quota horsum retromittat.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco. — Ad Rectoratum Seminarii Generalis hic loci.

29.

1834. 14/1—3/2. Посвідка²⁾ таксаційного уряду.

N o t e.

Löbliche griech. kath. Konsistorium. Hier.

Was zur k. k. galizischen General-Tax- und Expeditis-Amt-Direktion an ausgemessenen Tax-, Postporto- und Stempel-Gebühren zu entrichten kömmt.

¹⁾ 191/17. — praes. 20. Januar. 834. — ad sessionem 25-a Januar. 834. — Exped 29. Januar. 834.

²⁾ Звичайним, стоячим письмом у нас подано текст друкованого формуляра, лежачим — текст, вищовнений урядником.

Tax-Zahl		Taxen		Post-Porto	Stempel		
		In Conventions-Münze					
		fl.	kr.	fl.	kr.	fl.	kr.
30398	<i>Szaszkiewicz Martian für Verfügung wegen demselben h. o. bewilligten Fortsetzung der theologischen Studien</i>						15
(нечит.)	<i>liquid.</i>						

Vom k. k. General-Tax-Amt

Lemberg dem 14. Jänner 1834.

Bezahlt mit fl. 15 kr. Conv. M. 178074.

Lemberg den 3-ten Febr. 1834. — (Нечиткі підписи).

30.

1834. 7/2¹). Письмо ректорату до консисторії.

№ 28.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium!

Nota taxalis cum contestatione de quota 15 Xr. ab Auditore theologiae anni primi Martino Szaszkiewicz ad C. R. Officium taxale persoluta Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio in sequelam Ordinationis Consistorialis dt-o 25-a Januarii 834. № 191. in adnexo retromittitur.

Leopoli die 7-a Februarii 834.

Stephanus Telichowski Semin. grlis Rector. — Cyrillus Dębicki Vicerektor Semin. glis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Metropolitanum Leopoliense Consistorium Rectoratus Seminarii grlis retromittit notam taxalem cum contestatione super persoluta quota 15 Xr. a Martino Szaszkiewicz ad N-rum Cons. 191/834.

31.

1834. 3 — 17/9¹). Консисторський зміст Шашкевичевого свідоцтва з I. р. теології і подане о надане сертифіката на II. р. теології.

¹) Praes. 7-a febr. 834. — 412/43. — Ad sessionem 8-a febr. 834. — Inserviat notitiae et reponatur ad Acta. Barusiewicz Referentis loco.

²) 2695/352. — praes 3-a 7-bris 834. — Ad sessionem 6-a 7-br. 834. — Ad Exped. 17-a 7-br. 834. — Фасцикул 6Q²/2200.

Szaszkiewicz Martianus absolutus primi anni theologiae auditor, accludendo testimonium ex archaeologia biblica cum prima, ex historia ecclesiastica cum prima, ex lingua hebraea et exegesi VT cum prima, et ex introductione in libros VT cum E. paupertatis, moralitatis, de superatis variolis, et literas baptismales supplicat literis certicatoriis provideri.

32.

1835. 25—27/3¹⁾ Консигторський зміст Шашкевичевого подання о відпустку і заопіюване ректорату.

Szaszkiewicz Martianus alumnus Seminarii generalis et auditor secundi anni theologiae accludendo testimonium D-ris Gerbl quod dolore pectoris laboret supplicat rus recuperandae sanitatis causa dimitti.

Rectoratus Seminarii generalis dt-o 25-a Martii a. c. № 73. per vidit opinatur petito supplicantis ad quatuor hebdomadas deferendum esse.

На тім самім піваркуші стоїть осьяке порученє консигторії ректоратови :

Permittitur V. Rectoratui, ut supplicansem curationis causa rus pro quatuor septimanis dimittat, hoc respectivis CR. Directoratibus notificet, locum autem a supplicante quorsum discessurus est, resciat illumque in Actis Seminarii praenotet, et de die abitus et reditus ejus ad Seminarium horsum relationem exhibeat.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco.

Ad Rectoratum Seminarii Generalis hic loci.

33.

1835. 19/6²⁾. Письмо ректорату до консигторії.

№ 150. — Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium!

In obsequiam Ordinationis Consistorialis dt-o 11-a 8-bris 834. № 3111. sermones auditorum theologiae anni IV-i Antonii Wojewódka et anni II-di Martiani Szaszkiewicz mense Februario; tum auditorum theologiae anni IV-i Iosephi Bierzyński mense Martio, Michaëlis Iskrzycki mense Aprili, Michaëlis Hrynda mense Majo, denique Michaëlis Latozsyński mense Junio a. c. de officiis gratitudinis, subditalis amoris, fidelitatis et subjectionis erga SS. Majestatem praesentibus universis

¹⁾ 1020/136. — praes. 25-a Martii 835. — Extra sessionem. — Exped. 27. Mart. 835. — Фасцикул 6Q²/2200.

²⁾ Praes. 20-a Junij 835. — 1978/254. — Ad sess. 2. Julij. — Фасцикул 1Y/1140.

Alumnis et reliquis status ecclesiastici Candidatis habiti in adnexo transmittuntur.

Leopoli die 19-a Junii 835.

Stephanus Telichowski Semin grlis Rector. Cyrillus Dębicki Vice-rector Seminarii glis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Metropolitanum Leopoliense Consistorium Rectoratus Seminarii glris transmittit sermones Alumnorum Antonii Wojewódka, Martiani Szaszkiewicz, Iosephi Bierzyński, Michaëlis Iskrzycki, Michaëlis Hrynda, Michaëlis Latoszyński, mensibus Februario, Martio, Aprili, Majo et Junio 835. habitos. — Ad N-rum Consist. 3111/834.

34.

1836. 19—22/4¹). Консисто́рський зміст Шашкевичевого подання о відпустку і заопініюване ректорату.

Szaszkiewicz Martianus alumnus Seminarii Generalis et auditor III. anni theologiae accludendo testimonium D-ris Gerbl supplicat rus recuperandae sanitatis causa dimitti.

Rectoratus dt-o 19-a Apr. a. c. № 131. p. vidit opinatur supplicantis petito ad quatuor hebdomadas deferi posse.

На тім самім піваркуші стоїть осьяке поручене консисторії ректоратови:

Permittitur V. Rectoratui, ut supplicansem recuperandae sanitatis causa pro quatuor septimanis rus dimittat, hoc CR. Directoratui studii theologici notificet, locum autem a supplicante quorsum discessurus est resciat, illumque in Actis Seminarii praenotet, et de die abitus et reditus ejus ad Seminarium Consistorio relationem exhibeat.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco.

35.

1836. 23—24/12²). Консисто́рський зміст Шашкевичевого подання о відпустку і заопініюване ректорату.

Rectoratus Seminarii generalis medio Relatonis per vidit dt-o 23. X-br. a. c. № 476. substravit petitem Martiani Szaszkiewicz quarti anni theologiae auditoris testimonio D-ris Gerbl provisum quod supplicans rheumatismo laboret supplicantis rus curationis causa dimitti cum opinione facultatem concedendam esse.

¹) 1320/188. — praes. 21-a Apr. 836. — Exped. 22. Apr. 836. — Фасцикул 6Q²/2200.

²) 4496/768. — praes. 23-a X-br. 836. — Ad sessionem 24-a X-br. 836. — Exped. 24. X-br. 836.

На тїм самїм пїваркуші стоїть осьяке поручене консисторїї ректоратови :

Permittitur V. Rectoratui, ut supplicanтем recuperandae sanitatis causa pro quatuor septimanis rus dimittat, hoc CR. Directoratui studii theologici notificet, locum autem a supplicante quorsum discessurus est resciat, illumque in Actis Seminarii praenotet, et de die abitus et reditus ejus ad Seminarium Consistorio relationem exhibeat.

Barusiewicz — Referentis loco.

36.

1837. 10/7. Лист о. Терентія Сметани, Шашкевичевого шурїна, адміністратора в Княжїм, до Шашкевича.

Charissimi-fratres!

Umwilismy się byli we Lwowie azeby Mama sama przyjechała do Lwowa, ale Bóg inaczezy zarządził bo Mama bardzo zachorowała. Zyczeniem iest Jej byscie jak nauprędzezy przyjezdzali; ja z mojej strony was prosze zebyście po utrzymaniu tey wiadomosci jak nauspieszniey do Kniaza przybyli.

(D)ie 10-a Julii 837.

Smitana Adstor Kniaz.

Poswiadczam iz wsaméy istocie W. Pani Szaszkiewiczowa słabą lezy — więc chcieycie Panowie przybyć.

Dyakowski (нецнтке) vert.

Вїдтак тою самою рукою, від якої походить перша частина листа, додано осьщо :

Niéch któren z was póydzie do Pana Wujaszka i prosi by dał pieniądze, buciki które posyłamy są dla Partykiewiczza on niema bótow tylko gospodynia dała mu swoje, teraz odeszlіci Jemu i wezcie go z Sobą do Kniaza mieszka u Bernadynów.

NB. Daje Juziówi na droge trzy Sorokowce.

Адрес :

Rado Dno Dno Szaszkiewicz.

Charissimo fratri

Leopoli.

37.

1837, 11/7¹). Поданє Шашкевича до консисторїї о дозвїд вїїхати до хорої матери.

Hochwürdigstes g. k. Metropolitan Consistorium!

Aus dem höchst traurigen Anlaß, daß die Mutter des Gefertigten plötzlich und gefährlich erkrankte, und selbe sich sehnlich wünscht,

¹) Praes. 12-a Julij 837. — 2256/272.

daß wir unsäumllich bei ihr erscheinen (wie dies aus dem beiliegenden Briefe ersichtlich ist), bittet demüthigst Gefertigter fußfällig, Ein Hochwürdigstes g. k. Konsistorium, wolle ihm gnädigst bewilligen, aus dem Seminario auf eine gewisse Zeit verreisen zu dürfen.

Lemberg am 11-t. Julij 837.

Martian Szaszkiewicz

Hörer der h. Th. im 4-t. Jhgge Zögling des g. k. Seminars.

Рубрум:

An Ein Hochwürdigstes Lemberger g. k. Metropolitan Consistorium demüthigste Bitte des Szaszkiewicz Martian Hörers der h. Theologie im 4. Jhgge und Zöglings des g. k. Seminars; womit ihm aus Anlaß der plötzlich und gefährlich erkrankten Mutter, die Bewilligung abreisen zu dürfen gnädigst ertheilt werde.

По стороні поданя стоїть осьяка дописка Венедикта Левницького, що заступав тоді ректора семінарії:

№ 250.

Rectoratus Seminarii petito supplicantis omnino annuendum esse aestimat, et cum res moram non ferret, ipse eundem, alioquin vix non semimortuum pro intervallo octo dierum e Seminario dimisit.

Leopoli die 11. Julii 837.

Bened. Lewicki — pro Rector Sem.

38.

1837. 12—28/7¹⁾. Консигторська записка в справі поданя Шашкевича о дозвіл виїхати до хорої матері.

Dem Rektorate aufzutragen(,) daß der Tag der Rückkehr dem Konsistorio angezeigt werde.

Szaszkiewicz Martian ist nach der Eingabe zur Kons. Zahl 2454. bereits zurückgekehrt. Das gegenwärtige Exhībit ist daher den Akten beyzulegen.

39.

1837. 20—22/7²⁾. Бруліон консигторського письма³⁾ до губернії.

Hochlöbl. k. k. Landes Praesidium!

In dem hierortigen, aus Anlaß des, in slavischer Sprache verfaßten, und unter dem Titel Rusalka Dniestrowaja, mit Umge-

¹⁾ 2256/272. — eing. 12. July 857. — Ad sess. 13. Julij. — ad exped. 28. Julij 837. — Фасцикул 6Q²/2200.

²⁾ 2350/285. — praes. 20. Julij 837. — Ad sess. 22. Julij 837. — Expr. 26. Julii 837. Barwiński. — Фасцикул 6Q²/2200.

³⁾ Се письмо було викликане безпосередно поданем Вагилевича Івана осьякого змісту: Wagilewicz Joannes Alumnus Seminarii et Theologiae anni primi Auditor accludendo testimonium medici pro

hung der hierortigen Censur, zu Ofen in Ungarn gedruckten Werkes, an Ein Hochl. k. k. Landes Praesidium unterm 19. Juny d. J. Z. 3032. erstatteten Berichte hat man auch die Bemerkung gemacht, daß man wegen der in demselben Berichte angegeben Ursache das hiesige Seminariums Rektorat unter Einem angewiesen habe, die Zöglinge Szaszkiewicz Marcian und Wagilewicz Johann auf die bevorstehenden Ferien bis auf weitere Weisung nicht zu entlassen.

Da aber der Zögling Szaszkiewicz Marcian die theologischen Studien bereits gänzlich beendigt hat, und der Zögling Wagilewicz Johann, nach dem ärztlichen, seinem hier mitgehenden Bittgesuche 1/1 beiliegenden Zeugniße, einer Badekur bedarf: so wird Ein Hochlöbl. k. k. Landes Praesidium ehrfurchtsvoll gebethen, (dem) diesem Konsistorium gnädigst bedeuten zu wollen, ob die benannten zwei Zöglinge noch fernerhin in dem Seminarium zu behalten sind, oder aus demselben auf eine längere Zeit entlassen werden dürfen.

Jachimowicz.

Рубрум:

Am Ein Hochl. k. k. Landes Praesidium Lemb. g. k. Metr. Konsistorium dt-o 22. July 837. Z. 2350. bittet um die hochortige Weisung(,) ob die Zöglinge Szaszkiewicz Marcian und Wagilewicz Johann noch fernerhin in dem Seminarium zu behalten sind oder aus demselben entlassen werden dürfen. — Mit 1 Beilage und 1 Suballegat.

40.

1837. 26—28/7¹⁾. Консистерський зміст Пашкевичевого подання о відпустку в цілі поратованя едоровля

Das Seminar Rektorat berichtet unter 26. July d. J. Z. 279(,) daß der mit Rektorats Bewilligung den 11. July zu seiner erkrankten Mutter entlassene Zögling Marcian Szaszkiewicz den 19. July in das Seminar zurückgekehrt sey, und legt dessen mit einem ärzlichen Zeugniße belegtes Bittgesuch um die Bewilligung zur Abreise auf die Ferienzeit mit der Aeußerung vor, daß ihm die angesuchte Bewilligung wegen seiner geschwächten Gesundheit zu ertheilen wäre.

feris autumnalibus dimitti supplicat. Rectoratus opinatur (dt-o 18. Julij № 260) petito supplicantis annuendum esse, cum votis ejus tantummodo Ordinatio Consistorii dt-o 8. Julij № 2141. obstet.“ Сього письма не вислано одначе, як о тім говорить впрочім і осьяка „Adnotatio“: „Praesens relatio cum subsequuta mutatione expedita est sub № 2454 ex 837“.

¹⁾ 2454/301. — praes. 26. Julij 837. — Ad sess. 27. Julij. — Expr. 28. Julij 837. Barwiński. — Фаспикул 6Q³/2200.

41.

1837. 26—27/7. Доповнення¹⁾ до бруліону консисторського письма з 22/7. 1837 р. (у нас 39. ч.).

1) Der unterm 22. July 1. J. Z. 2350. beschlossene und bereits mundirte(,) aber noch nicht abgegangene Bericht ist unter dem heutigen Sitzungs Datum mit Anschluß der gegenwärtigen Eingabe(,) jedoch mit nachstehenden Veränderungen zu expedieren, und zwar:

Nach den Worten: Da aber der Zögling Szaszkiewicz Marcian... ist statt des Ausdruckes „die theologischen Studien bereits gänzlich beendigt hat“ — folgendes zu textieren: in seinem mittelst des angeschlossenen Rektoratsberichtes ./. anher vorgelegten Gesuche im Grunde des beyliegenden ärztlichen Zeugnißes um die Bewilligung bittet, wegen seiner geschwächten Gesundheit aufs Land verreisen zu dürfen und auch der Zögling Wagilewicz... bis: bedarf.

Dann nach den Worten... zu behalten sind... ist auch die Textierung abzuändern in dieser Art: oder aus demselben und zwar Szaszkiewicz, welcher die theologischen Studien bereits beendigt hat, gänzlich, Wagilewicz Johann aber bloß für die Ferienzeit entlassen werden dürfen.

Rubrum prouti ad № 2350 ex 837.

2) An das Seminariums Rektorat ist Nachstehendes zu erlassen: Die mit den Rektoratsberichten zur Zahl 260. und 279. ex 837. anher gelangten Bittgesuche der Seminariums Zöglinge Szaszkiewicz Marcian und Wagilewicz Johann werden dem hohen k. k. Praesidium unter Einem vorgelegt und man wird von der dießfalls hochortigen Weisung, sobald selbe herabgelangt seyn wird, das Rektorat in Kenntniß setzen.

Jachimowicz.

An das Rektorat des g. k. General Seminariums — hier.

42.

1838. 28/6²⁾ Поданє Шашкевича до консисторії о капелянію в Гумнискях; рішенє консисторії; їїж письмо до буського деканата.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense!

Subsignatus n. o. praesbyter ut A. provisus approbatione pro exercenda jurisdictione interna ut B. humillime supplicat Issimo ac

¹⁾ Сі доповнення містять ся на тім самім піваркуші, що й 40. ч.; вони були викликані поданєм Шашкевича, якого зміст поданий в 40. ч.

²⁾ Praes. 29-a Junij 838. — 2202/581 — Extra sessionem. — Exped. 30. Junii 838. — Фасцикул 2WW/3510.

Rndssmo Metropolitano Consistorio,) ut qua localis administrator in Capellania Humniska Circuli Złoczoviensis Decanatus Buscensis curae animarum applicari posset; quem in finem sequentia substernit allegata, ut: Litteras natales sub *C*, testimonium scholarum normalium sub *D*, Attestatum super absolutis scholis gymnasialibus sub *E*, testimonium studii philosophici sub *F*, et absolutorium studii Theologici sub *G*.

Leopoli die 28-a Junij 838.

Szaszkiewicz Martianus neo ordinatus praesbyter.

На тій самій стороні з лівого боку осяжка дописка Шанкевича:

„Allegata levavi die 30-a Junij 838. Szaszkiewicz Martianus“.

Рубрум:

„Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense, Szaszkiewicz Martianus neo ordinatus praesbyter humillime supplicat, quatenus qua administrator Capellaniae Humniska in circ. Złoczoviensi Dec. Buscensi curae animarum applicari possit. — cum allegatis septem“.

По стороні рубрум є слідуєча дописка консисторського референта, о. Барусевича.

Extra sessionem. — Habita ratione Exhibiti ad № 1884 ex 838.

1) extradatur supplicanti Instrumentum pro administranda capellania Humniska cum filiali Wierzbiany, circuli Złoczoviensis et decanatus Buscensis, solita forma et erga praescriptam taxam.‡

2) Fiat ad Officium decanale r. g. c. Buscense sequens

M a n d a t u m.

Officio decanali ordinatur, ut presbyterum Martiauum Szaszkiewicz, provisum Instrumento pro administranda capellania Humniska cum filiali Wierzbiany, quam primum se insinuaverit, titulo administratoris in hac capellania, servatis servandis, locet, desuper vicinum hujus capellaniae hactenus administratorem informet, tum de peracto horsum et ad CR. Officium circulare, ut ab hoc Officio intuitu temporalium dictae capellaniae praefato Szaszkiewicz tradendorum necessaria disponantur, referat.

3) Praesens locatio supplicantis praenotetur suo loco in matricula ordinatorum.

4) Allegata praesentis Exhibiti supplicanti retro extradantur erga praenotationem.

Barusiewicz.

43.

1838. 20/7¹⁾ Письмо о. Андрия Писецького, управителя буського деканата, до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol: Leopol: r. g. c. Consistorium!

Officium decanale Buscense humillime refert, quod *Martianus Szaszkiewicz* neo ordinatus praesbyter in sequelam Ordinationis Illustrissimi ac Reverendissimi Metropol: Consistorii dt-o 30-a Junii a. c. № 2202. in spiritualia Capellaniae Humniska die 19-a Julii a. c. servatis servandis introductus sit.

Skwarzawa die 20-a Julii 838.

And. Piasecki A. D. Buscensis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Rndissimum Metropol: Leopol: r. g. c. Consistorium — Officium decanale Buscense r. g. c. humillime refert, quod *Martianus Szaszkiewicz* neo ordinatus praesbyter in Capellania Humniska locatus sit. Ad № Cons. 2202. ex 838.

44.

1838. 3/10²⁾. Поданє Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium!

Subsignatus localis Administrator Capellaniae Humniska Circ. Złoczoviensis Decanatus Buscensis, persuasus, localitatem memoratae Capellaniae permixtissime pallustrem et vaporosam, ideoque suae sanitati, quae jam tempore praxis in domo praesbyteriali periculoso morbo pectoris affecta erat, et adhucdum non meliorata, sed potius in pejus versa est, nec in minimo auspiciem esse; — et haec ipsa circumstantia eo, quod domus habitationis in Humniska in fenestris, fornace et pavimento, et ut recte referram fere in toto, — etiamsi infra sertus, correspondens Nobile Dominium Busk, aliquoties oretenus ac scriptotenus decenter adiverit, adhucdum non sit reparata, et tempore hiemali jam appropinquante haud reparari potest, — valetudini subsignati sit periculosissima; — hinc infra sertus coactus est Illustrissimo ac Reverendissimo Metropolitanano Consistorio humillime supplicare, quatenus ad Capellanium Niestanice Circuli Złoczoviensis Decanatus Cholojoviensis, — vel ideo,

¹⁾ Praes. 6-a Aug. 838. — 2700/733. — Ad sessionem 10-a Aug. 838. — Фасцикул 2W/3510.

²⁾ Praes. 9-a 8-br. 838. — 3524/1103. — Ad sessionem 18-a 8-br. 838. — Фасцикул 2Q/2249.

quod positio hujus loci sit elevatior, et domus habitationis in statu meliori existat, quae circumstantiae valetudini subsignati quam maxime sunt opportunae, — qua Administrator localis benignissime possit transferri.

De bona morali applicatione subsignati, sub 1/1 adjacens testimonium Perillustris admodum Reverendi Officii Decanatus Buscensis facit fidem.

Humniska die 3-a mensis Octobris anni 1838.

Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Administrator Capellaniae Humniska.

На 1. ст. осяька дописка Шашкевича:

Recepi Allegatum testimonium die 19. Junij 840. Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense supplex petittum Szaszkiewicz Martiani r. g. c. localis Administratoris Capellaniae Humniska Circ. Złoczoviensis Dec. Buscensis, quatenus ex motivis intus expressis ad Capellanium Niestanice Circ. Złoczoviensis Decanatus Chołojoviensis qua localis Administrator benignissime transferri possit. — cum uno alleg.

45.

1838. 9—19/10¹). Бруліон консисторських рішень в справі Шашкевичевого подана.

1) Extradatur Instrumentum pro administranda capellania Niestanice circuli Złoczoviensis et decanatus Chołojoviensis in personam Martiani Szaszkiewicz administratoris capellaniae Humniska decanatus Buscensis, solita forma et erga praescriptam taxam.

2) Circa acclusionem hujus Instrumenti fiat ad Officium decanale r. g. c. Buscense sequens

Mandatum.

Officio decanali committitur, ut adjacens ./. Instrumentum impetranti, erga taxam hujatis Consistorialis Cancellariae cassae 30 Xм quo ocyus transmittendam, consignet, eundem ab administratione capellaniae Humniska servatis servandis liberet, et hanc alicui vicino curato excurrando administrandam comendat, et de peracto horsum referat.

3) Fiat ad Officium decanale r. g. c. Chołojoviense sequens

Mandatum.

Officio decanali ordinatur, ut Martianum Szaszkiewicz, hactenus administratorem capellaniae Humniska decanatus Buscensis,

¹) 3524/1103. — Praes. 9-a 8-br. 838. — ad sessionem 18-a 8-br. 838. — Фасцикул 2Q/2249.

provisum Instrumento pro administranda capellania Niestanice, quam primum se insinuaverit, titulo administratoris in hac capellania, servatis servandis, locet, tum de peracto horsum et ad CR. Officium circulare, ut ab hoc Officio intuitu temporalium dictae capellaniae praefato Szaszkiewicz tradendorum necessaria disponantur, referat.

Barwiewicz. Barwiński.

Ad Officium decanale r. g. c. Chołojoviense in Peratyn.

46

1838. 21/11¹). Письмо о. Андрія Пісецького до консисторії.
№ 176.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol. Leop. r. g. c. Consistorium!

Officium decanale humillime refert, quod post liberationem Rndi Marciani Szaszkiewicz administratoris localis Humniscensis, ab administratione hujus Capellaniae, in sequelam Ordinationis Illustrissimi ac Rndissimi Metrop. Consistorii dt-o 18-a Octobris a. c. № 3524. suprafata Capellania Humniska, interim Rndo Michaeli Kozłowski parochi Uciszkoviensi Decanatus Buscensis, die 18-a Novembris a. c. servatis servandis commissa sit.

Skwarzawa die 21-a Novembris 839.

And. Piasecki Admtor Decanat. Buscensis.

47.

1838. 1/12²). Письмо о. Луки Малицького, холоївського декана, до консисторії.

№ 237.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol. Consistorium!

Subsignatus praesentibus in sequelam ordinationis Consistorialis dt-o 18. 8-bris a. c. № 3524. Illmo ac Rmo Metropol. Consistorio refert; Martianum Szaszkiewicz in Capellania Niestanice Decanatus Chołojoviensis titulo Administratoris localis die 16-ta Novembris a. c. locatum esse, nihilominus etiam intuitu temporalium dictae capellaniae praefato Szaszkiewicz tradendorum relatio ad CR. Officium Circulare Złoczoviense hinc eodem exhibitu extetere.

Peratyn die 1-a X-bris 838.

L. Malicki Dec.

¹) Praes. 10-a X-br. 838. — 4476/1382. — Ad sessionem 13-a X-bris 838. — Фасцикул 2WW/3510.

²) Praes. 20-a X-br. 838. — 4659/1418. — Ad sessionem 27-a X-br. 838. — Фасцикул 2Q/2249.

48.

1840. 17/11¹⁾. Подане Шашкевича до консисторії о пропозицію на капелянію в Ріпневі.

Terminus 24-a 9-br. 840.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum gr. cath. Leopoliense Consistorium!

Subsignatus annexis Allegatis, et quidem: Natorum *A.* scholarum normalium *B.* Gymnasii *C.* et *D.* Philosophiae *E.* Theologiae *F.* litteris ordinationis *G.* Approbationis *H.* Instrumento Administrationis Capellaniae in Niestanice *I.* et attestato Concursuali *K.* nec non Attestato Officii Decanalis *L.* humillime supplicat, ut Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol: Consistorium ad vacantem Capellaniam in Rzepniow Decanatus Buscensis Circuli Złoczoviensis benignissime proponere non dedignetur.

Datt: Niestanice 17-a 9-bris 840.

Martianus Szaszkiewicz

Administrator in Niestanice.

З боку, по лівій стороні, дописка рукою Шашкевича:

Allegata levavi die 27-a 7-bris 841. Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum gr. cath. Leopoliense Consistorium — Martianus Szaszkiewicz Administrator in Niestanice supplicat ad vacantem Capellaniam in Rzepniow Decanatus Buscensis in Circulo Złoczoviensi benignissime proponi. — Cum 11 Allegatis.

49.

1840. 21/11—11/12²⁾. Бруїон консисторських рішень в справі Шашкевичевого поданя.

1. Proponatur supplicans pro Capellania in Rzepniow circuli Złoczoviensis decanatus Buscensis et commendetur respectivo P. I. collatori solita forma et erga praescriptam taxam, cum ille solus intra praefixum concursus terminum pro hac Capellania se insinuaverit, et necessariis de praescripto qualitatibus praeditus sit.

2. Circa acclusionem superioris propositionis fiat

M a n d a t u m.

Litterae propositionis concurrentis pro capellania in Rzepniow officio decanali in adnexo ꝑ. ea cum ordinatione communicantur, quatenus

¹⁾ Praes. 21-a 9-br. 840. — 4437/1230.

²⁾ 4437/1230. — Praesent. 21. 9-bris 840. — Ad sess. 8. X-bris. — Expr. 11. X-br. 840. — Фасцикул 2D³/3968.

easdem respectivo Collatori admanuet, reversales desuper a Collatore repetat, et horsum pro officioso usu submittat.

3. Mandatum.

Officium decanale administratorem capellaniae in Niestanice Martianum Szaszkievicz inviabit, ut Dno Collatori beneficii curati in Rzepniow, decanatus Buscensis, cui sub eodem propositus est, pro impetrandis literis praesentationis decenter se insinuet.

I. Bocheński.

Ad Officium decanale Chołojiense.

50.

1841. 22/1¹). Рішард Герман, властитель Ріпнева, посвідчає відібране консисторської пропозиції.

Reversales super admanuata propositione pro obtinenda Capellania in Rzepniów ex parte Illmi ac Rndissimi Consistorii Metropol. r. g. Leopoliensis dt-o 8 Decembris 840. ad № 4437. mediante Officii Decanalis Buscensis. — Rzepniów die 22. Januarii 1841.

Richardus Herman haeres bonor. Rzepniów.

51.

1841. 1/3²). Письмо Германів, властителів Ріпнева, до консисторії. Prześwietny i Przewielebny Metropolitalny Konsystorz!

Na opróżnioną Kapelaniją w wsi Rzepniowie Cyrkułu Złoczowskiego Dekanatu Buskiego — Prześwietny i Przewielebny Konsystorz raczył dekretem swoim na dniu 8. grudnia 840. do liczby 4437. wydanym — a niżej podpisanym dopiero na dniu 22. Stycznia b. r. doręczonym JMCKsiędza Marciana Szaszkievicza jako jedynego, który się na tę Kapelaniją podał — do udzielenia temuż prezenty przedstawić.

Niżejpodpisani w przeznaczonym sześciotygodniowym terminie odpowiadając — zmuszeni się widzą temuż przedstawieniu swe zatwierdzenie odmówić, z następujących przyczyn:

1-o Mając prawo wyboru — przynajmniej trzech kandydatów przedstawionych być powinno — inaczej wybór miejsca mieć nie może, gdzie tylko jeden przedstawiony.

2-o Niezważając jednak na to, przystaliby i na tym jednym — gdyby przedstawiony był kto inny, a nie JMCKsiędz Marcjan Szasz-

¹) Praes: die 28-a Januarii 841. ad № 7. — Се примітка о. Андрія Пісецького, завідателя буського деканата, який письмом в 28/1. 1841 р., ч. 7., вислав посвідку Германа до консисторії. Письмо Пісецького марковане в консисторії: Praes. 2-a Febr. 841. — 367/97. — Ad sess. 16. Febr. — Фасцикул 2D³/3968.

²) Praes. 3-a Mart. 841. — 791/247. — Ad sess. 3. Aprilis. — Фасцикул 2D³/3968.

kiewicz — lecz że między Nim a Niżejpodpisanemi takie stosunki zachodzą — że gdyby tenże plebanem w Rzepniowie został, nieustanne nieporozumienia i skargi wyniknąć by mogły.

Zatém Niżejpodpisani w nadziei tej, że Prześwietny i Przewielebny Konsystorz nie zechcesz ich na nieprzyjemności z nadania JMC. Księdzu Szaszkiewiczowi tej Kapelanii w brew woli Kollatorów, wystawić upraszają najuniżeniej, aby był łaskaw nowy termin do konkursu przeznaczyć, i to nie pierwszej dopóki termin do zdawania egzaminu konkursowego nie upływie — po którym to czasie łatwiej kilku kandydatów na tę Kapelaniją będzie się mogło podać — z których kollatorowie będą sobie mogli wybrać.

Co się tyczy ludu Rzepniowskiego, takowy przez przewłokę w obsadzeniu tej kapelanii, bynajmniej żadnej szkody nie poniesie, albowiem terażniejszy jej administrator JMCKsiądz Baranowski, z takową gorliwością i pilnością obowiązkowi swego duchownego stanu się oddaje, szkółkę dla nauczania dzieci, której dotąd nie było(.) zaprowadził, gdzie kilkanaścioro dzieci sam z największą mazołą czytania, pisania, rachunkowości i moralności naucza. Jako też lud w ogólności, który przez niedołężność jego poprzednika zupełnie w niemoralność był popadł, do bogobojności, obyczajności i porządnego życia, tak dalece, przez krótki przeciąg swej administracji, doprowadził — że temuż JMCKsiędzu Baranowskiemu, słusznie zupełną pochwałę udzielić można — co też Szanowny Dekanat Buski zapewne przyznać raczy.

Z tych więc względów Niżejpodpisani na słuszności wyż wspomnianych powodów oparci — uniżoną swą proźbę o wyznaczenie do konkursu na Kapelaniją Rzepniowską innego terminu — a to dopiero około końca Lipca b. r. ponawiają.

Rzepniów dnia 1. Marca 1841.

Richard Herman. Florenty Herman. Lucian Herman.

Рубрум:

Do Prześwietnego i Przewielebnego Konsystorza Metropolii Lwowskiej obrządku grecko katolickiego. — Richard, Florenty i Lucian Hermanowie współdziedzice wsi Rzepniowa jako kollatorowie odmawiają prezentę na Kapelaniją Rzepniowską JMCKsiędzu Marciانowi Szaszkiewiczowi — a upraszają o wyznaczenie innego terminu do konkursu z końcem dopiero Lipca b. r.

По стороні рубрум консисторська дописка:

Cum concurrans pro capellania in Rzepniow Marciанus Szaszkiewicz jam aliam locationem obtinuerit, praesens exhibitum reponatur ad acta.

52.

1841. 16/3¹). Поданє Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Quum nullam humillime subsignatus spem habeat ad Capellanium Rzepniow in Circulo Złoczowiensi Decanatu Buscensi Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio Metropolitanato praesentari; fundus autem Capellaniae Niestanice, ubi subsignatus adpraesens curam gessit animarum ad sustentandam vitam insufficientissimus, quum praeterea subsignatus sterelitate glebae Niestanicensis et frequentibus glandinibus in anno elapso (840) omnibus mediis sustentationis plene destitutus et ad summam egestatem redactus exstitit, hinc coactus est subsignatus Illustrissimo ac Reverendissimo Metropolitanato Consistorio humillime supplicari, quatenus in Parochia Nowosiółki Circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis qua administrator localis benignissime locetur.

Leopoli die 16-a Martii 841.

Szaszkiewicz Martianus

r. g. c. Administrator localis in Niestanice.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense. Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Administrator Niestanicensis humillime supplicat, quatenus in parochia Nowosiółki Circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis qua administrator localis benignissime locetur.

53.

1841. 16—23/3²) Брудіон консисторських поручень в справі поданя Шашкевича.

Cum teste referatu ad № 864. a. c. parochia Nowosiółki vacet; proinde spectata huiate relatione ad № 4524. ex 838. et spactato Exhibito ad № 4895. ex 840.

1. Extradatur Supplicantis Instrumentum pro administranda parochia in Nowosiółki cum affiliatis Kędzierzawce et Lisko, circuli Złoczowiensis decanatus Glinianensis, solita forma et erga praescriptam taxam.

2. Circa acclusionem hujus instrumenti fiat

¹) Praes. 16-a Mart. 841. — 1028/337. — Extra sessionem. — Expr. 23. Mart. 841. Barwiński. — Фасцикул 2Н/415.

²) 1028/337. Praes. 16. Martii 841. — Extra sessionem. — Expr. 23. Martii 841. — Фасцикул 2Н/415.

M a n d a t u m.

Instrumentum pro administranda parochia in Nowosiolki cum affiliatis Kędzierzawce et Lisko decanatus Glinianensis in personam Martiani Szaszkiewicz extraditum mittitur in adnexo ꝛ. Officio decanali, cum ordinatione, ut hocce memorato Szaszkiewicz consignet, taxam 30 Xr obvenientem ab eo recipiat, et ad cassam Cancellariae Consistorialis transmittat, porro, ut eundem Szaszkiewicz servatis servandis a regimine Capellaniae in Niestanice liberet et ad locum novae destinationis inviet, curam animarum autem Capellaniae in Niestanice, alicui vicino curato exercendam praecommittat, et de peracto horsum referat. — Ad Officium decanale Chołojoviense.

3. M a n d a t u m.

Officio decanali ordinatur, ut Martiannm Szaszkiewicz, hactenus administratorem Capellaniae in Niestanice decanatus Chołojoviensis, sub eodem provisum Instrumento pro administranda parochia in Nowosiolki cum affiliatis Kędzierzawce et Lisko, titulo administratoris in hac parochia, quam primum se insinuaverit, servatis servandis locet, et de peracto horsum nec non ad c. r. circulare Officium(,) ut ab hocce Officio intuitu temporalium dictae parochiae praefato Szaszkiewicz tradendorum necessaria disponantur, relationem exhibeat. I. Bocheński. — Ad Officium decanale Glinianense.

Дописка иншою рукою:

Caeterum observatur, quod locatitas Rusiów penes parochum in Kutkorz, Petrum Stefanowicz, conformiter anteriori hujati ordinationi, relinquenda et desuper praefatus Szaszkiewicz ab Officio decanali informandus sit.

54.

1841. 24/4¹). Письмо о. Луки Малицького, холоївського декана, до консисторії.

№ 146.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol. r. g. c. Consistorium! Praesentibus in sequelam ordinationis Consistorialis dt-o 23. Martii a. c. № 1028. Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio refert Subsignatus; Instrumentum pro administranda Parochia Nowosiolki Decanatus Glinianensis Martiano Szaszkiewicz hinc die 14. Aprilis a. c. admanuatum, eundemque a regimine Capellaniae Niestanice servatis servandis die 22. Aprilis a. c. liberatum esse, eademque die cura animarum Capellaniae Niestanice vicino Parocho in Pawłow Sołłohu-

¹) Praes. 8. Maji 841. 1874/674. — Ad sess. 23. Junii. — Фасцикул 2Q/2249.

bowicz Romano praecommissam extitere; huic relationi additur hoc, quod haec Capellania Niestanice indiget locali Administratore, & hoc vel ideo; nam praefatus Parochus in Pawłow cui Capellania Niestanice concredita sit, in proventa existit aetate, aliter vero Curatorum in vicinitate non datur, nisi Parochus in Chołojow Mrozowski Ioannes, qui adeo amplam, dispersam, atque numerosam habet Parochiam, quare omnibus haud satisfacere potest.

Peratyn die 24. Aprilis 841.

L. Malicki Dec.

55.

1841. 15/5^a). Письмо о. Андрія Дольницького, глинянського декана, до консисторії.

Ab officio decanali Glinianensi. — —

№ 37.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum r. g. c. Leopoliense Consistorium!

In sequelam ordinationis dt-o 23-a Martii a. c. № 1028. officium decanale Glinianense humiliter refert, Rndum Martianum Szaszkiewicz Administratorem Capellaniae Niestanice decanatus Chołojoviensis, ad parochiam Nowosiołki cum adfiliatis Kiedzierzawce et Lisko die 3-a Maji a. c. servatis de lege servandis per subsignatum titulo administratoris locatum exfuisse. — Intuitu tradendorum temporalium eidem suo locali Administratori, ut necessaria disponantur, sub eodem Incl. CR. officio circulari Złoczoviensi hinc relatum. — Anteaactus vero Administrator memoratae parochiae Nowosiołki Vincentius Łoziński parochus in Zadwurze hac administratione liberatus.

Gliniany die 15-a Maji 1841.

Dolnicki Decan. Glinianen.

56.

1841. 20/7. Консисторське оголошенє про опорожненє парохії в Новосілках.

№ 3045.

W Cyrkule Złoczowskim Dekanacie Glinianskim zawakowała parafia Nowosiołki z przyłączonemi Kiedzierzawce Rusiłow i Lisko kollacyi prywatney.

Ktoby więc o tę starać się żądał, ma się zgłosić z potrzebnými do tuteyszego Konsystorza zaświadczeniami na dzień 28. Września r. b. iako oznaczony termin konkursu.

¹) Praes. 27. Maji 841. 2224/793. — Ad sess. 30. Juni. — Фасцикул 2H/415.

Z Konsystorza metropolitalnego grecko-katolickiego lwowskiego.
Dnia 20. Lipca roku 1841.

Kuziemski.

57.

1841. 27/9¹). Поданє Шашкевича до консисторії о пропозицію на Новосілки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Humillime subsignatus annexis Allegatis et quidem: Natorum *A* scholarum normalium *B* Gymnasii *C* et *D*, Philosophiae *E*, de absolutis studiis *S*. Theologiae *F*, litteris ordinationis *G*, Approbationis *H*, attestato concursuali *I*, et Attestato Officii Decanatus Glinianensis de applicatione sua, supplicat humillime, ut ad vacantem parochiam Nowosiółki cum adfiliatis Lisko, Kędzierzawce et Rusiłów, Circuli Złoczowiensis, Decanatus Glinianensis respectivo collatori benignissime proponatur.

Nowosiółki die 27-a Septembris 1841.

Szaszkiewicz Martianus Administrator localis in Nowosiółki.

По тій самій стороні осьяка дописка Шашкевича:

Allegata praeter testimonium concursuale levavi die 23-a Martii 842. — Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense Martianus Szaszkiewicz administrator in Nowosiółki humillime supplicat ad vacantem parochiam Nowosiółki cum adfiliatis Lisko Kędzierzawce et Rusiłów, Circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis benignissime proponi. — cum alleg. 10.

58.

1841. 30/12²). Друге поданє Шашкевича до консисторії о пропозицію на Новосілки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Subsignatus destitutus omnibus mediis ad vitam sustentandam nesassarimis, summaque aegestate et inopia pressus, coactum se sentit, praeces suas supplices, Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio, ut

¹) Praes. 27. 7-bris 841. — 3933/1361. — Ad sess. 9. 9-bris. — Фасцикул 2Н/415.

²) praes. 1. Jan. 842. — 5/4. — Ad sess. 15. Januarii 842. — Фасцикул 2Н/415.

ad beneficium Nowosiółki in Circulo Złoczowiensi Dec. Glinianensi proponatur, jam die 27-a Septembris 841. factas, humillime repetere.

Nowosiółki die 30-a Decembris 841.

Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Adstor in Nowosiółki.

По стороні рубрум деписка консисторського референта:

Pauset(,) donec relatio a CR. Praesidio super ulteriori tractatione supplicantis horsum supervenerit. — Łotocki.

59.

1841. 27/9.—1842. 4/1¹⁾. Бруліон консисторського письма до губернії.

Supplicans qualificatus est ad concurrentum pro beneficio curato, quia vero idem uti ad № 2878. ex anno 1837. legere est notatus occurrit, fiat praevis sequens relatio ad c. r. Regnorum Praesidium.

Hochlöbliches k. k. Landes Praesidium!

Der Verweser der gr. k. Pfarre in Nowosiółki Złoczower Kreises Martian Szaszkievicz wünscht zum Pfarrer in Nowosiółki befördert zu werden, und hat sein dießfälliges mit vorgeschriebenen Belegen instruirtes Gesuch hierorts vorgelegt.

Dieser Priester, welcher laut des beiliegenden ²⁾ dechäntlichen Zeugnißes seinen Berufspflichten gehörig nachkommt, ist zur Beförderung zum wirklichen Pfarrer geeignet.

Weil er aber unter denen vorkommt, welche laut hohen Praesidial-Erlaßes vom 29. August 1837. Zahl: 5197—5853, durch die Herausgabe des ruthenischen Werkes Rusalka Dniestrowaja sich einer strafwürdigen Handlung schuldig gemacht haben, so wird Ein Hochlöbliches k. k. Landes Praesidium ehrfurchtsvoll gebethen dieses Konsistorium in die Kenntniß setzen zu geruhen, ob diese strafwürdige Handlung der Beförderung des Szaszkievicz zum wirklichen Pfarrer im Wege stehe.

I. Bocheński.

Рубрум:

An Ein Hochlöbliches k. k. Landes Praesidium, Lemberger g. k. Metropol. Konsistorium dt-o³⁾ Zahl: 3933. bittet um die Belehrung(,) ob Martian Szaszkievicz zum wirklichen Pfarrer befördert werden könne. — Mit 1 Beilage.

¹⁾ 3933/1361. — Praesent 27. 7-bris 841. — ad sess. 9. 9-bris. — Sub hodierno — Expediatur 4 Januarii 842. — Фасцикул 2Н/415.

²⁾ З боку замітка І. Бохенського: accludatur testimonium Officii decanalis Unioviensis dt. 25. 7-br. 841. № 128. extraditum praesenti exhibitio adjacens.

³⁾ Із губерніяльного письма в 9/2. 1842 р., яке подано нижше, видно, що сей документ мав дату 4/1. 1842 р.

60.

1842. 9/2¹). Письмо губернії до консисторії.

Vom k. k. Landes Praesidium.

№ 710.

Da die Censursübertretung, als deren Teilnehmer der dormalige Pfarreweser *Martian Szaszkievicz* erscheint, minderes Belanges war, schon veraltet ist, und derselben keine politisch verdächtige Absicht zu Grunde lag, so kann dieselbe diesem Priester in seiner geistlichen Verwendung und Beförderung nicht als hinderlich betrachtet werden. Dieß in Erledigung des Berichts vom 4-ten Jänner d. J. Z. 3933., deßen Beilage zurückfolgt.

Lemberg am 9-ten Februar 842.

ЕН. Ferdinand FM.

61.

1842. 16—24/2²). Бруліон консисторських рішень в справі подання Шанкевича.

Habita ratione exhibiti ad № 3933. ex 841. supplicans nonnisi unicus pro parochia in Nowosiolki competierit; quare

1-o *Proponatur supplicans Martianus Szaszkievicz pro parochia in Nowosiolki cum adfiliatis Kędzierzawce Lisko et Rusiłow Circuli Złoczoviensis Decanatus Glinianensis et commendatur respectivo P. I. Collatori solita forma et erga praescriptam taxam, cum ille solus intra praefixum concursui terminum pro hac parochia se insinuaverit, et necessariis de praescripto qualitatibus praeditus sit.*

2-o *Circa acclusionem superioris propositionis fiat ad Glinianense officium decanale*

Mandatum.

Litterae propositionis concurrentis pro parochia in Nowosiolki cum adfiliatis Kędzierzawce Lisko et Rusiłow Decanatus Glinianensis in adnexo ./. officio decanali communicantur, ut easdem respectivo Collatori admanuet et reversales desuper ab eodem repetat et horsum pro officioso usu submittat. Caeterum officium decanale adstori in Nowosiolki Martiano Szaszkievicz significabit, quod D. Collatori praefati beneficii in Nowosiolki(,) cui propositus est(,) pro impetrandis literis praesentationis decenter se insinuare debeat.

(Печаткий підпис).

¹) Praes. 16. Februarii 842. — 738/295. — Ad sess. 22-a Febr. 842. — Expediat 24. Februar. 842. Jachimowicz. — Фасцикул 2Н/415.

²) 738/295. — Praes. 16. Febr. 842. — Ad sess. 22-a Febr. 842. — Expediat. 24. Februarii 842. Jachimowicz. — Фасцикул 2Н/415.

62.

1842. 22/3¹). Поданє Шашкевича до консисторії о інституцію на Новосілки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Infra sertus acclusis in ./. litteris praesentationis pro parochia r. g. c. in Nowosiółki cum adfiliatis Lisko, Kieździerzawce et Rusiów, circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis, supplicat ad dictam parochiam institui.

Leopoli die 22-a Martii 842.

Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Administrator in Nowosiółki.

На тій самій стороні, з лівого боку, дописка Шашкевича:

Allegatum levavi die 23-a Martii 842. — Szasziewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense. Szasziewicz Martianus Administrator localis in Nowosiółki, supplicat ad hanc parochiam qua actualis parochus institui.

63.

1842. 22—23/3²). Бруліон консисторських рішень в справі поданя Шашкевича.

1-o Extradatur supplicanti Instrumentum institutionis ad parochiam Nowosiółki cum filialibus Kieździerzawce, Lisko et Rusiów Decanatus Glinianensis et Circuli Złoczowiensis solita forma et erga praescriptam taxam.

2-o Praesentationis literarum adjacentium praesenti Exhibito fiat copia pro actis.

3. Conformiter normalibus repettantur a supplicante reversales juratoriae quod nulli secretae societati aut confraternitati sit implicatus et quod nulli ejusmodi societati aut confraternitati unquam implicari sine.

4. Allegatum praesentis Exhibiti tum quoque allegata Exhibito ad № 3933. a. 1841. adjacentia supplicanti retro extradantur erga solitam praenotationem excepto testimonio concursuali quod in actis Consistorii retinendum est.

5. Cum provocatione ad Exhibitum ad № 4524. ex 838. nec non habita ratione Exhibitorum ad № 3281. ex 840. et 4895. ex 840. fiat ad CR. Gubernium relatio.

¹) Praes. 22. Mart. 842. — 1385/645.

²) 1385/645. — Praes. 22. Martii 842. — Extra sess. — Expediat. 23. Martii 842. Jachimowicz. — Фасцикул 2Н/415.

(Gubernium). Der Verweser der gr. kath. Pfarre zu Nowosiołki sammt den Filialen Kieździerzawce, Lisko und Rusiłow Złoczover Kreises Martian Szaszkiewicz ist nach beigebrachter Praesentationsurkunde zu dieser Pfarre am heutigen Tage als wirklicher Pfarrer canonisch instituiert werden.

Dieß wird Einer hohen Landesstelle mit Bezug auf das hochortige Intimat vom 20. December 836. Zahl 72964. in Ehrerbiethung mit dem Bemerken angezeigt, daß gedachter Szaszkiewicz ein nach dem lateinischen Lehramt gebildeter Priester sey. Auch wird annoch bemerkt, daß

1-o) Die Ortschaft Lisko(,) welche in Folge des hohen Gubernial Erlaßes vom 24. Julij 840. Zahl 42410. als filial der gr. kath. Pfarre in Nowosiołki zu belassen ist, der gedachten Pfarre zu Nowosiołki bereits einverleibt, und daß die Seelsorge dieser Ortschaft sammt den übrigen hinzu gehörigen Pfarrakten von dem Zadworzaer gr. kath. Pfarrer Vinzenz Łozinski abgenommen, und den Nowosiołkaer gr. kath. Curaten am 30-ten October 840. zugewiesen worden sey.

2-o) Daß in Betreff des besagten Szaszkiewicz als nunmehrigen Pfarrers in Nowosiołki es derselbe Fall annoch sey, welcher laut hierortigen Berichts vom 15-ten December 838. Zahl 4524. bei seinen Vorgängern Michael Kozłowski und Johann Audykowski, obwaltete, Kozłowski und Audykowski war nähmlich, so wie gegenwärtig der vorerwähnte Szaszkiewicz zu der Pfarre in Nowosiołki sammt den filialen Kieździerzawce und Rusiłow am 29-ten October 835. Zahl 3326. und 15. X-ber 838. Zahl 4524. als Pfarrer canonisch instituiert, weil im Grunde der laut h. Gubernial Intimats vom 16. X-ber 814. Zahl 46196. höchstenorts bestätigten Pfarr Regulierung im Złoczover Kreise die Ortschaft Rusiłow. als filial nach Nowosiołki zu gehören hat.

Da aber der gr. hath. Pfarrer zu Kutkorz Peter Stefanowicz im Jahre 1802. als Pfarrer zu der Pfründe in Kutkorz auch mit der filial Rusiłow instituiert worden ist, und fortan auch in dieser filial pastorirt, und da die Pfarregulierungen erst in Erlädigungsfällen zu realiesieren sind; so wird auch gegenwärtig der Glinianer Dechant angewiesen, den erwähnten Kutkorzaer Pfarrer Stefanowicz bey der ferneren Seelsorge zu belassen, und dem Eingangsermeldeten Szaszkiewicz nur die Seelsorge in Nowosiołki und in den filialen Kieździerzawce und Lisko zu übertragen, von welcher Weisung man auch das Złoczover k. k. Kreisamt unter einem in die Kenntniß setzt.

Рубрик:

(Gubernium). Lemberger gr. kath Metropol. Consistorium d-to März 842. Zahl 1385. zeigt den Tag der canonischen Institution des

Priesters Marcian Szaszkievicz zu der gr. kath. Pfarre in Nowosiolki Złoczover Kreises an.

6. Fiat ad CR. Złoczoviense Circulare Officium

Nota.

Зразу повторено се, що сказано в письмі до губернії, а опісля ось-що: der gedachte Szaszkievicz aber nur zu der Pfarre in Nowosiolki sammt den filialen Kędzierzawce und Lisko zu instaliren sey, wegen welcher Installirung Ein Wohlhöbl. k. k. Kreisamt(,) sobald Szaszkievicz darum entweder unmittelbar selbst oder mittelst des betreffenden Glinianer Dekanatsamts sich bei Wohldemselben wird angemeldet haben, in Folge hoher Gubernial Verordnung vom 20. X-ber 836. Zahl 72964. das Erforderliche gefällig einleiten wolle, damit diese Installazion ohne Verzug bewirkt werde.

7. Fiat ad Glinianense Officium decanale

M a n d a t u m.

Зразу повторено факти, знані із попередних письм, а опісля говорить ся осьщо:

Quam ob rem officio decanali ordinatur(,) ut intuitu installationis praefati Szaszkievicz ad parochiam Nowosiolki sed tantum cum filialibus Kędzierzawce et Lisko conformiter hujati currendae dt-o 4. febr. 837. № 154. necessarios passus faciat et de subsecuta installatione etiam horsum referat, caeterum autem quoad reversales installationis a praefato Szaszkievicz exarandas et ab Officio decanali legalisandas hujatem currendam dt-o 15. Martii 838. № 694. praе oculis habeat.

(Нечиткий підпис).

64.

1842. 16/9¹) Письмо губернії до львівського гр. кат. митрополита, Михайла Левицького.

№ 1066/ggg.

Höchwürdigster Herr Metropolit!

Es ist hiërorts vorgekommen, daß der ehemalige gr. kath. Theologe Marzian Szaszkievicz der sich gegenwärtig in Nowosiolki Złoczover Kreises als Pfarradministrator befindet, durch die letzten 3 Jahre seines Aufenthaltes in dem Seminarium gewöhnlich in Winter mit Consistorial-Bewilligung Reisen zu unternehmen, und zu 2 bis 3 Monaten auszubleiben pflegte.

Ich habe die Ehre Eüere Exzellenz zu ersuchen, mir gefälligst mittheilen zu wollen, ob diese Anzeige gegründet sei, dann wohin, wie

¹) (praes. 24. 7-br. 842. № 65.) Praes 29. 7-br. 842. — 4484/659. — Фасцикул 6Q²/2200.

oft, auf wie lange und zu welchem Zwecke sich Szaszkiewicz aus dem Seminarium entfernt habe. — ferner wolle es Euerer Exzellenz gefällig sein mir den dermaligen Aufenthalt des ehemaligen gr. kath. Theologen Julian Jamiński bekannt zu geben, der sich gleichzeitig mit Szaszkiewicz im Seminarium befand und aus Turzanik Sanoker Kreises gebürtig sein soll.

Ich habe die Ehre mit vollkommener Hochachtung zu sein Euerer Exzellenz gehorsamster Diener

In Verhinderung S-r Exzellenz des Herrn Gubern: Praesidenten
(Нечиткий підпис).

Lemberg am 16-ten September 842.

An Seine des k: k: wirklichen geheimen Rathes, Lemberger gr: kath: Herrn Erzbischofs und galizischen Metropolitens Michael Lewicki Exzellenz.

65.

1842. 29/9¹). Бруліон консисторського письма до ректорату семінарії.

З початку подано точний зміст губернiального письма з 16/9. 1842. р., а опісля се, що слідує:

Aus den Consistorial Akten kommt hervor, daß auf das Einschreiten des Seminar Rektorats dem Szaszkiewicz unterm 27. März 835. Z. 1020., 22. April 836. Z. 1320. und 24. X-ber 836. Z. 4496. die angesuchte Bewilligung ertheilt worden sey, aufs Land zur Herstellung seiner Gesundheit zu verreisen; das Seminar Rektorat hat aber den angeordneten Bericht über den Tag der Abreise und der Rückkunft des genannten Szaszkiewicz in das Seminar anher nicht erstattet.

Dasselbe hat sonach über die im bezogenen Praesidial Erlaß geforderten Daten den Bericht allsogleich anher zu erstatten, zugleich aber anzugeben, ob der aus Turzanik Sanoker Kreises gebürtig sein sollende ehemalige gr. Theologe Julian Jamiński sich gleichzeitig mit Szaszkiewicz im Seminarium befand. Lemb.

Kuziemski.

66.

1842. 29—30/9²). Бруліон консисторського письма до губернії.

In Folge hoher Aufforderung vom 16. September 842. Zahl 1066/ggg. zeige ich Einem Hochlöblichen k. k. Landes-Praesidium in Ehrerbiethung an, daß laut des mitfolgenden 1/3 Berichtes³) des hiesigen

¹) 4484/659. — Praes. 29. 7-br. 842. — Expediat 29. Septemb. 842. Jachimowicz. — 6Q²/2200.

²) 4519/672. — E. den 29. Sept. 842. — Expd. 30. 7-br. 842. — 6Q²/2200.

³) 8 29/9. 1842., ч. 350., як відповідь на консисторське поручення з 29/9., 4484. ч.

Seminar Rektorates der ehemalige gr: kath: Theologe Marzian Szaszkiwicz wirklich durch die letzten 3 Jahre seines Aufenthaltes in dem Seminarium sich aus demselben auf das ärztliche Anrathen zur Herstellung seiner Gesundheit alljährig einmal zu seiner Mutter nach Kniaże im Zloczower Kreise entfernt habe.

Die jedesmahlige dießfällige Consistorial Bewilligung lautete zwar nur auf 4 Wochen; Szaszkiwicz ist aber nie im bestimmten Termine zurückgekehrt, sondern verblieb seiner schwächlichen Gesundheit wegen immer eine weit längere Zeit auf dem Lande, und zwar

1-tens im Jahre 1835. vom 29. März bis 2-ten September, somit durch 4 Monate,

2-tens im Jahre 836. vom 26. April bis 4-ten Juni somit durch 5 Wochen, und

3-tens im Schuljahre 837. vom 27. X-ber 836. bis 5-ten Mai 837. somit über 4 Monate.

Derselbe Szaszkiwicz ist dermaler Pfarrer in Nowosiółki Zloczower Kreises. Vor dessen Beförderung zum wirklichen Pfarrer hat das hiesige Consistorium bei Einem Hochlöblichen Landes Praesidium unterm 4. Jänner d. J. Z. 3933. die ehrerbiethige Anfrage gestellt, ob seiner Beförderung der ihm wegen Censursübertretung zugekommene Verweis nicht im Wege stehe; auf die dießfällige hohe Praesidial Entscheidung vom 9-ten Februar 842. Z. 710. wurde er zum wirklichen Pfarrer daselbst am 23. März d. J. instituirt.

In Betreff des Julian Jamiński hat das Seminar Rektorat angezeigt, daß derselbe in den Schuljahren 835. und 836. sich in dem Seminarium befand. Dem Vernehmen nach soll derselbe bereits mit dem Tode abgegangen seyn; ich ersuche unter Einem¹⁾ den Przemysler H. Bischof Snigurski, zu dessen Diözese Jamiński gehörte, hierüber Einem h. Landes Praesidium den bestimmten Bericht zu erstatten.

Рубрум:

(Landes Praesidium). Lemberger gr. k. Metropolitan Ordinariat

¹⁾ Бруліон письма львівського митрополита до перемиського єпископа звучить: In adnexo communico cum Illustrissimo ac Rmo Dno coriam rescripti Excelsi CR. Regnorum Praesidii dt-o 16. Septembris a. e. № 1066/ggg. — Quoad Martianum Szaszkiwicz modernum parochum in Nowosiolki sub eodem indicavi Excelso CR. Regnorum Praesidio requisitas datas. De mentionato vero in eodem praesidiali rescripto, Jamiński Juliano, qui studia theologiae qua alumnus Seminarii gnrlis Annis 835. et 836. terminaverat, cum idem sit dioecesanus Premisliensis, vellit Illus ac Rmus Dominus sua ex parte Excelso CR. Regnorum Praesidio relationem exhibere. — Ad Illustrissimum ac Rmum Dominum Joannem Snigurski Eppum Premisliensem, Sanocensem et Samboriensem.

berichtet unterm 30. Sept. 842. Z. 4519. über den gewesenen Theologen, nunmehrigen Pfarrer in Nowosiółki Złoczower Kreises Martjan Szaszkiewicz. Zur Praes. Zahl 1066/ggg. mit 1. Beilage und 3. Suballegaten.

67.

1843. 18/4¹). Поданє Шашкевича до консисторії в справі відпустки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Subsignatus diuturno jam ab tempore gravi laborans morbo, ex consilio medicum fine salvandae vitae periclitatae per tempus aestivum ab omnibus officiis atque negotiis se retinere, atque balneis uti tenetur, uti elucet ex adjacente ./. testimonio. Humillime itaque supplicat subsignatus, ut per menses Majum, Junium, Julium et Augustum a cura animarum atque officiis parochialibus liberetur, atque cura spiritualium penes R. Philemonem Grabianka Adstratorem Chrenioviensem relinquatur.

Nowosiółki 18. Aprilis 1843.

Szaszkiewicz Martjanus par. Nowosiół. r. g. c.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense — Szaszkiewicz Martjanus g. c. parochus in Nowosiółki Dec. Unioviensis, supplicat, ut fine sanitatis recuperandae, a cura animarum per tempus aestivum benignissime liberetur, atque ipsi se per hoc tempus a parochia amovere facultas concedatur.

68.

1843. 21/4. Копія лікарського свідоцтва.

Widimirte Abschrift. Zeugniß. Vom Gefertigten wird bestätigt, daß H. Martjan Szaszkiewicz Pfarrer zu Nowosiółki mit einer angehenden Lungenschwindsucht behaftet sey und zur Heilung seines Leidens unumgänglich mit Anfang des Monats May der Molkenkur durch die Sommer Monate benöthiget.

Zółkiew den 21. April 1843.

Ant. Czalczyński Kreis W(?) Arzt.

Mit dem auf 30 Xr. Stämpelbogen ausgefertigten Original gleichlautend befunden. Lemberg am 26-ten April 843. — Mittmoyß Gub. Reg Dcor(?) — № 398.

¹) Praes. 26. April. 843. — 1727/780. — Ad sess. 2. Maji 843. — Фасцикул 2H/415.

69.

1843. 26/4—4/5¹⁾. Бруліон консисторського рішення в справі подання Шашкевича.

Permittatur supplicanti(,) ut ad balnea praesenti tempore vernali pro intervallo quatuor mensium discedat; quare fiat ad Unioviense officium decanale

Mandatum.

Officio decanali pro notitia ac informatione parochi in Nowosiołki Martiani Szaszkiewicz significatur, quod Consistorium ad petitum praefati parochi, spectato producto testimonio medici eidem permittat(,) ut sanitatis suae curandae causa ad balnea pro quatuor mensibus discedat, si balnea haec in localitate quapiam ad Galiciam spectante reperiuntur. Hac itaque occasione officio decanali disponitur; ut curae animarum parochiae in Nowosiołki cum adfiliatis localitatibus pro tempore absentiae dicti Szaszkiewicz prout hactenus per vicinum administratorem in Chreniow Philemonem Grabianka debite prospici curet, utque desuper tum communitatem parochialem in Nowosiołki cum adfiliatis localitatibus pro directione in evenientibus parochialibus necessitatibus quum etiam loci Dominium in Nowosiołki informet; utve de die discessus tum loco ad quem discessurus sit, nec non de die reditus e balneis praefati Szaszkiewicz horsum relationem praestet.

(Нечіткий підпис)

70.

1843. 12/6.²⁾ Письмо о. Андрія Дольницького, унівського декана, до консисторії.

Ab officio decanali Unioviensi.

№ 142.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum r. g. c. Leopoliense Consistorium!

Subsignatus humiliter refert, Rndum Martianum Szaszkiewicz parochum in Nowosiołki cum adfiliatis: Lisko et Kędzierzawce, studii latini, annum 32 aetatis agentem, congruam e fundo religionis eidem obvientem sed non percipientem, derelinquisse uxorem cum una prole, die 7-a Junii a. c. vespertino tempore de vivis migrasse, dieque 10-a ejusdem m. et a. sepultum esse. Vacantis parochiae Nowosiołki cum adfiliatis ad ulteriorem benignam decisionem regimen spirituale Rndo

¹⁾ 1727/780. — Praes. 26. Aprilis 843. — Ad sess. 2. Maji 843. — Expediat 4. Maji 843. — Фасцикул 2Н/415.

²⁾ Praes 17. Junii 843. 2679/1209. — Ad sess. 20. Junij 843. — Expediat. 21. Junii 843. — Фасцикул 2Н/415.

Philemoni Grabianka administratori locali in Chreniow, decanatus Buscensis, qui cum provocatione ad hujatem relationem dt-o 28-a Januarii a. c. № 17. ininterruptim in cura animarum diligenter nuper demortuo Rndo Szaszkiewicz auxilium tulit, tradidit, et secundum inventaria in suppellectili ecclesiastica tum actis parochialibus, nulli defectus dantur. Caeterum, de morte saepedicti parochi Szaszkiewicz Inclito CR. officio circulari Złoczoviensi, et intuitu derelictae substantiae post olim parochum, officio camerariali Buscensi sub eodem relatum.

Gliniany die 12-a Junii 1843.

Andreas Dolnicki Decan. Unioviensis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum r. g. c. Leopoliense Consistorium Officium decanale Unioviense dt-o 12-a Junii 1843. № 142. humiliter refert de morte R. Martiani Szaszkiewicz parochi in Nowosiółki cum adfiliatis Kędzierzawce et Lisko.

71.

1843. 13/6¹). Поданє Юлії Шашкевичевої, Маркіянової жєни, до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Leopoliense Consistorium!

Infra certa vidua post fata sui mariti Martiani Szaszkiewicz Parochi in Nowosiółki liskie Decanatu Unioviensi Circulo Złoczoviensi humillime supplicat Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio, ut supra dicta Parochia una cum filiali Kędzierzawcy non provideatur Administratore locali, sed ut ad praesens ejus Administratio relinquatur penes Administratorem Capellaniae in Chreniow Reverendum Philemonem Grabianka, saltem ad ultimam 8-bris a. c.(,) ut subsignata ad minimum factas inseminationes colligere possit, tamquam ultima et unica subsidia vitae sustentandae propriae ac prolis suae(,) Illustrissimum ac Reverendissimum Consistorium benignissime concedere non dedignetur.

Datt: Nowosiółki liskie (d)ie 13. Junij 1843.

Julia Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Metropolitanum Leopoliense Consistorium — Julia Szaszkiewicz vidua post fata Martiani Szaszkiewicz Parochi in Nowosiółki Decanatus Unioviensis supplicat(,) ut hujus Parochiae Administratio uti hucusque vicino Administratori Capellaniae Chreniow committatur.

¹) Praes. 14. Junii 843. — 2630/1186. — Ad sess. 20. Junij 843. — ad exped. 21. Junij 843.

72.

1843. 17—21/6¹⁾. Бруліон консисторських рішень.

1-о Parochia in Nowosiołki cum filialibus Kieździerzawce Lisko et Rusiłow inscribatur registro vacantium.

2-о Консисторія сповіщає губернію про день смерти Шашкевича.

3-о Консисторія приймає до відома письмо унівського декана в 12/6.

1843, р., ч. 142., затверджує його зарядження та поручає „unaque dere-
lictæ viduæ ad ejus horsum exhibitum petitum significandum est prae-
fatam parochiam pro hinc et nunc a concursu praesalvari“.

73.

1844. 9/1²⁾. Із подання о. Івана Зафійовського, завідателя кане-
лєнії в Убінях, виходить, що „vidua post p. d. Szaszkiewicz jam diu ad
suos parentes rediit“.

74.

1844. 12—13/3³⁾. Імя Шашкевича згадує ся в консисторських актах ще
в марті 1844. р., в нагоди обсади парохії після смерти Шашкевича, якого
наслідником був знаний вже о. Грабянка. Розходило ся іменно тоді о при-
належність Русилова. Консисторія заявила ся за сям, аби Русилів лишив ся
дальше при старенькім паросі Куткора, о. Петрі Стефановичеві, аж до його
смерти, підчас коли парох Новосілок був би лиш номінальним парохом
Русилова, як се було за Шашкевича. При сій спосібности консисторія при-
гадала історію, знану нам вже із письма в 22—23/3. 1842. р.

¹⁾ 2679/1209. — Praes 17. Junij 843. — Ad sess. 20. Junij 843. —
Expediat. 21. Junii 843. — Фасцикул 2Н/415.

²⁾ Praes. 11-а Januar. 844. — 188/71. — Ad sess. 16. Januarii
844. — Фасцикул 2Н/415.

³⁾ 1120/426. — praes 12. Martii 844. — Extra sess. — Expediat 13.
Martii 844. — Фасцикул 2Н/415.

Про різницю між почуваннями осудними і представними.

Подав *Стефан Балей*.

§ 1. Вступні замітки.

Доволі популярний у нинішній психології погляд, що при класифікацію почувань годі обмежитись до прикмет, що лежать у них самих, а що треба доконче узгляднити також інтелектуальні явища, які завжди супроводять почування. Згідно з тим поглядом більшість психологів класифікує властиво не почування, а радше отсі інтелектуальні прояви, що разом з ними виступають у свідомості. Звісний поділ почувань на представні і осудні, який стрічаємо у кількох психологів т. зв. австрійської школи, є власне роблений по сій рецепті. Поділ сей опираєть ся на понятю „психологічної основи“ почувань, котру то назву Майноні, творець отсього поділу, придає явищам інтелектуальним, які вяжуть ся з почуваннями. Та згаданий поділ почувань лучить ся з проблемом, що має своє значінє без огляду на се, чи признамо або непризнамо оправданість постулату ділення почувань з огляду на їх інтелектуальну основу. Нас власне обходити не тут сей проблем, але щоб розсвітлити його, ми мусимо присвятити кілька слів Майнонівському поділові почувань.

§ 2. Поділ почувань у Майноніа.

Ми згадали вже, що поділ почувань на представні та осудні переводить ся з огляду на їх „психологічну“, докладнійше „інтелектуальну основу“, та що творцем і самого понятя основи і отсього поділу є Майноні. Самого понятя основи ми не будемо тут пояснити, тому бо зробили ми се уже докладнійше

в статі „Про понятє психологічної основи почувань“, уміщеній в попереднім томі „Записок“; до неї отже відсилаємо читача, а також до творів Майнонга¹⁾, Гефлера²⁾ та Вігасека³⁾), де понятє се утворено і здефініювано. Тут перейдемо уже відразу до поділу почувань опертого на понятю основи. Майнонгі обговорює його детально два рази у своїх творах; перший раз в „*Untersuchungen zur Werth-Theorie*“, а другий раз в статі „*Ueber Urteilsgeföhle*“. Тому, що ся друга статя появилася пізнійше, та що вона спеціяльно торкаєть ся проблему, який нас тут буде обходити, ми звернемось нанерод до сеї статі.

Автор пояснює там ріжницю між почуваннями представними і осудними на прикладі. Коби хлопець мав справді радість з забавки, яка творить предмет його бажань, то до сього не вистарчить йому само тільки представленє, що він є властителем бажаного предмету; радість з'явить ся аж тоді, коли хлопець буде переконаний, що забавка є його власністю; доперва з появою осуду, що дійсно ся забавка належить до нього, хлопець зачне радувати ся; само представленє без осуду не в силі викликати почуваня. Так отже в тім випадку осуд є основою почуваня; тому то й називає його Майнонгі почуванем осудним. В протиставленю до почувань осудних будуть називати ся представними ті, яких основою є само тільки представленє, не звязане з переконанем. „*Es ist also dem Freudegeföhle wesentlich, — каже Майнонгі навяжуючи до наведеного власне прикладу радости хлопця — ein Urteil zur psychologischen Voraussetzung zu haben, was etwa von der Sinneslust an einer Geruchsempfindung oder auch vom Wohlgefallen an einer Melodie sicher nicht zu sagen wäre, da an derartigen Lustgeföhlen das Urteil keinerlei merklichen Anteil hat. Es sind das Erfahrungstatsachen, denen man die Anerkennung nicht wohl wird versagen können...*“⁴⁾

Коли отже характеристичною прикметою осудних почувань являєть ся зависимість їх появи від істнованя відповідного осуду, то не можна промовчати ще одного додатку, який до наведених розва-

¹⁾ A. Meinong, Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie. Graz 1894; Ueber Urteilsgeföhle. Archiv f. Psychologie, том 6, p. 1905 (Sonderabdruck, Leipzig 1905).

²⁾ Psychologie. Wien u. Prag, 1897.

³⁾ Grundzüge der allgemeinen Aesthetik. Leipzig 1904; Grundlinien der Psychologie. Leipzig 1908.

⁴⁾ Ueber Urteilsgeföhle, ст. 26 (Sonderabdruck).

жувань долучає Майноні, щоби доповнити ще характеристику цього рода почувань. „Ausdrücklich sei hier noch hervorgehoben — читаємо — dass die Empirie, auf die ich mich be- rufe, nicht nur, wie nach dem bisher Dargelegten scheinen könnte, als Grundlage der Einsicht in Betracht kommt, dass ohne das Urteil an ein Zustandekommen des Freudegefühls nicht zu denken wäre, sondern sozusagen noch viel direkter. Das Bild, das Selbstbeobachtung oder Erinnerung vom psychischen Zustand dessen entwirft, der sich über etwas freut, zeigt... deutlich das Lustgefühl, dass sich an die Überzeugung vom Vorhandensein dessen anschliesst, worüber man sich eben freut“.¹⁾—В-якім відношенні остає отсе доповненє до попереднього поясненя сути почувань осудних? Чи до поданої в горі прикмети сих почувань воно додає ще якусь їх неузгляднену до сеї пори прикмету нову? Нам здасть ся, що ні. Се тільки позитивне сформулованє сього, що передше виражене було більше з негативного боку. Коли перед тим Майноні кладе натиск на факт, що в означених випадках, коли нема осуду, то нема й почуваня, то тепер стверджує він позитивно, що почуване являєть ся, як тільки заявить ся дотичний суд, та що се долучене почуваня до осуду мож завважати у внутрішнім досвіді.

Ми одначе не без причини гляділи за другою ще прикметою осудних почувань. Кому не чуже понятє психологічної основи, той знає, що по іятенції його творців воно містить у собі два відношеня, що лучать почуване з його основою. Основа, по думці Майноніа, Гефлера та Вітасека є причиною почуваня (як каже Вітасек причиною частинною, психічною), а дальше є вона змістом почуваня, себто піддає почуваню предмети на який воно „звертаєть ся“.²⁾ Про ту останню функцію основи згадує Майноні також і в наводженій тепер нами статі, коли каже: „man kann sich ja nicht freuen, ohne sich an etwas oder über etwas zu freuen. Man kann also auch keine Freude fühlen, ohne ein „etwas“, einen Gegenstand erfassen, und es versteht sich, das dieses Erfassen eine wesentlich intellektuelle Leistung ist“.³⁾

¹⁾ Ibidem, ст. 27.

²⁾ Гляди § 2, § 5 і § 6 наведеної статі: „Про понятє псих. основи почувань“.

³⁾ Urteilsgefühle, ст. 25.

Прикмета, якою Майноні характеризував осудні почування, заключає в собі безперечно звязь причинову („dass ohne das Urteil an ein Zustangekommen des Freudegefühls nicht zu denken wäre“); в тім переконанню утверджує нас і се, що про почування осудні говорить наш автор в „Untersuchungen“; там виразнійше кажесть ся про се, що при сих почуваннях осуд творить причину почування.¹⁾ З двох отже функцій, які в віднесеню до почування має сповнювати основа, Майноні дефініюючи почування осудні в статі „Urteilsgefühle“ говорить лиш про одну — причинову; про другу функцію не згадує нічо. Не значить се, щоб Майноні не торкав ся в отсій статі проблеми змісту чи предмету почувань осудних; навпаки, він питанем отсим займаєть ся там доволі детально. Та річ лежить в тім, що робить він се уже по здефініюваню почувань осудних. В самім пояснюваню сути почувань осудних про зміст їх не кажесть ся вовсім; зналить ся, дефініція почувань осудних, так як її стрічаємо в обговорюваній статі, основуєть ся тільки на відношеню причиновім з виключенем відношеня акту до змісту. Остає се в згоді з фактом, що вже в „Untersuchungen“ Майноні, впроваджуючи понятє осудних почувань, оперує понятєм причини, зсуваючи питанє їх змісту на другий плян.

Річ безсумнівна, що коли в понятю психольогічної основи відношенє причинове і відношенє акту до змісту мають бути рівнорядними чинниками, то таке знехтованє сього другого чинника і виключне оперованє першим при означуваню основи осудних почувань являєть ся льогічною неточністю. Та нам не так розходить ся о критику сього факту, як радше тільки о виразне підчеркненє його; а робимо се тому, бо факт сей не лишив ся без наслідків. Сим фактом толкуєть ся, що принципіяльна критика, яка піднеслась проти Майнонівського понятя осудних почувань зводить ся до питаня: чи дійсно осуди можуть викликувати почування? Чи коли нам здаєсь, що осуди спричиняють появу почувань, не полягає се просто на злуді, на недокладній аналізі проявів нашого внутрішнього життя? Оправданість протиставленя почуваням представним почувань осудних робить ся зависимою від розвязки питаня, чи осуди можуть собою обусловлювати почування. Питанє предмету сих почувань лишаєть ся або вовсім неторкненє або відсуненє на другий плян.

¹⁾ Untersuch. z. Werththeorie § 11 i § 12, стр. 31 i сл.

§ 3. Про проблем, який лежить в понятю осудних почувань.

Ми згадали уже при кінці попереднього уступу, що понятя осудних почувань стрінудось з критикою, та що критика ся зводить ся до питаня про викликуване почувань осудами. Отсе власне той проблем, який нас тут займати ме. Проблем сей, хоч він і вяжесть ся з понятем психольогічної основи почувань — се-ж ті самі автори, які утворили понятя псих. основи почувань витворили також понятя почувань осудних — не є від нього невідділимий. Дискусія про викликуване почувань осудами не тратить змісту і для тих, які понятем псих. основи зовсім не орудують; через те вона має своє значіне не лиш для певної психольогічної школи; вона має інтерес загально психольогічний.

В отсій дискусії спричиненій утворенем понятя осудних почувань замітні передусім два голоси: Ерєнфельса та Ліпсса. Ми мусимо тим голосам присвятити докладнішу увагу. Зачнемо від поглядів Ерєнфельса.

Погляд Ерєнфельса дотично впливу осудів на почуваня.

§ 4. Понятя почувань істнованя (*Existenzgeföhle*).

Щоби ми могли докладніше зрозуміти становище Ерєнфельса в відношеню де осудних почувань, мусимо ще хвилинку здержатись на однім розрізненю, яке переводить Майноні в області сих почувань. А саме ділить він усї почуваня осудні на дві групи: на почуваня знаня (*Wissensgeföhle*) і на почуваня вартости (*Werthgeföhle*) або, як їх також називає Майноні, почуваня істнованя (*Existenzgeföhle*).¹⁾ До першої групи належать сї почуваня, які викликані самою функцією судження, самим актом осуду; зміст осуду для них не має значіна (або майже не має). Другу групу творять почуваня, в яких противно зміст є рішаючим чинником. Зміст сей вказує на предмет осуду і власне переконанє про істнованє або неістнованє сього предмету є рішаючим моментом для почуваня. Коли місце переконаня про істнованє дотичного предмету займе переконанє про його неістнованє, то і почуванє змінє свій характер. Коли прижіром місце переконаня про виграну на лотерії займе переконанє про програу, тоді на місце радости являєть ся смуток. А що предметам, яких істнованє або неістнованє вяжесть ся у нас з приемними або неприємними почуванями, ми признаємо вар-

¹⁾ Untersuchungen, ст. 36 і сл.; Urteilsgeföhle, ст. 36 і сл.

тість, тому то й Майноні отсі почування зове почуваннями вартости (Wertgeföhle); почуваннями істнованя (Existenzgeföhle) зовуть ся вони знова тому, що почуване вяжеть ся тут, як ми се згадали, з предметом, якого істноване або неістноване стверджуємо в дотичнім осуді, що творить основу почуваня.

Так отже, як бачимо, Майноні звязав понятє вартости з понятєм почувань осудних, називаючи навіть один їх рід почуваннями вартости. Не дивниця проте, що аналізуючи у своїм „System der Wert-Theorie“¹⁾ понятє вартости, Ерєнфельс обговорює також Майнонівське понятє осудних почувань. Та коли в поміж почувань осудних остає в тіснійшій звязи з вартістю тільки один їх рід, а саме почуване істнованя, то зрозуміла річ, що ними передусім основнійше занимаєть ся Ерєнфельс. Почуваня знаня лишає він на боці.

Перейдїм уже тепер до сього, що про отсі „Existenzgeföhle“ каже Ерєнфельс. „Meinong — читаємо — leitet den Wert aus den Wertgeföhlen ab und bezeichnet die Wertgeföhle wieder näher als Existenzgeföhle. Das Existenzgeföhle aber ist nach ihm dasjenige Gefühl der Lust oder Unlust, welches sich auf einen bestimmten Vorstellungsinhalt bezieht, insoferne dieser zugleich auch Inhalt eines bejahenden oder verneinenden Existentialurtheiles ist.“²⁾ Подавши отак дефініцію почуваня істнованя за Майноніом, Ерєнфельс переходить в черги до розясненя ролі, яку в тих почуваннях грає осуд. Тут стає він від разу, як йому принайменше здаєть ся, в противенстві до поглядів Майноніа. „Nach diesen Modificationen dürfte die Definition sachlich unanfechtbar sein und nur dem einen Bedenken zu begegnen haben, ob sie nicht in der obligatorischen Bezugnahme auf das Urteil bei der Determinirung des Existenzgeföhles eine überflüssige oder mindestens entbehrliche Bestimmung enthalte.“³⁾ Ті свої сумніви автор формулює зараз докладнійше. „Die Rolle des Urtheils beim Zustandekommen des Existenzgeföhles scheint nämlich eine bloss vermittelnde zu sein, indem es uns einen Grad der Anschaulichkeit und Lebhaftigkeit der betreffenden Vorstellungen gestattet, resp. aufzwingt, welcher ohne dasselbe meist gar nicht in Bereich der empirischen Möglichkeit läge.“⁴⁾ Автор застановляєть ся потім, чи сей його здогад вірний, а по

¹⁾ Christian v. Ehrenfels. System der Werttheorie. Leipzig 1897.

²⁾ І. с. ст. 54 (том I). ³⁾ І. с. ст. 57. ⁴⁾ І. с. ст. 56.

міркованях доходить до висновку, що потверджує та при тім і розширює первісний згогд. „Aus allen diesen Erwägungen glauben wir nun den Schluss ziehen zu dürfen, dass beim Zustandekommen der Existenzgeföhle die Wirkung des Urteilles sich darauf beschränkt, die Anschaulichkeit und Lebhaftigkeit der betreffenden Vorstellungen zu heben, resp. auch gewisse Vorstellungscomplexe überhaupt in Bewusstsein zu bringen, welche ohne Urteil meist auszubleiben pflegen.¹⁾).

Ми певно втомили читача наводженем довгих цитатів, та мусіли се зробити тому, щоби мати автентичне сформуловане тези Еренфельса, яку тепер в черги піддамо точнійшій аналізі.

§ 5. Еренфельса теорія посереднього впливу осудів на почуваня.

Усвідомім собі передусім докладно, о що розходить ся в тезі Еренфельса, та в чім саме він вважає себе приневоленим справити гадки Майнонта. Предметом дискусії є вплив осудів на почуваня. Та не всяка форма сього впливу займає в тім припадку Еренфельса. Що функція судження (видаваня осуду) сама про себе як і кожда функція психічна взагалі, може стати жерелем приємности чоловіка, о скільки відбуваєть ся гладко і без перешкод, се факт звісний кождому з внутрішнього досвіду, і його признають згідно і Майнонт і Еренфельс.²⁾ Так отже дотично сього рода впливу осудів на почуваня (втворені тям впливом почуваня називає Майнонт, як уже знаємо, почуваннями знаня „Wissengefühle“) між обома авторами нема непорозумінь. Та здаєть ся, що осуди впливають на почуваня ще иншим способом. Се виступає виразно передусім при тих родах осуду, які льотика називає осудами еґзистенціальними (Existenzurteile). Вони мають схему: А є, або А нема, де А репрезентує предмет, якого істнованє ми в такім осуді стверджуємо або заперечуємо. Предмет А може бути найріжноріднійшого рода; може се бути річ нам зовсім неінтересна, а може бути й така, на якій нам з яких небудь причин залежить, отже приміром для дитини забавка, для артиста признанє публики, для пересічного чоловіка гроші, здоровлє і т. д. Про річи такі кажемо, що вони представляють для нас якусь вартість (додатну або відємну).

Отже се факт щоденного досвіду, що осуди еґзистенціальні, що стверджують істнованє зглядно неістнованє одного з таких предметів, вяжуть ся в нашій свідомости з живими почуванями

¹⁾ l. c. ст. 61. ²⁾ System der Werttheorie, ст. 58.

приємности або неприємности. Переконане (осуд) про істноване дотичного предмету здаєть ся тут моментом рішаючим. Бо чи-ж хто буде вдоволяти ся самими тільки представленими грішми, представленим здоровлем, представленим признанєм других? Нам йде о се, щоби тоті річи в дійсности істновали і доперва коли ми переконані (видаємо осуд), що вони справді є, являєть ся почуванє. Тому то й зовуть ся отсі почуваня почуванями істнованя. Почуванє се не лучить ся з самою тільки функцією судженя, як було при почуванях знаня, бо тут і предмет осуду репрезентований в нашій душі представленим, яке творить змієр дотичного осуду, остає в звязи з почуванем.

Коли проте, як здавало би ся, зависимість почувань екзистенціальных від осудів не улягає ніякому сумнівови, то Еренфельс силкуєть ся доказати, що при сих т. зв. екзистенціальных почуванях роль осудів тільки другорядна. Осуди, на його погляд, не в силі безпосередно впливати на почуваня; отсі послідні зависимі тільки від представлень; вплив осудів на почуваня при тих т. зв. екзистенціальных почуванях може бути тільки посередний, а саме осуди можуть впливати на почуваня через вплив, який мають на зображенє. Зміна викликана осудом в представленях може з черги відбитись і на почуванях, та почуванє не зявить ся анї не змінить ся ніколи через сам тільки факт появи осуду, о скільки сей осуд не перетворює істнуючих або не викликає нових представлень. Коли отже в послідній інстанції почуваня зависимі лиш від представлень, то втяганє осудів до дефініції почувань істнованя є річею зайвою.¹⁾

Пригляньмо ся тепер докладнійше, як представляєть ся сей вплив осудів на представленя, що веде зміни в области почувань. Вплив сей, на погляд Еренфельса, як ми се уже бачили в цитату наведеного при кінци попередного §, двоякий. По перше осуди підносять живість та наглядність представлень, з якими вяжуть ся. Се річ загально звєсна, що предмети та факти, в яких істнованє віримо, представляємо собі звичайно далеко живійше як ті, в яких істнованє не віримо. А живість та наглядність представлень не остає без наслідку для почувань; чим живійше представленє, тим сильнійше почуванє, яке йому відповідає. Сим отже способом осуди впливали би на почуваня скріпляючи представленя, що творять основу почувань.

¹⁾ l. c. ст. 59.

Другий вплив осудів на представлення, який не остає без наслідків для почувань, полягає в тім, що вони впроваджують у свідомість нові комплекси представлень, які без них не явилися би. Як показуєть ся з дальших пояснень Еренфельса, під тими комплексами має він на гадці передусім численні вражіння вітальні (Vitalempfindungen), які, на його погляд, дуже тяжко викликати без підмоги осуду.¹⁾ І так коли дивимо ся на трагедію, яку грають на сцені, то почування викликані таким видом не мають з правила ніколи виразно прикрого характеру. А прикрі почування зявили би ся безсумнівно тоді, коли-б ми повірили, що те, що бачимо перед собою, не є тільки удаване, лиш дійсне. Здавало би ся тут на перший погляд, що чинником, який спричинив би прикрі почування на случай повірення з нашого боку в дійсних представленнях подій, був би власне отсей осуд про дійсність, переконане про справжність спостереженого. А прецінь, каже Еренфельс, при таких пояснюваню річи помінає ся оден факт: при появі переконання з нашого боку, новим явищем, яке прилучило би ся до представлень, був би не тільки дотичний осуд, але також численні вражіння вітальні, тим осудом спричинені, які для почування мають велику вагу. Так проте не сам осуд про себе, лиш тоті вражіння є чинником рішачючим для почування. Суди мають тут вплив на почуване лиш о стілько, о скілько вони в силі викликати дотичні вражіння.

Тими двома моментами, оживленем представлень та видвигненем вітальних вражінь можна на погляд Еренфельса завсїди витолкувати вплив осудів на почування. Та якою б з сих двох доріг не йшов сей вплив, то він все тільки посередний.

Проголошуючи такий погляд Еренфельс стає, як йому се здаєть ся, в противенстві до Майнонґа. Чи противенство таке в дійсности заходить? Чи коли Еренфельс признає тільки посередний вплив осудів на почування, то Майнонґа мож вважати приклонником теорії безпосередного впливу осудів на почування? В тій справі можуть бути деякі сумніви, бо Майнонґ ані в „Untersuchungen“ ані в „Urteilsgeföhle“ ніде не каже виразно, що при почуваннях вартости осуди безпосередно впливають на почування. А коли в „Urteilsgeföhle“ Майнонґ заявляє, що факт, який хоче він зареєстровати при твореню понятя осудних почувань, се „den wesentlichen und unverlässlichen

¹⁾ l. c. ст. 59, 60 і 61.

Anteil des Urteils an gewissen Gefühlstatsachen¹⁾, то ми могли-б думати, що Майноні згодив би ся евентуально і на посередній тільки вплив осудів на почуваня; прецінь і тоді могли би ще осуди мати при твореню почувань „den wesentlichen Anteil“. І справді вирази нашого автора дотично сього питання, о скільки шукати будемо за ними тільки в „Urteilsgeföhle“, безперечно дуже обережні. Всеж такн, коли ми крім сеї статі узгляднимо ще „Untersuchungen“, то годї буде не признати, що Майноні склонюеть ся до теорії безпосереднього впливу осудів на почуваня. Не значить се, щоби при почуванях вартости Майноні цілу причину почувань бачив виключно в функції судження. Навпаки він признає се зовсім виразно, що осуд є причиною почуваня попри представленя, які творять зміст осуду. На його погляд осуд не є цілою основою почуваня, а тільки його співосною (Mitvoraussetzung).²⁾ Та всеж таки Майноні здаеть ся вважає осуд в викликуваню почуваня чинником самостійним, рівнорядним з зображеннями. Виходить се з сих виразів автора, де він цілком виразно говорить про викликуванє почувань осудами і де констатує неістнованє ріжниць між викликуванєм почувань осудами а иншими случаями причиновости психічної. Наведім для точности дотичні місця: „wo das Werth-Object das Wertgeföhл nicht verursacht, da ist ein Urtheil über die Existenz des Werth-Objectes Ursache des Werthgeföhles“³⁾; а дальше: „Fragt man nun weiter nach der Natur der Verbindung, welche so zwischen Gefühl und Existenz durch das Urtheil vermittelt erscheint, so mag man freilich an ein Räthsel röhren, auf dessen Lösung für jetzt, allenfalls auch für lange oder gar für alle Zeiten zu verzichten Manchen unvermeidlich erscheinen mag. Es liegt nicht darin, dass die eine psychische Bethätigung (das Urtheil) die andere (das Gefühl) erweckt; das ist so leicht oder auch so schwer verständlich, wie eben psychische Causall-Fälle ohne Beisatz auch sonst“.

Дальше, протиставленє Майноніом почуваням осудним почувань представних тратило-б своє значінє, коли-б одні і другі були в послідній інстанції зависимі тільки від представлень. Коли-б Майноні вплив осудів на почуваня уважав тільки посередним, тоді з почувань осудних вія міг би творити тільки

¹⁾ Urteilsgeföhle, стор. 17.

²⁾ Untersuchungen, ст. 37. ³⁾ ibid. ст. 21.

підрядну групу почувань представних, а не протиставляти їх тим почуванням.

Дальше Майноні признає різницю між безпосередною і посередною основою почувань, але не говорить зовсім про осуди, щоби вони могли творити тільки другу з них.

З усього того слідує, що Майноні є приклонником теорії безпосереднього впливу осудів на почування, хоч сього не зазначає він виразно, а в „Urteilsgeföhle“ виражає ся про се питанє трошки неозначено.

§ 6. Критика теорії Еренфельса.

Та ми вернім тепер до Еренфельса, щоби розглянути критично його аргументи виведені проти поглядоби Майноніа в обороні теорії посереднього тільки впливу осудів на почування. Річ ясна, що коли-б т. зв. почування вартости (в розуміню Майноніа) можна було пояснити впливом осудів на представлень, тоді Майноніівська теза про безпосередній вплив осудів на почування була би неоправданою і тим самим хибною. Бо коли вже і так при тих почуваннях вартости осуд не є одним чинником, що викликає почуванє, лиш мусить ділитись сею функцією з представлєнями, що творять зміст осуду (осуд, як знаємо є тільки співосною почування), то була би простійша річ звести цілу безпосередню причину почування до представлень. Се й стараєть ся зробити Еренфельс; погляньмо, о скільки його проба видержує критику.

Факт, який Еренфельс ставить на першім місци, се збільшуванє наглядности та живости представлень через осуди. Отже, сього впливи осудів на живість представлень ніяк заперечувати не можна; його безсумнівно признає і сам Майноні. Та вплив осудів на почування сею дорогою, хоч як велику Еренфельс привязує до нього вагу, йде не дуже далєк. На всякий спосіб він рішучо за слабій, щоб можна було ним пояснити отсі сильні зміни, які повстають в області нашого емоціонального житя з хвилиєю, коли до представлень прилучить ся осуд. Сі зміни почувань не остають рішучо в ніякій пропорції зі змінами представлень, спричинених осудом. Се виступає особливо ярко в случаях, де наші представлень, які творять зміст осуду, обертають ся тільки в сфері слів. Коли комусь перейде через голову гадка: мій батько помер, — то коли він не вдумуєть ся докладнійше у зміст сеї гадки, а тільки ограничить ся до сказаня її сло-

вами, то почуване, яке звідти витворить ся, може бути або дуже слабким або й зовсім не існувати. Та нехай хтось дотичні слова прочитає з одержаної з почти телеграми, то в сей момент в його душі зірветь ся буря почувань. Звідки вона береть ся? Чи тому, що під впливом переконання, яке викликала в нас дотична телеграма, отсі слова: батько вмер — набирають більшої живости та наглядности. Се перечить фактам нашого внутрішнього досвіду, щоби переконане вело до більшої живости представлюваня слів; та коли-б навіть так було, що під впливом осуду ті представлення слів стали би ся живішими, то чи можна би цілу ту бурю почувань толкувати самою тільки живістю подуманих слів? Хиба хтось інакше пояснити буде річ, а саме скаже, що коли ми не мали ще дотичного переконання, то в нашій душі існували одиноко слова, з якими нелучилось представлене ніяких подій та предметів; се доперва під впливом осуду до слів долучились наглядні зображеня фактів означених словами, і ті зображеня викликали почуваня. Та така інтерпретація не остає в згоді з фактами щоденного досвіду. Щоби осуд викликав почуваня, то на се не треба, принайменше з правила, зовсім, щоби слова, якими він виражений, перемінились в конкретні, наглядні зображеня предметів. Той, що почує про смерть батька, не потребує доперва під впливом сього осуду творити собі наглядне представлене помершого батька, чи там смерти батька. Почуваня в цілій своїй силі заявить ся уже ще заки свідомість буде мати час перемінити почуті слова в конкретні образи. А чи чоловік, який виграв на лотерії, мусить доперва ясно зобразити собі велике щастя, яке його стрінуло, щоби відомість про виграну викликала в нього утіху? Певно, що він мусить зміти оцінити вартість виграної, та в моменті одержаня вістки про виграну, він тої вартості зовсім не зображає. Аналіза нашої свідомости в подібних случаях учить нас, що зараз як тільки вчуємо слова, що приносять нам веселу або сумну вістку, в тій хвилині обгортає нас почуваня, яке не жде зовсім, аж ми з почутими словами зачнемо лучити якісь наглядні представлення. Коротко скажемо, що в величезній більшості случаїв, де осуди викликають в нас почуваня, про збільшуваня наглядности зображень і бесіди бути не може, бо там взагалі крім зображень слів ніяких інших зображень невідшукаємо в свідомости. Так отже перше толковане Еренфельса розбиває ся о факт думаня словами без зображень предметів, яке в нашій душі є явищем дуже частим.

Іншого рода вплив осудів на представлення має полягати в тім, що вони впроваджують у свідомість до існуючих уже там представлень представлення нові, які зі свого боку впливають на почування. Тими новими представленнями мають бути, як знаємо, вражіння вітальні. Та і сей другий спосіб толкованя посереднього впливу осудів на почування не здасть ся нам дозволяючим. Передусім факти, на які покликують ся Еренфельс, можна описувати инакше, як він се робить. Він каже, що осуди викликають вражіння вітальні, а ті вражіння з черги викликають почування; та сей порядок можна відвернути. А саме можна сказати, що осуди викликають не вражіння лиш почування, а доперва сї почування викликають вітальні вражіння. Вражіння вітальні, за які тут йде річ, мож вважати не причиною, лиш наслідком почування. Се буде навіть більше відповідати звичайному способу повимання річи. Прецінь звичайно кажесть ся, що почуване страху спричинює дрожанє тіла, блідість тіла, битє серця, отже й вражіння вітальні злучені в тими фізіологічними проявами, а не що битє серця та блідість викликають страх; так отже Еренфельс відвертає хибно природне наслідство річей. Ми признаємо вправді, що в тім згляді наука не йде в повній згоді з буденним способом розуміння річи, що тут не все ще пояснене; та у всякім разі не можна сказати, щоби нинішня психологія та фізіологія признавала таку звязь між вражіннями вітальними і почуваннями, про яку говорить Еренфельс. Тому то й подана Еренфельсом інтерпретація догичних фактів являєть ся сумнівною; вона припускає такий перебіг явищ психічного житя, якого не можна назвати науково провіреним і неоспоримим.

Та коли би навіть було так, як річ представляє Еренфельс, а саме, що осуди викликували б вражіння вітальні, а ті з черги почування, то і тоді ще річ не була-б зовсім ясна. Бо щоби ми розуміли цілий сей процес, то треба б пояснити, звідки береть ся отся спосібність осудів викликувати вражіння вітальні. Чи витолковане сього факту не натрафить на такі самі трудности, як викликуване почувань осудами? Чи спосіб толкованя Еренфельса не є в найліпшім разі пересуненем трудности в одної точки в другу, а не розвязанем сеї трудности? Здасть ся, що так. Приймаючи теорію Еренфельса ми місто одної трудности дістаємо другу, не меншу від попередної. Можна би хіба отсе викликуване вражінь вітальних осудами толкувати тим самим способом, яким Майноні поясняє прибільшене живости, наглядности та тревалости представлень через осуди. А саме-

Еренфельс каже, що осуди улекшують включене представлень в обсяг нашої суб'єктивної дійсності. „Die directe Wirkung des bejahenden oder verneinenden Urteilsactes beruht vielmehr darin, dass sich durch ihn jene Einschaltung in das, resp. Ausschaltung aus dem Causalgewebe der subjectiven Wirklichkeit anstrengungslos vollzieht, welche dem Urteilsact entgegen (. . . .) nur als das Ergebniss eines inneren Strebens oder Wollens eintreten kann“.¹⁾ А знов те включене представлення в „причинову тканину суб'єктивної дійсності“ не остає без наслідків для дотичного представлення. А саме на погляд Еренфельса існує психологічний закон, на основі котрого фантазія наша скріплює та оживлює передусім тоті представлення, які зістануть влучені в суб'єктивну дійсність.²⁾ Можна б проте річ пояснити так, що осуди включають представлення в суб'єктивну дійсність, се включене веде з собою скріплене дотичного представлення, а представлене оттак заміщене одержує через се спромогу викликати зміни вітальні, яких воно не в силі було-б спричинити в первіснім своїм виді. Та таке толковане в двох місцях лишає нас в неясности. Передусім не знаємо звідки береться у судів отся здатність облекшувати включане представлене в суб'єктивну дійсність; в тій справі Еренфельс не дав нам поясненя. А дальше закон, на котрий покликуюсь Еренфельс, вимагав би ще дискусії. Сам сей закон за мало ще уґрунтований та розяснений, щоб міг він творити певну основу до пояснюваня інших фактів. Коли Еренфельс бажає вважати його законом ріжним від закону призвичаєня; хоч в ним спорідненим, то приймаючи погляд Еренфельса на вплив осудів на почуваня, ми приневолені тим самим давати наше „placet“ на новий закон, якого психологія не розяснила до нині як слід. Таким чином пояснене місто зводить річи незвісні до звісних, творить нові незвісні.

Та нам взагалі таке строге розділюване появи вражіння вітальних від появи почувань здається річею не цілком оправданою. Досвід внутрішній каже нам, що одні і другі виступають разом, та що не так легко найти границю, де кінчаться одні з них, а другі зачинають ся. Перед оком свідомости виступають вони як збитий одноцільний комплекс. І тому річ зовсім імовірна, що вони мають своє спільне жерело. Ті самі чинники, що спричиняють вражіння вітальні, спричиняють також і почуваня, при чім зовсім не виключається евентуальности,

¹⁾ System d. Werttheorie, ст. 206 (том I). ²⁾ l. c. ст. 205.

що в дальшій тягу отсі почування та вражіння можуть знова на себе впливати. Так отже при пояснюваню появи почувань годї толкувати її появою вражінь, бо поява одних і других вимагає спільного поясненя.

Реасумуючи отсе все бачимо, що хоч вплив осудів на представленя, про який говорить Еренфельс, в деяких межах можна дійсно завважити, то прецінь він у виді таким, в яким представляє його Еренфельс, не в силі пояснити нам ітнени т. зв. почувань істнованя. Ми не кажемо тим самим, що слухність по сторонї Майнонта, та що вплив осудів на почування треба конче вражити безпосередним, а констатуємо тільки, що коли він є посередний, то на всякий случай не виглядає він так, як представляє його Еренфельс.

Перейдемо тепер з черги до иншого автора, який переводить основну аналізу осудних почувань; автором тим є Ліпс.

Погляд Ліпса на суть осудних почувань.

§ 6. Ліпса понятя „неоспорених представлень“.

Полеміка між Ліпсом і Майнонтом дотично осудних почувань обіймає собою три статї; між ними є дві Ліпса, перша: Weiteres zur Einfühlung. в Archiv f. die gesammte Psychologie, том IV, і друга: Ueber Urteilsgefühle в семім томі сього самого журнала; трета статя Майнонта: Über Urteilsgefühle, про яку ми уже мали нагоду згадувати. Та сеї полеміки ми тут не маємо наміру переповідати цілком детально. Бо по перше полеміка отся торкаєть ся також багато таких річий, які з нашим проблемом стоять не в дуже стислій звязи. А дальше заходить іще одна обставина. Ліпс належить до тих авторів, які мають свої оригінальні погляди, та оперують часто аргументами, що тільки на ґрунті отсих їх поглядів мають значіне. Відірвані від теорій автора та перенесені на инший ґрунт вони тратять свою вартість, бо мають переконуючу силу тільки для тих, що станули на ґрунті дотичних теорій. Полемізуючи з тими аргументами треба би проте провірити передусім теорії, на яких вони оснують ся. Та се завело би нас за далеко. Тому ми будем розсліджувати лише ті аргументи Ліпса, які і для тих, що не годять ся з основами його психології, можуть мати значіне.

Ліпс обговорює оба роди почувань осудних, себто і почування знаня і почування вартости (істнованя). До перших відносить ся він неґативно заперечуючи їх істнованя; аргументує

так: основою приємности може бути тільки наша чинність¹⁾, а що осуд не є чинністю тільки актом, то й не може він бути приємним ані неприємним. „Weil das Urteil nicht Tätigkeit ist, sonder ein blosser Akt, darum ist es... auch nicht an sich lust oder unlustgefärbt. Und nennen wir nun „Gefühle“ nur diejenigen Icherlebnisse, die Lust- oder unlustgefärbt sind..., so gibt es keine Urteilsaktgeföhle oder, sofern das Urteil in dem Akt des Urteilens besteht, keine Urteilsgeföhle.“²⁾ Як бачимо Ліпс у тій своїй аргументації основуєсь на заложєннє, що тільки чинність може бути приємна, а акт психічний не може ним бути. Є се погляд, який ледви чи багато найде прихильників між сучасними психологами; тому то й аргумент з сього погляду слідуєчий лишень на ґрунті теорій Ліпса має своє значінє, а тратить його для інших психологічних становищ. По сій причині вважаємо себе звільненими від докладнїшої аналізи сього аргументу.

Щож торкаєть ся почувань вартости, то трошки инакше говорить про них Ліпс в статі: Weiteres zu Einföhlung, а инакше в статі: Über „Urteilsgeföhle“, хоч основна гадка остаєсь тут і там та сама. І так в першій статі читаємо: Alle sogenannten „Urteilsgeföhle“ entstehen nicht aus einem Urteil als solchem; sie sind also insofern nicht Urteilsgeföhle, sondern sie haften unmittelbar an dem Erleben desjenigen, was in dem Urteil bejaht wird...“³⁾ А дальше каже він там: „Immer, wenn unsere Freude dadurch bedingt ist, dass wir wissen oder zu wissen glauben, das Erfreuliche finde wirklich oder tatsächlich statt, oder habe stattgefunden, oder werde stattfinden, so beruht die Freude in Wahrheit auf einen unmittelbaren Erleben, nämlich einer unmittelbar erlebten inneren Tätigkeit, der Tätigkeit des Geniessens“.⁴⁾

Як бачимо Ліпс ставить ся неґативно до понятя почувань істнованя, тому, бо на його думку, почуваня не повстають в осуду як такого, лишень з сього, що в суді стверджуєть ся і заперечуєть ся; мають вони проте свій початок і оперте не на осудах самих, лиш в змісті осудів. Так проте Ліпс мними почуваня осудні зводить до представних. Трошки инакше формулує Ліпс своє становище в сїм питаннє в другій статі, без-

¹⁾ Lipps, Über „Urteilsgeföhle“, ст. 10.

²⁾ Über „Urteilsgeföhle“, ст. 16.

³⁾ Weiteres zur Einföhlung, ст. 494. ⁴⁾ I. с. ст. 502.

перечно під впливом відповіди Майнонга, з якою стрінулись його міркування з попередньої статі. А саме Майнонгі полемізуючи з Ліпсом підніс проти його погляду два закиди. Перше, коли-б при почуваннях осудних жерелом почування був тільки зміст осуду, а не сам осуд, то тоді для почування повинно бути однакове, чи ми сей зміст собі тільки так подумаємо (представимо), чи ми в'яжемо з ним наше переконане; бо зміст може бути в обох випадках такий самий. А друге, коли-б функція осуду була для почування однакова, то тоді було би все одно, чи сам осуд має позитивний чи негативний характер, то значить, чи він стверджує істноване чи заперечує істнованя якогось предмету; бо-ж представлення, що творять зміст твердячого і заперечаючого осуду, можуть бути ті самі. Коли-ж жерелом почування є самі тільки представлення, то якість почування повинна-б лишити ся для обох осудів та сама. А тимчасом досвід учить нас, що анї не однакове для почування, чи ми в се, що представляємо, віримо або невіримо, анї також, чи осуд, який видаємо, має характер твердження або переченя („я виграв гроші на льотерії“, „я не виграв грошей на льотерії). Отже, конклюдус Майнонгі, не самі представлення в тім випадку творять жерело почувань.¹⁾

Числячись з тими аргументами Майнонга Ліпс в другій статі представляє річ таким чином: Коли Майнонгі заявляє, що йому при твореню назви „Urteilsgeföhle“ ходило передусім о зареєстроване факту, якого дійсність не улягає сумнівови, то Ліпс заявляє, що він істнованя сього факту не заперечує і не противить ся сьому, щоби Майнонгі уживзв дотичного терміну (назви „Urteilsgeföhle“); він хоче тільки, як каже, піти трошки глибше в річ саму.²⁾ По такім розсліжденю автор доходить до висновку, що при осудних почуваннях почуванє має своє жерело в неоспорених представленнях. Власне в тім додатку „неоспорених“ (unbestritten) лежить ріжниця між формулованєм погляду Ліпса в обох статях. „Es hat eben in Wahrheit die Forderung oder der Geltungsanspruch, der zum „Wissen“ gehört, und im Urteile anerkannt wird, mit meinem Urteilsgeföhle unmittelbar gar nichts zu tun. Das Geföhle haftet in der Tat nur an der unbestrittenen Vorstellung, oder besser, am unbestrittenen Dasein des vorgestellten Gegenstandes für mich.“³⁾

¹⁾ Meinong, Urteilsgeföhle, ст. 55 і 56.

²⁾ Lipps, Ueber „Urteilsgeföhle“, ст. 18. ³⁾ l. c. ст. 27.

Щоби зрозуміти докладніше погляд Ліпса, роздивім річ на прикладі, який він сам подає. Хтось тішить ся тим, „що завтра буде погода“. Майноні скаже в тім разі, що жерелом радости є переконанє (осуд) про те, що на другий день буде гарна погода. А Ліпс каже так: Жерелом радости не є в тім случаю зовсім переконанє про погоду. Радість пливе тут з антиціпуючого переживаня суб'єктивного стану, який важить ся з гарною погодою. Я видаючи такий осуд вже наперед вживаюсь в отсю погоду, та відчуваю у собі її благодать. Так отже радість пливе не в осуду, як такого, а зі змісту про який там кажить ся. Річ однак лежить в тім, що коли я вірю в завіршню погоду, коли я переконаний про її будучу дійсність, тоді представленє сеї погоди являєсь в моїй свідомости неоспореним; через те воно в силі викликати антиціпуюче переживанє завіршнього веселого стану душі. А коли такого переконаня у нас нема, то отсе представленя оспорюють представленя інші, противні, що наводять на душу инший стан. І тому то в тім другім випадку почуванє радости або не виступає зовсім, або тільки дуже слабо. Тенденції переживати антиціпуючо завіршний веселий стан душі протиставляють ся на случай, коли я не маю переконаня, що завтра буде погода, тенденції противні, які тоту першу тенденцію здавляють. „Weiss“ ich nicht, dass ich morgen der besonders freien und gehobenen inneren Tätigkeit mich erfreuen darf, so schliesst zwar die Vorstellung, dass ich mich derselben erfreuen werde, an sich die Tendenz zum gegenwärtigen Erleben dieser Tätigkeit in sich. Es „dringt“ die vorgestellte, oder richtiger, gedachte Tätigkeit, so kann ich wiederum mit dem obigen Ausdrücke sagen, „in mein gegenwärtiges Erleben ein“. Es besteht eine Geneigtheit, mich jetzt schon vorausnehmend so frei und froh zu fühlen, wie ich es für morgen vorstelle. Aber dieser Tendenz oder Geneigtheit steht nun die entgegengesetzte Tendenz gegenüber, nämlich die Tendenz, mich nicht so, sondern gegenteilig zu fühlen. Und diese Tendenz hebt jene auf.

Umgekehrt, habe ich jenes Wissen, dann ist die Gegen-tendenz weggefallen, die Tendenz, mich so frei und froh zu fühlen, hat also die Alleinherrschaft in mir. Und nun verwirklicht sie sich“.⁴⁾

¹⁾ Ibid., ст. 25 і 26.

Коротко кажучи можемо тезу Ліпса сформулювати так: Почуване при т. зв. осудних почуваннях не пливе з функції осуду як такої, а тільки з представлень, що творять зміст осуду. Осуд має для почування значінє о стільки, що на случай його появи уступають тенденції противні тенденціям, які містять в собі представлення, що творять зміст осуду. Через те ці представлення не оспорені нічим можуть викликати внутрішнє переживанє одиниці, відповідаючі тенденціям, в них заключеним.

§ 7. Критика погляду Ліпса.

Розглянемо тепер критично наведені нами в попереднім § міркуваня Ліпса.—Перша точка, яка тут викликає сумніви (коли вже оставимо неоспореним не воесім переконуюче твердженє Ліпса, що основою кожного почуваня мусить бути внутрішня чинність), се точнійше означене жерело, з якого має плисти при осудних почуваннях та внутрішня чинність, що становить остаточну основу приємного або неприємного почуваня. Се вже видко по части і на прикладі осудного почуваня, який наводить сам Ліппс. Як тяжко означити се властиве жерело почуваня побачить читач найдішше тоді, коли наведемо місце зі статі Ліпса, де він в згаданім прикладі означає жерело почуваня. „Grund des Gefühles ist auch bei jenen „Urteilsgeföhlen“ nicht die erlebte Forderung, also nicht das Urteil, sondern einfach das unbestrittene Dasein der Vorstellung in mir, in jenem obigen Beispiele das anbestrittene Dasein der Vorstellung, dass das Wetter schön sein werde; oder mit Weglassung des Wortes „Dass“, das unbestrittene Dasein der Vorstellung des morgigen Tages mit der näheren Bestimmung, durch welche der morgige Tag zu einem solchen wird, der durch schönes Wetter sich auszeichnet. Und Grund des Geföhles ist weiterhin das dadurch bedingte unbestrittene Dasein der Vorstellung, dass ich morgen der gehobenen und freien Tätigkeit mich erfreuen werde. Oder Grund meiner Lust ist das unbestrittene Dasein der Vorstellung meiner selbst mit der näheren Bestimmung, durch welche ich zu einem solchen werde, der morgen sich dieser Tätigkeit erfreuen wird“.¹⁾ Хто хоче тепер на підставі того, що тут каже Ліппс відшукати жерело почуваня в обговоренім випадку, той опинить ся може в деякім

¹⁾ I. с. ст. 28.

клопоті; бо автор властиво не подає одного означеного „Grund“, а цілий їх ряд; не одно жерело, а кілька жерел. А чи усі тоті „Gründe“ можна дійсно відшукати в свідомості в кождім конкретнім случаю? Чи не є вони тільки теоретичною конструкцією, а не поданем того, що дійсно існує в душі одиниці переживаючої почуванє? Чи справді почуванє до своєї появи потребує аж тільки „Gründe“, такого цілого скомілікованого апарату? Сьому здаєть ся противить ся наш досвід, який не показує зовсім такого зложеного механізму. Се показуєть ся особливо наглядно в випадках, де йдучи за рецептою Ліпса ми мусіли би сконструувати єще довший ланцух. Припустім, що хтось втішив ся тим, що його акції пішли на біржі в гору. Йдучи аналогічно як в попереднім прикладі, ми мусіли би сказати, що жерелом почуваня не є властиво уявленє піднесеня курсу акцій, а уявленє збільшеня майна, яке з того піднесеня слідує; а навіть представленє збільшеня майна не є ще властивим жерелом почуваня, лиш представленє усяких вигід, яких уживати дає мені спромогу майно, а властиво й не те, лиш представленє мого я, яке буде могло тішитись тими вигодами. Так проте дістаємо цілий ланцух „Gründe“, що всі повинні би дати відшукати ся у свідомості, наколи-б річ представляла ся дійсно так, як воно слідує в інтерпретації Ліпса. Та в дійсности ми усіх тих звен не відшукаємо, бо вони й не мусять бути. Той хто дістане вістку про піднесенє курсу акцій, не роздумує в тій хвилі про усі дальші консеквенції того факту, а мимо того в нього виступить сильне почуваня вдоволеня; на всякий случай усі ті звена, хоч вони й можуть бути, не мусять бути. Ліпс мішає тут се, що ми потенціально знаємо, з тим, що ми актуально думаємо. Той хто тішить ся підвишкою курсу акцій, мусить знати про усі пливучі з того консеквенції, та у хвилі появи почуваня він про них зовсім не мусить думати. І так, як передше зробили ми закид Еренфельсови, що пояснював появу почувань осудних процесами, яких в конкретних случаях не все можна відшукати (збільшенє наглядности представлень під впливом осуду), так те саме тепер мусимо повторити Ліпсови: аналіза конкретних фактів не показує нам актуального істнованя тих елементів, на які Ліпс покликуюєть ся.

Другий наш закид відносить ся до самого понятя „неоспорених представлень“. Признаємо ся, що поняте отее не ви-

дасть ся нам зовсім ясним. Ліпс має звичай послугувати ся своїми спеціальними висловами, назвами та фразами, які часто мають доволі плястичний, образний характер. І як довго читаємо тільки його міркування, усе здаєть ся ясно та зрозуміле. Коли одначе старати ся мемо перекласти вислови Ліпса на поняття і назви загально в психології втерті, тоді натрапляємо на великі трудности. Таким не легким до інтерпретованя висловом Ліпса є його „unbestrittene Vorstellung“, яка грає головну роль в його міркуваннях про осудні почування. Представлене має, на погляд Ліпса, викликувати почуване згідно з своєю тенденцією тому, що воно є „неоспорене“, то значить, що його не нівечать ворожі—тенденції інших представлень. Так, але чому-ж на випадок осуду звязаного в представленем інші представлення не оспорюють його, а коли осуду нема, оспорюють? Як пояснити се діланє осуду? Ліпс каже: „Das ich dies weiss (що завтра буде погода), dies besagt zunächst, ich stelle es so vor... Und zugleich besagt dieses Wissen weiter: Ich habe das Bewusstsein, dass ich diesen Denkakt vollziehen darf, nämlich ohne Widerspruch von seiten irgendwelcher Tatsachen, ohne dass eine Gegenforderung mir diesen Denkakt verbietet oder mir das Recht dazu bestreitet. Und weil ich diesen Denkakt so unwidersprochen vollziehen darf, darum vollziehe ich ihn in solcher Weise...; und dieser Denkakt ist in mir als ein unbestrittener oder das Dasein des in ihm gedachten Gegenstandes ist ein unbestrittenes Dasein desselben für mich.“¹⁾ Ліпс, як бачимо, оперує тут вираженнями образними, які не мож переодіти в строгі льогічні терміни. Бо чи ж можна брати зовсім дословно вислів автора про „противні жаданя“ (Gegenforderung) в віднесеню до фактів або явищ психічних? Чи-ж вони можуть мати „жаданя“; або чи можуть вони зборонювати нам які права (Recht bestreiten)? Або як розуміти вислів автора, що ми думаємо так, бо ми повинні так думати (weil ich diesen Denkakt so... vollziehen darf, darum vollziehe ich ihn in solcher Weise)? Усе то вирази образні, які не мож брати дословно; однак що поставити в їх місце? Того власне Ліпс нам ясно не говорить. Як маємо розуміти того „оспорюване“ одних представлень другими? З того, що каже Ліпс, слідує, що воно зводить ся соперництва двох відмінних тенденцій. Та чи ся боротьба тих противних тенденцій

¹⁾ I. c. ст. 24 і 25.

є явищем приступним нашому внутрішньому спостереженню, чи може вона відбуватись під порогом свідомості, сього Ліпс не каже. Звідки осуд бере силу ті противні тенденції усунути? Того ми ясно не в силі дійти.

Так отже хоч у аргументах Ліпса може укривати ся здорове зерно, то воно замкнене там у шкаралущі, в якої його тяжко видобути. У тім виді, як вони є, міркованя Ліпса можуть вказувати напрям, в яким мож шукати розвязки, та самі вони в тій формі, як подає їх автор, розвязки такої не дають.

Частина позитивна.

§ 8. *Факти життя психічного споріднені з творенем осудних почувань.*

Оттак ми перейшли погляди трех психологів, Майнонта, Еренфельса та Ліпса, які аналізують проблем осудних почувань. Річ очевидна, що не вичерпали ми тим самим уже цілого матеріалу, що відносить ся до сього проблему, та не узгладнили усіх авторів, що згадують про нього. Та ми вважаємо се річею зайвою, бо ідеміка тіх трех психологів обіймає собою усі найважніші точки, що можуть тут мати значіне. А що нам йде про річ саму, а не про історію проблему, то ми можемо ними виключно ограничити ся.

Пригадаймо ще, який се був проблем, про який велась дискусія. Розходило ся о се, яка дійсна роль осудів при ітенові так званих почувань ітнованя. Чи вони беруть участь активну при викликуваню тих почувань? Чи вони є тут чинником рівнорядним з представлєнями чи ні? Майнонті склонюєть ся до погляду, що при твореню тих почувань осуди є чинником активним рівнорядним з представлєнями. Противно Еренфельс та Ліпс висказують погляд, що осуд не є при ітенові чинником рівнорядним з представлєнями. Властивим жерелом усіх почувань отже і екзистенціяльних є лиш представлєня; осуд може мати на почуваня лиш вплив посередний через вплив на представлєня. Тим впливом на представлєня і змінами, які в них довершуют ся, старають ся вони усунути піднесену Майнонтом трудність, чому представлєня не супроводжені осудом не в силі викликати часто почувань, а представлєня злучені з осудами викликають їх. Ми бачили, що зусиля Еренфельса і Ліпса усунути ті трудности не зовсім повели ся. Їх поясненя або не стоять в згоді з дійсними фактами, або послугують ся понятями

сумнівній вартості. Та з цього не слідує ще зовсім, що гадка, за якою вони заступають ся, була хибна. Річ можлива не признавати переконуючої сили їх міркувань, та мимо того в противенстві до Майноніа обставати при погляді, що при почуваннях істнована, представлене та осуд чинники не рівнорядні, та що властивою дійсною причиною почувань є тільки представлена. І нам здасть ся, що дискусія на ту тему ще не покінчена; навпаки, що проблем сей можна розглядати ще з нових точок видження, що можна навесги нові арґументи, які зможуть поглибити дискусію та посунути її вперед. Вказати ті нові точки зріня та звернути увагу на нові жерела арґументів дотично згаданого проблему, отсе ціль кінцевих заміток, якими бажаємо доповнити нашу статю. Буде се позитивне доповнене попередньої неґативної часті статі, яка критично оцінювала арґументи, котрими до тепер змагано порішити отсе питане.

Передусім бажали би ми зазначити, що згадане питане розглядаю само про себе і не роблено змагань поставити його, так сказати би, на ширшій основі. Чи проблемів споріднених з тим, який тут має бути розв'язаний, нема в інших областях психології? Чи не вдало-б ся проблемів тих злучити в одно, так щоби поясненя найдені для одних могли і для других мати вартість? Отсе питання, які на наш погляд, треба би було собі поставити.

В наших проблемі розходить ся о вияснене факту, чому представлене в одних обставинах (коли не злучене з осудом) не вяжеть ся з почуванням, а в інших обставинах (коли злучене з осудом) вяжеть ся з ним. Отже такі случаи, де ті самі елементи відповідно до обставин раз вяжуть ся, а другий раз не вяжуть ся з іншими елементами, стрічаємо не лиш в області почувань. Їх стрічаємо взагалі там, де маємо до діла з вправою, привичаєм і відзвичаєм. Те саме слово „да“ раз вяжеть ся з словами „святит ся імя твоє“, другий раз з словами „прийде царствіє твоє“, третій раз з „будет воля твоя“. Те саме слово „да“ викликує в нашій свідомості відповідно до обставин раз такі, а другий раз інші слова. Приклад наш узятий з області асоціацій між зображеннями, а аналогічних до нього, ми могли-б з сеї області подати необмежену скількість. Майже кожде з наших зображень остає в асоціації з великим рядом інших зображень, з яких в данім конкретнім случаю воно викликує у свідомість раз ті, а другий раз інші. Се залежить від „помочей асоціаційних“ (Assoziationshilfen), які окружають

в нашій свідомості дотичне зображене; вони то звертають напрям обнови (репродукції) представлень в той або инший бік. Про те, чи в данім случаю представлене викличе те чи инше представлене, рішають инші представлення, які се перше зображене супроводять або його випереджують, творячи його так сказати би „психольоічне окружене“. Се окружене, як знаємо з досвідів асоціаційних, може обіймати представлення, які від дотичного окруженого представлення відділені досить значним простором часу, так що про хід репродукції в конкретнім випадку рішають не лиш елементи рівночасні з репродукующим представленням і ті, що його безпосередно випереджують, але й ті, котрі були якийсь час перед ним.

Подібні факти найдемо також в області сполуки зображень з рухами і рухів з рухами. І тут означене представлене або рух може викликати сей або инший слідуючий рух, відповідно до окруження. Се окружене може складати ся знова з представлень або з рухів. Представлене спостережне мого знакомого на улиці механічно викликає рух моєї руки, що знімає шапку, та представлене спостережне його особи в мене в хаті (коли на приклад сей хтось прийшов мене відвідати) не викличе сього руху; власне тому, що тамто діялось на улиці, а се в комнаті. Окружене представлення спостережного тут і там не те саме. І знова прикладів анальоічних кождий може собі туг дошукати довільну скількість. Усе те річи загально звісні, за якими не треба шукати в спеціальних монографіях; говорить ся про них в кождім обшпрнійшій підручнику психольоіії. Злишні проте тут шпрокі пояснюваня. Одно тільки мусимо зазначити. Згаданого впливу окруження на напрям обнови представлень або рухів не треба вважати чимсь зовсім окремим, таємничим. Він є явищем вправи, як і ціла асоціація. Коли представлене А є засоціоване і з представленням а і з представленням b, то явившись у свідомості, воно рівно добре може довести до обнови а, як b. Коли-ж тепер рівночасно з А або на якийсь час перед ним явить ся у свідомості инше представлене В засоціованого також з а, а не засоціоване з b, то ясна річ, що представлене а більше має шанс до репродукції. Тим то власне й толкуеть ся вплив окруження.

Можна тепер поставити питане, чи подаючи окружене, яке в данім моменті рішило про напрям обнови, ми в кождім ви-

падку можемо обмежити ся до представлень і рухів. Насуваєть ся питанє, чи рішаючими чинниками окруженя не бувають часом крім представлень також осуди. Численні факти здаєть ся промовляють за сею евентуальністю. Слідне се особливо в випадках, де з представленнями звязані є через вправу означені рухи. І так представленє мого знакомого близко мене на улиці викличе автоматичний рух руки до шапки, о скілько воно злучене в переконанєм про дійсність сього, що я собі представляю (коли отже я є переконаний, що дійсно стрічаюсь з ним на улиці); а коли сього переконаня нема, то і рух не являєть ся. Тут осуд видаєть ся чинником рішаючим.

Подібно представленє офіцера видаючого слова коменди викличе у жовніра автоматично звязані з ним рухи; та тільки тоді, коли з тим представленем злучений осуд, що дійсно офіцер таку коменду проголошує; а коли сього осуду нема, то нема й дотичних рухів.

Коли-б тепер основнійша аналіза таких фактів виказала, що дійсно осуд є в них рішаючим моментом окруженя викликующего напрям обнови, то знова ту роль осуду можна б пояснити двояким способом. Перший, найбільш природний був би сей — признавати осудови між чинниками окруженя таке саме відношенє зглядом обновленого представленя або руху, яке признаєсь представленням. То значить і участь осудів зводити подібно як участь представлень до вправи. Доперва, коли-б така інтерпретація показало би ся неможливою до переведеня, треба б осудам признавати як складникам окруженя якийсь спеціальний вплив на представленя, ріжний від явищ вправи.

Годі не завважити від разу, що між проблемом, який ми тепер власне розглядали, а між проблемом осудних почувань існують сильні аналогії. Факт, якого розясненє нас займає, а саме що те саме представленє викликає або не викликає якісь психічні або фізіологічні наслідки відповідно до обставин в яких виступає, тут і там ідентичний. І тому очевидна річ, що в обох випадках повинні бути ужиті ті самі способи поясненя. Коли отже при асоціаційнім повязаню представлень шукаєть ся причини дотичного факту в психологічнім окруженю обновляючого елементу, то і в проблемі осудних почувань треба би спробувати осьього способу поясненя. І треба би так як там, за рішаючими чинниками окруженя шукати передусім між представленнями, що супроводять або випереджують дотичне представленє. Доперва, коли-б ніяким способом не повелось витол-

кувати факти явлення почування в одному, а неоявлення в другім випадку отружающими представленнями, треба би узгляднити також існуючі в отруженю осуди. Але і тим осудам не треба би, о скілько мусіло ся б їм признати співучасть, приписувати якусь спеціальну роль, ріжну від ролі представлень; а саме треба би пояснювати ділане осудів їх сполукою через вправу в викликаними наслідками; і доперва коли би ся проба не повелась, треба б осудам признати якісь спеціальні і виїмкові права між явищами психічними.

Ту замітку зробили ми в тій цілі, щоби звернути увагу на неоднотайність, в якою трактуєть ся оба проблеми неважаючи на їх близьке споріднене. А на се споріднене замикаєть ся очі, хоч воно дуже виразне. Се-ж навіть докладно такі самі трудности можна підносити тут і там; зовсім з тих самих причин, для яких говорить ся про почування осудні, можна-б говорити про представлення, а передусім рухи осудні, а аргументи Майнонґа в користь осудних почувань можна-б без зміни ужити в користь понятя осудних рухів. Авторам, які займають ся проблемом осудних почувань, здаєть ся, що говорять про річ зовсім в собі замкнену, окрему, а не усвідомляєть ся їм, що сей сам проблем лежить не тільки в сфері почувань, і що узятий трошки загальнійше він належить до старих у психології. І тим незважаєнем ідентичности проблему толкуєть ся, що результатів осягнених при розсліджуваню сього проблему на інших областях не вихісновуєть ся в області почувань, та що коли в тамтих областях зводять ся усе по можности до явищ вправи, тут при осудних почуваннях шукаєть ся якихсь нових спеціальних законів. Так робить Майнонґ признаючи осудам спеціальний вплив на почування, так робить Еренфельс приписуючи осудам необяснену близьше прикмету удекшування включєня в субективну дійсність, так само робить і Ліппе, коли поясняє осудні почування механікою жадань і протиждань (Forderung і Gegenforderung). Нехай вільно буде нам висловити надію, а заравом бажане, щоби на будуче проблеми отсі, як по части ідентичні, трактовано „sub uno“. Тоді не буде тої неконсеквенції, що ті самі факти в одній області поясняємо так, а в иншій зовсім инакше. Коли говоримо про осудні почування, то говорім також про осудні представлення і рухи. А коли не говоримо про осудні представлення і рухи, то не говорім також про осудні почування.

§ 7: Чи існують якостні різниці між почуваннями осудними і представними.

Коли ми так не пересуджуємо питання осудних почувань і не зрікаємося з гори надії, що різниці між почуваннями осудними і представними не будуть дуже великі, а може й взагалі такі основні різниці не існують, то може нас стрінути такий закид: Зідентифіковане тих двох родів почувань з гори уже тому неможливе, бо ті два роди почувань різняться між собою якістю. Закид такий стрінути нас може зі сторони Майнонга, який з певною повздержливістю і тільки принагідно, а все-ж таки проголошує такий погляд.¹⁾ Ми отже хотіли-б на прикладах показати, що таку строгу якостну різницю між обома родами почувань ніяк не вдасться повести, та що почуване осудне не мусить мати характер якогось висшого, совершеннішого почування (Freude в протиставленю до Lust), а що навпаки воно може мати дуже низкий, змисловий характер. Коли хтось тільки представить собі на момент, що проковтнув разом з їдою якесь огидне сотворіне, то представлене се викличе або дуже слабе, або й ніяке почуване. Коли одначе до того представлення долучить ся переконане про дійсність зього факту, тоді у нервовій особі явить ся безсумнівно дуже сильне почуване. Та буде мати воно, як се кождий знає з власного досвіду, дуже низкий, змисловий характер. А прецінь почуване се ми йдучи за дефініцією Майнонга приневолені вважати осудним, а не представним. Подібно зовсім буде, коли хтось нам скаже, що ми власне розтоптали слимака; о скільки ми дійсно повіримо, що справді роздавляємо ногою се сотворіне, то в нас в тім моменті (коли ми трохи нервові), виступить дуже виразне почуване. Та хоча воно зависиме від осуду (в нас не буде почування, коли ми не віримо, щоби те, що топчемо, було дійсно слимаком), то прецінь має воно виразний змисловий характер. Залицянки любовні, роблені на потемки, також зависимі від осуду дотично предмету залицянок (котрий то осуд може бути хибний); та приємність, що з них пливе, не мусить мати високий характер. Як бачимо проте, різке протиставлене почувань представних і осудних на підставі їх якості не може мати успіху; бо часто почування обусловлені осудами нічим не різняться від почувань змислових отже представних.

¹⁾ Meinong, Über Urteilsgefühle, ст. 25.

§ 10. Психологічне окружене як рішачий чинник при твореню почувань осуднас.

Наведені приклади поза тим, що не дозволяють нам бачити між представленими і осудними почуваннями якусь непереступну межу, учать нас ще одної річі: а саме вони показують нам, як тяжко в тих разях, де осуд здасть ся чимсь необхідним при твореню почувань, вважати його безпосередною причиною почування в рівній мірі з представленими. Се ж ясна річ, що властивою первісною причиною почування відрази, яке дізнаємо при розтоптуваню слимака, є представлене слизкої, галляретної маси, яку творить розтоптанний слимак. Що таке представлене само про себе, без додатку осуду може мати силу викликати почуванє, про те може переконати ся кождий, хто має дрібку пам'яті або уяви. Вистарчить викликати собі наглядне, живе зображенє роздавженого організму слимака, щоби, коли ми взагалі вражливі на ті річі (вражливість сю може вбити привичка), дізнали прикрого зміслового почування. І коли-б хтось в своїм житю ніколи не бачив такої роздавленої маси, то самопереконанє, що він роздавляє слимака, хоч і як певне, не викликало-б певно почування відрази. Доперва пізнійше, коли образ такого виду лишив ся у нашій пам'яті, може переконанє, що даavimo власне в тім моменті слимака, викликати в нас почуванє відрази, хоч навіть наглядне представленє його роздоптанної маси не явить ся у нашій свідомості. Сей момент треба піднести проти поглядів Лінпса та особливо Еренфельса, який бачить діланє осуду в зможеню наглядности і живости представленя викликуючого почуванє. Ми кажемо, що в дуже великій скількості випадків, де для почування здасть ся рішачим моментом осуд, такого наглядного, живого представленя зовсім не знайдемо. Так воно може бути і в обговоренім нами прикладі, що явить ся виразне почуванє відрази з приводу переконаня про роздоптуванє звірятка, хоч наглядного, живого представленя цілком не буде. І нам здасть ся, що кождий переглянувши свою свідомість пригадає собі аналогічні факти з власного досвіду; се-ж прецінь не конче слимаки мусять бути тими нещасними сотворінями. Подібно воно буде і з попереднім нашим прикладом про проковтненє відразливого звірятка, подібно також дотично дальшого наведеного там нами прикладу. А прецінь хоч в сих разях наглядне представленє не виступає, то прецінь не можна сказати, неначе-б появу почування можна тут

вдоволяючо пояснити самим осудом і ненаглядними, часто тільки словними представленими, що входять в його зміст. Бо прецінь теперішній осуд не був би в силі викликати почування, коли-б колись давніше не існувало дотичне наглядне представлене. Суд здасть ся тут мати роль заступника, який силу викликаня почування одержує від колишнього, живого представлення. Як саме се дієть, в се питане тепер тут не входимо, та на всякий спосіб годі признати судови зглядом почування рівнорядну роль з представленими. Бо представлене в силі викликати (коли тільки має потрібну живість) почуване без помочи осуду, а осуд сам не в силі викликати почування, коли колись давніше не випередило його наглядне зображене. Се доперва наслідком еволюції нашого психольогічного життя здібність викликати почування переходить з представлень на осуди. Поява осудних почувань (ми маємо тут на гадці спеціально почування істнована) є в нашім психічнім житю фактом пізнішим, продуктом нашого розвою психічного. Ми не хочемо ще пересуджувати справи, чи так воно з усіми без вїмку осудними почуваннями, та річ певна, що се відносить ся до прикладів, які ми тут навели і можна се так само віднести до дуже великої скількості осудних почувань. А коли вже для великої їх скількості можна доказати їх непервісність, їх поступенний розвиток з почувань представних, то чи не насуваєть ся здогад, що те саме можна буде зробити і з рештою осудних почувань, хоч доказ для них не буде так легкий, а процес їх розвитку з почувань представних може бути дуже екомплікований. Тому то Еренфельс і Ліпше мають неперечно рацію, коли вказують на першенство представлень перед осудами в викликуваню почувань, тільки їх поясненя сути сього першенства нас не вдоволяють.

Та існують іще інші аргументи, які вказують, що при зикликуваню осудних почувань не можна вважати представлень та осудів чинниками рівнорядними. Се-ж ті почування, в яких втвореню осуд бере співучасть, можуть, як ми вже се бачили мати ріжний характер: можуть вони мати або характер почувань зміслових (ріжного рода) або почувань „висших“ з обсягу морали (обурене, гнів, симпатія). А знаємо, що акт осуду в своїй сути завсіди той сам. Всі суди твердячі з одної, а заперечаючі з другої сторони що до своєї якості не показують ніяких ріжниць (хїба ріжницї „степеня“, певности); так принайменше кажуть психольогі австрійської школи. Якже-ж тепер пояснити, що сей сам по своїй сути акт викликує раз такі, а другий раз

инші почування? Чи коли-б зв'язь причинова йшла від акту просто до почування, така різнородність наслідків була-б можлива? Причина різнородности почувань осудних не може протє мати свого жерела в акті осуду; про характер почування рішає тільки представленє і з того отже боку оба чинники не рівнорядні.

Та закид сей можна ще розширити. Звісна річ, що осуд т в е р д я ч и й може викликати додатне або відємне почуванє. Переконанє про мій успіх викликає радість, а про успіх мого ворога сум. Якже-ж тепер можливе, щоби такий сам акт вів до двох почувань цілком противних? На відворот знаємо, що і суд твердячий і заперечаючий можуть викликати чувство приємне; коли-б отже про почуванє рішав акт осуду, то як пояснити, що два акти зовсім противні викликають те саме почуванє? Так отже і про почуваня (його додатність або відємність) рішає не акт осуду, а представленє. Отже і з сього погляду осуд не є рівнорядним чинником з представленєм при генезі осудних почувань.

Усі ті наші розважуваня вказували, що роль осудів і представлень при твореню осудних почувань не рівнорядна. Та ми; взагалі не хочемо навіть пересуджувати питаня, чи осуди при твореню почувань істнованя грають яку небудь дійсну роль. Ми констатували тільки, що коли-б осуди також брали співучасть в твореню почувань, то функція їх не стояла би на рівнім poziomі з функцією представлень. Та самого meritum питаня про участь судів в твореню почувань ми не вважаємо поки що рішеним. Ми згадали, що різницю між почуваннями осудними і представними треба звести до різниці психологічного окруженя представлень, які їх викликають. І сказали також, що треба б провїрити, чи тих рішаючих елементів окруженя не можна відшукати між самими окружуючими представленнями, без втяганя осудів. Коли вже раз проба поясненя генези почувань істнованя діланєм осудів натрапляє на трудности, то треба зробити пробу обійти ся зовсім без них. А до сеї пори ми не маємо зовсім доказу, що така проба неможлива. Противний аргумент Майнонта не переконуючий. Він кладе натиск на факт, що коли є осуд, то є почуванє, а коли першого нема, то і друге не являєть ся; з того, каже він, слїдує, що осуд грає тут рішаючу роль? Та чи воно так на ділі є, що в тих двох случаях, коли раз являєть ся, а другий раз не являєть ся почуванє, усе є так само з виїмкою сього, що раз до представлень долучуєть ся осуд, а другий раз його нема? Чи дійсно нема

тут іще різниці в самих представленнях? Нам здасться, що вона є, і завжди мусить знайти ся. Бо прецінь переконання творять ся на основі представлень і коли-б представлення були зовсім такі самі, то і осуди були би такі самі, зглядно в обох случаях або мусили би бути, або не бути ані в однім. Приміром кажесть ся, що коли я тільки представлю собі смерть дорогої особи, то прикре почуване не мусить явити ся; та коли до представлення долучить ся ще переконане, то почуване зараз виступить. Та чи осуд може так собі, коли схоче, прилучати ся або не прилучати ся до представлень? Та-ж осуд сей може явити ся тільки на основі якихось нових представлень і власне ті нові представлення можуть становити рішачі елементи психологічного отруженя, що спроваджують появу почування. Прецінь на те, щоби жтось не тільки представляв собі смерть дорогої особи, але й повірив в неї, на се мусить він або прочитати телеграму, або почути се від когось, а усе те вже нові представлення, які змінюють психічне отружене. Два психологічні отруженя, які різнять ся тим, що в однім є, а в другім не існує осуд, мусять іще різнитися представленнями, які основують істноване осуду в однім, а неістноване осуду в другім случаях. Так отже місто спроваджувати появу почування в однім а неявлене в другім до осуду, можна зводити сю появу до представних різниць, що основують осуд. Так само, коли зміняеть ся якість осуду, то се мусить діятися на основі якихось представлень, якими мож толкувати зміни почування, місто пояснити їх, як се робить Майноні, змінами якості осуду.

Треба зазначити, що становиско, про яке тут говоримо, не є ідентичне зі становиском Ернфельса. І він спроваджує появу почувань істнованя до змін в представленнях, одначе до змін викликаних осудом, а тут кажесть ся про зміни представлень, які осуд викликають. Ми не кажемо, щоби се становище було безсумнівно згідним з правдою, а тільки кажемо, що становиско таке можливе, та як довго нема аргументів, які-б се становиско змогли поважно захитати, не маємо причини його опускати; а се тому, що супроти трудностей, до яких веде гіпотеза викликування почувань осудами, становиско се найменше наразене на закиди та трудности.

Розгляньмо ще річ на примірі. Звук „анно“ ми можемо взяти або як аблятивус до латинського слова „annus“, або як вокативус імени власного Анни. І від того, як ми інтерпретуємо сей звук, чи на перший чи на другий лад, може залежати, чи

сеї звук викличе або не викличе в нас яке почуванє. Коли беремо його в першїм значїню, то він певно лишить ся для нас обоятним; в случаю другім, коли ми мали яку знайому особу Анну, звук сеї може викликати миле або немиле почуванє. А як ми зрозумїємо сеї звук, се власне буде залежати від його психїчного окруженя. Коли сеї звук буде окружений ріжними латинськими словами, ми певно возьемо його в першїм значїню, а коли почуємо в окруженю руських слів, то возьемо його в значїню другім. Так отже появу або неявленє почуваня зводимо в послїдній лїнії в тїм разї до дїланя психольотїчного окруженя. Тїльки не треба думати зовсїм, що та інтерпретація звука в однім або другім значїню мусить відбувати ся в видї скристалїзованих осудів або розумовань. В данім моментї інтерпретація та відбуваєть ся так сказати-б, несвідомо. Звук „анно“, коли для нас має значїне року, лишить ся без почуваня, а коли має значїне особи, викличе почуванє; та само значїне не мусить в данім моментї зовсїм усвідомити ся. Се може стати ся тому, що як знаємо, почуванє може пересувати ся з одного елєменту на другий з ним асоціяційно влучений (Gefühlsübertragung); та власне тотї окружаючі звук моменти, що лучать його з одним або другим значїнем, рішають про те, чи пересунєне почуваня на звук наступить, чи не наступить.

Можна тепер пробувати пояснити таким самим способом появу почувань екзистенціяльних. Вернїм до сього трохи не естетичного прикладу зі слимаком. Почуванє, що вяжеть ся з наглядним представлєнем розгнетєного сотворїня, може перенести ся і на инші звязанї з тим образом представлєне, евенуально на самї слова „роздушений слимак“. Та чи наступить се перенесєне почуваня, се залежить від окруженя психольотїчного тих слів. Коли хтось каже їх до мене тоді, коли я нахожусь в городї на стежцї, де часто стрїчають ся слимаки і може ще й відчуваю під ногою хропіт якогось предмету, то річ дуже імовїрна, що почуванє явить ся. Бо-ж се є окруженє сього рода, що зближаєть ся до ситуації, в якїй давнїйше явилось в моїй свїдомості представлєне роздавленого сотворїня. Навпаки, коли сї слова так тїльки пересувають ся менї через голову тоді, коли я занятий писанєм статї сиджу непорушимо на кріслі, — то вони напевно не викличуть почуваня; бо-ж вони являють ся в ситуації, яка дуже ріжна від сеї, в котрій я мав дотичне наглядне представлєне. В першїм випадку наступає пересув почуваня спричинений сприяючим окруженєм психольо-

тічним слів (представлене спостережене огороду, стежки, хропоту під ногами), в другім случаю він з причини недостачі сприяючого окруження не наступає. По просту слова „роздавлений слимак“ у другім випадку властиво не означають для мене роздавленого сотворіня, а радше ряд букв, які власне пишу або приклад, яким послуговуюсь для поясненя моїх думок. Річ отже представляєть ся тут подібно, як в попереднім прикладі. Та давнійше ми обговорюючи сей приклад згадували про осуд, як рішаючий чинник; чому-ж тепер його промовчуем? На закид сей можемо відповісти так: окружене в першім случаю сприяюче перепливови почування сприяло і появі осуду про дійсність роздоптаня і тому хоч переплив не був спричинений осудом, лиш викликаючим його окруженем, здаєть ся на перший погляд, що осуд викликає почуванє. А в другім случаю окружене не сприяюче перепливови почування не сприяє також появі осуду; і тому нам видаєсь, що недостача осуду є причиною неявленя почування. Додамо тут ще раз вразно, що в протиставленю до Ліпса, ми в прикладах таких, як власне сей аналізований, не припускаємо появи наглядного, первісного представлення, яке було колись основою почування, з якого почуванє пересунуло ся на слова. Думаємо, що воно може бути неприсутнім так само, як представлене предмету в прикладі попереднім (annus і Анна).

Оттак подали ми спосіб, в який оминаючи трудности впливу осуду на почування, та не послуговуючись ніякими спеціально придуманими правами, тільки понятєм обговореного уже не оден раз в психології перепливу почувань і понятєм асоціації, (котрі то понятя дадуть ся звести до обширнішого понятя вправи, при звичасня), можна пояснювати ітенеу т. зв. осудних почувань (вартости). Певно, що не для кожного факту такий спосіб толкованя даєть ся легко перевести. Часами віднайдене тих рішаючих елементів окруження та вказанє їх звязи з викликаним почуванем натрапляє на великі трудности; та здаєть ся трудности ті не будуть непоборимі. Ми одначе не беремось тут за переведенє сього способу пояснюваня у всіх подробицях. На се треба би розкласифікувати отсі екзистенціальні почуваня по типам, та для кожного з них означити первісні наглядні представлення, які творять жерело пересуненого почування, а потому відшукати дорогу по якій ішло пересуненє і остаточно означити рішаючі при ітеневі чинники. А се робота велика, до якої тут нам годі забирати ся. Мусимо вдоволятись тільки означенєм способу, який може довести нас до ціли.

А власне цілею нашої статі не було дати для проблему осудних почувань готову розв'язку, а тільки вказати, що те, що сказано про сей проблем, іще його цілком не вичерпує, що крім поданих до сеї пори існують іще інші дороги, на яких можна шукати розв'язки сього problemu і то опираючись на загально прийнятих в психології понятях і теоріях, а не творячи нових понять і осібних законів.

§ 11. Висновки попередних розважувань для Майнонґівського поділу почувань на представні і осудні.

Як ми сказали на самім вступі нашої статі, проблем, який ми тут розглядали, стоїть в тісній звязи з поділом почувань на представні і осудні. Які-ж тепер консеквенції наших розважувань для сього поділу. Ми бачили, що Майнонґ опирав його головно на факті необхідности осудів для генези деяких почувань. Сю необхідність розумів він так, що при почуваннях осудних осуди є причиною почувань рівнорядно з представленнями. Коли-б отже дійсно отся рівнорядність функцій мала бути сущною складовою частию понятя осудних почувань, тоді супроти наших попередних розважувань ми мусіли-б квестіонувати оправданість сього понятя, а тим самим і влучність поділу почувань на представні і осудні. Коли-б одначе понятя осудних почувань мало основуватись тільки на признаню факту, що психічні умовини корисні для появи осуду бувають часто також корисні для появи почування, то в тім виді понятя осудних почувань могло би устоятись. Тільки, що здаєть ся, воно не відповідало би виразно сказаним і *implicite* подуманим девідератам, які Майнонґ ставить до сього понятя.

Коли Майнонґ впроваджував у психологію поділ почувань опертий на їх основі, то переведене сього поділу здавало ся йому річею простою, ясною, майже очевидною; він не бачив трудностей, з якими звязаний сей поділ. А прецінь показуєть ся, що і при діленю почувань з огляду на їх основу не менші показуєть ся трудности, як при всіх иншим дотеперішних пробах поділу почувань. Надія Майнонґа, що вдалось йому найти простий і певний спосіб класифікованя почувань, показалаь обманною.

Miscellanea.

Салдатська пісня про Суворова.

В рукописній збірці народніх і полународніх пісень, списаній у 20—30 роках минулого столітя в Коломиї тамошнім народнім учителем Григорієм Ількевичем, відомим у нашій етнографії збирачем народніх приповідок, якої неповний примірник переходуєть ся між рукописами бібліотеки Народного Дому у Львові п. в. „Sobranýje Piseń ruskich historycznych czrez Myrosława Pkiewiczza“ під знаком III, 2, під числом 31 тої збірки, поміщено пісню про Суворова, уложену великоруською мовою, переписану Ількевичем правдоподібно не з уст живого співака, а з якогось давнїйшого співанника, де вона списана була латинськими буквами і в досить попсованім текетї. Списувач очевидно слабо знав великоруську мову і записав пісню можливо в голосу живого співака, якогось російського салдата. Ось текст сеї пісні в такій формі, яку вона має в рукописї Ількевича.

Pisń 31-a O Suwarowu.

Wołga ryczenka szyroka, tiazko my plysty bez tiebia ;
Druh moj luboj, druh moj miłoj, tiazko my bez tiebia.
Skaży, miła, szto lubyła, skaży ty wsiu prawdu mnia,
Zabułaż ja wże o tebia, zabuwaj ty o menia.
Nie tuman z mora podniał sia, nie silnyi doždy idut,
Ino Suwarow pokazal sia, za nym polka w Polscezu idut.
Skolkoż on Polscezy zchodił, sledowali polka z nim,
Nieczowoż on bolsze diełal, tolko kuryło sie za nym.
Zažuryła sie Warszawa, szto Suwarow na niu idiet ;
Ej miła Polska sława, szto spokojno si ziyet.
Ach ty Praga nasza, saldatok szto spokojem uczyła
O ne żel ty na Boha, wolu Matuszka dała.
Zažuryła sia Warszawa, zapłakały wsie mista,

Ej propała Polska sława, kohda ja stauu pusta.
 Raz nam Suwarow proślawił, szto w Franciju pora,
 Mu wsie z radoszczy okrykli: o hura, hura, hura.

Сеї текст, як бачимо, складаєть ся в двох пісень ріжного характеру, злучених у одну тільки тому, що обі вложені однаковим розміром і правдоподібно співали ся на одну нуту. Перша в них, що містить ся в перших чотирьох рядках висше поданого тексту, се коротка любовна, а радше прощальна пісня. З огляду, що в рукописнім тексті кожді два рядки пісні писані в однім, подаю тут реконструкцію сеї пісні руськими буквами, російським правописом, в розділом рядків по чотири в одній строфі.

Волга, р'єченька широка,
 Тяжкожь мнѣ плыть безъ (мб. чрезъ) тебя;
 Другъ мой любой, другъ мой милой,
 Тяжко мнѣ жить безъ тебя.
 Скажи, мила, што любила,
 Скажи ты всю правду мнѣ.
 „Забыла я ужо тебя,
 Забывай я ты о мнѣ!“

Далі йде пісня про Суворова, вложена з пяти строф, які одначе декуди трудно реконструувати задля поцсованого тексту. Ось проба реконструкції:

Не туманъ съ моря подняль ся,
 Не сильные дожди йдутъ,
 То Суваровъ показалъ ся,
 За нимъ полки въ Польшу йдутъ.
 Сколькожь онъ Польши исходилъ,
 Стѣдовали полки съ нимъ;
 Ничевожь онъ болше дѣлалъ,
 Только курилось за нимъ.
 Зажурила ся Варшава,
 Што Суваровъ на ню йдють.
 Ей то мила польска слава,
 Што спокойно не живйють.
 Ахъ ты Прага, насъ салдатокъ
 Што спокую учила!
 О, не жалѣй ты на Бога, —
 Волю Матушка дала.

¹⁾ Не зовсім поправна конструкторія четвертої строфи вимагає деякого поясненя. В перших двох рядках російський салдат в жалем вгадує

Зажурила ся Варшава,
Заплакали всѣ мѣста:
„Вѣй пропала польска слава,
Когда стану я пуста!“

Разъ намъ Суваровъ прославиль,
Што во Францію пора;
Мы всѣ съ радостью вскричали:
„О ура, ура, ура!“

Сю пісню з того самого рукопису опублікував Яків Головацький у третім томі своєї збірки „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, Москва 1878, доповнене ст. 13—14. Він не зазначив віддільности двох пісень, із яких складаєть ся опублікований жекст, не подав жерела, з якого взяв сей текст, а подаючи його в своїй транскрипції, по чотири рядки в строфі, подав перед текстом деякі інформації про співане великоруських пісень у Галичині, які можна назвати в части, хоч і не зовсім вірними. Подаю тут уваги Головацького в перекладі на нашу мову (ор. cit. 11—13). „Крім своїх власних пісень руський народ у Галичині, особливо в округах сумежних із Росією, любить співати великоруські пісні, головно салдатські. Вони подобають ся народови своїм бадьорим змістом і смілою, гулящою, хорвою інтонацією. Народ любить слухати сі пісні про подвиги російських вояків, а ще більше оповіданя про них, про богаті міста, пишні церкви і загалом про все, що дотэркаєть ся російського царства і народа¹⁾. Сі пісні занесені в Галичину російськими військами, які в рр. 1809 і 1849 стояли по галицьких селах, а особливо в часі 1809—15 рр., коли тернопільський і чортківський округи, ся житниця австрійської імперії, належали до Росії. Надто не раз заносять їх утікачі-салдати (Москалі), що знаходять захист у пограничних селах, наймають ся на службу у селян і часто визначають ся своєю зухвалістю серед сільської молодіжи. Від них переймають місцеві парубки,

Прагу, що „навчила спокою“, себто спричинила смерть многим салдатам. Третій рядок насаєє на те гуляне та бушоване російських салдатів по Празі в часі штурму, в яким погубло звш 8000 Поляків. Автор пісні відчуваючи те страшне горе зруйнованого міста відзиває ся до нього в поетичній метафорі: „Не жалуй ся за те Богу на нас! Ми тому невинні, бо „Матушка“ (Царяця) дала нао волю погуляти.

¹⁾ Се остатне тверджене о стільки неправдиве, що доси в Галичині не записано майже ані одного оповіданя в уст народа, в яким би сак чн так величано Росію, її царя, міста та народ.

які співаюсь їх гуртом, спільним хором, при вібраниях і гостинах, у коршмах або домах, або літніми вечерами виїздячи з кіньми на нічліг. Трапляеть ся, що сільські парубки з пограничних сіл ходять до касарень, у яких живуть пограничні козаки або жандарми, покурити московського тютюну, побалакати і послухати козацьких пісень.

„Ось якими дорогами доходить російська пісня за границю. Та крім сього дяки і піддячі иноді люблять похвалити ся російськими піснями та співають у товариствах пісні переважно книжкового виробу, прим. „При долинушкѣ стояла, калину ломала“ або „Чѣмъ я тебя огорчила, скажи другъ любезный мой“, або „Всякому городу правъ и права, Всяка имѣть свой умъ голова“. А був час, коли співали як особливу новість отсю пісню на здобуте Варни:

Гдѣ парить орелъ російскій,
Гдѣ герон нашихъ странъ?
Устремился онъ въ Мизійскій
Дальвый край на бусурманъ.

Тамъ Сарматовъ мы поместили,
Поразили въ мѣстѣ семь,
Славу Славянъ защитили
Мы оружіемъ своимъ“.

Се оповідане в значій часті недокладне. Російські пісні в переписах латинськими буквами стрічають ся дуже часто в співанках XVIII в., значить, зайшли до Галичини значно давнійше, як 1809 рік. Ті співанники списували ся або по панських дворах, або по попівських домах, і там очевидно держало ся замилуване до російських текстів та мелодій. З власного досвіду знаю, що власне по попівських домах ще в другій половині XIX в. залюбки співаю російські пісні: „Чѣмъ я тебя огорчила?“ „Да призатуманилась ясная зоренька“ та „Не брани меня, родная“ яких мелодії я попереймав іще за гімназіальних часів. До сільських хат такі пісні не доходили ніколи. Те, що оповідає Головацкий про дружні балачки галицьких сільських парубків з пограничними російськими козаками та жандармами, річ зовсім неможлива, бо тим пограничним стражникам дуже остро заборонено всякі зносини з пограничною людністю. Де й коли чув Головацкий те недокладне віршоване, яке подав під титулом пісні на здобуте Варни, сего він не зазначив. Вірша „Всякому городу правъ и права“, се не жадна російська пісня,

а складане Григорія Сковороди, досить розширене в устах українських кобзарів та лірників.

Далі подає Головацький ось що про пісню про Суворова: „Пісні про війни та походи Суворова, про здобуте Варни забуті вже в Росії або замінені піснями з новим змістом історичних подій, але вони держать ся доси в заграничній австрійській Русі, дожидаючи, чи не прийдуть для заступлення їх інші пісні, в яких оспівані будуть факти, що сильно доторкають також заграничну Русь, яка дивить ся не на захід, а на схід сонця. Ось кілька таких пісень, які можна почути там і сям у Галичині та прикарпатській Русі“. За сими словами йде пісня про Суворова, якої текст подано вище, а за нею друга, а властиво уривок із двох строф ось якого змісту:

Сильвы тучи, сильны громы
Съ за Дуная къ намъ идуть;
Наши славы гренадиры
Съ за Могилова идуть.
Съ за Могилова идучи
И такъ себѣ говорятъ:
„Намъ не страшны громы, тучи,
Графъ Суворовъ съ нами йдетъ“.

„Далі — сказав співак — не тямлю“. „Сю пісню — додає Головацький — співають парубки в Волочівськїм, Тернопільськїм та інших округах, особливо сумежних з Росією“. Далі (ст. 15—16) подає Головацький ще дві салдатські пісні, що визначають ся чим хочете, лиш не естетичним та поетичним смаком. Ось друга з них, подана не в цілости:

Нашъ батюшка Николай
Пошолъ въ походъ за Дунай,
А полковникъ при полку
Куришь трубку табаку.
Куришь трубку табаку,
Кличеть салдаты до полку:
„Ты салдате, ты капрадъ,
Штобы завтра рано всталъ,
Штобы утромъ рано всталъ,
Штобъ голову расчесалъ,
Штобъ рубашка была бѣла,
Штобъ солдата вошь не ѣла“!

Реконструкція, в якій Головацький подає текст пісні про Суворова в рукопису Ількевича, де в чому відмінна від моєї. І так у другім рядку він дає „идуть“ зам. „йдуть“, якого домагаєть ся розмір; у четвертім рядку те саме слово він дає вже в формі „йдуть“. В другій строфі він додає слово „онъ“ і лишає на кінці першого рядка слово „сходилъ“, так як у тексті Ількевича. У третім рядку він пропустив слівце „жь“, а натомість додав „не“, яке псує розмір. У четвертім рядку він транскрибує Ількевичеве „курую sie“ на „курило ся“, що знов псує розмір. В третій строфі два остатні рядки у Ількевича неясні. Головацький у третім рядку по слові „мила“ додає слово „та“, а в четвертім Ількевичеве „si“ транскрибує на „не“. В четвертій строфі Ількевичеве „nasza“ після слова „Praga“ Головацький передає словом „на“, а в другім рядку слово „spokojem“ передає словами „споемъ, ты“. Третій рядок у Головацького виглядає ось як: „А не жаль же ты на Бога“. В остатній строфі третій рядок у Головацького передає текст Ількевича дословно, хоч кепсько по російськи: „Мы всё съ радости окрикли“.

В Росії сеї пісні не записав мабуть ніхто. Що найменше в багатій семитомовій збірці великоруських пісень, виданій Соболевским, я переглянувши покажчики імен власних, згаданих у піснях усіх сімох томів, не знайшов ніде імені Суворова.

Для пояснення історичної основи сеї пісні та деяких менше ясних її натяків важно буде подати головні дані в тих подій, на яких основуєть ся пісня.

„Розбивши Поляків під Кобилкою Суворов дня 23 жовтня приступив зі своїм військом до Праги, що була обведена досить значними укріпленнями і занята військом генерала Зайончка, що числило 20.000 людей, між якими було 5000 ївди і 2000 козаків. Укріплення мали 104 гармати, а надто з другого берега Висли могло боронити передмістя ще 30 гармат. Суворов маючи під своєю комендою ледво 15.000 піхоти, 4000 ївди та 2000 козаків, зважив ся про те штурмувати Прагу. Оглянувши особисто укріплення дня 23 жовтня він зараз другого дня рушив своє військо на штурм, поділивши його на 7 відділів. По короткім опорі російське військо заняло укріплення, але за те кровава битва зачала по вулицях передмістя. Поляки боронили ся завзято, стріляючи з танків та віком, тим то й страти їх були дуже значні, бо вбито коло 8000 лю-

дий, 2000 потонуло в Вислі, а решту крім 800, які здужали втекти, забрано до неволі Сам генерал Зайончек був ранений, польські генерали Грабовський та Ясіньський полягли. З російського війська вбитих і ранених було звиш півтори тисячі¹⁾.

Тому, що в остатній строфі пісні згадано заповідь Суворова про недалекий похід до Франції, треба прийняти, що пісня була зложена незабаром після російсько-польської війни, яка скінчила ся в осени 1794 р. і незабаром перед походом до Франції, який розпочав ся весною 1799 р., отже в рр. 1795—8. Історичні події виступають у ній дуже слабо, а прихильний настрій війська до особи Суворова змальований досить шабльоново та офіційально, без особистих індивідуальних нот.

Не зайвим буде зазначити, що пам'ять про Суворова заховала ся по декуди не так серед нашого простого народа, як серед його інтелігенції — поповіства. З традиції того галицько-руського поповіства з початків ХІХ в. подаю тут припадком заховану коротку пісеньку:

Суваров, Суваров,
Не зачинай сваров,
Не тикай Варшави,
Бо наробиш слави!

Іван Франко.

До історії видання Ількевичевих приповідок.

Повідомляючи брата Якова про умови друку приповідок Ількевича в друкарні Мехітаристів у Відні, просив його Іван Головацький в листі з цвітня 1840 р., щоби познайомив його зі своєю ортографією і азбукою, які певно мають свої питомі прикмети й, хто знає, чи годять ся зі сербськими. Бажав також одержати малу розвідку про причини, які спонукали Якова приймати гражданку. Не був в силі уневиннити ся перед товаришами, що мешкали разом із ним, а які підозривали його о злуку з Великоросами, а відірванне від Поляків, Чехів і т. д.¹⁾ В иншій листі з цвітня, який доси не звісний, він предложив про-

¹⁾ Див. Енциклопедический Словарь Словарь Брокгауза и Ефрона, т. XXXI, ст. 8967—8.

²⁾ Др. К. Студинський, Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49, Львів, 1909, ст. 36—37.

сто завести латинку чи, як писав в листі з 2 мая 1840 р. до Якова Головацького Микола Верещинський, „nową Ortografię ruską, i poparł je dowodami mocnymi świadczącemi głęboką Jego wiadomość i naszego języka i reszta Słowiańskich“. А хоч дивував ся і „zarałowi i bystremu Jego pojęciu rzeczy“, не міг погодити ся із його думкою, бо на думку Верещинського нічого не зискаємо через латинку й тому не можемо її приймати, хоч нею пишуть і друкують Чехи й Ідлірийці, яких радив Іван і товариші галицьким Українцям наслідувати²⁾.

По 2 мая відписав Яків лист братови, який менше більше дасть ся зреконструвати на основі брудіонових карточок між паперами Головацького в бібліотеці „Народного Дому“ ві Львові. Можливо, що поданий далше мною текст не мав наступати в таким порядку й був може ще більший, але головна річ, о яку ходить, думки Якова Головацького не змінені. В тексті справлюю тільки інтерпункцію, впрочім полишаю його без змін.

Не тут мѣстце розсправляти широко о Словена(х) в загалѣ так кирилских, як и латинских букв — а показалобся, що первіи віддаленіи від чужеземцѣв чистѣйше заховали так политическіи установленія давной па(т)ріархальной Словенщины, як и в домашнѣм житю чистѣйше захованіи обрядки, звичаи — богатшая их словесность — пѣспопѣніе народное у них невычерпаеме — лутше розвив(ае ся) свое просвѣщене) — коли западніи Словене під впливом Еуропы погубили тую правдиву підставу рѣднои словесности, до которой всѣ народы тужат, вчуженѣли на своей земли — Порѣвнай лишь давный Новгород з своим молодшим братом Псковом або стару Козаччину (котра в живой ще памяти народа) — або и нынѣшний склад правленія на Черногорѣ або в Сербіи, не сутто відвѣчніи права людскости, до котрых образов(ана) Еур(опа) вздыхае, переходяни у народѣв Словенских, своею чергою образовавшихся — а глянь на запечену Аристократію Ляцькую, Ческую, ба и всей Еуропы, а в обрыдом відвернешь лице — Коротшу дорогу до просвѣщенія мают Словене (про прочих кир.), нѣжь Еуропа, проте своею колѣєю гадаемо и так знайшовши правыи пути, а не колovati за Еуропою — Але то за далеко — приступѣм до себе, о що вам (! нам) иде? —

Мы хочемо потрібных вѣдомостей нашему неписменному народови через книги в его нарѣчію удѣлити, чтобы му ся свѣт отворив — чтобы познав годность свою и свою силу — Чи треба нам на тее лучитися з Еуропою — и когожь тут ты лучити з Еуропою гадаешь — и як их получишь? Я думаю, що народы, коли с собою сусѣдуют и обходятся,

¹⁾ *ibid.* ст. 38—9.

мусят бути якось получені — а коли гадавбысь получить их так, щобы оден другого книжки читав, то насамперед кирилиця цѣло не заваджае тому, але хіба таа проклятая лѣнь розправляющих на слѣпо — для того раджу „свѣтлѣйшим“ Полякам, яких є досит (?) (може декотрим и Чехам и Хорватам), щобы не задивлялися на западную Европу, котра изслѣду(ю)є, выучує всѣ языки и всѣ народы, якіи де на краю свѣта є, и Санскрит и Прак(р)ит и Персцину, Арафцину, Етіопцину, дѣдко знає, що умѣє, лише свого сусѣла так великого забули, цураются ним, бо ще недодавна на жадним Универс. (зап. Еур.) не було катедры словенск. языкѣв, ба ще й нынѣ мало знають — то яжь раджу тым всѣм добрым (але лѣнивым) людям та и Вашенѣ, братчику, що на помацки за невѣжами потакуєшь, щобысте трохи присѣли та навчили ся читати Кирилицею, щобы трохи в своим свѣтѣ провидѣли, а певно не будут (! будете) так богато на слѣпо балагурити, не будете называти давной словесности рускою (у котрій бѣльше народности слов., нѣжь в нынѣшній польщинѣ), а о котрій „свѣтлѣйшим Поляки“ тѣлько знають, що о хинскій — попѣвско — рускою. Не будут ввати старою струпѣшилою гялякою, але пѣзнають, що то є свѣдй родимый пень — пѣзнають потребу, високе достоинство того найдавнійше книжнообразованного нарѣчія слов., о котрим учен. Банд(т)кє Протест(ант) (не знаю, чи „свѣтлѣйший“ Поляк, чи нѣ), а за ним Шаф(арик) отщо пишут: Gott gebe, daß der slav(ische) Kirchendialekt als die erste, oder wenigstens die älteste uns bekannte Quelle der slav. Sprache, von allen slav(ischen) Völkern gelernt u(nd) gekannt sey, nicht um der Einheit der Kirche willen, sondern um der höheren wisse(n)schaftl(ichen) Bildung willen, um der Erhaltung des slav(ischen) Volksthums willen, auf daß wir nicht verteutschen, nicht vertatern, nicht vertürken (ich (Šaf) setze hinzu, nicht verfranken u(nd) vermagyern), auf daß wir nicht abfallen v(on) der gemeinschaftlichen Quelle der Volksthümlichkeit, die trotz der Stürme v(or) zehn Jahrhunderten nicht versiegt ist. — Gesch. d. sl. Lit.

Нехай прочитають народніи вѣснї (Вука, Укр. Макс. Кирѣвского, Сахарова), а узнають новый свѣт поэзи, зовсѣм для них незнасмый, рѣдныи Словенскій рай, пѣзнають, що то є народность словенска, а зобачут, як низькіи их романтики, буцѣ(м) народніи поэтове.

Розпущенї, роспещевї на Байренах(!), Шкотах, Викторях Гингонах — Балзаках, Шиллерах, Шекспирах и других — смак народн(ий) потеряли — не знають правд(иво) пародн(оѣ) цѣны свого власного — и покляскуют за чужемцями — а доганяють своену, що не таке, як их — але пародн(а) Слов(есность), спѣльна всѣм в языцѣ, в обыч(аях),

п'сен(ях), тая нас вяже, вѣдд'блюе вѣд нѣмоты — и чинит нас la grand(e) nation, Еуропою для себе!

Нехай роздвляться, що то є Русь велика, єи жит'є, єи словесность, а не будут дурачества такого брѣдити, „шо вони для Царя пишут, а не для народа“. Має и царь своих писателѣв (так, як Людвик Пилип своих), має Булгарина, Сенковського, Гуровського (Полякѣв), має цѣл'ый кагал Нѣмоты и французьких заволок — але самая чистая Русь, ядро народа, из котрого блиснули краси цвѣти, а студѣнь зморозила цвѣточки, не далася розвинути, але живе дерево жде весны — повеличайтесь, Ляхи, такими люд'ями — сидит у Москвѣ и не хоче нѣ о Царских писателях, нѣ о цивил'заціи Еуропе(й)ской Петербурской знати, але стараєся на своим, рѣдным пни дѣждати плодѣв роботы своеѣ и уже видко, яки краси цвѣты выкохали труды их. А нехочется твоим добрым пріятелиам научити гражд(аньских) букв, нехай хоть загля(нуть) хоть до Нѣнца Koeniga (! Кепена) Litter(arische) Blätter aus Ruß(land), перечитай один з другим, що є Полево й, самоук, котрый все свое жит'є посвятив для просвѣщенія народа нижших клас — котрый знарошне написав XII Товѣв (sic) исторіи народа руского, насупротив Карамѣ(ин) Ист(ор)ію государства Росс., послухай там, що вѣн уже зробив через свои дѣла — яке просвѣщеніє на Сибѣрѣ завелось — один чоловѣк слабій, а перо его царіом трясє!.. Є и бѣльше, котрї в его слѣды ступают — Для народа вони пишут, а не для царя, як ся слѣпакам ляцьким вдає, але и не для лежухѣв Еуропейских, лѣгнуучихся научити читати кирилицю — Негѣдвї они того, щобы для них новїи буквы творити и народови замѣсть своего давного накидати. — Ученіи их добре знаю(т) западн. слов., а простий народ не потребує знати. Не пишут нашѣ Украинцѣ анѣ для Царя, анѣ для Магнатѣв Моск(овских), бо царь жадеп не буде читати плодѣв словесности простого народа — борше вашои еуроп(ейскоѣ) слов(есности) — анѣ дворянини Моск(аль), не возьме зарѣвно так, як Лях, до рук книжки „хахлацькой“, як вони звут, анѣ для попѣвской касти, бо тая має свои духовніи книги, а то им вдається суєта мирская — але для народа и народолубцѣв — Так нашї Украинцѣ (не знаю, читавесь Основяненко, Макс. п'сенї, Котляревского), а чижь можешь казати, що то для Царя, або попѣвской касти писано! Встыдайся, брате, за неуками потаковати —

И знов за далеко загнаємся —

Спытаю тебе, кого бы ты гадав у нас до Еуропы лучити? Часть народа письменного и без того з нею получена знанієм языкѣв и Словесностей западных — Бѣльше вони читают чужины, як може потрѣбно, бо и на свойню забули. Их не треба лучити (хібань бы вѣдривати та

привернути до своєї Словенско-руської народности), вони читають и будуть читали. —

Вважаймо для кого пишемо, не для кількох цѣкавих Слов(ен), але для своих — а тим так треба, щоби як найприступнѣйше було. Народ неписменний взагалѣ не потребує читати чужих языкѣв — ему нужно книжок добрых в его нарѣчю. Хтож их напише, як не часть писменной Руси? Сами книжки (хоть бысь их томы тмами напечатав) не научут неписменного! Хтож має бути учите(ле)м его — анѣ ты, анѣ „свѣтлѣйшій Поляки“, анѣ другій Словене, бо не можу(т), лише тін, шо найближши к нему, шо их довжность бути учителями народа (хоть их мало, але дасть Бѣг, буде бѣльше!) Тим учителям треба дати книжок в такой барвѣ, в таком строю, щоби як найраднѣйше, без супереки приймили. А тая барва в Азбука кириллиця, а не латинска! Казавем, шо писменна часть у нас влучена в Еуроною, через ню вѣттак и хотя не хотя перейде просвѣщеніе в бѣднѣйшии роды — але бодай щобы непереходило бѣльше вѣду, пѣжь меду, до его обычаїв и языка, як то ся звичайно дѣе и колись дѣяло. — Вже ся нам досить лиха наляло ся в уха из той Еуропы, теперь будь(мо) мудрѣйшии, як прадѣды наши, берѣм вѣд неї, але ровглядѣм, чи добре — бо не все влото, шо ся свѣтит. Не журися о Еуропу, вона сама ширит своє стрем(лѣнє), книги салѣзут (палѣзут) до нас, знайде вона жолобину и нальєся до нас, страхаймося лишень, щобы нас не затопила? Опроче, як духа часу нѣхто не годен вдержати, не утримают го Власигелѣ, котрым миліоны стоять на один росказ — як *S. Aug. Spiritus flat, ubi vult* — так на вѣдвороть один чоловѣк не в силѣ приспорити, сам вѣн овѣе, огрѣе нас, як прийде веснонька, а молодіи парѣстки на справленій нашими руками земли окрыются прекрасным цвѣтом надѣи. Але ва земли руськой, с кореня руського, пѣд руським небом, руськіи цвѣты и плоды будут и жусять бути. — А чужосторонна-пересаджина стебелинка доти бы и росла, доки бы було на ню кому хухати, склом та матами накрывати вѣд вѣтру та сонця — я(ка) билина, такіи и плоды бы були. Нельзя вѣдривати вѣд свого корѣня, бо не приймєся, треба го получити зо старою словесностю (котра була бы народною, коб ѣ не паплюжила Еуропейщина), предцѣ вона, яка була, така була, але своя була и так може нас богато научити и стеречи. — На воздухах не постоит жадна словесность, щожь ся стане из класс(ичною) польско-аристокр(атичною), котра тѣлько разѣв то пѣднесєся, то упаде, и. пр. поезія (sic поезію) класс(ичну) поль(ску) завѣяла буря романтикѣв и як порошок вдула — А прийде час, шо як не давно гнущалися у Польщѣ классиками, як не своим овочем, так во всѣх умѣнїях будут ськати свого родового — самостоянності народной. Нелѣзьмо в калужу ва тыми, шо стуженѣли, а хранѣм своє. Стережѣмся прелестной стежки,

к чужинѣ ведущою, коли хоче(мо), щоб вона нашою народности не поглотила и затопила... Не гудѣт на старину, не называйти(!) єю спорохнявилою гылякою, вона жива, хоть пупляшки не розвилися — не цурайтеся прошлостію, бо в нѣй наука для будущности — и коли хочешь рѣв перескочити и не впасти в болотище, то цофнися назад, а вѣттак, набравши сили, пускайся беспечно — —

Ты кажешь: „лѣпше нам ся лучети помалу в цѣлою Еуропою, нѣжь в одною частію“, а я кажу: лѣпше нам ся держати цѣлости Руси, того корѣня, с котрогосмо выросли, як вѣдчѣхатися вѣд него — лѣпше тоє просвѣщеніє, котрым нас надыхала западная Еуропа (яко ближчих сусѣд), ширити в глуб много племенного народа нашого, чтобы не вбачати, не сторонити, але в купѣ, в согласію поступати нам до одной цѣли, просвѣщенія и образования! Я не думаю, чтобы буквы гражд(аньскіи) такою перепаною були для просвѣщенія, е то лише шкаралупа, а лише лѣпный небуде кумати зернятко — истинно ученіи Словене: Шаффарик, Коллар, Коныгар, Палацкій, Ганка, Мацѣіовскій и др. нѣколи (не) скаржилися на тую Азбуку, але знають и читают руську, сербску, церковнослов(енську) словесность — так ваші „свѣтлѣйші“ балагуры читают по франц(уески), по аглянски, по шпальски и Бѣг знає, по якому — лише Русь гудят для того, що не розумѣют нѣчого, ворогуют для одного правленія на весь нарѣд, на єго язык, на єго вѣру — так, як ще не додавча (ба ще и нынѣ) на нас ворождуют. —

Кажешь, „чи може нас вѣра до чого привязовати“ — Вѣра не повинна перемѣняти народности, а нѣ нарѣд, а нѣ на язык не повинна мати вліянія — а предич у нас так ся дѣє, дѣяло и Бѣг знає, доки ся дѣяти буде! Хто вѣры греч(ескоѣ), той Русин, а скоро обрядок вѣдмѣнив, той вырѣкаєся и языка и народности, стаєся чужим родови своему, ворогує на своих, калєє гнѣздо свое! Чи хочешь мосты мостыти для того выроду руського. Доки так буде, доти довжній Русине держатися всего своего, що є в вѣрою привязанє, бо их народность вагине!

Для того „исповѣданье наше може“ и мусит нас привязовати. Для Руси, для всякого народа вѣрующего не є воно „мертвою формою“, бо вѣн врѣс, най так скажу, в нього п як себе Русином, так вѣру руською вєє, воно єму послѣдня потѣха меже ворогами — а народа без религии небуло и не буде! Тѣи, котріи жадной религии немають, тым вона мертвою формою — и радибы ся єи позбути!

Я(к) тому не вѣрю, чтобы азбука так великою перепаною була к розширеню свѣтла, и явный приклад покажу ти — чи не читає вся учена (sic) Еуропа сербских пѣсень (хоть гражд(аньскими) буквами) бѣльше, нѣжь мадярских поэтѣв — хоть тамтых „горетка“, а тых мѣлюиовин вельможи помагают, ширют и рекомендуют. -- Кто знає в Европѣ о Пѣс-

нях Качи́жа, хоть лат(иньскою) прав(описею) логическою написаны — азбука заваджати може, нехай вона, яка хоче буде, то хотящій читати мусит ю вивчити и (як ты хочешь), хоть на(й)лутше прав(описане) зробити, то самоук не буде добре читати, бо всякій язык має свои питомі тонкости, котрых (я(к) слушно ученый Шафарик с новоду поправленія нами правоп(исаня) писав) жадною буквою ненамалюеш, не сут то ноги, по котрих приложивши (як хто знае) палцѣ або дунути, а наряд мусит выдати голос. —

Невѣрь тому, шо Европейскіи словесности Азбука лат(иньска) получила (ниши то тому причины), бо хоть стать их однака, але як розличный выговоръ их е и мусит бути. Хоть умѣешь по чески, по фра(ан-цуски), по таліянски, чи будешь читав по агляйски, шпаньски або нѣм(ецки), мадь(ярски). Наука агличанск(оѣ) орт(ографіи) стораз болше трудѣв стоит, пѣ(ж) гражд(аньскоѣ), предцѣ учить ся один в другим лише, шоб Байрена(!) читати, а чомужбы не посвятити килька день або скилька годин, научитися кирилицѣ, шобы пѣзнати язык и Словесность своих побратимѣв, Сербѣв, Русинѣв и Москалѣв. —

Треба тобѣ уважати, для кого пишемо, шо писати повинниемо наперед для своих, а вѣттак для других Словен и для Еуропы —

Свои Русине dokonше маюч читати, повинни другіи Слов(яне), коли хотят — и коб все читали — або бѣла часть — тай Еуропа може — Ба й в Еуропы, хто схоже нашѣ книжки читати — килька ученых, а тым все одно, чи гражд(аньскою), чи лат(иньскою), чи твоєю, чи моею правописею — то нам о Еуропу байдуже — инакше...

Сказаў би хто, шо новое правописаніе и язык наш народный відпудит охоту учених, привиклих читати відмѣнным правописаньем и явиком простонародним, однак на то відвѣчаемо, шо пишемо насамперед для своѣх, для Русинѣв — а потім для других и проте урадѣйше, шоби вони до нас — потім шо нам по таких, шо лякаются шѣ години роботи наўчитись — але знайдем —

Здається ми, шо дивлюся на ти невз(г)одины, якѣ найлучше гадаючи, в любви к народовв замышляешь — Не так „ряд буде спріяти латинским“ буквам, як Гаунтове — подай им руку, а відродитесь?! Еуропа далеко, а Га(унти) на карку — Все то на руку Гаунтам, котри ширются у нас и ще бѣльше ширитися будут — им такой сварки потреба — то им ино подай! — Розважай, брати(!), куда звертаешся, цѣфнився ва вчасу, шобысь ся потому не каив, а вже нѣзно буде —

Не кажу я, шобы правописаніе мое було найлѣьше и відповѣдало-всѣм петребам — але уважай на причины, якѣ мя привели до того, уважай на окольности —

Нехайся вороги не множат.

Не хочу я встановляти нічого нового — не хочу ся вдавати за учителя, законодавця, Апостола народу мого — але іду дорогою давною (колись убитою), а ниніш морогом пририсло(ю) — не хочу взнавляти сварив, колотив, яких поводом було, є и буде всяка переміна, а ще гірше с так благои причини, як азбука. Спытайся Хорватів, а вони тобі розкажут про своих сусідів (тую горетку Словенів Краинских). Які вних сварив були за тую безділную річ — нехочу я переносити тую Азбучну войну на свою рідную землю — нехочу, шоби „Nuovo disciamento di lettere“ роздирало грудь матери нашої — жіймо в згоді — вжіймся до одного спасительного вѣнця, як можемо, як час позваляе и пишѣм для просвѣщенія народного — а не гаймо надармо часу — не збавляймо паперу на Азбучную — Не сушѣм головы на выводу о лутшости благои рѣчи — Азбука не спасе нас! Хоть бы и найлут(ш)ая. Кобы Краинці були той час ужили на що лучше, шо азбучна вѣйна зѣла — кобы були папер той чим позиточным записали, шо забазграли про Авб(узу) сварку — не булибы остались при одних азбуках, граматиках.

Хочеш кого напасти, то вважай, чи під ногами не ховеско, шобысь ся не послизнув.

Я не є упрямый — ани маю мое правописаніє за найлучше, але узнаю потребу поправки, переоначенья церковнословенского правописанія одповѣдно до нашого часу, до нашого языка, до состояннїя и образованя его. Язык через тїлько вѣків перемѣнявся, а з ним до потреб его и правописаніє: инакше писав Нестор, Мономах, инакше грамоты XVI вѣка за Литовско(го)-руск(их) князів, Волоських Господарів — инакше Статут Литовскій, инакше лѣтописанья XVII и судовіи дѣла XVII вѣка. Язык книжный вѣдлѣняв (ся) під впливом то церковного, то бѣлоруского, то польского языка, а зним и правописаніє — давнїи гусїи ѣ, ю, іє, љ, љ, ж, ѡ, оу в серединѣ викинено — зпоєдинчено и проч. Нинѣш, коли розпочинаємо писати народным языком, потреба також до языка, яка его нинѣ стать, потреба декотрых перемѣн в правописанію, шобы відвѣчало языкови. До опущенья ѣ таке саме маємо право, яке нашѣ отцѣ пишущїи до опущенья ж, ѡ — з поєдинченя юу або є. — Кожда словенска литература дожшла перевороту в правописанью и немало гармидеру за перемѣну. Килько не було крику, таки азбучна вѣйна затялася у Чехах за у и v, а в Краинѣ и Корутанах за новѣ буквы не обїйшлося без сварки в Сербскій и хорватскій словесностях. Поляки недодавна опералися і писати, ба ще и доси є, шо пишут іеу — јеј або у. Я того не перепудився, так всюди було и бути мусят, шо голова, то ровум. — Але всюди виджу у Словенщинѣ, шо нова поправка перемогла, добре мусит взяти верх. Якїй роздѣл меже нинѣшною ческ(ою) а тому 33 лѣт

навспак, або межи илир(ско) - чек(ою) а давню малярско-хорватскою, Вука Стеф(аповича) а Мразовича — И Росс(ійска) слов(есность) борше або пізнѣйше мусит поправити свое правописаіе.

Я готовый до згоды — перечитися не хочу — нехай хто подасть лучше вложеніе правописаія, я першій приступлю — Хотѣвем лишень крок наперед зробити. — Опроче най лиш нашѣ пишут, правопись мала рѣчь, абы лиш содержанье мудре та пожиточне — буква марница — буква мертва, дух оживляе.

Правда, шо тая прав(опись) утрудит наученіе читаня, але за то влечит науку цѣлой граматикки, склоненія, спряженія и проч. перемѣны — одностайнѣшій, простѣйшій будут правила, коли на вѣдвороть, державшия лише выговора, нѣ кѣнця, нѣ путя не знайдешь, бью — бьешь так, як спую — гнью — бо ту і опущено — насупротив сплю, або сню, спит, втим рѣзница —

Гай утворив новое правописаіе и (пѣгде правды дѣти) дуже добре, заключителное, — для всеѣх южных словен, котрї одним языком (можнабы сказати нарѣчіем) говорят — и щож? Хорватове по части, ино Словене в Далмаціи и Славоніи прїймили, а Краинцѣ, котрї тилько лѣт розправлявали, изиська(ли) над лучшом (!) прав(описанем) — и не признаются до того — хотя всеѣ лат(инских) букв уживали з давних давен и всеѣ лат(инского) обрядку — А хтож у Сербѣв прилучив ся до того прав(описаня) (хоть воно и для них зроблене)? Нѣхто, всеѣ держутся старинны — а чи ты може гадаешь, шо твердый Русин (упертый), як го назвали, nebude в бѣльшим постоянством держатися старовинны, як Серб? Невнае Русинѣв, хто так каже. Гай давно уже (либонь 1823) выступив с провктом своим и ждав поры, надрабляв знать в домашних сборах, аж 1835 выступив явно, але як выступив — мае за собов книгопечатню, ученых, можных — мае пѣд рукою Данницю и Новины одиѣсѣнькїи на ювѣ (всеѣ и нехотячи мусят читати, куповати, учитися) — а Ты кого будешь мав за собою — шо тобѣ допоможе — нѣчого, станешь сам, як палець — а всеѣ, як чмѣлѣ, загудут, во всеѣх сторон посыплотся камѣнье.

Свѣжїй приклад маем на Вукови, котрїи (не вважавши на колишїи его слова „мене је истинна ревност к роду може принудила да тумараѣе кров ово трѣе, макар и сав подеран изишао“), тепер (як ми Г. Шаффарик писав) навертае ся и жалует, шо так далеко забрѣв... А однак Вук не вѣдкидав нѣчого, Вук не запроваджав нового, лише одно можна сказати ј и тое ј тилько гармидеру нарѣбило —

Шож допѣро, хтобы хотѣв зовсѣм нову азбуку запроваджати — на то тысячи — тысячїи мати, але треба власть, значеніе у народа, треба мати силу завести, школы наказати учити, треба бути диктатором (як

Петро Вел.) — а мы ледви здобудемося на изданіє одной книжки и треба лѣта чекати, заким знов що цягне — так, як єсьмо тилько вѣкѣв того ждали, шо є — Не так то, як вдаєтся — а памятай слова чоловіколюбця и Спасителя мира: Нѣкто же не бѣ пророком во отечествѣ! —

Zawczesnie, kwiatku, zawczesnie,
 Jeszcze rólnoc mrozem dmucha,
 Z gór jeszcze nie zeszy plesnie,
 Dąbrowa jeszcze nie sucha.
 Przymruż złociste światelka,
 Ukryj się pod matki rąbek,
 Nim cię zgubi szronu ząbek
 Lub chłodnej rosy perełka.

Уважати маєшь, шо в книжках народных мусит бути як(і)йсь соювь всѣх нарѣчей, инакше, державшися твоєй правописи, трабы роздробити для кожного обвода, для кожного кутика инших книжок, для гѣр у Гуцулѣв инакше, для Бойкѣв инакше, для Надднѣстрянѣв инакше, над (! для) Над Сяня, Над Бузя инакши и ще бысь усѣм не вдоволив — лѣпше, я кажу, нехай раз привяте пр. вя же всѣ одробины пороссипованіи по широкой руській земли, згромаджує до купы в одну цѣлость так, як их вяже однакоє пѣснотворство (позвія), один обычай, одна вѣра! (кажу о южных Русинах, бо на Вел(икій) Руси (Россіи, Московщ.) о себе сами дбают. —

Заквапно осудивєсь Владыку Снѣгурского, не так то ся дасть наробити лехко, як ся шо в головѣ чісь вырѣит — допустѣм, кобысь Ты був на єго мѣсци, можебысь и тилько невробив гаразду, як Вѣн? — а шо до службы божои, хотѣвши запровадити новіи буквы, стым замыслом не далеко бысь зайшов, хиба може там, де Архиепископ Колоньскій або Бискуп Дуниин? Треба перше выслухати, перше справу прозрѣти, як рѣчи стоят, а не гудити по польски, без суду, без права. —

Стрѣбуино борзо писати, як тѣ ся выдаєть, заким понадписуєшь тотѣ значки и то чи в борѣ на своє мѣсце трафишь?

widziżdżajesz, daću, serćyńci.

Изобрази собѣ, як то буде выгядати кожна слово, кожна буква в гичкою — а ще яка с того невыроумѣтельность бути може? як переставишь або опустишь тоту крысочку! —

Щож нам с того прійшлобы, абысмо мы така горстка на краєчку вѣдлучилися вѣд общины Руси — шожь думаєшь, чи прійме Киев старый, мѣсто давных вгадок народа, ередоточіє (Centrum) южной Руси, шо скажут Задапрянцѣ, де є вся наша сила физичная и моральная, де ся заховала память давной Коваччини, да нашѣ люде еще пана (пѣданьства, а нѣ жидовы) не знают? А де теперь недавно покаалося

своє родовое життє, щож вони скажут, щосьнося повѣнчили! — Тай по всѣм — Нам бы теперѣ дбати, щобы получить, поровумѣти (ся) меже собою, шо в нас один нарѣд, один язык, одна надѣя, все заодно! Намбы достаратися, щобы наша наука из западной Еуропы через нашѣ руки до них переходила — щобысмо вкупѣ до одной цѣли стремилися, а Ты подѣляти хочешь то, шо маєся до купи згребовати, шо и так слабо держитя, а Ты ще розковаєшь. Не чини того и остережи всякого доброго Русина и правдивого Словенина!

Вважай на Гаюву правопись, нашо там є, котре выиавлятися має у одних як іје, у друг. як є, у трет(их) як о. Тут видишь, як зарадив Гай недостаткови Вукового прав(описаня). Вук через свою методу роздробив Серб(скій) нар(ѣд) на маленькіи куснѣ — тот старась повязати — длятого у нас я, не тьажко, але и тьажко. Тубы треба широку розправу росписати — и оправдатися в мой правописи —

В конець хотѣбы и я приняв и згодився на твоє, то шо до издания приповѣдок и Пѣсень треба сказати: Чій хлѣб ѣсь, того цѣсь спѣвай! У нас знайшлосьбы цымало таких добрых Русинѣв, котрѣбы прибѣгли с представлениями, проектами — але сягнути до кишенѣ, то не дуже скорѣ, для того шануймо того, хто не жадує 500 ф. СМ. и треба его послухати, як сам хоче —

Не нытѣ пора выступати из такими предложениями — не хочу дѣлити (и так в вещастью подѣленых), але гляджу, чимбы повязати —

Не хочу, щобы выпоминали один другому, то по бойкѣвски, то по Гуцульскій, те зпольщено — Всѣ мы Русь — Закии сонце зійде, роса очи выѣсть —

Коли нашѣ зацо, то выдай Падуру —

j spólgloska pr. jdu

й не збытечно, але потрѣбно.

На лист Якова відписав Иван 29 мая 1840 р., в яким дорикав братови, шо як уклад пісень задуманого збірника буде такий, як приповѣдок, шкода викидати на пусто 500 золотих. Аж сумно дивити ся „на ту сумішку найкращого зерна нї счиняну нї вивіану — так то сквапно, сквапно, а діло без кінця і вінця“. Закидав мілку орку й рідку сїйбу на батьківській ниві, тому й малий спасибіг на жнива. Не все, що нїби чуже, твори людського розуму не є і не повинні бути чужими для жадного чоловіка; філософія, теологія, історія, природничі науки не є романами. Хто як хто, а Яків Головацький не повинен гудити чужини, бо в чужині вивчив ся, пізнав „правдивое народное любу мудріє, пісьнотворетво і високоє достоїнство словесности старословенської“. Через латинські букви скорше підуть наші

книжки в чужину, будуть приступніші для неї, а коли пізнають нас, будуть і на чужих університетах учити ся славянської мови. Сам не нараджував ся із ніким, висказав власне переконання, ходить йому тільки о азбуку й правопись, а се не така дурниця. Знає, що се все залежить від Якова. Коби він тільки „слово писнув честному Верещинському, а все би гаразд було“. Та в тім і слабість Якова, що з боязни перед градом не думає за сійбу. Словом в обох по трохи правди, тільки братова правда „близка, низка і мілка“, а його „далека, висока і глибока“¹⁾.

Вкінці приповідки, зібрані Ількевичем, вийшли правописию Якова Головацького під напором Верещинського, якому як горячому приклонникови ідей і поглядів Маркіяна Шашкевича треба, здасть ся, і приписати сей факт, що в виданню Ількевичевих приповідок кінчить ся третя особа однини та множини м'яко (на ть).

В просьбі Якова Головацького до консисторії о наданне катедри української мови на львівському університеті подано як доказ наукової кваліфікації Головацького для осягнення сеї катедри, як видно з нарису сеї просьби, зараз на другім місці, що він „написавъ передговоръ и приписки до Илькевичово(го) собрания „Галицкихъ приповѣдокъ и загадокъ въ Вѣднѣ 1840 (sic, 1841)²⁾. Що до збірки Ількевича додав Головацький велике число приповідок, як і всі загадки (в тім збірку Бірецького), се правда. Та признаючи Головацькому побільшення числа приповідок і доданне загадок, треба за се дуже обмежити оригінальність його „передговору“ до приповідок. Нагоду до сього дав рукопись Ількевичевої збірки, що переходуєть ся у бібліотеці „Народного Дому“ ві Львові у відділі о. Петрушевича (N. 311). Рукопись писана на бібулястім папері, має на верхній картці заголовок: Sprichwörter der Ruthenier oder Russinen in Galizien von Gr. Mir. Pkiewicz Triviallehrer 1839. Над текстом самих приповідок стоїть такий заголовок: Pukazki iły prorowysty Ruskyj. Вже з отсього видно, що приповідки списані латинкою. При кожній приповідці є й єї німецький переклад. Перед текстом приповідок уміщена „Vorrede“ Ількевича з датою 1 вересня 1838 р., писана в Городенці. Сю передмову Ількевича переклав або місцями переробив Яків Головацький і тим робом „написавъ передговоръ“ до приповідок. Для красшої іллюстрації подаю паралельні тексти сеї передмови, німецький Іль-

¹⁾ Др. К. Студинський, *op. cit.* ст. 40—1. ²⁾ *ibid.* ст. 298.

кевича й український Головацького, щоби показати, що там, де заслужено підписав ся Ількович як „Sammler“, менше право мав так поступити „Издатель“. „Предисловіє“ Головацького, яке углядило ще й загадки, про що нема й згадки в Ільковича, годить ся навести тут і тому, що Ільковичеві приповідки представляють нині рідкість, а сама передмова коротенька.

V o r r e d e.

Wie der Abgebrannte in der Asche seiner vernichteten Behausung wühlend froh ist, wenn er kostbare Ueberreste von seiner Habe findet: also freuete ich mich bei der Sammlung vaterländischer Sprichwörter und Lieder, welche ich dem verehrungswürdigen Publikum mitzutheilen Willens bin, denn leider! sind diese die einzigen Trüm(m)er, die von ehemaligem Reichthum in Kunst und Wissenschaft zu Halicz übrig geblieben, die einzigen Schätze, die im Inneren des Volkes aufbewahret aus der Vorzeit zu uns kommen, die einzigen Güter, welche das Schwert und Feuer der zahllosen Feinde nicht erreicht hat. Theuer sind uns diese Ueberbleibsel. Wohl lächelt der Reiche, wenn er den Armen sieht, wie dieser Kleinigkeiten mit großer Sorgfalt sammelt, und so werden viele unserer reichen Schlawen (sic), den(en) ein besseres Schicksal beschieden war, vielleicht lächeln, wenn sie diese unsere Armuth und Freude sehen. Ich habe nicht für die Reichen, sondern für meine Brüder gesammelt und diese werden meine Gabe nicht verschmähen. Ja, euch, o theuere Landsleute! sey diese Sammlung vaterländischer Sprichwörter gewidmet. Empfanget sie mit jenem freundschaftlichen Herzen, mit welchem sie euch der Sammler weihet. Leset darin die Urtheile unserer Ahnen über Menschen und die verschiedenen Lebensverhältnisse, welche sie erfahren haben; erkennt aus demselben ihren Geist, ihre Art zu denken und zu fühlen: vernehmet darin die Stimme der Weisheit, wie sie sich unter unserm Volke hören ließ, und ziehet daraus den Nutzen für euer Leben. —

Geschrieben in Horodenka in Galizien den 1-ten September 1838.

Gregor Mirosław Ilkiewicz
Sammler.

П р е д и с л о в і е.

Не так тїшитися погорїлець, 'сли блукаючися на згарища знищеного обистя свого, выдобуде акї дорогїи недогарки свого имїня, як я'м радовав ся, списуючи сіи народніи приповїдки и загадки, в надїї подати их честным читателям руським. — Только-то лише, милїи крайне, нашой народности; только-то, що в пїсьнях, обрядах, казках, приповїдках и пр. осталось богатства из колишного умїня

и словесности давной Словенщины и славного Галича!... Є то скорб народности, котрый в памяти и в сердцах вѣрного народа заховався; а котрого нѣ огонь, нѣ мечь бесчисленных ворогѣв досагнути не мѣг. Вам, любезній краине! посвящаю сей невеличкій, але дорогій подарок. Суть то правила предкѣв наших, освященіи доволѣтныи досвѣдченъем, не разгѣрко окупленіи недолею, а переказаніи с поколѣнія в поколѣнья, на внуки — правнуки для перестороги и поученія; суть то памятники дѣяній правѣтцѣв наших, с котрых видко, як вони думали, гадали. В приповѣдках проявляеся правдивое житѣ, моральное здоровье народа, тут вараз узнаете, де го болить и долѣгає, дѣйдете и причины болю... Приповѣдки показують точный образ народа — єго домашнього житѣя — узнаете в нѣм народ богобоязливый, робочій, гостинный, згодливый — пѣзнаете в сих плодах души єго дух быстрый, глубоко мысленный, розум проникливый, що все изслѣдує, доходить и аж до живого проймає — задивуетеся не раз, кѣлько мудрець рускій поняв и як коротенько выповѣв — перекопаетеся, якій народный наш языкъ спльный, гнучкій, спритисный — зачудуетеся над тым коротким, а предцѣ точным и дѣйственным выразом, над буйностью зрѣвнаній, як далеко вони сягнути, як глубоко поняти, як незвычайній, а однакожь правдивіи. — Загадки покажуть Вам быстроту розума, лехкѣсть выдумованя и грающеє остроуміє народное.

Посилаю Вам сіє собраніє... прийміте го, милии краине! с тым пріятным сердцем, с котрым Вам посвящає

Издатель.

(Галицкіи приповѣдки и загадки зѣбраніи Григоріи Ількевичем. У Вѣднѣ 1841. (ст. III—VI).

Про приповідки Ількевича відозвав ся найскорше празькій „*Časopis českého Museum*“ з 1842 р. (3 зош. ст. 456—458), в якім Фр. Яхім умістив прихильну замітку. Згадавши деякі факти з історії і літератури України, приписав рецензент приповідкам значінне школи, бо „Русин, не маючи школи, вчить ся мудрости від свого батька, укритої в оділичених приповідках, і в кождім незвычайнім припадкови йде до них на пораду“. Виданне схарактеризував низкою приповідок по українськи та в чеськім перекладі. Воно гарне, але не уложене після предмету, тільки по азбучі. За звір треба було взяти збірку пословиць Челяковського з 1837 р.

Цінність видання приповідок Ількевича підчеркнув в двох найблизших роках по їх виході і „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“. В 33 т. за 1842 р. зазначав критик, підписаний ініціалами Б. Ф., що надрукована „очень красиво

книга Русскими буквами на Галицкомъ нарѣчїи. Оно близко къ нашему и кажется еще понятнѣе для насъ, чѣмъ Малорос-сїйское, а книжечка, которая писана имъ, представляетъ живое доказательство сродства Славянскихъ племенъ, раздѣленныхъ временемъ, пространствомъ, судьбою, но сохранившихъ въ душѣ теплоту любви, единоклюбіе, сочувствїе ко всему родному имъ, простота древняго быта Руси и любовь къ родному, трогательно высказывается въ Галицкихъ приповѣдкахъ“ (ст. 100). Дальше подав критик передмову в рѣвнобожныхъ текстах, оригінальнїм і великоруськїм, і навѣв на стор. 103—110 довгий ряд приповідок в оригіналі і великоруськїм перекладі, розпаювавши їх на відрубні групи. По приповідках з історичними споминами наступають такі, що характеризують хоробрих козаків, хитрих Жидів і безпечних Циганів, далі народній календар, відношенне народу до Бога, народні чесноти. Богато приповідок однакові з великоруськими. „Особенности Галицкихъ пословицъ состоятъ по большей части въ неожиданной шуткѣ, или и живой формѣ выраженїя“. Вірно вглянув галицький Українець в людські слабости й недостачі, вірний його погляд на житє і товариські зносини, прегарно представлений хосен із просвіти, а „наблюденіє природы развивало народную Философію, и въ вѣрныхъ примѣненїяхъ проясняло Науку жизни“. Що до загадок, вони „менѣе остроумны, нежели пословицы“, але одні й другі „принадлежать и къ нашей Словесности“. В 37 т. за 1843 р. висловив ся І. Срезневський про збірник Ількевича, що „по множеству матеріаловъ собраніе превосходное; но къ сожалѣнію расположено все азбучнымъ порядкомъ“ (Донесенїя адьюнкту - профессора Срезневскаго г. министру народнаго просвѣщенїя, ст. 58). І в Ількевичевій рукописи розложені приповідки по азбуці, але не так консеквентно під поодинокими буквами, як се зробив Головацький.

Григорій Ількевич збирав також пісні в коломиїськїм обводі. Його записи пісень увійшли вже до збірника Вацлава Залєского. Бруліоновий список свого збірника він передав сам Якову Головацькому, а нині він переховуєть ся в бібліотечі „Народного Дому“ у Львові. Крім того збирав ріжні обряди, повіря і т. и. З того дещо помістив в львівських „Rozmaitościach“ в 1836 р. ч. 27 і в збірнику Яшовского „Sławianin“ за 1836 р. н. з. „O mitologii ruskiej według podania ludu (Mirosław J.....cz). Підписував ся „Мирослав з Городенки“, де був учи-

телем¹⁾). Між паперами в „Народнім Домі“ є його „Seria Literae Baptizmalis“, з якої виходить, що вродив ся у Новім Селі 13 жовтня 1803. Батько його називав ся Стефан, а мати Маріяна „de Silkiewicz“. Умер в 1841 р.

Подав *М. Возняк*.

Броніслав Лозінський.

В грудні с. р. помер у Львові відомий польський історик-публіцист Броніслав Лозінський, автор монографії про Агенора Ґолуховського, історії галицького станового сойму й ин.

Головним предметом його історичних студій була Галичина — її новійший австрійський період (кін. XVIII—XIX вв.). Будучи з фаху висшим адміністраційним урядником при львівським намісництві й маючи приступ до актів, які зберігають ся в архіві згаданого намісництва, він користав з них цілими пригорщами й раз-по-разу витягав на світло денне цікаві епізоди з новочасної історії нашого краю. Найважнішою одначе його історичною працею є згадана вже вище монографія про А. Ґолуховського (*Agenor hr. Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich 1846—1859*), видана у Львові 1901 р. Праця ся мала становити частину більшого видавництва, до якого епоху, в якій Ґолуховський виступав на ширшій арені австрійської держави, мав обробити хто иньший, а пізнійшу діяльність Ґолуховського в краю знов пок. Лозінський. Смерть другого співавтора і пізніше недомагане Лозінського перешкодили виконанню праці в плянованім розмірі. Одначе й те, що було зроблене, себто згадана вище праця Лозінського, служить значним причинком до пізнання новочасної історії нашого краю взагалі, й історії нашого політичного життя у Галичині спеціально. Він власне є тим, який вповні зреабілізував в опінії польського громадянства осуджувану ним до того часу політичну діяльність А. Ґолуховського, — діяльність, завдяки якій Поляки здобули у Галичині те становище, яке займають нині. Він кинув у згаданій монографії багато денного світла і на польсько-українські відносини у Галичині в половині минулого столітя, відкриваючи заслону з тої

¹⁾ Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Др. Рос. при москов. унив. Москва, 1863, кн. 3, IX ст. передмови Бодявського до „народныхъ пѣсень Галицкой и Угорской Руси“ Головацького.

державної акції, яку проти нас вів Ґолуховський цілий час свого першого губернаторованя у Галичині (1848—1859) — акції, в результаті якої недавні „Тирольці сходу“ вийшли в очах центрального правительства і віденських двірських кругів елементом для держави непевним і мало що не схильним до державної зради.

Крім сеї, головної своєї праці дав Лозинський цілий ряд більших і меньших статей і заміток, які містив у різних польських видавництвах (Biblioteka Warszawska, Przegląd Historyczny, Kwartalnik Historyczny, Przewodnik naukowy i literacki, Przegląd prawa i administracyi й ин.). Важнійші з сих статей отсі: Galicyjski Sejm stanowy, Z historyi Stanów Galicyjskich, Epilog stanów galicyjskich, Głos niemca o 1846 r., Dwa upiory historyczne, Epilog kryminalny 1846 r., Z czasów Józefińskich, Z czasów i aktów dominikalnych, Z czasów nowicyatu administracyi galicyjskiej, Początki ery Józefińskiej w Galicyi й ин.

По концепції історії Галичини пок. Лозинський належав до школи Калінки, якому австрійська господарка у нашім краю кін. XVIII — поч. XIX вв. представляла ся в одних тільки чорних красках.

Ів. Кревецький.

Наукова хроніка.

Новий курс з західно-європейської археології.

(*Manuel d'archeologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par Joseph Déchelette, t. I, p. I—XIX+747, Paris, 1908, t. II, p. I—XVIII+1—512+I—VII+1—191 (appendices). Paris, 1910.*)

Археологія як наука може числити лише коло століття. Одначе не зважаючи на се, можна просто дивувати ся її розвиткови. Почавши ся скромними пробами опису знайдених предметів, вона перейшла далі в фазу будованя ріжних далекосяглих і занадто сміливих гіпозеа, які не оправдували ся здебільшого фактами. Далі наступив час пильних дослідів, з примінюванем вироблених і точних наукових методів, який і дав в результаті величезну масу фактичного матеріялу. Одначе робота систематизації сього матеріялу, його критичного згрупованя і синтезу далеко відставала від нагромаджених все нових і нових фактів, так що тепер такі роботи, як славетна праця Габрієля Мортіле „Le préhistorique, origine et antiquité de l'homme“ (Paris, 1910, ed. 3-me) в значній своїй часті вже не відповідають выводам сучасної науки, а ще більше вже зовсім не вичерпують богатства нагромадженого матеріялу. Тому справедлива увага автора нашого курсу, що в міру того як зростають матеріяли дослідів, стають все кориснішими праці синтетичного характера. „Що відносить ся до кам'яної доби й особливо до палеоліту, то тут праці признаних авторів в свій час установили певні загальні погляди й основи класифікації, потрібної для поступу науки. Одначе багато нових фактів кінець кінцем змінили початкові висновки або дали доповнюючі висновки“. Таку працю загального характера й мав на меті дати автор. При величезній трудности свого завданя він наперед обмежив своє завдане — дав огляд здобутків археології лише на території сучасної Франції. Се одначе зовсім не перешкоджає йому для виясненя

ріжних спірних питань широко користати з археологічних матеріалів інших країн. Сей порівнюючий метод досліду з особливим успіхом і в великих розмірах примінює він в другім томі своєї праці, де обговорює ся бронзова доба.

Перший том присвячено камяній добі, одна частина трактує про добу оббиваного каменя, а друга про добу вигладженого каменя. По вступнім розділі, де автор обговорює основні поняття й тези археології, а також справу з методом археологічного досліду, обговорює автор одно з найважнійших питань археології — про існуванє людини в третичну добу. Насамперед він дає короткі, але докладні геологічні відомости про сю добу, а далі критичний перегляд археологічних фактів, які можуть дати матеріал для розв'язаня сього питання. Автор цілий час лишаєть ся виключно на ґрунті фактів археології, зовсім виключаючи в поля своїх розумовань гіпотетичні висновки й висновки інших наук. Аналіза слідів, які ніби то лишили ся по людині третичної доби, приводить його до висновку, що сучасний стан здобутків археології не дозволяє дати позитивної відповіді на питанє, чи людина вже існувала в третичній добі.

Цілий третій розділ присвячує автор загальній характеристиці четвертичної доби — обговорює питанє про ледівці, зміну її клімату, флори й фауни. Доперва в четвертім розділі переходить він до низших, найдавніших верств палеоліту — доби шельської й ашельської. Тут він виявляє основний характер цілого свого дальшого викладу — злуку дуже деталічного викладу фактів з висновками загального характера. Він скрізь тримаєть ся такої схеми — по короткім загальнім начерку даної доби іде незвичайно докладний опис і характеристика матеріальних останків людської діяльности, в першій мірі очевидно зварядів, далі геологічно-археологічний опис найголовнійших знахідок і розкопів, нарешті докладне означенє меж географічного розширеня даної доби. Часом повстає вражінє, що маєш діло не з курсом археології, а з практичним підручником для археологічних дослідів. Се очевидно шкодливо впливає на загальний виклад, але тим більшу вартість має для спеціалізованя тих представлень про археологічний матеріал, які відіграють першу роль при практичних археологічних дослідах і забезпечують від помилок. По такій схемі переглядає він по добі шельській і ашельській добу мустерську, орінякську (*aurignacienne*), солютрейську і магдаленську. Як бачимо з порядку діб вставляє він в порівнаню з класифікацією Г. Мортіле нову добу орінякську між мустерською й солютрейською. Сю нову класифікацію прийнято в 1901 р. на міжнароднім археологічним конгресі в Монако, одначе автор пробує самостійно довести потребу й слушність нової класифікації, при чім виявляє крім дуже

великої очитаности також великий змісл і уміне орієнтувати ся в археологічних контроверзах. На жаль місце не дає нам можливости прослідити за аргументацією автора, яка спираєть ся на цілий ряд зіставлень і комбінацій фактичного характера.

По сих розділах, де даєть ся основне і всесторонне представлене кожної доби, автор в останних трьох розділах першої частини розглядає питання загальніші — про штуку в другій половині палеолітичної доби, про людські раси, могили й похоронні обряди в сій добі. Особливо добре й з великим богатством фактів оброблено два розділи про штуку в палеолітичній добі. Тому на сих розділах ми й спинимо ся трохи довше. При сучаснім стані наших відомостей можемо сказати, що початки історії штуки відносять ся до оріпакської доби, по термінології автора, себто до початку доби північного оленя (до маґдаленської доби по термінології Г. де Мортіле). Ніяких проявів артистичної діяльности ми не знаходимо в покладах шельської, ашельської й мустерської доби. Правда, певного рода понятя про симетрію й гармонію ліній проявляють ся виразно в деяких формах палеолітичних знарядів. Але незабаром висша стадія культури позволяє людям на різні способи відтворювати істоти й предмети, які вони бачуть навколо себе. Сі перші твори людської штуки мають високий інтерес, хоч на жаль обмежують ся на самім представленю звірят і людей — не дають, як се ми бачимо в залізній, а навіть бронзовій добі, малюнків, де були би представлені реліґійні звичай, битви, польованя, священні танці, і т. д., і на підставі яких ми могли би виробляти понятя про минуле житє. Наш автор уважає, що перше ніж перейти до розгляду памяток скульптури й малярства тої доби, треба розглянути такі явища, як мальованє й татуованє тіла і звичай носити різні прикраси. Се він і робить, пильно збираючи до купи всі вказівки, які свідчать, що звичай сі існували вже за камяної доби; при сім він користає з аналогій, які дає етнографія сучасних диких народів. Між иншим приходить він до висновку, що у людей камяної доби, як і у сучасних дикунів, чоловіки далеко більше дбали про окраси, ніж жінки. Се має паралєлі і в сучасній етнографії. Розділ окрас у нижших людей, каже відомий етнограф-соціолоґ Гроссе, є такій самий як у висших звірят; в обох випадках се поясняєть ся тим, що власне самчик добиваєть ся самиці. У дикунів нема старих панєн, так само як і у звірят. Жінка є певна, що її вівьмуть, тим часом як чоловік мусить часто робити великі зусилля, щоби здобути собі жінку. Ілюстрації того, наскільки богатшим є вибір окрас у чоловіків, ніж у жінок камяної доби, дають описані у Дешелета „Grotte des enfants“ і могили Барми великої (Barma Grande). Характеристичним, бо аналогічним вже з сучасністю, є той факт, що вже за маґдаленської доби ін-

дустрія настільки розвинула ся, що могла робити імітації справжніх окрас. Так наприклад знаходимо штучні зуби з слоневої кости, й імітацію мушлів з оленячого рогу.

Переходячи до виробів скульптури й малярства, автор починає з скульптури, бо її твори належать до давнішого часу, коли малярство у людей камяної доби було зовсім не розвинене. Сей факт, що скульптура розвинула ся скорше від малярства, автор пояснює тим, що диким людям того часу тяжше було дати малюнок фігури, себто дати представлене об'єму на поверхні, ніж відтворити сей об'єм в усіх його трьох по-мірах. Він пробує розрізнати в штудії палеолітичної доби два стилі, початковий або архаїчний і стиль свободний або розвинений. До першого належать, на його думку, головніс різьблені фігурки й лише деякі гравюри й малюнки на стінах печер. До другого відносять ся гравюри на виробках з мамутових сікачів, кости й оленячих рогів. Дальший виклад автора, де він докладно описує зібраний багатий матеріал, дає докази, що його поділ первісної штуки на два стилі має оправданє й фактичну підставу. Фігурки, головніс голих жінок, що належать до архаїчного стилю, характеризують ся виразно зазначеною стеатопігією. З сучасних племен стеатопігія у жінок найбільше виявлена у Готентотів. Але ми знаємо, що той самий характер мають численні глиняні статуетки передісторичного Єгипту, а також (вже в неолітичній доби) фігурки в Греції, островів Егейського моря, Тракії, Босни і території України. З огляду на те, що ці пам'ятки походять з різних діб і що годі допустити, щоби було спорідненє або безпосередні зносини між французькими трюльодітами й мешканцями передісторичного Єгипту або що, автор рішучо повстає проти теорії деяких французьких авторів, які стеатопігію фігурок палеолітичної доби у Франції пояснюють гіпотезою етнографічної філіації народів Сходу з народами Заходу. Так само слушно виступає він і проти Софуса Міллера, який в своїй праці „Urgeschichte der Eugora“ знижує вік французьких фігурок до п'ятої або шостої тисячі літ перед Хр., щоби твердити про вплив єгипетської штуки неолітичної доби на штуку французьку. Для таких тверджень нема ніякісіньких доказів. Переходячи до гравюр архаїчного стилю, автор окремо розглядає гравюри людей, звірят і рослин. Особливу увагу його звертають на себе гравюри людей, бо вони представляють їх в потворнім, півзвірячім вигляді, на думку автора, з ритуальними звірячими масками; на нашу думку здогад автора має більшу стійність, ніж здогади деяких учених про те, що ці дивні зображення людей, се плід фантазії диких малярів, або думка відомого дослідника розмальованих печер, Пієта, який одну гравюру з ітіфаллічним характером і півлюдськими, півзвірячими формами готовий уважати за антропоморфну малпу, близьку до

Пітекантропа й ближшу до людини, ніж сучасні малпи. Про се, що малюнок має ритуальне значіння, на нашу думку свідчить власне фалічний характер фігури — пригадаймо собі аналогії в численних статуетках і малюнках грецьких і римських Пріапів, виданих хоча би у Кравва в його „Anthropophyteia“. Нарешті в двох невеличких розділах дає автор огляд рослинної орнаменталії і так званих „мисливських знаків“, які в великім числі стрічають ся в печерах сього часу. Що до „мисливських знаків“, зроблених на плоских камінцях, кістках і оленячій розі, в них дійсно можна бачити аналогію до гуцульських „равашів“. Здогадав Піета, який думав знайти в сих знаках цілу абуку, треба очевидно відкинути.

Окремий великий розділ (десятий) присвячує автор розглядові другого стилю в штуці сеї доби — гравюрам і малюнкам на стінах і склепінних печер, відкриті яких викликало в свій час велику сензацію в науковім світі. Він дає історію відкриття сих печер, загальний їх опис, розглядає докладійше сюжети малюнків і нарешті наводить аналогічні малюнки й гравюри, знайдені в Австралії, Каліфорнії і Північній Америці. Порівняне се дає можливість авторови висказати твердене, що малюнки, знайдені в палеолітичних печерах Франції, мають так само релігійний характер, як і малюнки Австралії й ин., а саме вяжуть ся з того рода явищем релігійного характера, як в етнографії й соціології відоме під назвою тотемізму. Мусимо признати, що порівняне, яке перевів автор, дійсно дає всі підстави до такого твердження (див. т. I, ст. 203—208), а коли так, то упадає думка Г. де Мортіле й інших археологів, що люди сеї доби не мали ніяких релігійних концепцій.

Розгляд доби оббиваного каменя кінець Дешелет оглядом людських рас сеї доби (огляд дуже докладний і точний), а також могил і похоронних звичаїв. Він виказує між иншим, що не може бути мови про гіятус між палеолітом і неолітом, коли дивити ся на ці дві доби з погляду їх похоронних звичаїв — обидві доби мають ті самі способи похорону, себто стрічають ся в них і могили зі скорченими кістками і з випростованими. В факті ховання трупів разом з окрасами бачить Дешелет потвердене свого погляду, що люди палеолітичної доби мали релігійні представлення про жите на другім світі.

Друга частина першого тому праці Дешелета трактує про неолітичну добу (стор. 307—630). В десяти розділах сеї частини автор систематично зібрав і, можна сказати, вичерпав величезний матеріал, який нагромаджено досі. Спеціальний характер мають тут розділи про неолітичні селища, мегалітичні пам'ятники (дольмени, криті алеї, менгіри, кромлехи), неолітичні могили різних типів й неолітичну індустрію. Се здебільшого систематизація й докладний опис відомого досі матеріалу. Сі

розділи мають велику вартість лише для спеціалістів. Натомість перший і останній розділи містять в собі висновки загального характера. В сих розділах автор підчеркує, що в неолітичній добі людські племена незвичайно поступили наперед в своїм суспільнім розвитку. І справді, замість троглодитів, що мешкали невеличкими родинами по печерах, бачимо вже жите цілими селами, племенами. Про се свідчать насамперед кйокенмедінґи, селища на палях, городища і навіть могильники сеї доби. Так само мегалітичні пам'ятники могли бути поставлені спільною силою лише великих людських колективів.

Штука занепадає в неолітичній добі, і неолітична штука не може йти в порівнане з штукою палеоліту. Причину сього бачить Дешелет не в гіятусі, який мав наступити між палеолітом і неолітом, а в занепаді тотемістичних вірувань і культу (обговореню питання про гіятус присвячує він окремих параграф в першій розділі другої частини, де доводить, що ся гіпотеза не знаходить потвердження в фактах). Натомість незвичайно зростає індустрія. Сей зріст проявляєть ся не лише в більшій ріжнородности виробів, але також в кращих способах виробу знарядь. Повстають також нові галузі виробів — кераміка, виріб матерій. З господарського погляду населене неолітичної доби ще й тому далеко поступило наперед, що воно вже знає освоювати звірята, займаєть ся рільництвом. В парі з сею вищою культурою йде також повстане й розвиток обміну. В неолітичній добі вже можна прослідити впливи инших культур, які йшли з полудня на північ і зі сходу на захід і робили ся при помочи обміну. Що до самого обміну, його предметом були головно ріжні породи каменя, особливо придатні до вироблюваня знарядів. Ось сумаричне вичислене питань, якими докладно займаєть ся Дешелет в другій частині першого тому своєї праці й які він ілюструє пребогато фактами. Ми мусіли би дуже розширити рамки своєї замітки, коли б схотіли на підставі сих фактів дати хочаб короткий погляд на матеріальне й умове жите племен неолітичної доби.

Зазначимо ще, що перший том містить два додатки: перший подає бібліографічний список печер Франції, в яких знайдено штучно оброблені вости або малюнки на стінах, другий бібліографічний список стацій і майстерень неолітичної Франції.

З другого тому праці Дешелета, який мав обіймати бронзову й залізену добу, аж до початків історичного жита на території теперішньої Франції, ми маємо поки що лише першу частину — про бронзову добу. Автор незвичайно широко поставив свій дослід. Відомо, що культурні впливи сходу й полудня, які слідно вже в неолітичній культурі Франції, в бронзову добу не лише не спинили ся, але навпаки зросли. Тому Дешелет не обмежуєть ся на обробленю археологічного матеріалу до сеї

доби в самій Франції, а дає ще огляд бронзової доби в Греції, на Сході і в Європі. Сей огляд позвляє йому докладніше вяснити всі впливи чужих культур на бронзову культуру у Франції, а також дає йому підставу до хронологізації сеї доби.

Розділи ІІ—ХІ сеї частини читати досить тяжко, так вони переповнені всякими подробицями. Знаходимо тут між иншим докладний опис селищ і могил бронзової доби, бронзової зброї й ріжних виробів з бронзи (автор крім опису зовнішних форм слідить також їх еволюцію); обговорюють ся також питання про пошу і окраси, про кераміку, про вироби з золота, срібла, олова й скла.

Натомість загальний характер мають три останні розділи — про торгівлю, релігію і штуку. Що до торгівлі, про неї дають понятє вже попередні розділи, в яких Дешелет докладно просліджував чужі впливи на місцеві вироби. Головними предметами торгівлі була цина і сіль. Про поширеність торгівлі циною свідчать вже той факт, що її уживали до бронзових виробів скрізь, хоч здобувало ся її лише в небогатьох відносно місцях. Не бракувало також обміну вже готовими виробами. Дешелет наводить дуже інтересний список ріжних виробів, знайдених на території Франції, походженє яких є безперечно чужоземне, — в Італії, Греції, північної й центральної Європи і т. д. — й які у самій Франції не виробляли ся. Характеристичною є також та обставина, що склади ріжних виробів, часом дуже великі, знайдено власне над берегами рік і на побережу океану. Географічне розміщенє сих складів дає можливість прослідити, якими дорогами йшла в ті часи торгівля.

Разом з торгівлю ішли також культурні впливи. Се найкраще видко з тих виробів, знайдених на території Франції, в яких виразно видко прояви культу сонця, який первісно повстав на сході. Дешелет наводить цілу колекцію таких виробів — представленя сонця, вівки в сонцем, які тягнуть бики, і т. д. Він навіть твердить, що віра мешканців бронзової доби у Франції була инакша, ніж за попередних часів. На його думку, віра в звірят занепала й на її місце прийшла віра в ріжні сили природи. Се пояснює він між иншим також тим, що мешканці бронзової доби, живучи вже не в мисливства, а з рільництва, опинили ся в більшій залежности від сил природи, ніж від звірів, як се було перед тим.

Розділ про штуку в бронзовій добі вийшов у Дешелета неповний і короткий. бо він тут розглядає лише плястику й малюнки. В параграфі про орнаментику не слід було обмежати ся на орнаментиці прикрас (бранзолет і ин.), а треба було також розглянути орнаментику на начинях і зброї.

Загалом беручи, можна сказати, що праця Дешелета має синтетичний характер лише в тім розуміню, що дає звід і систематизацію всього, відомого досі археологічного матеріалу. Одначе синтезу в розуміню суцільного огляду й зображення різних сторін життя передісторичних людей ся праця не дає. Детайлі і факти занадто беруть гору над загальними висновками — читач сам мусить вироблювати собі понятє про цілість минулого розвитку. В сім, в залежности від точок погляду, можна бачити і неґативну і позитивну сторону праці Дешелета. Треба зазначити одначе, що з наукового погляду що до богатства фактів і богатства бібліографії займає вона визначне місце. Популяризатор міг би на підставі лише сеї книги дати дуже інтересний загальний погляд на розвиток передісторичного життя. Автор не зміг як слід подолати всього богатства зібраних ним фактів. Тому виклад його має вмінний характер, то сухий і каталогічний, навантажений подробицями й спеціальними екскурсами, то занадто загальний.

М. Залізник.

Бібліографія

(Оцінки, реферати, замітки).

Історія політична і культурна.

Dr. Maryan Łodyński — Dokument „Dagome iudex“ a „kwestya sardyńska“ w XI wieku (Rozprawy Akademii Umiejętności wydz. hist.-filoz. ser. II, t. XXIX, стор. 59—148).

Документ відомий під назвою „Dagome iudex“ дуже важний для історії початків польської історії, посередньо теж відносить ся до нашої історії. Се акт виданий загадковими особами „Dagome iudex et Ote senatrix et filii eorum Misicam et Lambertus“, що віддають свою державу в протекцію Риму; звичайно приймаєть ся авторами акту польський князь Мешко I і його жінка Ода; а границі означують ся в акті: „sicuti incipit a primo latere longum mare fine Bruzze usque ad locum, qui dicitur Russe, et fines Russe extendente usque in Craccoa...“ — і в сїм його значінє для історії руської держави¹⁾. Документ заховав ся в реґесті кардинала Деуседіта часів Григорія VII, що вложив на порученє папи збірник канонів. Автор студії зручним розумованєм доказує, що Деуседіт мав у руках ориґінал документу, — се підносить значінє акту, бо кардинал в наводженю змісту документів був незвичайно скрупулятний і також міг подати вірно зміст і сього акту. Але в другого боку є вказівки, що в реґестах Деуседіта в дечім змінила ся форма акту; кардинал укладав збірник канонів з дуже проворою метою — се мала бути основа для розвитку великодержавних григоріянських ідей; длятого в актів він міг передавати дослівно тільки сам предмет (напр. границі посілостей), а правні відносини, які вязали сєй предмет в пацтвом означував своїми словами — і в ясною тенденцією.

¹⁾ Див. Грушевський, Історія України-Руси, I², с. 436.

Результати критики цього акту для нас не важні. Важніше означення характеру збірки Деуседіта, якій автор присвятив багато місця в тексті і в окремій додатку. В сій збірнику канонів знаходиться також відомий лист Григорія VII до Ізяслава; се підноситься значіне цього листу, бо, як виказує д. Лодинський, кардинал вібрав тут тільки більш цінні документи — хоч мав доступ до всіх папських актів. Сю справу треба розслідити ближше.

І. Кривякевич.

Картины церковной жизни Черниговской епархии изъ IX-вѣковой ея исторіи, Київ, 1911, ст. 207, 4°.

Замисел добрий — виконання негодяще. З нагоди царського привіду до Чернигова чернигівська епархія задумала пописати ся виданням, яке б дало образ, в слові і малюнку, девятсотлітнього життя епархії — і взагалі культурного життя сеї повної глибоко-інтересних історичних споминів і предікавої історично-артистичної спадщини країни. На кошти не поскупили ся: одно друкарське виконання сеї кнйги коштувало понад 10 тис. карб. Але тим прикрійше, при такій зверхній роскоші, при богатстві матеріалу, яке лежало в руках видавців — і на яке натякає навіть се видавництво, виступає внутрішнє убожество сеї пропамятної кнйги... Тим більше — що робити приходило ся не на суровім корені. Чернигівська епархія може похвалити ся дуже гарним „описавієм“, зробленим сорок літ тому — розумю „Историко-статистическое описание Черниговской епархії“ покійного архієпископа чернигівського Філарета (7 книжок, 1873—4 р.), одну з найкращих праць того рода. В сій праці покійного описателя (навіть не згаданий в передмові сеї нової роботи!) нові описателі чернигівської епархії могли найти дуже багатий, солідний і цінний матеріал. Але скромна і безпретенсійна робота покійного історика епархії їм не імпонувала — їм хотіло ся дати щось живе, ефектне, але сї потуги роблять тільки прикре вражіння, виявляючи повний брак дійсного „духа жива“.

Починаєть ся книга бомбастичною присвятою цареві: „Благочестивѣйшій, Богомъ вѣнчанній Великій Государь Императоръ! Велико и славно царство Твое. Сотни народностей вѣщааетъ въ себя оно. Невмѣримы богатства поверхности его, но еще болѣе ихъ въ нѣдрахъ земли. Крѣпки какъ сталь охраны его. Мечъ и огонь на главѣ врага твоего. Но не эти богатства веселятъ взоры Твои. Не на мечъ и огонь уповаешь Ты. Есть другія богатства въ землѣ Твоей, есть другая охрана ея. Какъ небо звѣздами, Божиими домами и пещерами Святыхъ украшена земля твоя, а въ нихъ дивный неусыпный покровъ и охрана царства Твоего — то чудотворныя иконы и нетлѣнныя мощи Угодниковъ Святыхъ...“ і т. д. А от історичний вступ: „Необъятно велика наша

святая Русь. Никогда не бывало такого обширнаго государства, какъ наше отечество. „Надъ семьюдесятью землями богатыремъ“ по изображенію Русскихъ былинъ, и 1000 лѣтъ тому навадъ считался русскій народъ.

По Киеву его звали Куяниномъ,
 По полямъ звали Поляниномъ,
 По лѣсамъ Древляниномъ,
 На западѣ звали Рутелиномъ...
 А на Бугѣ Бужаниномъ,
 На Днѣстрѣ звали Тиверцемъ,
 На Ильменѣ Смоляниномъ,
 На Днѣпрѣ Сѣверяниномъ,
 А въ иныхъ мѣстахъ и никто не зналъ,
 Какого онъ роду племени,
 Какъ звать его величать его по имени,
 Какъ чествовать по ивотчеству;
 И звали его просто богатыремъ сѣвернымъ.

Як бачимо доста слабо все — і поезія і проза, історія, географія і статистика. Пишні і мертві фрази пускають ся для оживлення сухого і теж мертвого викладу, клерикально-офіційно-патріотичного і при тім — гірко механічного. „Картини“ ніякої не виходить, а тільки наизгани на лико хронології досить припадково підібрані зверхні факти і фактики. Старанно підчеркують ся офіційні нотки і ще старанніше промовчуєть ся все що може внести дісонанс в сей загальний патріотично-клерикальний тон; але і сей стиль витримати скільки небудь зручно — не стало видно тямки.

Таке ж убоге вражінне робить і ілюстраційна сторона, яка могла б зробити книгу цінною. І тут видавці добре мали за що руки зачепити: в Чернигові на місці було у них епархіальне древнехранилище, музей Гарновського, котрого колекції в значній мірі теж походять в Чернігівщини, ряд інших колекцій, матеріали старих місцевих друкарень і т. и. Але все се використано так — що в книзі яка містить кілька сот великих і малих ілюстрацій — майже нічого цікавого. „Оздоблена“ книга замість автентичних вінет грубими композиціями, мабуть свого „власного“ ілюстратора канд. богосл. Протопопова; знімки переважно неінітересні, або повдіймані так, що не дають нічого. Аж досадно.

Єсть досить і куріозів. В реєстрах „замѣчательныхъ дѣятелей земли Черниговской“ фігурує теперішній губернатор і губерньський маршал, і безпосередно по них „Христа ради юридивые“ Гриць Золотюсенський, Мих. Сущинський, монахиня Херувима. Між „священными предметами“ — крісло цар. Катерини, портрет Олександра І, дім де він мешкав в Чернигові, царська „бесѣдка“, і т. д.

І сумне вражінне повного упадку духового життя у сій духовній верстві кінець кінцем робить книга.

М. Грушевський.

Проф. П. Жуковичъ — Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г. (Христiанское Чтенiе, 1910, I, стор. 14—36).

Його ж — Варшавскій сеймъ 1627 года и его значенiе въ исторiи боротьбы православныхъ съ унией (ibid., II, стор. 173—192; III, стор. 334—350; V, стор. 675—688).

Його ж — Варшавскій сеймъ 1628 года и крушенiе унiональныхъ плановъ Мелетiя Смотрицкаго (ibid., 1910, VII, стор. 935—959)

Його ж — Вопросы о примиренiи православныхъ съ униатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года (ibid., 1910, IX, стор. 1122—1135).

Професор петербургської духовної академії П. Жукович уже від кількох літ в „Христiанскомъ Чтенiи“ в статях з різними заголовками друкує історію боротьби православних з уніятами від початку повстання унії, і ті статі виходять потім випусками під спільним заголовком: „Сеймовая боротьба православныхъ съ униатами въ польскомъ государствѣ“. У висше названих статях 1910 р. автор, говорячи про боротьбу православних з уніятами за час 1626—1629 рр., описує досить докладно внутрішній стан польської держави та соймові постанови кожного з зазначених років.

В р. 1626 польське правительство задумало примирити православних з уніятами та зложити візд їх чи собор в Кобрині. Королівський заклик на собор був написаний неозначено: запрошувано представителів „религiи грецкой“, а під тою назвою розуміли ся по тодішній правительственній термінологiї уніятські представителі, через те православні на соборі не явили ся, і ніякого спокою в релігiйних справах не привернено. В тойже сам час польське правительство було занепокоєне заплутаними політичними справами: нападом Татар на Україну, можливістю війни в Туреччиною і давню війною в Шведами, через те сойм, який відбув ся в Торуні (в польській Пруссiї) під koniecь 1626 р., займав ся справами тільки політичними; над релігiйними справами не раджено, хоч на тім соймі були присутні представителі запорожських козаків, котрі просили правительство збільшити їм платню в огляду на заслуги запорожського війська в битві в Татарами під Білою Церквою (9 жов. 1626 р.), але сповненє тої просьби козаків відложено до иншого часу. На соймі слідуячого 1627 р. козаки знова звернули ся в просьбою: щоб їм збільшено побори, щоб шляхта не утискала козаків в їх домашньому житю і т. и. Хоча більша часть петицій козаків була признана соймом заслугуючою на полагодженє, але справді нічого не було зроблено. На тому ж соймі розглядано стару справу про заспокоєнє православних, але знов нічого не рішено і відложено діло до будучого сойму.

Сойм 1628 р. був запятий шведською війною і не доторкав ся церковних питань. На тім соймі між иншим запрошено духовенство, щоб жертвувало від себе на тодішні воєнні потреби, і відносно неуніятського духовенства в соймовій постанові було сказано, щоби воно вібрало ся і обсудило питанє про жертви на воєнні ціли. Тою постановою покористували ся православні і зібрали ся на собор в Київї на день Успенія. На собор явив ся Мелетій Смотрицький, припавши вже потайки унію, і став впливати на соборї в користь унії, але тут йому виказано його лицемірство і його уніонні пляни розбили ся.

На соймі в січня 1629 р. вироблено проєкт, щоби для заспокоєння грецької релігії скликати у Львові собор православних і уніятів в попереджаючих соборами православним і уніятським окремо, але проєкт той не був проведений як соймова конституція. Після сойму король своїм універсалом проголосив скликанє собора, але з перекрученєм вироблених на соймі умов скликаня. На тому ж соймі 1629 р. православні добили ся легалізації київського православного брацтва, чого їм перед тим відмовлювано; щоби мати тепер успіх, представителі київської православної шляхти заявили на соймі 1629 р., що брацтво закладаєть ся для уладженя і удержаня шпиталю „для людей убогих, старих і уломних, як духовних так і світських, і людей рицерських, по заслугах королю і Річипосполитій покалічених ворогами в ріжних битвах“. Про брацьку школу не згадували, щоби ділу не пошкодити, і таким чином добили ся легалізації брацтва. Ю. С.

В. Семевскій — Кирилло-Методіевское Общество 1846—47 г. („Русское Богатство“, 1911, кн. 5 і 6, ст. 98—127 і 39—67).

З усієї літератури ювілейного року розвідка д. Семевського становить найважнійший причинник до історії Кирило-Методієвського брацтва і до біографії найвидатнійшого братчика (бо таки він був братчиком) Т. Шевченка. Тоді як уся инша ювілейна література крутить ся коло відомого, статя д. Семевського приносить новий матеріал. Складаєть ся вона з кількох розділів. Перший розділ починає д. Семевскій з попередників Кирило-Методієвської громади — масонської ложі „Сполучених Славян“ і декабристського товариства „Сполучених Славян“ (деякі автори і досі їх мішають), потім переходить до членів кирило-методієвського брацтва, спиняючи ся на Костомарові і Шевченку. Другий розділ присвячений основним ідеям і цілям Брацтва. Зібрано тут ряд документів, котрі крім записки Білозерського, в якій начеркнено завдання і ціли Товариства, були вже опубліковані давнійше (Устав і головні правила в кн. 2-ій „К. Ст.“ і „Былом“ 1906 р., відовви Костомарова в „Былом“). В кінці розділу

спиняєть ся автор на ідеях братчиків про державне порядкуванне. Найцікавійший своїм матеріалом розділ III, в котрім д. Семевський переказує зміст складеної Костомаровим „Книги Битія українського народу“. Се власне та незнана нам досі рукопись, котру доклад гр. Орлова охрестив „Законом Божіим“. Як оригінал (Костомарова в укр. і рос. мові), так і копії в нього Гулака переходують ся в архіві Департаменту Поліції. Се свого роду філософія історії, написана під великим впливом Міцкевичевої „Книги польського народу і подорожування польського“. Д. Семевський дуже добре доводить сей вплив, рівняючи твір Костомарова з Міцкевичовим. Велика шкода, що автор не міг опублікувати сю „Книгу“ в цілости, але вже й за саме переповідженне її цензура вирізала цілу другу частину його статі (кн. 6).

В розділі IV знаходимо різні відомости: про Савича і його погляди, агадки декабриста Момбелі про арешт братчиків і ті чутки про його, які ходили тоді по Петербурзі, вкінці спиняєть ся Семевський на деяких моментах слідства, головно на допиті Костомарова в „3-м Отдѣленіи“ про „Закон Божій“, і кінчить свою цікаву статю на відношенню сього „Отдѣлення“ до членів „Україно-Славянського Общества“, як охрестило воно брацтво, і на долі їх.

Про Шевченка говорять д. Семевський, що був він найпертічнійшим і найбільш радикальним (поруч з Гулаком) членом брацтва і вів за собою інших. Між иншим притакує автор звісті про революційну діяльність Кобзаря (пропаганда серед селян). Революційне значінне його поезій — очевидно само по собі.

В. Дорошенко.

Dr. Bohdan Barwiński — Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku. Краків 1909, стор. 22. Се замітки з нагоди видання А. Лапо-Данилевского, Нечати послѣднихъ галицко-владимірскихъ князей — друковані в Wiadomościach numizmatyczno-archeologicznych 1909 р. Автор оповідає історію дотеперішніх студій над тими печатами, підносять вартість згаданої праці та робить деякі поправки. *Ів. Крч.*

Dr. R. F. Kaindl — Zur Geschichte der deutschen Siedlungen und des deutschen Rechts in Polen und Galizien (Deutsche Erde 1915, IX, стор. 226—232). В доповненню до своєї Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern обговорює проф. Кайндль праці і статі Соколовского, Пекосінського, Буяка, Кутшеби, Захоровского, Пtasнїка, Мучковского, Хмеля, Бонковского, Бравера, Токаря, Смұльського, Фелькера, Штарка і Франка (в Записках Н. Т. ім. Шевченка том 95). При тій нагоді принотую дві дрібні статі того ж автора: Die Lage des Deutschtums in Galizien (Grenzboten

1910, том LXIX, ч. 37/38) i Preussische Ansiedler in Österreich im 18 Jahrhundert (Ibidem 1910, LXIX, ч. 30).

Raimund Friedrich Kaindl — Zur Geschichte der deutschen Einwanderung nach Galizien (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1912, IV, Львів, стор. 108—115). Виймок в третього тому Кайндлевої Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern про походження німецьких кольоністів у Галичині.

J. Schmidt — Aus der Geschichte des Deutschtums in Galizien bis zu Kaiser Josefs II Zeiten. Nach Geschichtsquellen zusammengefasst (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien für das Jahr 1909, I. Львів, стор. 90—94). Короткий огляд напруму і стану німецької кольонізації в Галичині від найдавніших часів, в головним углядненем історії і розвитку міста Бялої. В історичній частині подібують ся помилки, що свідчать про непідготованість автора, одного з головних будителів галицьких Німців і організатора товариства: „Bund der christlichen Deutschen in Galizien“. *З. К.*

Е. Бородисвич — Теробовельський монастир. „Руслап“ 1911, ч. 41 і 43. Автор оповідає про монастир оо. Василян, знесений 1789 р., початки котрого сягають 1600 р. *В. Д.*

А. Краузе-ван-дер-Копъ — Какъ отнеслась Голландія къ побѣдѣ русскихъ подъ Полтавой (Журналъ Минист. Народн. Просвѣщенія, 1910, май, стор. 123—133). Авторка — „иностранка, занимающаяся изслѣдованіемъ документовъ Петровскаго и до-Петровскаго времени“ (так вона сама себе рекомендує) — поставила собі завданєм освітити історичними фактами ті „узвѣ дружбы“, які, на її думку, дуже тісно вязали її вітчизну, Нідерлянди, в Росію за Петра I-го та зазначили ся яскраво в відношеню сеї держави до Полтавської побіди. Фактів більшого політичного значія одначе авторці не удало ся відшукати, але вона всеж таки констатує „оживлені зносини, що завязали ся між Росією й... Нідерляндами в кінці XVIII і початку XIX віку“. З статі д. А. Краузе довідуємо ся про подробиці повідомлення російського посла та президента Генеральних Станів в нагоди побіди 1709 р., про урочистий обхід в честь сеї побіди, який урядив амбасадор Матвеев в Гаазі, та згадки про голяндських артистів на службі у російського царя, про їх штихи і образи, присвячені Петрови I й Полтавському боєви, та про сучасні виданя в голяндській мові на ту саму тему, надруковані по ровнорядженю російського уряду. *О. Н.*

Prof. Dr. Georg Loesche — Von der Duldung zur Gleichberechtigung. Archivalische Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in Österreich von 1789—1861. Zur 50-jährigen Erinnerung an das Protestantentpatent Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, Відень—Липськ 1911, том XXXII і XXXIII, стор. LI+812). Величезна студія, в якій обговорено правне становище протестантської церкви в Австрії від 1781 р. аж до видання повної рівноправності. Для нас мають вартість лише початкові сторінки, де змальовано стан протестантської церкви за польського панування і подано звістки про протестантські громади в Заліщиках, Заліцях, Угрові, Ярославі, Львові (стор. 8—25) і на Буковині (стор. 25—26). *З. К.*

Др. Я. Гординський — Автобіографія Теодора Лисяка (Руслан 1911, ч. 176—179). Автор публікує автобіографію о. Лисяка, що має деякий інтерес для історика нашого громадського і літературного життя в 50 рр. у Галичині. На вступі знайомить нас др. Гординський з тим, що відомо було в нашій літературі про Лисяка.

І. Воробкевич — Мошуд Николай Сучавский (Руслан 1911, ч. 47—50). Др. Маковой публікує в сих фелетопах знайдені ним між рукописами покійного письменника недруковані ще ніде спомини про славного колись на Буковині скрипника. З огляду на те, що сї спомини мають певний інтерес для характеристики буковинського життя в рр. 1850—1860, хотуємо їх на сїм місці.

Перед 50 роками (Руслан 1911, ч. 128). Се різкі нотатки в „Слова“ 1861 р., цікаві для історика галицької України, — про Шашкевича, пошенне козацьких шапок у Львові 1861 р., то що.

О. Барвінський — Спомини з мого життя (Руслан 1911, ч. 263—290). Опубліковані досі спомини д. Барвінського становлять лише I-у частину задуманої ним автобіографії. Історик українського життя Галичини другої половини XIX в. рсзумість ся не обміне сих Споминів, хоч би як задивляв ся на автора їх і його діяльність. I-а частина обіймає час від дитячих літ аж до іменовання автора старшим учителем в учит. семінарії в Тернополі (1847—1871 рр.). *В. Д—ко.*

П р а в о.

Н. Н. Товстолѣсь — Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству (Журналь Министерства Юстици, 1910, № 1, стор. 56—83).

Замітка ся поділяєть ся на частини історичну і догматичну.

В першій — автор просліджує еволюцію правових постанов що-до наслідування жінчин від найдавніших і до наших часів. Зупиняючи ся на договорі Олега в Греками, Руській Правді, Литовських Статутах, підкреслює той органічний звязок, який існує між сими памятками давнього українсько-руського права і зазначає ті кардинальні різниці, що помітні між ними і московсько-російськими. Особливо видатною прикметою є та, що назні памяткы роблять значну різницю що до спадкових прав дітей по батьку і матері.

Констатуючи сі різниці, автор одначе не помічає того, що витворили їх історично-національні особливости наші в порівнаню з московсько-російським: ідучи мильним слідом за більшістю істориків російського права, він змішує до купи дві самостійні течії східно-славянського права і законодавства, розуміючи їх як одно — російське (русское), „доповнюючи“ напр. постанови московських „Судебников“ приписами наших „Статутів“ і т. и. Се робить автор не дивлячи ся на те, що сам же, в початку своєї статі, зазначає великий вплив „вдачі, світогляду, побуту й історії кожного народа...“ напр. хоч би — „на організацію сього інститута (спадковства жінчин) в тій чи иншій державі...“

І дійсно, відмінна влада, світогляд, побут, історія, державна приналежність та організація (що пояснюють ся насамперед відмінною економічною і соціальною структурою) двох народів були причиною повстання відмінних правових норм. Теперішні спадкові права жінчин в російським законодавстві являють ся безперечно пережитком „вотчинно-помієстного“ укладу Московської держави, тоді як наш нарід в своїм звичаєвим праві та в тих фрагментах, що полишили ся йому з власного права, ще й дотепер перековує забутки цілком відмінного історичного походження, які ведуть свій початок від основ суспільного укладу ще Київської Руси та, не дивлячи ся на зовнішні перешкоди, перетривали віки, — змінюючи ся, очевидно, разом з зміною відносин, але повостаючи з своїми первістними основами в нерозривнім звязку.

Постанови проекта нового російського цивільного кодексу, в виводу яких, здаєть ся, й написав автор свою розвідку, зрівнюють перед законом спадкові права жінок з мужчинами. Не можна не признати разом з автором слушности такого зрівняня. Але ж — що-до історичного походження теперішніх, до нині обовязуючих, постанов, — очевидно треба ваяти відмінне становище, авіж те, яке заняв автор. Коли відповідні постанови теперішнього російського кодексу цивільного всеж-таки являють ся історичним, органічним породженням московсько-російської минувшини і її житєвих відносин, то для українського народу вони — цілком чужі, примусово накинєні політичними переможцями, а при тім — як се не дивно — не багато поступовійші від давніх постанов українсько-руського права.

Статя д. Н. Товстоліса взагалі не відзначаєть ся особливо докладним дослідженням предмета в історичного боку. Доданий до неї показник літератури предмета також не є докладним та вичерпуючим.

Ол. Назарійс.

Ф. И. Леонтовичъ — Судъ господарей и ихъ совѣтниковъ въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909, VI, стор. 116—166; XI, стор. 159—208).

— Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (*ibidem*, 1910, II, стор. 186—226).

Сими статями, здаєть ся, неб. Ф. И. Леонтович мав розпочати цілу серію розвідок по історії литовсько-руського судівництва. Можна пожалкувати, що смерть перешкодила йому довести справу до кінця. Якраз в сій області зроблено досі ще дуже мало, і вже тому кожна нова наукова розвідка набирає видатного значіння.

Перший нарис починаєть ся з побіжних заміток про характер і історію судівництва в Литовсько-руській державі, при чім автор робить спробу окреслити становище і ролю господаря в сучаснім судівництві та зазначити форми і роди центральних та краєвих судів. Поруч в дослідженем самих судових інституцій торкаєть ся він також функцій, компетенції, порядку обсадження урядів, цензу та правного становища судових урядників.

До центральних органів суду віднесені: суд властивий — господарський (без участі напів-радних або разом з ними), суд дворний (задворний або асесорський), суд господарських комісарів та суд маршалковський (великих, або земських та дворних маршалків); далі — суди канцлерський, земських підскарбіїв і суд гетьманський; нарешті головний Литовський трибунал, суд сеймовий, трибунал скарбовий (пізніша скарбова комісія), трибунал духовний, військова комісія і ин.

До краєвих: суди господарських намістників, що з XV-го в. послідовно заміняють ся новими, — судами воевод, старостів та державців (замкових); також суди на краєвих соймах та конні; суди стисло або переважно ставові: шляхотські — земські, каптурові, підкоморські, гродські, суди волостні (панські, волостних державців, сільських тивунів в господарських маєностях), суди міщанські (по містах — на магдебурьськім праві), суди духовні, військові (ротмістрів та каштелянів), суди жидівські; нарешті, т. вв. „смітні“ та приватні — полюбовні („обчі“).

З інституцій першого типу до таких, що можна би назвати в повнім

значіно „судом господарів та їх дорадників“ залічує проф. Леонтович: 1) суд особистий — господарський, 2) суд панів радних, 3) суд асесорський, 4) суд комісарський, 5) суд маршалковський. Сі суди й розглядає в першій статі, додаючи ще коротенький, дуже поверховий розділ про мало досліджені, але дуже цікаві судівничі функції удільних литовсько-руських князів.

До взагалі — „центральных судових інституцій“, що становлять предмет другої статі, відносить автор: 1) суд канцлерський, 2) суд скарбовий (подскарбіїв і скарбового трибунала), 3) суд гетьманський (і військових комісій), 4) головний Литовський трибунал, 5) суд сеймовий, 6) *judicium mixtum* (*sąd wspólny*).

Однак отсей останній поділ прийняти, на нашу думку, тяжко. Штучність його помітна з першого ж погляду. Степень участі особи господаря в провадженню судових функцій не може служити вистарчаючим критерієм для віднесення тих чи інших форм суду до першої чи до другої категорії. Бо інакше — довелося б назвати господарським судом в стислім значіно цього слова лише ті форми судових установ, де бачимо особисту участь господаря на судових розправах (отже — і суд сеймовий, не віднесений автором до „господарського“); з другого ж боку, засадничо — всі судові інституції (крім, очевидно, приватних та звичаєвих судів) провадяться іменем господаря, а господар уважається зверхнім головою і начальним судією їх, — отже в сім значіно всі суди можна б назвати „господарськими“. Та й крім того, деякі з віднесених до взагалі-„центральных“, в дійсності являють ся лише такими, де господар тільки поручує тому чи іншому своєму заступникови, в тім чи іншій випадку або й взагалі, окремі справи (або окремий рід справ), хоч компетенція розсуджувати їх належить господареві виключно і безпосередно; таким напр. є суд канцлерський, — одного з пайблизших „дорадників“ господаря; при тім господар часто навіть лишає при собі прерогативу останньої санкції зробленого його доручником вироку. Далі, що-до суду напр. скарбового або головного литовського трибуналу і ин., то вже сама історія їх показує нам, що функції таких центральных інституцій давніше також належали безпосередно господареві і самий факт повстання їх пояснюється швидше природним ходом історичного розвитку, потребами диференціювання та удосконалення судівництва технічно і організаційно. У всякім разі центральні судові інституції не перестають виставати ся й на далі „господарськими“, хоч колись то діяльна особиста участь самого господаря, цілком природно, чим далі зводить ся до minimum; та господар все таки лишається їх „подавцем зверхнім“, „паном зверхнім“ і т. д. З другого ж боку, такі напр. чисто адміністративно-поліційного характеру судові функції маршалків,

що між ними мають своїм завданням охорону особи короля та догляд за порядком в місці його перебування, не можна зовсім, на нашу думку, віднести ані до „суду господаря“, ані до „центральных“. А вже ніяк не можна залічити до „суду господаря або його дорадників“ автономної судової діяльності удільних князів литовсько-руських. Словом, приходиться признати, що прийнятий автором поділ не є відповідним і удатним. Більше раціональним було б, поділивши судові інституції на центральні і місцеві, виділити з їх суди спеціальні (жидівські, військові etc.), приватні (звичайні, полюбовні), удільно-князівські та зазначити при тім характер і ступінь участі та прерогативи господаря в судівництві.

Переходячи до оцінки змісту нарисів проф. Ф. Леонтовича, мусимо зазначити, що, на жаль, вони не можуть вповні заспокоїти вимог дослідників. Характеристика окремих родів суду не зроблена вистарчаюче повно і докладно, а часом то й неясна, документний матеріал далеко невичерпаний (хоч автор переглянув його все ж не мало і багато його використав), паралелі з польським правом проведені не досить повно, а при тім замало просліджені і відділені впливи інші, не польські, та природні форми самостійного еволюційного розвитку стародавніх українсько-руських правних норм і інститутів. Як звичайно, автор користується головню старою історично-правничою літературою, майже не увагаючи новітніх дослідів і поправок. Перегляд окремих судових інституцій зроблений дуже нерівномірно що до повноти і виразистости. Як би там не було, треба признати, що автор своїми нарисами може значно спричинити ся дальшому дослідженню та розробленню литовсько-руського судівництва. Все ж таки він зробив велику частину з того, що при теперішнім стані дослідів було можливим. Звичайно, першим орачам доперва початого облогу завжди доводить ся не мало „огріхів“ попустити на своїй пиві; не дивниця отже, що наступникам неб. проф. Леонтовича доведеть ся, може, ще нераз перейти своїм плугом по недавній ще цілній, яку почав піднімати він одним із перших. *Ол. Назарій.*

С. Аваліани — Заслуги Ф. И. Леонтовича въ изученіи обычнаго права русскихъ инородцевъ (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, VI, ст. 169—175).

Історикови права дуже часто доводить ся звертати ся по допомогу до порівнюючого правознавства, звичайного права, етнографії та фольклору. Прислуга, яку можуть зробити сі дисципліни виясненню походження, еволюції, міграції та життєвого значіння правних норм того чи иншого народа, буває часом незвичайно великою. І дійсно, рідкий історик права не займав ся ними та не залишив по собі більших чи менших слідів тих.

своїх занять в науковій літературі. Не що-давно померший проф. Ф. І. Леонтович — людина широкого світогляду та значної наукової ерудиції — добре розумів значіне порівнюючого дослідження історії права та шівняння звичаєвого правного життя і правових понять люду. Правда, спадщина, ним оставлена, не дуже богата кількісно в сій області, але за те вона — досить значної наукової вартости і тому вже зробила ся важною підставою для багатьох повійших дослідників. Заслуга проф. Леонтовича полягає особливо на тім, що він один в перших, узброєний науковим методом та солідним знанєм, звернув ся на схід, шукаючи там аналогій, паралель та жерел, впливів на правні норми і інститути нашого (і московського) стародавнього права. І треба признати, що багато знайшов, — як не задивляти ся на характер та слушність його сміливих, далеко йдучих порівнянь і зближень. Але дослїди проф. Леонтовича над правом східних, не славянських народів Росії мають і самостійне наукове значіне для безпосереднього пізнання і розслідування того права. Се головнй підносить д. Аваліані в своїй замітці. До такого рода праць проф. Леонтовича належить насамперед „Древній монголо-калмыцькій или ойратській уставъ взысканій (Цааджинъ-Бичикъ)“, 1879 р. (критично упорядкований і доповнений цінними примітками текст його п. в. — „Калмыцкое право. Ч. I. Уложение 1822 г.“ надрук. в „Зап. И. Новоросс. У-та“ і осібно в 1880 р.), і „Адаты кавказскихъ горцевъ. Матеріали по обычному праву сѣвернаго и восточнаго Кавказа“, 1883 р. Д. Аваліані докладно обговорює сї праці, признаючи їм видатну наукову вартість, хоч і не годить ся з деякими висновками автора. Обмежуючи ся лише тим, він не згадує одначе інших статей і заміток покойного дослідника, що відносять ся до того самого питання. Зазначимо тут його реферат на VI Археологічній вїзді в Одесі п. в. „О происхожденіи древне-русскихъ отроковъ и дѣтей боярскихъ и современныхъ кавдасардовъ и другихъ служебно-родовыхъ классовъ у кавказскихъ горцевъ“ („Прав. Вѣстн.“ 1884, 191) і п. в. „Объ архаическихъ формахъ общественнаго устройства у кавказскихъ горцевъ“ („Новоросс. Телеграфъ“ і „Юридич. Обзор.“ Тіфліс, 1884, 175) та „Арійскія основы общественнаго быта древнихъ славянъ“ („Варш. Унив. Извѣстія“, 1897, кв. VI). Диває також на боці д. Аваліані і цікаві замітки проф. Леонтовича про звичаєве право взагалі і значіне дослїдів над ними¹⁾, хоч сї замітки являють ся дуже ці-

¹⁾ Сюди відносять ся: деякі місця в 1 вип. його „Исторіи русскаго права“ (Одеса, 1869), „Замѣтки о разработкѣ обычнаго права“ („Жури. Мин. Нар. Просв.“, 1878, июль), „О задачахъ разработки обычнаго права“ („Ново-росс. Телеграфъ“, 1879, чч. 1187, 1191, 1193), „Новыя поверѣнія на происхожденіе обычнаго права и значеніе его для государства“ („Юридич. Хроника Новор. Телеграфа“, 1882), рецензія

кавими й для дослідників права східних народів Росії та безперечно можуть мати і мали свій вплив на характер і напрямки їх наукової діяльності.

Ол. Назарій.

Dr. Ladislaus v. Thót — Orientalische Strafrechtsstudien. (Archiv für Kriminalanthropologie 1909, том XXXIV, стор. 271—306.). Огляд орієнтального кримінального законодавства починає ся розділом про реформу руського кримінального права в XVII. столітті, в якому поперед усього подає ся огляд усіх староруських законів, а головним деякі вмітки в „Руської Правди“. Нового в статі нема нічого.

N. Cotliarciuc — Subjekt des Kirchenvermögens in der morgenländischen Kirche. (Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht. Tübingen, 1909, стор. 22, 8°). Автор розсліджує початки церковної власності в православної церкви і доходить до результату, що підметом церковної власності в вузнім значінню є сама церква як інституція в залежності від дієцезіальної церкви. Власником маєтку в ширшій значінню можуть бути всілякі чинники, як наприклад парохія, релігійний фонд і т. д. і тому в кождім випадку треба справу власності церковного маєтку піддати окремим розслідам.

Nico Cotliarciuc — Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau und in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht. (Kirchenrechtliche Abhandlungen hrg. von U. Stutz, Heft 47.) 8° Stuttgart, F. Enke, 1907. Стор. XVIII—203. Автор подає тут історію права патронату в православної церкви на Буковині і пояснює його початок і жерега, які треба бачити в візантійським „*δίκαιον κτήτορικόν*“ і в молдавській „*stitoria*“. З окрема розглядає автор сучасний стан буковинського православного патронату так як його завели австрійські влади в кінці XVIII. століття, опираючи ся між иншим і на нових актах гр.-ор. консисторії, сойму і намісництва. Для наших читачів варто спростувати, що навіть при прилученю Буковини не творили Румуни більшою, як се повтарає Котлярчук за статистиками з початку і половини 19. століття.

Hugo Herz — Die Kriminalität der Jugendlichen nach den Ergebnissen der neuesten österreichischen Kriminalstatistik (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Berlin 1909, том LVI, стор. 25—44). Стаття написана з нагоди виходу статистики: Die Ergebnisse der Strafrechtsflege in den im Reichsrath ver-

на 3 вид. „Обычного права“, Е. І. Якушкіна („Юрид. Библиография“, изд. Демидовск. Юрид. Лицеумъ, 1908, ч. 1) і ин.

Atretenen Königreichen und Ländern (Österreichische Statistik, Відень 1908, том LXXXI). Констатує велику залежність проступків від грамотности. *З. К.*

А. Гольмстенъ — Семенъ Васильевичъ Пахманъ (Некрологъ) (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, III, стор. 220—226). В короткій агадці своїй автор подає цікаві відомости про наукову і суспільну діяльність сього досить відомого, хоч і не надто продуктивного, правника-цивіліста, уродженця нашої території (урод. в Одесі 27/IV 1825 р.). Наукова діяльність небіжчика має відношене і до українознавства. Так напр. його магістерська дисертація: „О судебных доказательствахъ по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому, въ историческомъ ихъ развитіи“ (Москва, 1851) досі не стратила свого значіння для дослідників історії українсько-руського права; почасти відносить ся сюди також його рецензія на „Юридическій Сборникъ“ Д. Мейера (Журн. Мин. Нар. Просв., 1855), а в солідній його праці „Исторія кодифікаціи гражданского права“ (1876 р.) зустрічаємо цікавий уступ про Литовський Статут. При дослідях над звичаєвим правом не можна обминути капітальної праці небіжчика: „Обычное гражданское право въ Россіи“ (1877—79 pp.) та „Сборника народныхъ юридическихъ обычаевъ“, 2-й том якого виданий під його редакцією (в ній уміщена і його стаття: „Очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ Смоленской губерніи“). Частину своєї педагогічної діяльності С. В. Пахман присвятив висшій школі українсько-руської території, а саме — Харківському університетови, де від 1858—1866 р. викладав адміністраційне та цивільне право.

В. Матвѣевъ — А. В. Романовичъ - Славатинскій (Некрологъ) (Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія, 1910, XI, стор. 36—40). Небіжчик, полтавець в походженя, один з найстарших професорів кїївського університета, відомий в наукових кругах і навіть по-за ними своєю капітальною працею — „Дворянство въ Россіи отъ начала XVIII вѣка до отмѣны крѣпостного права“, яка й до нині не позбавлена наукового значіння. Провідні ідеї сеї праці і погляди автора одначе не користували ся значною популярністю. В науковій сфері Романович-Славатинський був взагалі не дуже продуктивним. З більших його праць можна вазначити: „Историческій очеркъ губернскаго управления отъ первыхъ преобразованій Петра Великаго до учрежденія губерній 1775 г.“ (1859 р.), що мала в свій час наукову вартість. Небіжчик був оборонцем університетської автономії і навіть написав цілий ряд статей в її обороні. *О. Н.*

Л і т е р а т у р а .

Відроджене Галицької України і Маркіян Шашкевич — написав Лев Смулка (II Звіт Дирекції приватної гімназії в руською мовою викладовою філії Руського Товариства педагогічного в Рогатині з правом прилюдности за рік шкільний 1910/11, Львів, 1911, стор. 3—21).

Odrozdenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiewicz. Referat Izydora Jeluka. (W setną rocznicę urodzin M. Szaszkiewicza). (Відбитка зі „Sprawozdania Dyrekcji s. k. Gimnazjum w Brzeżanach za rok szk. 1910/11“, Бережани, 1911, стор. 55).

Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича — Написав (?) Др. Ярослав Гординський. (Звіт дирекції ц. к. гімназії в руським викладовим язиком в Коломиї за шкільний рік 1910/11. Коломия, 1911, стор. 5—22 + портрет).

Володимир Радзкевич — Шашкевичева „Олена“. (Відбитка зі „Звіту дирекції приватної женьської гімназії СС. Василянко у Львові в руською вккладовою мовою... за шкільний рік 1910/11“).

Яким Ярема — Маркіян Шашкевич як лірик-поет. Відбитка зі звіту п. к. гімназії Франц Йосифа I. в Тернополи. Тернопіль, 1911, стор. 5—36.

Ор. Авдикович — Форма писань Маркіяна Шашкевича. Звіт дирекції ц. к. гімназії в руським викладовим язиком в Перемишлі за рік шкільний 1910/11. Перемишль, 1911, стор. 3—22.

Філярет Колесса — Про віршову форму поезій Маркіяна Шашкевича. (Відбитка зі „Звіту дирекції ц. к. академічної гімназії у Львові за шкільний рік 1910/11“). Львів, 1911, стор. 24.

З нагоди ювілею столітніх уродин Маркіяна Шашкевича присвятили всі державні гімназії у Галичині в українською викладовою мовою з виїмкою станиславівської, дві українські приватні гімназії, а саме мужеська в Рогатині і жіноча у Львові, й одна державна польська гімназія у Бережанах реферати й праці про Шашкевича й часи його виступу. Хоч до розвідок у гімназіяльних справозданнях, спеціально в провінції, не можна все прикладати великих вимог, все таки про працю д. Смулки треба сказати, що в ній навіть як на провінцію не використана можлива повнота літератури предмету так, що загальний образ відродження галицької України не відповідає дійсному стану дослідів, а роля Шашкевича в тім відродженню досить невиразна. Автор ішов головно за роботою д. Тершаківця „Галицько-руське літературне відроджене“, далекою до повноти використання документального і статейного матеріалу й вірогідного його освітлення. Під тим оглядом гарне вражіння робить реферат

д. Єлюка, в якім коротко, але з вичерпаннем майже всієї літератури предмету подана історія галицько-українського відродження і провідна участь в ній Шашкевича.

Справозданнє коломиїської української гімназії, як виходило би з заголовка, мало би дати нові наукові дані. „Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича“, які „написав“ др. Гординський, попереджав вступ на семи сторінках, в якого довідуємо ся, що дрови Гординському „допоміг щасливий випадок роздобути хоч не оригінальні рукописи, так принайменше достовірні (?) відписи з рукописів Маркіяна Шашкевича“ в бібліотеці коломиїського лікаря дра Ол. Козакевича. Відкрите велике, бо „маєло ту до діла по більшій часті в писаннями Шашкевича або ще зовсім невідомими або відомими в інших варіянтах. Що правда, нічо з того не писане рукою Маркіяна, але тому, що часто зазначено виразно, що відписувано прямо з Шашкевичевих автографів, а сих автографів поки що нема, мусять отсі відписи заступити таки самі автографи. До того можна бути певним (?), що зміні — принайменше річевих — у відписах супроти оригіналів нема (?); хиба декуди не видержаний правопис“. Сі відписи мав владити Микола Устїянович, що, „здав ся (вже не певно?), повиписував їх із автографів Маркіяна Шашкевича, які знайшов у покійного Наталя Вахнянина“. Далше наведена історія переміни національних поглядів Устїяновича ніби на доказ, що „Устїянович старав ся зібрати у себе як найбільше писань Шашкевича“. Побудувавши такі завки в воздуї, др. Гординський невміло описує найдені копії писань Шашкевича. Про текст пісеньки „Марусенька мила“ заявляє сам видавець, що він майже не рїжнить ся від виданих уже текстів, впрочім є й автограф у „Читанці“ Шашкевича. З віршів одинокий не звїсний текст вірша „Вїрителюви“, написаний на листі Івана Авдиковського, що впоминав ся о довг 20 вол. Автограф поезії „Нещастний“ чи „Безрідний“ маємо також; його відпису не представляє текст, надрукований дром Гординським, тільки копію з маленькими двома-тьома помилками тексту в Читанці Ковальського в 1852 р. (ст. 249—250). Що воно так, доказом того дальший текст „Бандуриста“, надрукованого також дром Гординським із конїї тексту в згаданій читанці (ст. 93—95), де також пропущено тих самих 10 рядків поезії, що й в віднайденім дром Гординським тексті; відписом із автографу не є сей текст також. Текст вірша „Опихане Пане?“ се відписе друкованого тексту в „Зорі Галицькій яко Альбум“, розумієть ся, з помилками. Що воно так, доказом того вже зазначеннє „сказка“ побіч заголовку, а сього зазначення нема в автографі, якого текст рїжнить ся від тексту, виданого дром Гординським. В 1865 р. збирав Микола Устїянович матеріали для гімназіяльної читанки й тому фактові треба завдячити, здаєть ся, відкрите дром Гординським невідомих писань Маркіяна Шашкевича. Крім згаданої незвісної доси одинокої

поетички приносить брошура ще одну подробицю, що байки в Читанці Шашкевича се переклад з великоруської мови.

Свою літературу має уже Шашкевичева казка „Олена“. Займився сею кавкою др. Щурат у „Найблизших жерелах творчости М. Шашкевича“ в „Учителю“ за 1909 і 1910 рр., а потім присвятив їй особну статтю н. з. „Шашкевичева Олена“ в „Неділі“ за 1911 р., яку викликала давніша стаття д. Тершаківця „Причинок до студій над М. Шашкевичем“ у ювілейнім збіривку в честь проф. М. Грушевського. Всі аргументи обох вгаданих дослідників і інші принагідві, що відносять ся до Шашкевичевої казки, розбирає один по другім критично д. В. Радзкевич у своїй праці, в якій приходить до відмінного висновку, а саме, що Шашкевичева Олена се „вір оригінальний“, а „подібність деяких ліній і красок — се несвідомі ремінісценції прочитаних літературних творів“.

Шашкевичем як ліриком займається д. Ярема в своїй гарній розвідці. Вважає „Веснівку“ самостійним твором Шашкевича й то з ширшою перспективою у мотиві, ніж у інших тодішніх поетів, в яких також сей мотив, як і в Шашкевича, не оригінальний, а позичений від Анакреонта. В тім однім моменті, який описаний поетом в нагоди перекладу частини „Zamk-u Kaniowsk-ogo“ Гоциньського, видить автор всю психологічну основу ліричної творчости Шашкевича.

Прослідити вартість писань М. Шашкевича з огляду на їх артистично-літературну форму поставив собі задачею своєї праці д. Авдикевич. Що тикаєть ся мови писань Шашкевича, виказують вони, „як на свій час — знамените знанє української мови“. Українською мовою послугуєть ся Шашкевич найкрасше зі своїх сучасників. Увійшовши в характер тем і сферу секретів поетичної творчости, дійшов автор до правдивого висновку, що Шашкевичів „вір виходив тоді вдатно, коли поет був спроможний засвоїти тему своїй творчій інтуїції чи перетонити її у своїй власній душі“. Настрій поета в хвилі літературної праці полишав ва ній нестерті сліди. Автор не доглянув, що думку д. Тершаківця, наче Шашкевич написав би мовою, дуже близькою до церковно-славянщини, десять строф на релігійно-моральні теми, видані ним у його „Причинках“, збив др. Франко в замітці „Чи Шашкевичеві вірші?“ (Записки, т. LXI, Miscellanea, ст. 4—5), доказавши, що се відписи зі старої друкованої книжки з 1636 р.

Розглядови віршової форми поезій Шашкевича, заціпленому вже в праці д. Авдикевича, присвячена спеціальна розвідка д. Ф. Колесси. Перші два розділи займають ся походженням і розвитком складочислової версифікації в європейських літературах і ритмічними основами українських народніх пісень, а третій елементами української людової ритміки та складочислової й акцентуаційної версифікації у віршовій будові поезій

Маркіяна Шашкевича. Під оглядом віршової будови можна поділити всі поезії Шашкевича на три групи: 1) поезії, визначені пісенною формою, еложені після взірців і неначе під мелодії українських народніх пісень, яких строфову й ритмічну будову наслідую Маркіян із великим хистом; 2) поезії, взоровані ва формах польського складочислового вірша, одначе що до прозорости будови й мелодійности вірша ся група не дорівнює першій; 3) поезії, в яких видно тенденцію до визначування тонічних стіп. В приложенню до Шашкевичевих поезій доси майже не тикали сеї теми.

М. Возняк.

Ювильейна бібліотека т. 1. Русалка Дністрова. Вдруге видана в нагоди столітних уродин Маркіяна Шашкевича, Тернопіль, 1910, 8^о, стор. XXIII + 95.

Отсе виданне має нівнаукову, а нівпрактичну ціль. Практична сторона видання се бажанне „дати нашій П. Т. Суспільности під сю хвилю такі книжки, котрі плекали би в народі і у молодіжи все що величне, ідейне та гарне“. Тому видавець д. Йос. Застирець постановив видавати „в предодню столітних роковин уродин героїв нашого письменства: Шашкевича, Шевченка, Метлівського, Костомарова, Куліша і пр.“ „Ювильейну бібліотеку“. Одначе такий плян задуманого видавництва цілком не стоїть на перешкодї призначувати на другий випуск „оригінальні, гуморист. оновіданя п. Романецкого і одну его 5-дієву драму“, а на третій „Збірник народних пісень, вертених драм, гагілок, етнографічних записок і пр. зібраних на Поділю“. Як цілий плян задуманої бібліотеки характеризує хаотична нерозбірність і недостача всякого критицизму, так і перший том сеї бібліотеки. Виданне, призначене для широких верств, постановив видавець передрукувати без змін, отож не тільки в правописи Русалки в 1837 р., але навіть в друкарськими похибками. В дійсности одні похибки полишав, а деякі посправляв, инші сам поробив так, що текст у богатых місцях стає неясним і неврозумілим. Не на своїм місці подав видавець зараз за неясною передмовою дві-три дрібнички до житписи Шашкевича. До видання долучена подобизна письма Маркіяна. На одній таблиці злучив видавець початок „Єлена“ в Короледвірської рукописи в великоруським перекладі, частину Русланового псалму та підпис Маркіяна на листі. „Єлена“ у перекладі Шішкова, а далі „Забоя“ і „Славоя и Людека“ до слів „И руку въ брань по Людекову славу“ відписав себї Шашкевич з восьмої книжки петербурських „Извѣстій Россійской Академіи“ за 1820 р. Переклад Шішкова взяв видавець за переклад Маркіяна, бо в противнім разі, коли йому ходило би о ранне письмо Маркіяна, був би дав фотографічну зникну перекладу Шашкевича

плачу Ярославни в Писні про похід Ігоря в 1 червня, або записи народної пісні „Сію рутку, сію рутку, рутку підливаю“ в 23 липня 1833 р. За то відбитка грамати в 1424 р., що в у першій видавню Русалки, пропущена в виданню д. Застирця. *М. Возняк.*

В. Эрнъ — Жизнь и личность Григорія Саввича Сквороды (Вопросы Философiи и Психологiи, 1911, кн. 107 (II), стор. 126—166).

Популярно і в теплих чуттях написаний начерк життя й діяльності знаменитого українського філософа. Немило вражає тільки певний містицизм автора. Недобре також і те, що автор незнайомий з історією України і дозволяє собі на утерті серед російського суспільства, невідомого в українській історії, уваги. Д. Ерн гадає, що лише від Петра Вей. починає ся на Україні „епоха початкового впливу західньої культури на тубильні руські стихії“ (127). Не знаючи зовсім нашого суспільства, твердить про те автор, що Скворода тим, що в сина простого козака став одним з найцікавіших європейських філософів XVIII в., завдячує не школам, в яких учив ся, не осередкови, в яких обертав ся, не впливам від людей, що його оточали, а виключно лише собі самому, силі свого змагання до філософського самопізнання. Розумієть ся говорити про культурну ізоляваність Сквороди не можна. Вже той факт, про котрий згадує д. Ерн при кінці своєї статі, що серед основателів харківського університета, які жертвовали великі гроші на його основанне, були здебільшого ученики, або ближні знайомі й приятелі Сквороди, заперечує твердження про сю ізоляваність. Сквородинці були і були би вони навіть тоді, коли б самого Сквороди не було. На жаль, дослідники напрямку д. Эрна про се й чути не хотять. Тим гірше для них і їх творів.

По за всім тим нарис написаний добре і читаєть ся з інтересом. Особливо може бути інтересним він для широкої публіки, шалю знайомий з нашим оригінальним філософом. Автор обіцяє незадовго дати на сторінках „Вопросовъ Философiи и Психологiи“ нарис філософії Сквороди. *Вол. Дорошенко.*

Др. О. Маковей — Заповіт Т. Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). Автор робить кілька заміток до автографу поета, подаючи в сумнів саме те місце в „Заповіті“, де поет каже „а до того я не знаю Бога“. Др. Маковей гадає, що се чужа вставка.

Вол. Бернатович — Похорони Тараса Шевченка (Руслан 1911, ч. 54). Др. О. Маковей передруковує під повисшим за-

головком дослівно допись Поляка Бернатовича про похорон нашого Кобзаря. Була се взагалі ширша статя присвячена Шевченкови в галицько-укр. пресі того часу, а що написана вона була тепло й щиро, то мусіла робити на читачів більше вражіння, як попередні вістки.

О. Маковей — У 50-літні роковини смерті Тараса Шевченка (Руслан 1911, ч. 54). Автор подає ві старих галицько-українських часописей голоси про Шевченка (замітку Вагилевича про Кобзаря в *Dnewnyk-u Rusk-im* 1848 р.) і його смерть (з ч. 15 „Слова“ 1861 р.), супроводячи їх своїми замітками про культ поета в Галичині.

О. М. — Як сьвяткували пам'ять Т. Шевченка в Чернівцях 1864 р. (Руслан 1911, ч. 54). Автор оповідає про те, як гімназисти й сенинаристи Русини поминали Кобзаря богослуженням в церкві св. Параскеви. Коротенька ся статейка дає кілька характеристичних рис для тих часів і тому її тут нотуємо.

О. Барвінський — Як пізнала Т. Шевченка в 60-их рр. XIX в. тернопільська гімназична молодіж (Руслан 1911, ч. 54). За прикладом Українців російських валожила й собі укр. „Громаду“ у Львові десь в 1863 р. тодішня наша свідомо молодіж, з котрої й пішов народовецький рух. З столиці краю ідею „громад“ рознесли її приклонники і на провінцію. Коло сього особливо заслужив ся Д. Тянячевич. Автор оповідає про початки одной з таких громад (тайних розумість ся) серед тернопільських гімназистів.

О. Барвінський — Перше видане Шевченкових творів у Галичині (Руслан 1911, ч. 59). Подавши кілька уваг про знайомість галицьких Українців перед 50-ма літами з творами Шевченка, розповідає д. Барвінський про перше видання поезій Шевченка в Галичині, котре вийшло 1867 р. заходом пок. Г. Рожанського, Г. Боднара і самого автора. Імя Сушкевича поставлене було лише ради вимог закону. На ділі ж нічим иншим він не причинив ся до видання.

Житецький Гнат — Слово про Т. Шевченка (виголошене на сьвятотичім засіданю петербурської Академії Наук в пам'ять поета 10 марта 1910 р.) (Рада 1911, ч. 57, передр. в чч. 81 і 82 „Руслана“).

Др. К. Студинський — Сьвятотчна промова в пятьдесятитіе смерті Тараса Шевченка, виголошена дня 25 марта 1911 р. на концерті в Перемишлі (Руслан 1911, ч. 75).

Б. Лепкий — З історії пам'ятника Шевченка (Руслан 1911, ч. 54).

О. Барвінський — Ще кілька важіток в історії Шевченкового пам'ятника (ibid., ч. 55). Д. Ленкий оповідає на підставі своїх споминів і переписки з пок. К. Володковичем про справу в пам'ятником, який задумав той поставити Шевченкови у Львові. Деякі рядки про сю справу і про самого ініціатора її докинув до статі д. Ленкого О. Барвінський.

Др. В. Щурат — Маркіян Шашкевич учеником львівської гімназії (Діло 1911, ч. 247). В роках 1824 і 1825 Шашкевич пробував в домініканській (нинішній II-й) гімназії у Львові (в I-й і II-й класі). На підставі тогочасних каталогів класифікацій подає др. Щурат замітку про успіхи Шашкевича в науці, кількість учеників в класах та згадує про деяких з його товаришів.

Др. В. Щурат — Два перші публичні виступи Маркіяна Шашкевича (Діло 1911, ч. 247). Автор оповідає про „Слово к питомцям“ і „Голос Галичан“ М. Шашкевича.

О. Барвінський — Маркіян Шашкевич jako перекладчик (Руслан 1911, ч. 248—250). „Замітка“ д. Барвінського торкається перекладу Шашкевичевого Короледворської рукописи. Розібравши основно сей переклад з погляду фільольогічного приходить автор до висновку, що мимо всіх хиб являється сей переклад „доказом основного знання рідної мови, її словні і граматики“, тим більше вартим уваги, що Шашкевич не мав тих засобів до вивчення рідної мови, які маємо ми. Про те пізнав її, розслідив і вивчив основно, чому доказом є вгаданий переклад.

Т. Ревакович — Спомини про Николу Устіяновича (Діло 1911, ч. 271). У нас так мало цїнять значінне списування споминів, що кождий найменший причинок треба як найбільше витати. Спомини д. Т. Реваковича подають головно характеристику особи покійного поета. Появились вони як раз в столїте уродин Устіяновича.

І. Воробкевич — Комедия без автора (Руслан 1911, чч. 241, 243—247 і 250). Др. О. Маковей друкує під повншим заголовком „жарт в одній дії“ відомого буковинського письменника. Написаний ще 1889 р. сей веселий жарт лише тепер побачив світ, а що не відомо, чи увійде він коли в збірне видання творів Воробкевича, тому й зазначасмо тут сю публікацію дра Маковея.

І. Муретов — Клопоти Станового (Неділя, 1911, ч. 13). Автор публікує сатиру на станового, списану ним з шитка етнографічних записей, який знайшов він в Парижі, а який належав, здається, Залюбовському. Сатира не народнього, а штучного походження, належить якомусь Балину і відноситься до р. 1869, як про те свідчить підпис під нею. В. Д.

Життя суспільне і культурне.

Paul Dehn — Die Völker Südosteuropas und ihre politischen Probleme. (Angewandte Geographie. Hefte zur Verbreitung geographischer Kenntnisse in ihrer Beziehung zum Kultur- und Wirtschaftsleben. III. Serie. 8. Heft). Фривкфурт, Г. Келле, [1909]. Стор. [VIII]+98+мапа.

Дуже інтересна книжка ввісного публіциста і знавця Орієнту, П. Дена не ввернула на себе такої уваги, на яку заслугує. Знаючи добре орієнтальні, а передовсім балканські та турецькі обставини, забажав автор поінформувати широкі круги про усі політичні (а в часті і економічні) питання, на які так богата сильно неоднотайна і національно різнородна Східна Європа. Автор зорієнтував ся добре в усіх питаннях для численних східноєвропейських народностей і зумів усюди виступити в удатними висновками з погляду на міжнародне положення і сучасне положення головних східно- і середноєвропейських держав. Правда не всюди автор однаково критичний і вичерпуючий: деякі частини разять необхідністю і недокладністю даних і могли б бути кращі. Дена можна теж ту і там приловити на дрібних помилках; особливо належить піднести не конче похвальне заокруглюване статистичних дат,¹⁾ де треба би противно виступити з докладними цифрами, і слабе використане літератури про поодинокі обговорювані народи. Мимо сих недотач відносять читач ясне поняття про трактований предмет і знайде в книжці дуже добре пояснене так званого балканського питання. Найкращі тут розділи „початок і причини орієнтальної кризи в р. 1908—1909“ (про анексію Босни і Герцеговини), „сербські жагання рекомпензати і їх вплив на Австро-Угорщину“, „Самостійна Болгарія“, „Нова Турція і її будучина“ (в справі реформи турецьких фінансів, в справі господарських взаємин з Турцією і східнорумелійський велізничий спір), „становище держав“ і „вигляди на будучність“. Вони писані не лише живо і ясно, але в повним розуміненнє предмету а особливо в сильним углядненнєм фінансових і економічних обставин.

Для нас більшу вагу має перша половина книжки (стор. 1—46), в якій вмальовано сучасний стан і національно-політичні змагання поодиноких австрійських і балканських народностей. Автор присвячує один розділ північним Славянам, Чехам, Словакам, Полякам і Українцям.

¹⁾ Так приміром подає автор число Румунів на Угорщині на около 3 мільони, на Буковині 0,3, а в Бесарабії 1 мільон, коли в дійсности ці числа значно менші: 2,799.479 (на Угорщині), 0.229.000 (на Буковині) а 920.919 (в Бесарабії або 1,113.584 в цілій Росії). Недокладні теж дати що до числа Малярів, Болгарів і Сербів. Хиба через помилку згадує автор про місію Канніста в Берліні в 1891 році.

а два інші полудневим Славянам (Болгарам, Сербо-Хорватам і Словінцям) та не-Славянам, що живуть на славянській території, а то Мадярам, Румунам, Туркам, Альбанцям і Грекам. Осібно обговорено новий панславизм і будучину Австрії.

Ровділи про Поляків і Українців написані ва підставі статей в *Ukrainische Rundschau* (зглядно *Ruthenische Revue*) а з окрема при помочи книжок Сембратовича „*Polonia irredenta*“ і Кушніра „*Der Neoranslavismus*“. Мимо так слабого використання літератури представлено річ добре в ясно зазначеними симпатіями для Українців а в здержливістю супроти Поляків. Автор характеризує польські змаганя відбудовати історичну Польщу але уважає се за річ неможливу в огляду на національну неоднотайність і неспосібність Поляків до панованя. „Навіть в Галичині, де панують від 1867 року, показали Поляки, що не в силі ані спольоніаувати ані васиміювати чужі народи. Саме в Галичині довели вони своєю політикою насильств до того, що Українці перейняли ся тим сильнішою національною свідомістю і примусили себе до зміцненого опору“.

Національно-політичні змаганя Українців представлені коротко на стор. 6—8. Автор підчеркнув негалежність української мови і народности і подав коротку історію державних і визвольних рухів Українців аж до найновіших часів. Згадавши становище українських послів в Думі перейшов автор до представлення положеня Українців в Австрії, а властиво в Галичині і закінчив вазивом в сторону Відня, що Українців належить сильнійше звязати з Австрією через заведене дійсної рівноправности і відновлене окремої національної української адміністративної території. На се повинні австрійські політики звернути тим пильнішою увагу, що судьба Австрії саме в спілці національних територій.

З. Кузеля.

Josef Schmidt — *Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kalusz.* (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1911, ст. 129—146, а шістьма ілюстраціями і мапою.)

Siegfried — *Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany und Nadwórna.* (Kalender... auf das Jahr 1912, IV, стор. 137—154, а 9 ілюстраціями.)

Автори обох статей подають звістки про обсяг і стан сучасної німецької колонізації в долиньскім, калусьскім, станиславівсьскім, богородчансьскім і надвірнянсьскім повіті. Найбільше Німців в долиньскім повіті і в самім місті Станиславові. В долиньскім повіті було після статистики в 1900 року 5.541 Німців на 105.262 людности, себто 5%; калусьскій повіт числить 1.400 Німців себто 1.6% людности.

Калуський і долиньський повіт викавують три групи колоній: йосифинські з років 1783—1787, німецькі із західної Чехії (з років 1818—1848) і найновіші зложені в емігрантів з Галичини. До найстарших колоній числять ся Новий Вавилон (1767), Угарсталь (1783), Новий Калус (1784), Ляндестрей (1787) і Гофнунгсау (1786), до новіших Енгельсберг (1811), Тересівка (1818), Людвиківка, Леопольдсдорф і Йозефсталь (1830), Деболівка (1820), Долина-Брачків (1835—8), Пехерсдорф (1836), Новий Гузіїв (1833—5), Обліска (1844), Новий Міуень (1844) і Ямерсталь (1848). Діамантгайм повстав щойно 1901 року.

Швідт подає далі більш або менш докладні описи отсих місцевостей: Брочків, Обліска, Деболівка, Діброва, Оболоня, Ралии, Вигода, Гофнунгсау, Енгельсберг, Тересівка, Людвиківка, Йозефсталь, Леопольдсдорф, Новий Міуень, Новий Вавилон, Волоске село, Руський Болахів, Старий і Новий Гузіїв, Пехерсдорф, гор. Нийів, Ямерсталь, Діамантгайм, Угарсталь, Ляндестрей, Новий Калус, Копанка. Німці мешкають теж в українських селах Князьолука, Яворів, Тяпче і Новиця.

В станіславській повіті найбільше Німців у самім Станіславові (в 1880 р. 6.998 або 35%, в 1910 лише 917) і в Книгинині (в 1910 р. 1564). В околиці Станіславова мешкають Німці в Крехівцях а спорадично і в інших селах. Одначе число Німців спадає в кождим роком. В 1880 р. було їх приміром в станіславській повіті поза Станіславовом і Квігининою 2147 а в 1910 р. лише 316. Автор вичислює також села, як Опришівці, Драгомірчани, Болшівці, Павелче, Пацків, Микетинці, в яких колись жили німецькі родини; докладні звістки подає автор також про німецькі родини в місті Станіславові.

В Богородчанській повіті подібуюмо Німців у Лисци, в Богородчанах, Горохолині і Солотвині. Кількадесят Німців проживає вкінці в Надвірній. Колись виказували і Богородчани і Солотвина і Надвірна далеко більше число Німців і автор вичисляє в метрикальних книг цілий ряд німецьких родин.

Між ілюстраціями образ водопаду Бухловець коло Солотвини.¹⁾

З. Кузеля.

А. Н. Куприць — О стеклянной и фарфоровой промышленности Волынской губернии, Київ, 1911.

Правобережна Україна — край дуже мало досліджений з погляду економічного, і тому доводить ся витати кожду, найменшу спробу кинути світло на сю terra incognita.

Праця д. Куприця то випадковий наслідок командировки його на

¹⁾ Іншу літературу про німецькі колонії в Галичині, вібрану дром З. Кузелею, відкладаємо з браку місця до другого разу. *Ред.*

Волинь в метю поповнити музей товарознавства при кайвському комерційному інституті. Матеріалом до сеї праці його послужили як особисті спостереження, так і декотрі друковані праці.

І невеличка книжка треба сказати, виїшла дуже цікавою.

Перш ва все становище і розвиток капіталістичної індустрії на Волині автор характеризує отсією таблицею:

Роки	число фабрик	число робітників	оборот в карбованцях	на 1 фабрику
1848	440	6637	1,448.519	3.292
1883	892	11.590	13,284.610	14.893
1905	1417	18.233	25,154.138	17.751.6
1906	1469	19.377	37,772.987	25.713.4

Одною з найцікавіших ознак промисловости на Волині є те, що вона більш ніж деінде містить ся більше в повітах, ніж по містах, і що явище се має тенденцію ще більше розвивати ся:

По містах:

В повітах:

Роки	число фабрик	число робітників	оборот в карбованцях	число фабрик	число робітників	оборот в карбованцях
1848	80	188	104.358	360	6.149	1,344.161
1883	140	612	529.605	752	10.978	12,755.005
1905	154	2267	4,429.698	1263	15.966	20.824.440
1906	186	2376	13.983.945	1283	17.865	23.789.042

Переходячи до головних предметів своєї теми, д. Купріц розглядає передовсім скляну індустрію. Дуже поширена в свій час, що видно з того, що багато селитьб' носять назву „Гути“, с. т. будинок в пічю для виплавки скла, ся індустрія нині за браком дешевого дровяного палива відносно підупала. Так в 1883 р. було 30 заводів з 458 робітн. та з 180.500 рублів обороту, в 1906 році 13 зав. з 867 робітн. та з 363.068 рубл. обороту. Отже, в той час, коли загальна скількість фабрик на Волині зросла в трое, а обороти теж майже в трое, у скляній промисловости скількість заводів зменшила ся майже в трое, а обороти збільшили ся у двое.

Далі автор описує ті 4 заводи, котрі йому довело ся оглянути особисто. Ось як на основі своїх спостережень малює д. Купріц рівень техніки і умови виробництва взагалі по тих заводах. Вартість заводських будинок від 10 до 35 тис. карб.; площа землі під заводани від 1½ до 3 десятин; помешканє здебільшого в дерева; воду для заводу добувають в криниці; освітлюють ся заводи газом; скількість робітників від 45 до 200, при чому робітники здебільшого „Русские“ та Поляки, Жидів около 10%; по полу робітники поділяли ся так: до 80% чоловіків, решта жінки та діти. Цікаві відомости подає автор про умови праці: робітничий день тягнеть ся 12 годин, заробітня плата вдільна,

при чому заробіток жінок 40—60 коп. в день, заробіток дітей значно-ниший, заробіток же чоловіка-майстра 1—2 карб. в день; ніяких установ для робітників немає, як немає й постійної медичної допомоги. Паливом на заводах служать: дрова та йнкили торф, котрого на Волині, до речі сказати дуже багато, але котрого майже не розробляють. Обороти заводів 50—150 тис. рублів. Виробляють аптечне, ляжгове, кухонне, столове скло та бутлі, збувають їх у своїому районі, на Півдню, на Кавказі, в Сібіру та Нольші.

„Таке, взагалі, кінчає свій огляд д. Купріц, становище скляних заводів Волинської губернії. Як що додати сюди ще, що більшість заводів лежить від зелівиці на 50 і більше верстов та користуєть ся тільки груповими дорогами, тоді приблизно можна собі уявити очачне-становище скляної промисловости“ (стор. 12).

Таким чином, висновок автора той самий, котрий зробив відомий хімік Бунге в 80-х роках минулого віку.

Нарешті, перше ніж перейти до порцелянової промисловости, д. Купріц подав відомости про вивіз скляних виробів з стаций Півд. Зах. залівиці Волини:

Роки	
в 1905	420.842
„ 1906	635.585
„ 1907	612.633
„ 1908	799.551

Не дуже відрадне становище і фарфорової промисловости, не зважаючи на те, що Волинь має дуже багато природних даних для доброго розвитку сеї галузи народнього господарства: прекрасні поклади каоліну та огнетревалой глини.

Розвиток порцелянової індустрії характеризуєть ся такими даними: в 1883 р. було 7 заводів з 298 робітн. та в 113.000 рубл. обороту, в 1906 р. 9 зав. з 894 роб. та 483.967 рубл. обороту.

Але не зважаючи на, як не як чималий здавало ся б, віст промисловости, автор приєднує ся до думок Бунге, висловлених в 80 pp. XIX в., та новішого письменника інж. Лисіна, котрі разом кажуть, що при величезних багатствах Правобережної України на все потрібне для керамічної продукції порцелянова промисловість можна сказати майже не існує на Волині. Причина сього малого розвитку промисловости сеї на думку д. Купріца знову брак дешевого палива.

Автор сам розглянув 4 порцелянних заводів. Вражіння у нього лишили ся далеко кращі, ніж від огляду заводів скляних. І рівень техніки, і умови праці все свідчить про технічний поступ. Є надії і на розвиток продукції і її оборотів.

Сеї висновок автор між иншим підтверджує й статистикою вивозу порцелянових, фаянсових й инших керамічних виробів з ст. Півд.-Зах. за-

лізниць Волини. Так вивіз фарфоро-фаянсових виробів збільшив ся а 16.603 в 1905 р. до 269.424 в 1909 р., цегли а 1,292.650 до 2,470.000.

Такий зміст має невеличка, але дуже цікава книжка д. Куриця.

Зостать ся тільки побажати, щоб таких невеличких робіт, заснованих на особистих спостереженнях, було як можна більше присвячено нашому краю взагалі і особливо його правобережній частині.

М. Порш.

Bericht über die Tätigkeit des statistischen Seminars an der Universität Wien im Wintersemester 1906/7 (Statistische Monatschrift. Берно 1908, том XXXIV, ст. 95—146).

Статистична часопись приносить рік-річно справозданя в діяльності статистичного семінаря при віденській університеті в огляду на се, що обговорює ся на ній звичайно важні методологічні і практичні питання в обсягу статистики.

Зимовий піврік 1906/7 року виповнили в семінарі виклади і вправи про шкільництво, попереджені вступним викладом проф. Юрашека про сучасність, значіння і форму освіти.

З огляду на се, що усі виклади дотикали теж і галицьких та українських обставин, а сам референт мав честь брати участь у вправах за дозволом ш. професора, подасть він тут найважніше у влітках і цифрових віставленнях.

Технікою статистичних розслідувань шкільництва займав ся реферат К. Шнабля і був наче впровадженням для дальших викладів, яких було 9.

Я. Розенбах обговорював хліборобське і лісничє шкільництво в Австрії. Загалом було в Австрії в 1905/6 році 2 академії, 20 висших шкіл і 168 низших шкіл, 8.001 учеників і 1.430 учителів. Розділ шкіл після коронних країв не був рівномірний: найбільше рільничих шкіл мали Чехи (63) і Моравя (51), найменше Далматія (0), Буковина (3), Тироль (3) і Стірія (7), по середній стояли Долішня Австрія (19) і Галичина (19).

Порівнюючи число рільничих шкіл в числом хліборобської людности і поверхню країв, бачимо, як занедбано Галичину і Буковину. В Моравії при 1,125.710 хліборобів припадає одна школа на 22.000 душ і 436 □ km, один ученик на 800 душ, в Дол. Австрії при 635.087 хліборобів одна школа на 33.400 душ (і 1.043 □ km), один ученик на 990, в Чехах при 2,255.273 хліборобів одна школа на 35.000 душ (і 825 □ km), один ученик на 839, в Стірії при 792 032 хліборобів одна школа на 110.000 душ (і 3.200 □ km), один ученик на 4.400, в Тиролю одна школа на 170.000 душ (і 8.894 □ km), один ученик на 3.800, в Буко-

вині при 530.574 хліборобів одна школа на 177.000 душ (і 3.480 □ km), а в Галичині при 5,619.982 хліборобів одна школа на 295.000 душ (і 4.131 □ km), один ученик на 10.500 душ!!

В звязи з браком відповідних шкіл стоїть також менша рентовність землі. Най про се говорять самі числа.

Р і л я.

Краї	I класа			II класа			VI класа			VII класа			VIII класа				
	поверхня цілої класи в гектарах	річний зиск з тект. в кор.		поверхня цілої класи в гектарах	річний зиск з тект. в кор.		поверхня цілої класи в гектарах	річний зиск з тект. в кор.		поверхня цілої класи в гектарах	річний зиск з тект. в кор.		поверхня цілої класи в гектарах	річний зиск з тект. в кор.			
Моравія	22.077	82-80		74.522	62-50		186.153	44-38		232.836	14-28		127.117	7-52		41.913	3-62
Галичина	70.723	28-34		318.735	19-42		704.341	12-44		600.741	3-24		297.371	1-76		88.070	0-96
Буковина	7.485	21-68		24.494	15-20		51.015	10-44		37.806	6-22		22.243	6-50		8.597	5-28
Дальматія	1.604	29-72		6.524	20-72		20.044	13-22		26.238	3-74		13.171	3—		9.671	1-76

Не лише ріля приносить в Галичині і на Буковині нужденні виски; таксамо діє ся з городами, лісами і водами. Коли на Моравії дає 1 га городу 49 К 92 с. виску, то ва Буковині приносить 1 га 19 К 84 с., а в Галичині навіть 18 К 52 с. виску. Ще гірші виски несуть ліси, бо лише 2-38 с. на 1 га в Галичині, а 1-48 с. на Буковині; на Моравії дає 1 га ліса 8-06 с. Найсумнійше відбиває ся брак шкіл і фахового образования в використовуваню озер, ставів і багон, які приносять на Моравії два рази тільки що ліса, 16-48 с. від 1 га, а в Галичині лише 3-24 с., на Буковині 4-68 с. Галичина має теж найбільше непродуктивної землі (аж 46.118 га) і тому не дивно, що беручи усе те під розвагу, діставно для Галичини 6-10 с. від 1 га продуктивної землі (на Буковині 3-98 с.) в противенстві до Моравії, Чех, Дол. Австрії і т. д., де 1 га приносить 21-12 с., зглядно 19-32 с. і 18-96 с.

Характеристичне для відстоялости наших країн слідуєче віставленє, яке повволю собі проте навести:

Краї	Стан люд-ности в 31. 12. 1900	Хлібороб-ська людність	Чистий зиск		Неграмотних на 100 душ
			цілої продуктивної поверхні (1906)	на голову	
Дол. Австрія	3,100.493	635.087	36,218.490	58—	5-0
Чехи	6,318.697	2,255.273	96,947.734	43—	4-1
Моравія	2,437.706	1,125.710	45,462.118	40-41	5-1
Стирія	1,356.494	792.032	18,932.612	23-91	14-3
Галичина	7,315.939	5,919.982	46,244.288	8-20	56-1
Буковина	730.195	530.374	4,016.248	7-20	64-0
Дальматія	593.784	497.397	2,708.546	5-42	72-6

Щоби сьому зарадити, треба, аби держава і край попри усе инше, про що не місце тут вгадувати, завели більше шкіл рільничих, але 1) по менших містах, 2) в коротким часом треваня, а 3) з увагдненем української мови. Нинішні рільничі школи виховують лише економів і інших офіціалістів для великої посілости, а не причинюють ся до піднесеня хліборобської культури між селянами. Після недокладних галицьких виказів вернуло із 51 учеників низших рільничих шкіл лише 8 на власне господарство, а 43 вступило в чужу службу. З фахових галицьких шкіл не вернув ніхто на власне господарство, із молочарських шкіл вийшло лише 4 самостійних, а із зимових рільничих курсів лише 7 (!)

Четвертий в ряду виклад мав Др. Бруно Лямель про торговельні школи, одначе не подав даних про Галичину і Буковину.

Интересний був виклад шлезького Поляка Павла Ковдона про видатки ва удержане університетів. Із числових зіставлень видно, що видатки від 1886 року зросли подвійно, одначе не всюди однаково. Найбільший зріст виказують оба галицькі університети, де самі платні зросли від 1886 до 1905 р. в Кракові о 167%, а у Львові о 122%, коли в тім самім часі виносив зріст в Грацу 111%, в Празі 107%, в Чернівцях 102%, в Інсбруці 97%, а у Відни лише 87%. Пояснити се можна тим, що оба ті університети були занедбані і потребували нових катедр і інститутів, та окрім того від давна тішили ся опікою польських міродатних чинників. Як зростали платні і видатки львівського, краківського і черновецького університету покаже найкраще отсе зіставлене:

Рік	Львів		Краків		Чернівці	
	Платні	Інші видатки	Платні	Інші видатки	Платні	Інші видатки
1886	249.974	104.514	365.283	499.305	159.299	126.385
1890	267.208	181.594	403.333	208.313	171.896	43.194
1895	316.308	677.207	538.024	492.619	191.329	56.151
1900	646.407	262.243	817.257	327.405	283.640	63.738
1901	668.553	339.379	845.134	408.391	300.118	54.765
1902	687.655	482.058	890.005	539.051	314.188	61.171
1903	683.887	378.190	943.253	515.048	314.611	60.295
1904	711.502	485.936	948.236	624.119	322.363	64.087
1905	755.199	448.265	967.368	531.627	323.056	65.141

Найгірше із усіх університетів дотований і трактований черновецький університет. Се видно хочби в того, що на наукові видатки призначено там за цілий час від 1886 до 1905 року лише 581 тис. корон, коли за той сам час видав Відень 10.833 міл. кор., Прага 9.477 міл. кор. (на оба університети), Краків 4.283 міл. кор., Грац 2.526 міл. кор., Інсбрук 2.368 міл. кор., Львів 1.852 міл. кор.

Новий матеріал приніс виклад Фр. Р. Вайса про популярні університетські виклади. Відкладаючи докладніше використане дані, зібраних автором не лише в друкованих, але і в писаних жерел дотичних варядів, подам тут тільки головні спостереження і дати.

Доволі сумна поява, що університетські власті так пізно взяли ся за ширене загально-доступної науки, хоч мали добрих і старих попередників по інших краях. Донерва в р. 1895/6 удало ся заложити популярні курси при віденським університеті, і то, як знаємо з окремих справоздань, не без всіляких трудностей, особливо з грошового боку. За Віднем пішов Інсбрук 1897/98 р., далі Грац 1898/99 р., Львів 1899/1900 р., Прага 1902 р., а вкінці Чернівці 1905 р. Найліпше йшло віденським курсам, на яких відбуло ся за роки 1895/96 до 1906/7 1.081 серій викладів в присутности 148.939 слухачів, найгірше черновецьким, які не можуть як слід розвинути діяльності — на мою гадку — через те, що не хотять допустити викладів в національних мовах краю або (як в остатніх часах) роблять в того невеликий ужиток лише у викладах в обсягу української і румунської літератури.

Чернівці:

Шкільний рік	Курсів	Годин	Слухачів	На один курс припадає
1905	5	15	457	91
1905/1906	9	30	426	47
1906/1907	10	37	878	88

Львів:

Рік	Місце	Число викладів	Число слухачів	Разом
1899/1900	Львів	228	12.990	} 29.524
	Провінція	25	16.534	
1900/1901	Львів	200	23.694	} 62.731
	Провінція	127	39.037	
1901/1902	Львів	222	29.680	} 49.522
	Провінція	86	19.842	
1902/1903	Львів	206	28.910	} 50.526
	Провінція	97	21.616	
1903/1904	Львів	201	24.171	} 53.541
	Провінція	115	29.370	
1904/1905	Львів	156	19.243	} 48.542
	Провінція	140	29.299	
1905/1906	Львів	136	17.367	} 43.239
	Провінція	140	25.872	
1906/1907	Львів	150	16.176	} 46.673
	Провінція	173	30.497	

Заряд львівських курсів звертає пильну увагу на провінцію, де громадив майже завсіди 2 або і 3 рази тільки слухачів, що на провінції.

Виклади К. Шнабля про жіночу освіту, Т. Ракуса про вплив німецької педагогії на розвій північно-американської молодіжи і Б. Ріхтера про нормальне запотребоване академіків не принесли для нас нічого замітнішого.

Великий матеріал дає праця д-ра Р. Пфаундлера про періодичну пресу (ст. 120—144). Обговоривши всесторонньо історію, статистику і спосіб переводження статистики часописий і журналів, головні дефініції і праві норми, розсліджує автор стан публіцистики в Австрії, на підставі статистичних даних після стану з 31 грудня 1906 року. Звідси й подаю дещо, головно в огляду на нашу пресу.

Усіх часописий в Австрії було 3825, між тин 2771 журналів (та фахових, не політичних часописий). Місцями накладу часописий були міста з людністю від 2.000 до 50.000 і села висше 2.000 людности, журнали виходили переважно в більших містах.

Усіх місць накладу часописий в Австрії було 372 — на Галичину припадало з того лише 28, на Буковину 7 (проти 159 в Чехах), число місць накладу журналів виносило значно менше, 230, з того 21 в Галичині і 3 на Буковині. Коли галицькі і буковинські місця накладу розділити після числа людности, то показує ся, що ціле видавниче жите концентруєть ся у нас в противенстві до инших країв по великих містах.

К р а й	Число місць накладу часописий					Число місць накладу журналів				
	з по-над 50.000	10.000 до 50.000	2.000 до 10.000	низше 2.000	Разом	з по-над 50.000	10.000 до 50.000	2.000 до 10.000	низше 2.000	Разом
	л ю д н о с т и					л ю д н о с т и				
Галичина	2	16	9	1	28	2	14	5	—	21
Буковина	1	1	2	3	7	1	—	1	1	3

Очевидно найменше місць накладу виказують паші прикарпатські раї, бо 6 до 7 разів менше чим судетські краї. Мало в них також центрів, де було би більше накладів. В Галичині лише обі столиці, Львів і Краків, мають по більше як 100 накладів; 6 міст має крім того по 5 до 10 накладень, а аж 20 міст по менше як 5 накладень. Ще менша ріжнородність на Буковині, де одно лише місто Чернівці мало 20—50 накладень, а 6 місцевостей по менше як 5.

В державі, так сильно ріжнородній що до національности, велику вагу мають національні відносини в пресі.

В цілій Австрії виходило загалом 3.825 часописий та журналів з 14 коронних краях. Найбільше часописий появляло ся в Дол. Австрії

— 1550, далі в Чехах — 951, в Галичині — 346 і на Моравії — 313, найменше в Каринтії — 21, Сальцбургу — 24, Дальмації — 31, Країні — 49 і на Буковині — 54. Що до мови, в якій вони виходили, було вгалом найбільше німецьких видавництв, 487 часописий і 1804 журналів, разом 2291; вони творили майже половину часописної продукції і виходили в усіх коронних краях з виїмком Дальмації. По Німцях найсильніше заступлена чеська публіцистика в 320 часописями і 530 журналами, разом в 850 публікаціями, що появлялися в Чехах на Моравії, Шлезьку і в Дол. Австрії. Третє місце займає польська преса, що має 95 часописий і 202 журналів, разом 297 публікацій в Галичині, на Буковині, Шлезьку, Моравії, Дол. Австрії і Тиролю. По Поляках йдуть Італійці в 109 публікаціями, далі Словінці в 77, Українці в 48, в того 38 в Галичині а 10 на Буковині, Хорвати в 35 і Румуни в 8 публікаціями.

Коли порівнати проценти людности в процентами видань на кожний коронний край, то видно, що більші цифри видавництв виказують лише Німці, Чехи і Італійці, а в Галичині також і Поляки. Так приміром було в Галичині 29% Німців, 42·3 Українців і 54·7% Поляків, але лише 1·2% німецьких і 11·0% українських публікацій, а аж 79·7% польських. Українці стояли проте далеко нижше того числа, яке показує статистика людности. На Буковині обставини трохи кращі: на 41·1% українського населення припадає вже 18·5% укр. часописий (на 22·0% Німців 61·1% німецьких видавництв, на 31·6% Румунів 14·8% рум. видавництв, а на 3·7% Поляків 1·8% польськ. видавництв).

Загалом припадає в Австрії одна часопись на 24.319, а один журнал на 9.247 душ. Вище пересічного числа стоять лише Італійці і Німці а в часті і Чехи, Українці не видержують конкуренції навіть в Румунах і остають ся на самім кінці. Се видно в слідуючої таблички:

У Італійців	припадає 1 часопись на 16.157,	1 журнал на 11.361 душ
„ Німців	„ „ „ „	18.832, „ „ „ 5.008 „
„ Чехів	„ „ „ „	18.610, „ „ „ 11.236 „
„ Поляків	„ „ „ „	44.762, „ „ „ 21.051 „
„ Словінців	„ „ „ „	44.177, „ „ „ 23.855 „
„ Хорватів	„ „ „ „	44.461, „ „ „ 37.441 „
„ Румунів	„ „ „ „	38.494, „ „ „ 165.481 „
„ Українців	„ „ „ „	153.706, „ „ „ 130.060 „

Коли брати під розвагу відносини між числом часописий і числом душ кожної народности в поодиноких коронних краях, то найкориснійше Німці в Побережу (1 часопись на 6.484 душ), Дол. Австрії (13.569), Країні (14.088), Моравії (14.372) і на Буковині (14.499), Чехи в Чехах (17.013), Поляки на Моравії (15.560) і на Шлезьку (22.047) (в Гали-

чині 47.974, на Буковині 26.857), Словінці на Побережжю (26.622), Хорвати також (35.900), Італійці в Далматії (7.639), а Українці на Буковині 59.552 проти 181.202 в Галичині.

Осередком німецької преси є Відень, де виходить 1/3 часописий і 7/10 журналів, чеської Прага, польської Краків і Львів, української Львів, де виходить більша частина видань, італійської Трієст і Трієнт, хорватської Зара, словінської Любляна, румунської Чернівці. З 22 українських часописий виходило 12, в 26 журналів 15 у Львові.

Найбільше між часописями було тижневиків, бо 359 або 34·1%; дневників було 139 або 13·2%, часописий, що виходили частійше як раз на тиждень 123 або 11·6%, двотижневиків, місячників і т. д. 433 або 41·1%. Дневники подибують ся найчастійше у Італійців (22·2%), Поляків (16·8%) і Німців (16·7%), найрідше у Чехів 2·8% (?) і Словінців (3·7%); Українці мають їх процентово доволі багато (9·1%), Румуни остають без дневника і тижневиків. Видавництва, що появляють ся більше як раз на тиждень процвітають головно у Німців (15·6%), Словінців (14·8%), Італійців (13·3%) і Хорватів (12·5%); найменше їх у Поляків (3·2%) і Українців (4·6%). Тижневики понад середнє число подибують ся у Хорватів (50%), Чехів (36·6%) і Німців (35·7%), повизше нього у Італійців (33·4%), Поляків (30·5%), Українців (22·7%) і Словінців (22·2%). Часописий, що появляють ся рідше як раз на тиждень, найбільше у Румунів (100%), Українців (63·6%), Словінців (59·3%) і Чехів (53·4%), найменше у Італійців (31·1%), Хорватів (31·3%) і Поляків (49·5%).

Журнали поділені автором що до змісту на чотири групи: на фахові, церковні, белетристичні і гумористичні, анонсові. З поміж них переважають (наукові) фахові, числом 1602 (57·8%), відтак йдуть белетристичні числом 587 (21·2%), анонсові числом 415 (15·0%) і церковні числом 167 (6·0%). Очевидно при поділі по народностям виходять деякі різниці відповідно до культурного розвитку народу. Так приміром найбільше церковних журналів у Румунів (1 або 50%), у Українців (6 або 23·1%), Словінців (8 або 16·0%) і у Хорватів (3 або 15·8%) на знак того нижшого стану культури, коли селянство вдоволяє ся читанєм релігійних і поучаючих книжечок. Наукові журнали розділені досить рівномірно: у Українців є їх 9 або 34·6%, у Словінців 27 або 54·0%, у Німців 1.030 або 57·2%, у Поляків 135 або 66·9%. Белетристика заступлена найліпше у Українців (9 журналів або 34·6%), Чехів (136 або 25·7%) і Словінців (12 або 24·0%), найслабше у Хорватів (1 або 5·3%) і Поляків (32 або 15·8%). Реклямових журналів найбільше у Німців (319 або 17·6%), Італійців (9 або 14·0%) і Поляків (23 або 11·4%); Румуни не мають ані одного, Хорвати один (5·3%), Словінці

3 (6 0%), Чехи 37 (7 0%) а Українці 2 (7 7%). Українська преса має в порівнянню в чужою за мало фахових журналів, бо призначена в головній мірі для широких верств народу, які радше читають белетристику, релігійні та гумористичні видавництва. Через те у Українців процентово більше церковних (+ 16 9% понад пересічне число) і белетристичних журналів (+ 13 4%).

Для оцінки розросту періодичної преси важний особливо вік часописий. Чим культурніша народність, тим старші в неї часописи; молоді і початкуючі народи мають в більшій частині часописи недовгого віку. Із 22 українських часописий було 9, що існують від більше як 10 літ (40 9%), 3, що існують від 5—10 літ (13 7%), а 10, що живуть від 1—5 літ (45 4%), значить, майже половина нашої преси витворила ся в остатніх 5 роках (1902—1906). Довший вік виказують за те наші журнали, бо аж 11 (то є 42 3%) існує довше як 10 літ, а лише 6 від 5—10 літ (23 1%) і 9 від 1—5 літ (34 6%). З того виходить, що культурна праця випередила у нас значно політичну та що роки 1897—1901 що до вросту преси стоять позаду не лише найновіших часів, але навіть і давніших перед 1897-им роком. Найбільше „довговічних“ часописий виказують Німці (55 1%) і Італійці (55 1%), найменше Чехи (24 6%). Українці і інші народи займають посереднє становище (40 9%—46 7%). Найбільший зріст преси в остатніх 5-ох роках у Румунів, бо 100%, дальше у Чехів 51 7% і Українців (10 часописий або 45 4%). Найстарші журнали у Італійців (33, 51 6%) і Німців (264, 49 2%), в частині і у Українців (11, 42 3%), наймолодші у Чехів (46 2%), Хорватів (43 6%) і Поляків (42 5%).

Великі різниці що до віку часописий та журналів показують поодинокі території кожного народу. Так приміром найгарнійший був розвій німецької преси в Сирії і на Моравії, словінської в Країні, чеської в Чехах і на Моравії, польської в Галичині, української на Буковині, де в новіших часах темпо вросту збільшило ся.

К р а й	Ч И С Л О					
	українських часописий			ж у р н а л і в		
	у в і ц і					
	ниже 5	5—10	понад 10	ниже 5	5—10	понад 10
л і т						
Галичина	7	2	8	5	6	10
Буковина	3	1	1	4	—	1
Разом	10	3	9	9	6	11

Дуже інтересні були би дані що до висоти накладу і партійної приналежности часописий та журналів, якби статистика давала в тім на-

прямі докладні інформації. На жаль сей бік статистичних розвідів не гаразд виповнений і тому усі виславлення і висловки можуть лише в деячім зближувати ся до правди. Таж в Галичині на 36 часописей лише 17 подало відповіді.

Висота накладу 17 галицьких часописей виносила 94.650, 6 буквинських 17.100. Який був наклад українських часописей, не можна відгадати, бо лише одна українська часопись уважала за відповідне подати висоту накладу — 1.650 — і партійну приналежність (до ліберальної преси). Се також характеристичний причинок до пізнання нашої культуриности.

З. Кузеля.

Anton Vizaknai — Die ungarische Volkszählung am Ende des Jahres 1910. (Zeitschrift für Nationalökonomie 1910, том 94, стор. 752—765). З нагоди переведеня нової статистики на Угорщині порушує автор багато питань статистичної техніки і практики, обговорює деякі висліди в ново заведених рубриках і подає ще деякі появи, які належало б узгляднити при переводженю переписи.

M. Norbert — Aktion und Reaktion im nationalen Leben der österreichischen Völker (Freistatt 1910, том II, стор. 71—3). Автор промовляє переконуючо за національною толеранцією, бо нетерпимість не приносить ніколи добрих результатів а противно родить реакцію. Се видно хоч би по тім, який наслідок мала відозва Розегера у Чехів і Поляків у Галичині. При тій нагоді поговорює Норберт національні відносини в Галичині (між Украївцями а Поляками).

Prof. Dr. G. Strakosch — Grassmann, Das allgemeine Wahlrecht in Österreich seit 1848. Відень—Липськ, Deuticke, 1906.

L. Rainer — Wahlreformstudien. Відень—Липськ, 1906. Дві студії, що мусять бути і в нас занотовані з огляду на становище авторів до постулатів польських і українських політиків. Автор першої дуже гарної студії промовляє рішучо за рівним правом для усіх і за ровділом мандатів у Галичині після числа людности. На Галичину повинно би припасти 123 мандати, з того 71 для Поляків а 52 для Українців. Противне становище займає Райнер. Він бажає, щоб узгляднити крім числа людности стан шкільництва, військо і висоту податку, бо инакше будуть покривджені культурні народи.

Parteiungen unter den Ruthenen. Alt- und Jung-ruthenen (Freistatt 1910, том II, стор. 168—170). З нагоди звісного москвофільського меморіялу, врученого 4 марта м. р. гал. митрополитови

А. гр. Шептицькому і відповіді в „Ниві“ та в заяві українського духовенства подає редакція в перекладі статю в 10 числа *Gazety kościelnej*, що оцінює ці факти як знак упадку гр.-кат. церкви в Галичині.

Die ruthenischen Analphabetenurse (Zentralblatt für Volksbildungswesen. Hrg. von A. Lampa. Stuttgart 1910, X, ст. 110). Коротка замітка на підставі статі в „Ukrainische Rundschau“ про заходи Тов. Педагогічного і Просвіти у Львові коло ширення грамотности а в окрема про перешкоди з боку військових властей.

А. А. — Das ruthenische Theater. (Deutsche Lehrerzeitung. Чернівці, 1910, ч. 67, стор. 4—5.) Дуже симпатична згадка про український театр „Руської Бесіди“ під управою Стадника в нагоди гостини в Чернівцях.

З. К.

А. Жук — Статистика українських бурс в Галичині. „Наша Школа“ 1911, кн. II—III. ст. 35—50. Се перша спроба вібрання і опрацювання цифрових даних з такої мало-відомої області, якою властиво являєть ся діяльність Галицьких Українців в справі засновання бурс (спільних квартир) для шкільної молодіжи. Діяльність досить розлога, але представити її цілість в цифрах досі ніхто не пробував. На жаль управи бурс не подають докладних звітів, що обіймали би всі сторони їх життя. Винні в сьому головно центральні інституції, котрі не дбають як слід про таке пізнання. Може інтересна праця д. Жука спричинить ся до зміни на ліпше в справі статистики бурс. Оперта ся праця на спеціальнім квестіонарі „Учительської Громади“ у Львові, а також звітах т—ва „Просьвіта“, Руського Т—ва Педагогічного і газетних відомостях. Завдяки такій випадковости матеріалу не всі сторони освітлені як слід, трапляють ся нерав пропуски, але загально праця представляєть ся дуже інтересною і цінною, тим більше, що в се перший причинок. Статя вийшла й окремою відбиткою.

Середні школи в Чернівцях в шкільнім році 1910/11. „Народний Голос“ 1911, ч. 41, ст. 4—5. Статя подає цифрові дані про стан чотирох шкіл (класичної і реальної гімназії та шкіл промислової і торговельної). Подано для всіх шкіл число учеників Українців. Найбільше було їх в гімназії класичній — 416 на 884 всіх учеників.

Kijoviensis — Діяльність Міністерства Просьвіти в Київським Шкільнім Окрузі. „Наша Школа“ 1911, кн. 2—3 і 4. Автор коротко знайомить нас на підставі „Отчетів Попечителя Киевскаго Учебнаго Округа“ з положенням середньої освіти, чи краще сказати з тими середніми школами, які стоять під доглядом Міністерства Просвіти в тих 5 укр. губерніях, які становлять Київськ. Шкіль-

ний Округ. Статя д. Kijoviensis-а читаєть ся в інтересом. Добре би було, коли б хто обробив ту саму річ і для нижих укр. губерній. Неприємно лише вражає вкінці статі своєрідний антисемітизм.

Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові в 1910 р. „Діло“ 1911, ч. 122.

Загальні Збори „Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові. „Діло“ 1911, ч. 127. В першій статі на підставі справовдання Т—ва подана діяльність його за минулий рік, а в другій розповіджено про Загальні збори, що відбули ся 5 VI 1911 р. *В. Д.*

Die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in in Lemberg (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. Берлін 1911, I, ст. 314—317.) Поданий огляд дотеперішних видань Наукового Товариства ім. Шевченка в особливим уваженем історичних.

Die Szevczenkogesellschaft der Wissenschaften in Lemberg Bericht für das Jahr 1910. (Bukowinaer Post. Чернівці 1911, ч. 2746 в 24/9 1911). На підставі Хроніки Н. Т. ім. Шевченка подає невідписаний автор найважнійші дати в діяльності Товариства ім. Шевченка в 1909-ім році і кінчить заміткою на адресу держави і краю, що одинока українська наукова інституція, яка заступає університет, заслугує на більшу матеріальну поміч. *З. К.*

Др. О. Б. Кулачковський — Згадка про перші установні збори українського „Сокола“. („Руслан“ 1911, ч. 201). Трапляєть ся нераз, що початок того чи иншого товариства, навіть за-снованого не так давно, не досить ясно виступає в памяти сучасників, так що часто сходить до легенди. Тому всякі згадки основателів його дуже важне мають значінне, навіть найдрібнійші. Для історії „Сокола“ вгадки дра Кулачковського дуже цінні, бо усталюють точну дату повстання його і подають відомости про перші установчі Збори. Має статейка ся тим більше значінне, що протоколу Зборів не переховало ся.

М. Гехтер — У царстві „Зеленого Змія“. („Літературно Науковий Вістник“ 1911, кн. 6). Автор спиваєть ся на споживанню горілки на Україні в 1907—1909 рр. і хоч цифри показують ще велику силу „Зеленого Змія“ на селі, проте вже підвалина його царства хитаєть ся. Зростає свідомість серед народу, росте й антиалкогольний рух.

М. Грушевський — На українські теми. („Літературно Науковий Вістник“ 1911, кн. 1 Замість новорічної, кн. 2 Іще про наше культурне життє, кн. 4 Фабрикація сенаратива, кн. 7—8 Недоцінюванне.) Автор в властивою йому прецнзією і талантом розглядає різні явища сучасного нашого життя на Україні російській, безощадно би-

чуючи його болячки. Статі читають ся в неослабним інтересом.

П. Чижевський — Засланці Українці. „Рада“ 1911, чч. 287—289. Автор в своїй цікавій статі обробив матеріал анкети, розісланої в 1909 році між засланцями українцями, щоб довідати ся, в якій мірі і якими шляхами ширить ся між ними національна українська свідомість. В. Д.

Dr. Gribowsky — Die Gesetzgebung in Russland im Jahre 1909. (Das öffentliche Recht der Gegenwart. Jahrbuch Bd. IV, 1910. Tübingen 1910, стор. 561—5). В короткім огляді обговорено нове російське законодавство (за 1909 ий рік), між иншим також закон в 17/VI 1909, що скорочує час треваня мандатів до Державної Ради в округах віленським, вітебським, городенським, волинським, кнївським, ковненським, мінським, моплівським і подільським.

Dr. Gustav Sodoffsky — Zum Stadtbegriff und zur Städtestatistik Russlands (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, т. XCIV, III F. XXXIX, ст. 809—814). Автор обговорює дефініції міста і приймаючи загальну нині дефініцію, що міста се оселі в понад 2000 людности, промавляє за тим, щоби для Росії посунути сю границю до 5000. Відтак подає статистику міст після територій і людности.

I. Goldstein — Der gegenwärtige Stand der Kartellbewegung in Russland (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, XL, III, № F, ст. 162—168). На підставі російських віставлень обговорює автор стан сучасної російської промисловости і промовляє за творенем картелів.

Dr. Claus — Die Rentabilität der russischen Aktiengesellschaften (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, т. XCIV, III F. XXXIX, ст. 494—498). В невеликім рефераті вібрано звістки про російські акційні товариства, потім погруповано їх що до рентовности на три відділи, в яких перший гуртує товариства, що працюють понад пересічну 5·59%, а третій нерентовні інституції, працюючі з дефіцитом. В 1905 р. було загалом 1411 акц. товариств з 2,15 мільярдів рублів і 66 банків та асекураційних товариств з 0,3 мільярдами рублів капіталу. Найліпше рентували ся кредитові і торговельні товариства, найгірше спілки для експльоатації золота, платини і нафти.

Stanislaus Baron von Rosenwerth — Entwicklung des Kleinbesitzes in Russisch Polen (Jahrbuch für Nationalökonomie 1909, XXVII, III. F., ст. 686—687). До тепер панувала гадка, що в Королівстві Польським переважає велика посілість. Тим часом се не відповідає дійсности, бо обставини давно вже там змінили ся. Велика посілість зникає і приміром в Люблинським повіті припадало

лише 0,3% землі на власників, що мали звиш 25 га, а в Седлєцкім 1,4%. Стан дірбної посілости теж оплаканий.

Über die Bakuer Naphtaindustrie im Jahre 1909 (Asien 1909, IX, ст. 193—194).

Bakus Naphtaausbeute im Jahre 1910 (ibid., ст. 110—111). Дві інформуючі статі написані на підставі „Торгово-промшл. Газети“ і справоздань конзуляту в Баку.

Kupfergewinnung Russlands im Jahre 1909 (Asien 1911, IX, ст. 110). Зіставлене даних на підставі Правительствен. Вѣстника.

Bruno Simmersbach — Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im jenseitigen Kaukasien (Asien 1911, IX, ст. 67—69, 103—106). На підставі урядового справоздання німецького конзуляту подає автор багато дат про землю, географічне положення, людність, аграрні відносини, земельну приватну власність, колонізацію руськими осадниками, спосіб господарки, зване людности і земні плоди Транскавказії.

H. Toepfer — Das Amurgebiet (Asien, Organ der Deutsch-Asiatischen Gesellschaft. Берлін 1908, VII, стор. 81—83, 103—104, 116—118). На підставі розвідки, уміщеної в 11 і 12-ім зошиті „Воєнного Сборника“ з 1906 року, подає автор доволі докладні звістки про т. зв. Приамурський край. Наперед описує географічне положення та місцеву людність, далі економічний стан і господарський розвиток краю. Згадуючи при тім, що рільництво приносить добрі виски, бо збіжжя платять ся добре, а кіньми можна крім того заробити річно і до 3000 рублів, ганять українську людність з Полтавщини і Могилівщини, що не робить поступів, бо занадто тримає ся своїх старинних звичаїв та обичаїв. Переселенців з Могилева посуджують крім того про владійство. З. К.

Видання й статі, ширше обговорені в с'їм томі:

Наукова хроніка.

Manuel d' archeologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par Joseph Déchelette, I—II, 1910.

Історія політична і культурна.

M. Łodyński — Dokument „Dagome iudex“ a „kwestya sardyńska“ w XI wieku, 1911.

Картины церковной жизни Черниговской епархии изъ IX-вѣковой ея истории, 1911.

- П. Жуковичъ — Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г., 1910.
 — Варшавскій сеймъ 1627 года и его значеніе въ исторіи борьбы православныхъ съ унией, 1910.
 — Варшавскій сеймъ 1628 года и крушеніе уніональныхъ плановъ Мелетія Смотрицкаго, 1910.
 — Вопросы о примиреніи православныхъ съ униатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года, 1910.
 В. Семевскій — Кирилло-Мееодіевское Общество 1846—47 г., 1911.

П р а в о .

- Н. Товстолѣсъ — Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству, 1910.
 Ө. Леонтовичъ — Судъ господарей и ихъ совѣтниковъ въ Велпкомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи, 1909.
 — Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи, 1910.
 С. Аваліани — Заслуги Ө. И. Леонтовича въ изученіи обычнаго права русскихъ инородцевъ, 1911.

Л і т е р а т у р а .

- Л. Смуска — Відроджене Галицької України і Маркіян Шашкевич, 1911.
 I. Jeluk — Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiewycz, 1911.
 Я. Гордицьскій — Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича, 1911.
 В. Радзиевич — Шашкевичева „Олена“, 1911.
 Я. Ярема — Маркіян Шашкевич як лірик-поет, 1911.
 О. Авдикевич — Форма писань Маркіяна Шашкевича, 1911.
 Ф. Колесса — Про віршову форму поезий Маркіяна Шашкевича, 1911.
 Ювелейна бібліотека т. 1. Русалка Дністрова. Вдруге видана з нагоди столітнихъ уродин Маркіяна Шашкевича, 1910.
 В. Эрнъ — Жизнь и личность Григорія Саввича Сковороды, 1911.

Житє суспільне і культурне.

- P. Dehn — Die Völker Südosteuropas und ihre politischen Probleme, 1909.
 J. Schmidt — Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kałusz, 1911.
 Siegfried — Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany und Nadwórna, 1912.
 А. Куприць — О стеклянной и фарфоровой промышленности Волынской губернии, 1911.
 Bericht über die Tätigkeit des statistischen Seminars an der Universität Wien im Wintersemester 1906/7, 1908.

Книгарня Літературно-Наукового Вістника в Київі, Вел. Володимирська 28,

має на складі всі українські видання, висилає всякі книжки
на всяких мовах скоро і точно.

Останні видання

Українсько-руської Видавничої Спілки (1909—1912):

К. Біхер: Повстання народнього господарства	1	К	70	с
Й. Бойер: Сила віри, роман	1	"	40	"
М. Вовчок: Посмертні оповідання (що не вийшли в попередні збірки)	2	"	—	"
Т. Гайне: Фльорентійські ночі, пер. Ів. Франка, брош. 1 К., опр.	1	"	40	"
К. Гамсун: Пан, повість	1	"	40	"
Т. Деледа: Плющ (роман)	1	"	70	"
А. Доде: Оповідання	—	"	70	"
Р. Ерінг: Боротьба за право	1	"	—	"
Ке де сент-Емур: Анна Русинка, королева Франції, пер. І. Франка	1	"	—	"
Гр. Квітка: Маруся, повість, 2 вид.			60	"
Л. Журбенко: Філістер, повість, брош. 3 К 30 с., опр.	3	"	90	"
Р. Кіплінг: Оповідання	1	"	70	"
О. Кобилянська: „В неділю рано зіле копала“, повість	2	"	24	"
Гр. Коваленко: Гуморески (з ілюстраціями)	2	"	40	"
С. Ковалів: Похресник і інші оповідання, брош. 2 К 20 с., опр.	2	"	60	"
„ Чародійна скрипка, брош. 1 К 20 с., опр.	1	"	60	"
„ Писанка, брош. 1 К 80 с., опр.	2	"	—	"
„ В останній лавці, брош. 2 К., опр.	2	"	40	"
„ Щаслива бабуня, брош. 1 К 80 с.,	2	"	30	"
М. Коцюбинський: Дебют. Оповідання	2	"	25	"
М. Левицький: Дурисвіти	—	"	53	"
М. Лозинський: Польська народова демократія	1	"	40	"
С. Лягерлеф: Королеви півночі, оповідання	2	"	20	"
Я. Невестюн: Кандидат. Комедія в трьох актах	—	"	60	"
А. Оляр: Від монархії до республіки (з історії французької революції)	—	"	40	"
А. Сінклер: Герой капітала, повість	—	"	70	"
Т. Суліма: Народні оповідання	—	"	80	"
О. Тесленко: Страчене житє, оповідання селянина	—	"	56	"
Ів. Франко: Украдене щастє, пєса на 5 дій	—	"	56	"
„ Лис Микита, опрavl.	1	"	30	"
„ Нарис українсько-руської літератури, брош. 3 К 60 с., опр.	4	"	—	"
„ Молода Україна, брош. 1 К 60 с., опр.	2	"	—	"
„ Учитель, комедія в 3 діях	—	"	60	"
„ Зівяле листє, вид. 2	1	"	40	"
„ Батьківщина. Оповідання	1	"	15	"
„ Давнє й новє. Поезії, брош. 3 кор., опр.	3	"	40	"
„ Панські жарти, 2 вид.	—	"	90	"
Гр. Цегалинський: Кара совісти, нар. драма, 2 вид.	—	"	60	"
„ Шляхта ходачкова, комедія, 2 вид.	—	"	70	"
„ Сокодики, комедія, 2 вид.	—	"	80	"
Сп. Чернасенко: Хвилини, збірка поезій	—	"	56	"

Українська Книгарня

в Харкові, Рибна 25,

богатий вибір українських книжок, листових карток, нот і народніх артистичних виробів; видання Наукового Товариства ім. Шевченка й інших.

ПРИЙМАЄТЬ СЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1912 РІК НА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, НАУКИ Й СУСПІЛЬНОГО ЖИТЯ,

що виходить далі книжками 12—15 аркушів великої вісімки з давнійшою же програмою, при близькій участі В. Винниченка, М. Гехтера, М. Євшана, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Леонтовича, Лесі Українки, О. Олеся, Л. Старицької-Черняхівської, Л. Цегельського, під загальним проводом проф. Мих. Грушевського.

Видає **УКРАЇНСЬКО-РУСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА.**

За львівську редакцію відповідає др. **Льонгін Цегельський.**

Адміністрація у Львові: ул. Супінського, ч. 21.

Адміністрація в Києві (лише для Росії): Вел. Володимирська, 28.

Адміністрація просить відновляти передплату завчасу.

Передплата, платна у Львові, вносить:

В Австрії з пересилкою на пів року 12 кор., на цілий рік 18 кор.; на інші терміни передплата не приймаєть ся.

В інших державах (крім Росії) передплата вносить 22 кор. (23 франки, в Америці 4-50 доляри, в Німеччині 20-40 мар.), і може бути тільки річна.

Книжки висилають ся раз на місяць; хто надсилає передплату по виході книжки, дістає належні книжки при найближшій розсилці. Реклямувати книжку можна найдалі по одержанню дальшої книжки. Інші реклямації полагоджуєть ся тільки по вирівнаню належності за книжку (2 кор.)

На зміну адреси треба присилати 50 сотиків; при тім треба подавати все не лише нову, але й стару адресу. — Всякі грошеві претенсії журналу до передплатників платні і заскаржувані у Львові. Доки хто не повідомив адміністрації виразно окремим письмом що перестав передплачувати журнал, доти відповідає за всі вислані йому книжки.

З огляду що останніми часами ЛНВістник став розширювати ся серед менше заможніх верств нашої суспільности, загальні збори Українсько-Руської Видавничої Спілки з дня 9/VI. 1910 ухвалили установити річну передплату

для незаможних учеників і студентів висших шкіл, сільських несталих (провізоричних) учителів і учительок, підурядників, робітників і селян у висоті 14 корон.

ІЛЮСТРОВАНА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

популярно написана, багато ілюстрована книжка: 550 сторін, 400 ілюстрацій: портретів, знімків, старинних малюнків, карт і плянів. Продаєть ся в книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка. Ціна без оправи 5 корон 20 сот., в оправі 7 кор. 20 сот. Хто замовляє три примірники зараз, не платить порта.

КНИГАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

у Львові, Ринок, ч. 10,

має на складі між иншими отсі книжки:

	Корон
Адріян. Аграрний процес у Добростанах	1—
Антонович В. Польсько-українські відносини XVII ст.	0-40
" Чари на Україні	0-45
Барвінський В. Досліди з поля статистики	0-20
Бодяшський О. Українські казки, зі вступом і поясненнями	0-50
Боровиковський Л. Маруся, тейж	0-26
Брайтенбах В. Біологія в XIX в.	0-26
Будяновський В. Хлопська посілість в Галичині	2—
Верхратський Ів. — Начерк соматології	3—
Вовк Хв. Антропометричні досліди укр. населення Галичини, Буковини й Угорщини	1-50
Гнатюк Вол. Словацький опришок Яношик в народній поезії	1-00
" Русини Пряшівської епархії і їх говори	1-40
" Словаки чи Русини?	0-80
" Пісенні новотвори в укр.-р. народ. словесности	1-40
" Угровські духовні вірші	2-50
" Зносини Українців із Сербами	0-80
" Народна пожива на Бойківщині	0-40
" Як писати замінок ся при дієсловах	0-40
" Бойківське весіле в Мшанци	0-60
" Весіле в Керестурі	1—
" Віршована легенда про рицаря і смерть	0-40
" Хоцеський співання Левицьких	0-60
" Легенда про три жіночі вдачі	0-25
" Руські оселі в Бачці	1—
" Діряки	2—
Грушевський М. Історія України-Руси, т. I, II, III і IV вид. 2, по	7-50
" т. V—VII див. Збірник іст.-філ. секції.	
" Ілюстрована Історія України	5-20
" Ілюстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV — див. Жерела.	
" Виїмки з жерел до історії України-Руси: ч. I, до пол. XI в.	2-00
" Розвідки й матеріали до історії України-Руси, II—V	12-00
" Останні романи Г. Сіпкевича	0-40
" Вступний виклад в історії давньої Руси	0-20
" Хмельницький і Хмельницина	0-20
" Звенигород галицький	0-70
" Похоронне поле в с. Чехах	0-60
" Описи Ратенського староства	0-60
" Хронологія подій Галицько-волинської літописи	1-00
" Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва?	0-50
" Економічний стан селян в Львівській королівщині XVI в.	0-50
" Звичайна схема „руської“ історії й справа раціонального укладу історії східного словянства	0-20
" Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студиях східної Європи	0-30
" Спірні питання староруської етнографії	0-50
" Справа українсько-руського університету у Львові	0-50
" Справа українських кафедр і наукові потреби українства	0-45
" Про давні часи на Україні (коротка історія України з ілюстр.)	0-60
" Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Україні	3-00
З. Пінтер. Історія географічних відкрить у XV—XVI ст.	2-20
Дзиджора Ів. Матеріали московського „Архива Министерства Юстиція“ до історії гетьманщини	0-40
Драгоманів М. — Листочки до вінка на могилу Шевченка	0-20
" Рай і поступ 2 вид.	1-00
" Микола Ів. Костомарів	0-16
" Літературно-суспільні партії в Галичині	1-80
" Ковани	0-30
" Листи до Ів. Франка і інших т. I	3-40
" Листи до Ів. Франка і інших, т. II	4-40
" Шевченко, українофіли й соціалізм	2-00
Еган Е. Економічне положення руських селян на Угорщині	0-26

	Корона
Енгельс Ф. Початки родини, приватної власності і держави	1-05
Етнографічний збірник т. I—IV, VII—X, XII, XXV і XXVIII по 3-00 кор., т. V, VI, XIII—XV, XVIII—XIX, XXIV, XXVI—XXVII по 4-00 кор., т. XVI і XXIII по 5 кор., т. XI, XXI—XXII по	6-00 0-30
Бфремов С. Національне питання в Норвегії	4-00
Жерела до історії України-Руси, т. I. — Люстрації королівщин в землях Галицькій і Перемишльській	4-00
„ т. II: Люстрації королівщин в землях Перемишльській і Синоцькій	4-00
„ т. III: теж — в землях Холмській, Львівській і Беззвській	5-00
„ т. IV: Галицькі акти в р. 1648—9	4-00
„ т. V: теж — в р. 1649—51	4-00
„ т. VII: — Люстрації королівщин в р. 1570	4-00
„ т. VIII: — Акти до історії Козаччини 1513—1630	4-00
Житє і Слово, вістник літератури історії і фольклору, рік 1 і 2 по 10, рік 3 по	5-00 0-40
Заклинський Ром. — Чи можна Федьковича Косованом звати?	0-40
Заневич — Зписена панцини в Галичині	1-00
Зписки Наукового Товариства імені Шевченка т. I—XXII, XXV—XXX, XXXIII, XXXIV, XXXVII—XCVIII по 3-00, т. XXIII—IV, XXXI—II, XXXV—XXXVI по 5-00, комплекти I—XX по 48-00, I—L по	120-00
Збірник філoloгічної секції т. I: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. I., нап. О. Кониський, 3—, на ліпшій папері 4-00, в оправі	5-00
„ т. II: Розвідки М. Драгоманова, про українську народню словес- ність і письменство, т. I. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. III: Розвідки М. Драгоманова т. II. 3-00, на ліпшій папері	4-00
„ т. IV: Т. Шевченко, хроніка його життя, т. II., нап. О. Кониський	4-00
„ т. V: Про говор галицьких Лемків, нап. І. Верхратський	5-00
„ т. VI: Посмертні праці М. Дикарева	4-00
„ т. VII: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство, т. III.	4-00 7-00
„ т. VIII—IX: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850—1862	7-00
„ т. X: Розвідки М. Драгоманова про українську народню сло- весність і письменство	4-00
„ т. XI—XII: Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835—49	6-00
Збірник історично-філософської секції т. I—IV розійшлися (Історія Укра- їни-Руси, нап. М. Грушевський, вид. друге, див. М. Грушевський) т. V: Матеріали до історії духового життя Галицької Руси XVIII— XIX віку	4-00
„ т. VI і VII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. IV. 4-50, на ліпшій папері	5-50
„ т. VIII і IX: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. V	7-50
„ т. X і XI: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VI	7-50
„ т. XII—XIII: Історія України-Руси, нап. М. Грушевський, т. VII	8-00
Збірник математично-природописно-лікарської секції, т. I, II, III і IX по 3—, т. IV—VIII (кождий в двох окремих випусках) і IX—X по 2-00, т. XI—XIII по	5-00
„Зоря“, письмо літературно-наукове, р. II і V по 6-00, р. VI і IX по	10-00
„ літерат.-наук. ілюстроване, річ. XIII, XV—XVIII по	12-00
Зубрицький М. Село Мшанець, Старосамб. пов.	3-00
„ Велика родина в Мшанці, Старосамб. пов.	0-10
„ Пачкарство бакуну в горах у Галичині в XIX ст.	0-60
„ Причинки до історії рекруччини в Галичині	0-20
„ Тісні роки. Причинки до історії Галичини 1846—1861 pp.	0-20
Історична бібліотека:	
т. I. С. Качала — Коротка історія Руси	2-40
т. II. М. Костомаров — Дві рус. народности й ан. статі	4-00
т. III. і IV. Д. Іловайський — Княжий період України-Руси	6-80
т. V. М. Смирнов, М. Дашкевич, І. Шараневич — Гал. Русь	3-00
т. VI. Антонович Бол. і Іловайський Д. — Історія вел. кн. ли- товського	3-20
т. VII. Іван Линиченко: Суспільні веретви Галицької Русі XIV—XV в.	2-20
т. VIII. Розвідки про церковні відносини на Україні-Руси XVI— XVIII вв.	2-00
IX—XII. М. Костомаров — Богдан Хмельницький	12-80
XIII. М. Костомаров — Гетьманованє Виговського і Ю. Хмель- ницького	3-20
XIV—XVI. М. Костомаров — Руїна	8-40

XVII—XVIII. М. Костомаров — Мазепа і Мазенинці, В. Антонович. Останні часи козацчини на Правобережжі	6 60
XIX. Розвідки про народні рухи на Україні-Руси в XVIII в	3 60
XX. Шульгин — Начерк Колівищини	3 00
XXI і XXII. Розвідки про селянство на Україні-Руси в XV—XVIII ст.	5 00
XXIII і XXIV. Розвідки про міста і міщанство	5 00
Антрем Дж. Історія політичної економії	4 00
Кавці Кароль, Народність і її початки	0 60
Кельнер Л. Др. — Історія педагогії	1 20
Карєв М. Філософія історії	0 25
Філософія культурної й соціальної історії	2 30
Колесса Ф. Ритмика українських народних пісень	4 00
Конрад и. Національна економія	2 30
Костомарів М. — Руська історія в життєписах ч. II і III по Письмо до ред. Колокола	1 00
Крєвєцький Ів. — Оборонна організація руських селян на галицько-угорським пограниччю в 1848—49 рр.	2 00
" Помічні дні. Причинки до історії панщини в Галичині в XIX ст.	0 60
" До історії організованя національних гвардій в 1848 р.	0 15
" Цудилівська тривога в 1848 р.	0 20
" Фальшоване метрик для польських повстанців в 1830—31 рр.	1 —
" Агітарні страйки і бойкоти у східній Галичині в 1848—49 р.	0 10
" Галичина в другій половині XVIII ст.	0 12
" Справа поділу Галичини в рр. 1846—1850	0 80
Кримський А. Мусулманство і його будучність	2 50
Крїпякевич Ів. Львівська Русь в першій половині XVI в.	1 70
Др. Бузеля З Причинки до народ. вірувань в початком XIX ст	2 00
" Про студії над дітьми	0 30
" Угорський король Матвій Корвін в славянській усній словесности	0 30
Левицький К. Др. — Німецько-руський правничий словар	7 00
Руська Правда	1 00
Літературно-науковий Вістник, річна передплата 18 00, повні річніка 1899—1907 по 16 00, книжки V—XII за 1898, з додатком розпочатих у попередніх книжках статей	12 00
Ж. Масперо. Старинна історія східних народів, т. I	2 80
Л. Маячанець. Про шлюб на Україні-Руси в XVI—XVII ст.	0 30
Матеріяли до українсько-руської етнології т. I, III і VI	17 00
" т. II, IV—V і VII (містять монографію проф. Шухевича про Гудулів)	22 00
" т. VIII і IX по З К, т. X і XII по Б К, т. XI	2 00
Мяколавич Я. — Опис каменецького повіту	2 00
Огоновський Ом. Др. Історія руської літератури, т. III. 8 00, т. IV. Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache	3 00
Олехнович В. Раси Європи	0 70
Опишєвич Г. — Руська бібліотека т. III	3 00
Памятки українсько-руської мови і літератури, т. I. Апокріфи старозавітні	4 00
" " " " " т. II і III. Апокріфа новозавітні по	5 00
" т. IV і VI. Апокріфи і легенди з українських рукописів по	5 00
" т. V. Памятки полемічного письменства кінця XVI і поч. XVII в.	6 00
М. Павляк. М. П. Драгоманів, його ювілей, похороц, автобіографія і спис творів	4 00
Партицький О. — Старинна історія Галичини	6 00
" Словинська держава перед двома тисячами літ	0 20
" Скандинавщина в давній Русі	0 40
" Слово о полку Ігорєвім	1 60
" Темні місця в Слові о полку Ігорєвім	2 80
Правнича часопись, річник IV—V по 6 00, VI, VII—X по	2 —
Правнича бібліотека т. I вип. 1, т. II вип. 1 і 2	2 —
Правнича і економічна часопись, т. I—III по 3 00, т. IV—V і VI—VII по 4 00 т. VIII—IX по	5 00
Рудницький С. — Українські козаки в 1625—1630 р.	1 00
" Руські землі Польської Корони при кінці XV в.	0 80
" Начерк географічної термінології	2 00
Сьвєнціцький Іл. „Архаггелови вшчання Марині і благовіщенська містерія	1 00
Сеньобб Ш., Австрія в XIX ст.	0 20

	Корол.
Сельобо Ш, Міжнародні революційні партії	0 40
" Церква й католицькі партії в XIX ст.	0 45
Ф. Сірко. Тарас Шевченко і його думки про громадське житє	0 60
Спис творів Ів. Франка за 25 літ його літературної діяльності	1 00
Стороженко М. Історія західно-європейських літератур до кінця XVIII ст.	4 40
Стоцький С. — Буковинська Русь	2 40
Студинський К. Др. З кореспонденції Д. Зубрицького в р. 1840—1853	0 70
" Польські конспірації серед різних питомців і духовенства в Галичині в роках 1831—46	3 00
Тен Г., Філософія штуки	1 00
" Нариси із старинного світа	0 65
Терлецький О. Москвофіли й народовці	0 30
Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1648 р.	2 00
" Податкові ухвали за Казимира Ягайловича в Польщі	3 00
" Київська Коваччина 1855 р.	0 10
" Маруся Богуславка в українській літературі	2 00
" Матеріали до іст. Гал. Русі — дивн. Жерела IV і V	
" З історії галиц. соймників	0 40
" Володимир Антонович	2 —
" Словацький висланник на Україні 1709 р.	2 —
" Причинки до іст. Мазепинщини	0 50
" Листи Петра В. до Л. М. Сінявського	1 —
" Угорщина і Польща на поч. XVIII в., ч. I.	5 —
" Причинки до пізнання терит. Угор Русі	0 20
" Угорські Русини в уряд. статистиці	0 90
" Етнографічна карта Угор. Русі	6 —
Уайт Д. А., Розвій географічних поглядів	0 30
" Розвій астрономічних поглядів	0 46
" Розвій поглядів на лихву	0 30
" Розвій поглядів на вселеняву	0 90
" Розмови з Л. Толстим	0 30
Українсько-руський Архів. Т. I: Др. Іл. Свенціцький, Опис рукописів Народного Дому	4 00
Т. II: Др. І. Франко, Громадські шпихлїри в Галичині 1784—1840 р.	4 00
Т. III: М. Тершаковень, Матеріали до історії нац. відродження Гал. Русі в 1830—40 рр.	5 00
Т. IV: Матеріали до історії шкільництва у Галичині XVIII—XIX в.	3 00
Т. V: М. Возняк, Філологічні праці Ів. Могильницького	5 00
Українсько-руська бібліотека т. I, 6 00, II, 4 00, IV, 3 00, опрavnі o 1 20 дорожші.	
Уманець і Свідка — Словар російсько-український т. I IV	12 00
Фер Л. Будда і Буддизм	0 80
Франко Ів. Іван Вишньєвський	2 00
" Про пащану і її знесенє 1848 р.	0 60
" Хмельницца 1648—9 р. в сучасних віршах	2 00
" Слово о Лазаревѣ воскресенїи	0 50
" Апокріфічне євангелїє Псевдо-Матвія	0 30
" Шевченко героєм польської революційної легенди	0 40
" Карпатсько-руське письменство XIII—XVIII в.	2 00
" Лукіяна Кобилиця	0 40
" Козак Штахта	0 40
" Король балагулів Антін Шашкевич і його українські вірші	0 35
" Матеріали до історії колїївщини	0 40
" Наливайко в мїднїм бїлї	0 35
" Пісня про правду і неправду	0 80
" Громадські шпихлїри в Галичині 1784—1840	1 00
" До біографії Івана Вагилевича	1 00
" Прилинок до студій над Острожською Біблією	0 30
" Святий Климент у Корсуні	5 00
" Студії на поля Карпатсько-руського письменства	1 00
" Студії над народними піснями. Ч. I	3 50
" Нарис історії українсько-руської літератури до р. 1890	3 60
Др. А. Форель. Гігієна нервового і духового житя	2 40
" Про алькєголізм	0 30
Е. Фрас. Нарис геології	1 60
Е. Шілер. Полїтична історія Палєстини	3 50
Др. В. Шурат. Увільненє злочинця дївчиною в Бродях 1727 р.	0 10
" До біографії і писань Івана з Вишні	0 35

НБ ПНУС

249219